

5. ULUSLARARASI
30 AGUSTOS
SEMPOZYUMU

ISBN: 978-625-8213-31-7

IKSAD Yayinevi

5. ULUSLARARASI

SEMPOZYUMU

30 Ağustos 2023, ANKARA

SEMPOZYUM KİTABI

Editör

Dr. Mustafa Latif EMEK

IKSAD Yayınevi ®

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden
sorumludurlar.

IKSAD Yayınevi - 2023©

Yayın Tarihi: 15.09.2023

ISBN: 978-625-8213-31-7

SEMPOZYUM KÜNYESİ

SEMPOZYUM ADI

5. ULUSLARARASI 30 AĞUSTOS SEMPOZYUMU

TARİH ve YER

30 Ağustos 2023, Ankara

DÜZENLEYEN KURUMLAR

İktisadi Kalkınma Ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (İKSAD)

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL

Doç. Dr. Sehrana KASIMI

Dr. Yüksel YILDIRIM

Dr. Mustafa Latif EMEK

Sefa Salih BİLDİRİC

TOPLAM KABUL OLAN BİLDİRİ SAYISI

31 bildiri

TOPLAM RET OLAN BİLDİRİ SAYISI

6 bildiri

*Tüm çalışmalar çift kör hakem değerlendirmesinden geçmiştir.

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

-
- Prof. Dr. Afaq SADIKOVA -Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Almaz AHMEDOV -Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA -Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV -Al – Farabi Kazak Milli
Üniversitesi
Prof. Dr. M. Salih MERCAN -Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL -Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Necati DEMİR -Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ERKMEN -Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL -Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe ERKMEN -Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Şayan ULUSAN -Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER -Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA -Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Klara PUŞKİNA -Çuvaş Devlet Üniversitesi
Dr. Malik YILMAZ -Atatürk Üniversitesi
Dr. Faruk DÜNDAR -University of Glasgow

5. ULUSLARARASI

SEMPOZYUMU

Sempozyum Programı

30 Ağustos 2023, Ankara

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir

FOTOĞRAF GALERİSİ

Zoom Toplantı - Hall-1

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kalan: 09:40:53 Görüntüle

observer-1

Hall 1-Session 1 GÜNSELİ GÜMÜŞEL

observer-1

H-1-İRFAN DAVUT ÇAM

H1 - Dr. Soner GARİP

Hall-1- Zafer SAYGILI

H1-Mert Mahir GÖZ

H-1 S1 - Mehmet Nuri ŞANDA

H1-Semra ELMAS

Katılımcılar (8)

Q Katılımcı bul

- o... (Ortak oturum sahibi, ben)
- H1 - Dr. Soner Garip
- H-1 S1 - Mehmet Nuri ŞANDA
- H-1,İRFAN DAVUT ÇAM
- H1-Mert Mahir GÖZ
- H1-Semra ELMAS
- H1 Hall 1-Session 1 GÜNSELİ GÜM...
- Hall-1, Zafer SAYGILI

Sesi aç Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Daha fazla Odadan Çık

10:17 30.08.2023

Zoom Toplantı - Hall-1

H1 - Dr. Soner Garip ekranını görüntüyorsunuz

Seçenekleri Görüntüle

observer-1

observer-1

Hall 1-Session 1 GÜN...

H-1,İRFAN D...

Paylaşılan içerik ekranınıza sığdırıldı. Orijinal boyutu görmek için menüde "Orijinal boyuta" tıklayın.

Sunum - PowerPoint (Oran Etkinleştirilmemiş)

Giriş yapın Kalan: 09:55:34 Oturum Aç Paylaş

Dosya Giriş Ekle Tasarım Geçerli Animasyonlar Slayt Gösterisi Gözden Geçir Görünüm Ne yapmak istediğini söyleyin...

Yapıştır Kopyala Silme Yeni Slayt Slayt Bölüm Slayt Yarı Sayfalar

Yazı Tipi Paragraf

Şekil Dolgusu Şekil Anahatı Şekil Etkileri Bul Değiştir Seç Düzenleme

1

2

3

4

5

6

Not eklemek için tıklayın

Notlar Açkılar

10:02 30.08.2023

Büyük Taarruz ve Zafer Sürecinin Türkçe Ders Kitaplarındaki Yeri: İletiler, Değerler ve Amaçlar

Dr. Soner GARİP

Katılımcılar (6)

- o... (Ortak oturum sahibi, ben)
- H1 - Dr. Soner Garip
- H1-Mert Mahir GÖZ
- H-1,İRFAN DAVUT ÇAM
- H1-Semra ELMAS
- H1 Hall 1-Session 1 GÜNSELİ GÜM...

10:02 30.08.2023

Zoom Toplantı - Hall-2

H2-Rümeysa ÜZMEZ ekranını görüntüyorsunuz

Seslenmeyi Gözetleyin

Observer Hall-2

Observer Hall-2

H-2- S. S. Hasan BOZK.

H2-Mustafa Yeniasır

H-2- DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT

H2-Rümeysa ÜZMEZ

Observer Hall-2

BÜYÜK İZMİR YANGINI - bu bilgiler ekonomimize kaydedildi

Giriş yapın Kalan: 06:16:03

Ortamı Kaydet

Dosya Giriş Ekle Çiz Tasarım Geçerli Animasyonlar Slayt Gösterisi Kaydet Gözden Geçir Görünüm Yardım

Yapıştır Kopyala Silme Yeni Slayt Slayt Bölüm Slayt Yarı Sayfalar

Şekil Yarı Sayfa Döndürme Çizim

Şekil Dolgusu Şekil Anahatı Şekil Etkileri Bul Değiştir Seç Düzenleme

1

2

3

4

5

6

Not eklemek için tıklayın

Notlar Açkılar

11:39 30.08.2023

BÜYÜK TAARRUZ SIRASINDA ÇIKAN BÜYÜK İZMİR YANGINININ TÜRK VE DÜNYA BASININA YANSIMALARI

REFLECTIONS OF THE GREAT İZMİR FIRE TO THE TURKISH AND WORLD PRESS DURING THE GREAT ATTACK

Katılımcılar (11)

Q Katılımcı bul

- o... (Ortak oturum sahibi, ben)
- H2-Rümeysa ÜZMEZ
- H-2- DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT
- EM Soyle
- ezgi bozbay-Hall2
- H2- Bilal Kas
- H2 Tekin ŞEKER
- H-2- S. S. Hasan BOZKAYA
- H-2- Doç. Dr., Recep Asgerov
- H2-Mustafa Yeniasır
- Hall 2, Taylan Maral

11:39 30.08.2023

Zoom Toplantı

observer-1

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kapan: 09:39:52

TÜRK SAVUNMA SANAYİ TARİHİ VE ŞAKİR ZÜMRE

ÖĞR GÖR DR GÜNSELİ GÜMÜŞEL
ATILIM ÜNİVERSİTESİ

Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в раздел "Параметры".
Tümünü Sessize Al

Katılımcılar (8)

Q Katılımcı bul

- o... (Ortak oturum sahibi, ben) [Muted] [Video Off]
- H1 Hall 1-Session 1 GÜNSELİ G... [Muted] [Video On]
- H-1,IRFAN DAVUT ÇAM [Muted] [Video Off]
- H1 - Dr. Soner Garip [Muted] [Video Off]
- H-1 S1 - Mehmet Nuri ŞANDA [Muted] [Video Off]
- H1-Mert Mahir GÖZ [Muted] [Video Off]
- H1-Semra ELMAS [Muted] [Video Off]
- Hall-1, Zafer SAYGLI [Muted] [Video Off]

Windows Taskbar: 10:18 30.08.2023

Zoom Toplantı - Hall-1

Hall-1, Zafer SAYGLI ekranını görüntüleyorsunuz Seçenekleri Görüntüle

observer-1

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kapan: 09:27:44

BÜYÜK TAARRUZ'UN ÖNEMİ VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN LİDERLİK YETENEKLERİ

DR. ZAFER SAYGLI

1 atanmamış katılımcı

Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в раздел "Параметры".
Tümünü Sessize Al

Katılımcılar (8)

Q Katılımcı bul

- o... (Ortak oturum sahibi, ben) [Muted] [Video Off]
- Hall-1, Zafer SAYGLI [Muted] [Video On]
- H-1,IRFAN DAVUT ÇAM [Muted] [Video Off]
- H1 - Dr. Soner Garip [Muted] [Video Off]
- H1-Mert Mahir GÖZ [Muted] [Video Off]
- H1-S1 - MEHMET NURİ ŞANDA [Muted] [Video Off]
- H1-Semra ELMAS [Muted] [Video Off]
- H1 Hall 1-Session 1 GÜNSELİ GÜM... [Muted] [Video Off]

Windows Taskbar: 10:30 30.08.2023

Zoom Toplantı

Kaydediliyor...

Giriş yapın Kapan: 09:14:58

observer-1

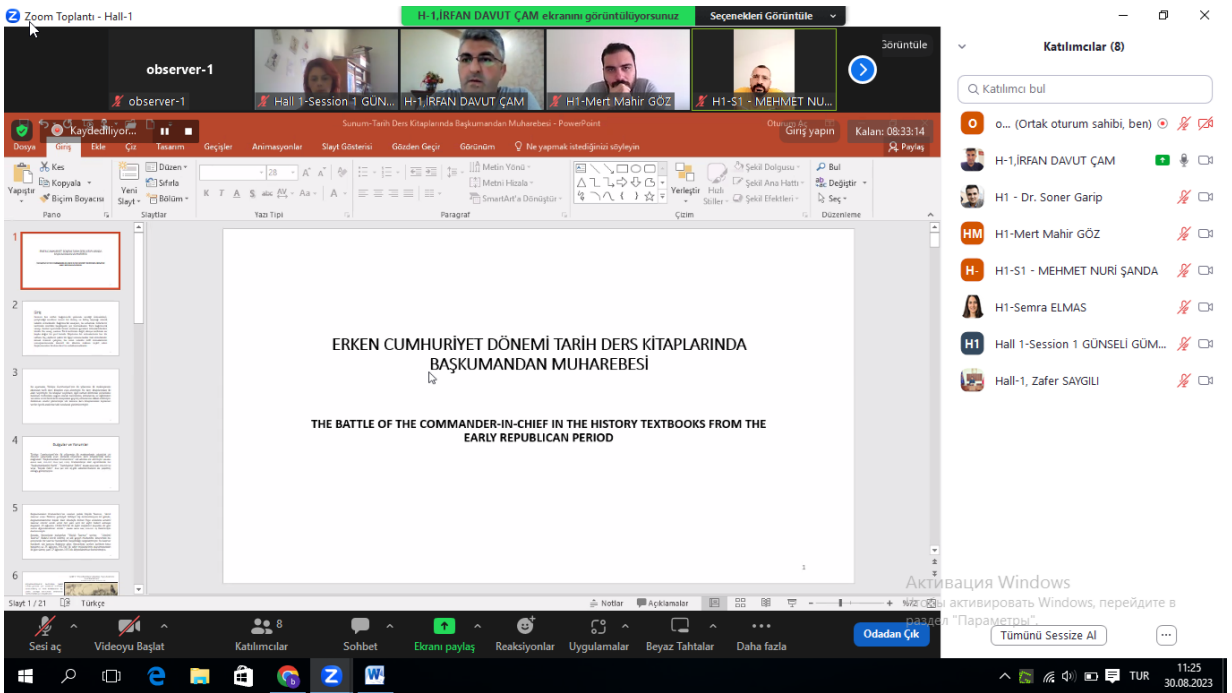
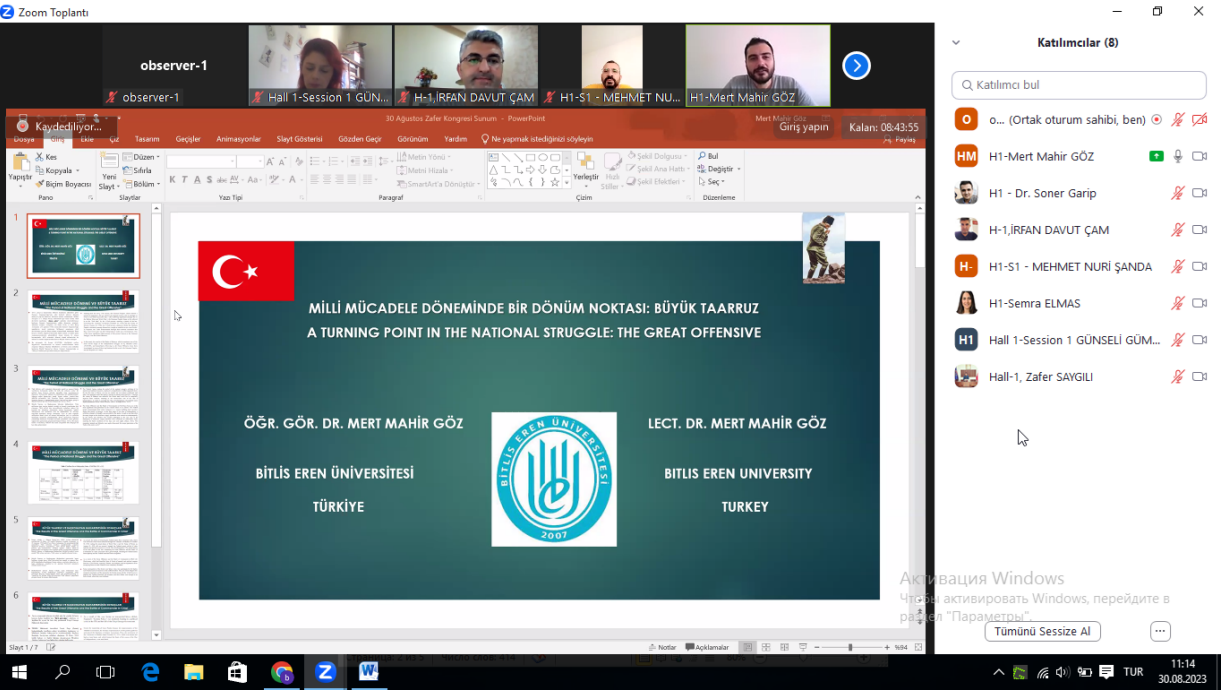
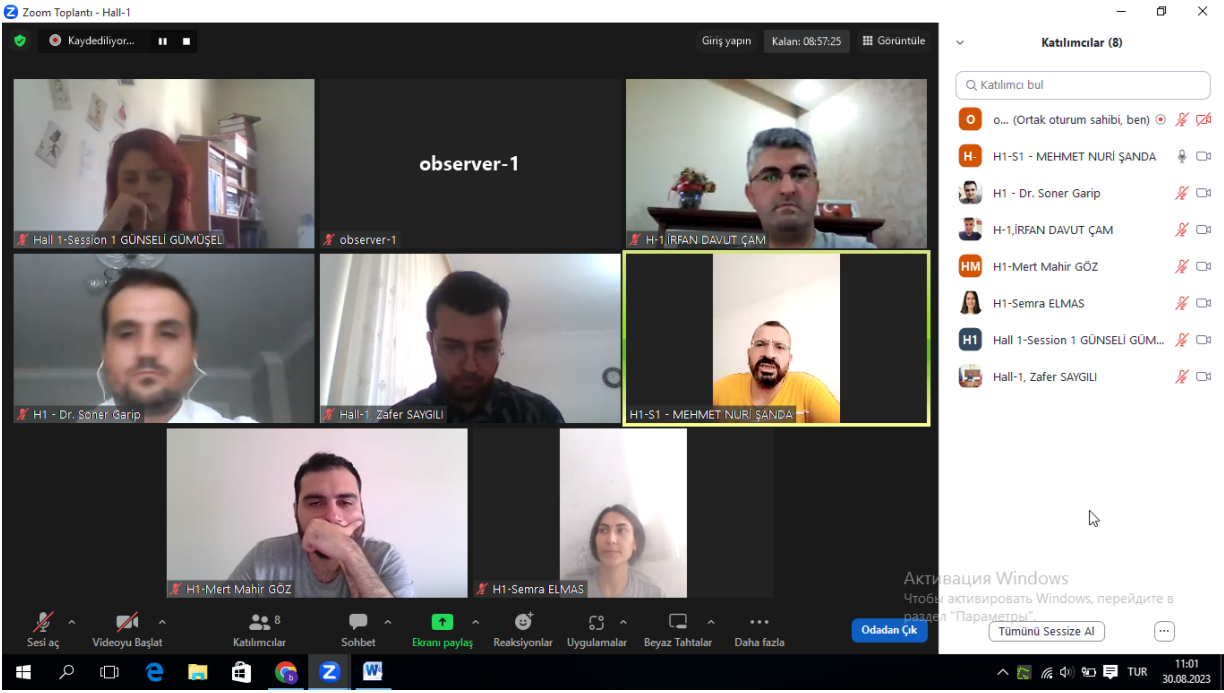
Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в раздел "Параметры".
Tümünü Sessize Al

Katılımcılar (8)

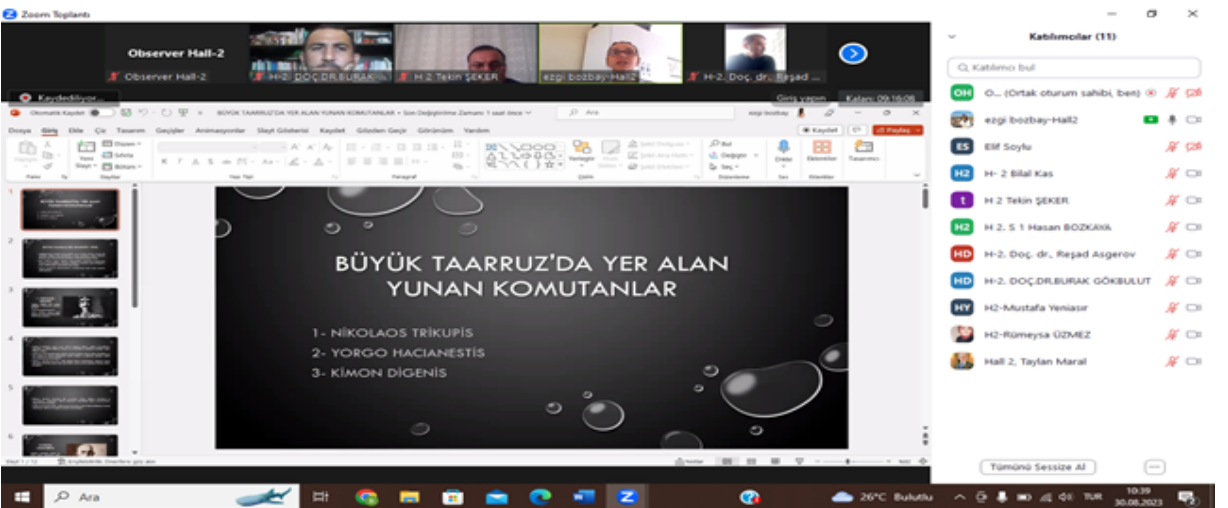
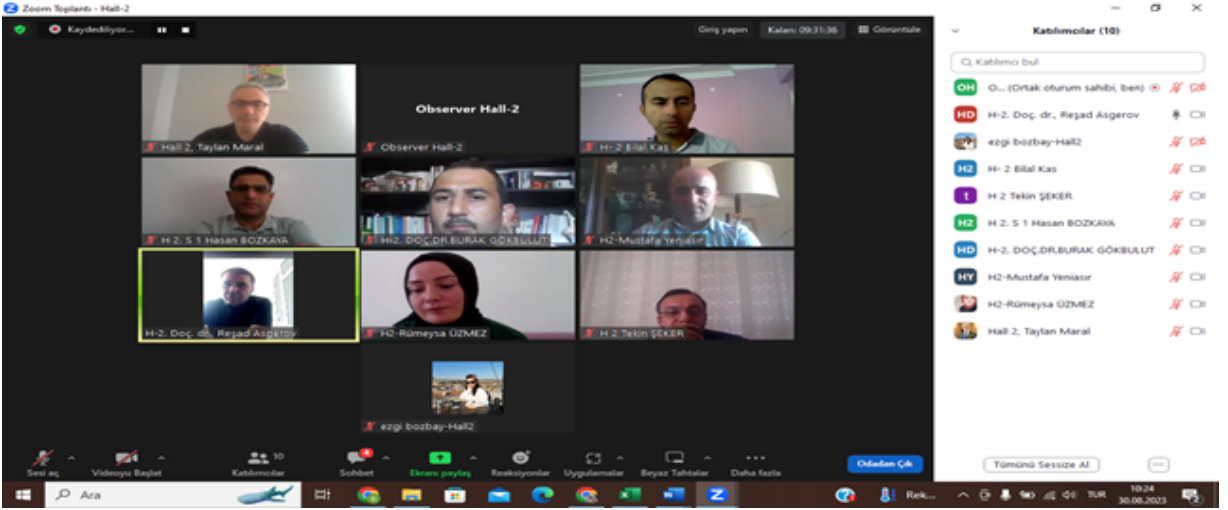
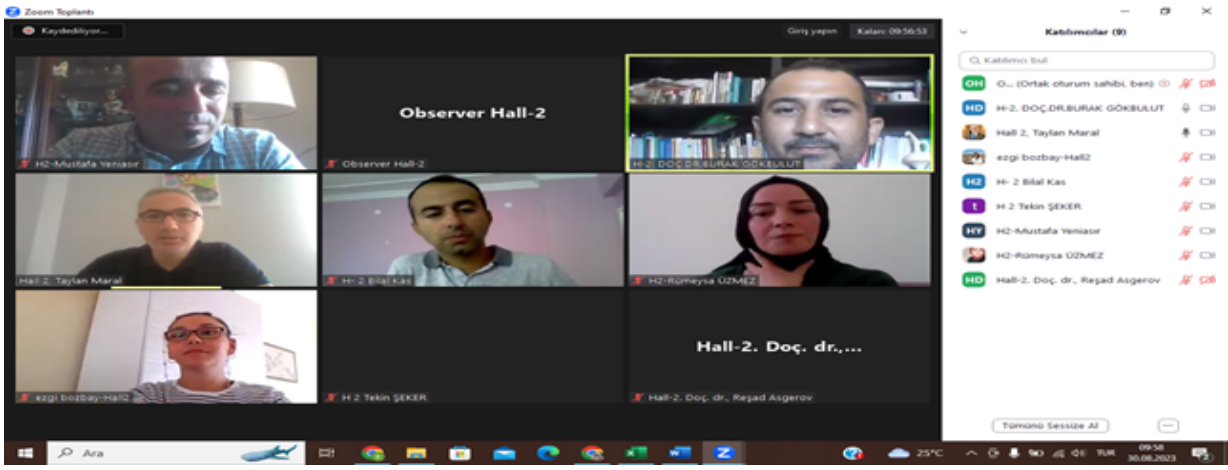
Q Katılımcı bul

- o... (Ortak oturum sahibi, ben) [Muted] [Video Off]
- H1-Semra ELMAS [Muted] [Video Off]
- H1 - Dr. Soner Garip [Muted] [Video Off]
- H-1,IRFAN DAVUT ÇAM [Muted] [Video Off]
- H1-Mert Mahir GÖZ [Muted] [Video Off]
- H1-S1 - MEHMET NURİ ŞANDA [Muted] [Video Off]
- H1 Hall 1-Session 1 GÜNSELİ GÜM... [Muted] [Video Off]
- Hall-1, Zafer SAYGLI [Muted] [Video Off]

Windows Taskbar: 10:43 30.08.2023

Zoom Toplantı

Observer Hall-2

Kaydediliyor...

H-2 Bilal Kas H-2 DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT H-2 Doç. dr. Rejad Asgerov ezgi bozbay-Hall2

25°C Çok bulutlu

10:48 30.08.2023

ATATÜRK DEVRİ TÜRK ROMANINDA BÜYÜK ZAFER VE GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN AKA GÜNÜZÜ ROMANLARINDAN HAREKETLE DEĞERLENDİRİLMESİ

THE GREAT VICTORY IN THE TURKISH NOVEL OF THE ATATÜRK'S PERIOD AND THE EVALUATION OF GAZİ MUSTAFA KEMAL PASHA WITH THE FOLLOWING FROM AKA GÜNÜZÜ NOVELS

Dr. Bilal Kas

Katılımcılar (11)

Q Katılımı bul

OH O... (Ortak oturum sahibi, ben) ✓

H2 H-2 Bilal Kas ✓

HD H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT ✓

ES EM Soylu ✓

ezgi bozbay-Hall2 ✓

H2 H-2 Tekin ŞEKER ✓

H2 H-2. S 1 Hasan BOZKAYA ✓

HD H-2. Doç. dr. Rejad Asgerov ✓

HY H2-Mustafa Yeniasir ✓

H2-Rümeysa ÜZMEZ ✓

Hall 2, Taylan Maral ✓

Tümünü Sessize Al

Zoom Toplantı

Observer Hall-2

Kaydediliyor...

H-2 Bilal Kas H2-Mustafa Yeniasir H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT ezgi bozbay-Hall2

25°C Çok bulutlu

11:05 30.08.2023

KKTC'de Ortaöğretimde Okutulmak Üzere Yayımlanan Türkçe-Edebiyat Kitaplarında Türk Millî Mücadelesi ve Atatürk

Doç. Dr. Mustafa YENİASIR
Doç. Dr. Burak GÖKBULUT
Yakın Doğu Üniversitesi

Katılımcılar (11)

Q Katılımı bul

OH O... (Ortak oturum sahibi, ben) ✓

HD H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT ✓

HY H2-Mustafa Yeniasir ✓

ES EM Soylu ✓

ezgi bozbay-Hall2 ✓

H2 H-2 Bilal Kas ✓

H2 H-2 Tekin ŞEKER ✓

H2 H-2. S 1 Hasan BOZKAYA ✓

HD H-2. Doç. dr. Rejad Asgerov ✓

H2-Rümeysa ÜZMEZ ✓

Hall 2, Taylan Maral ✓

Tümünü Sessize Al

Zoom Toplantı

Observer Hall-2

Kaydediliyor...

H-2. S 1 Hasan BOZKAYA H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT H2-Mustafa Yeniasir H-2 Bilal Kas

25°C Çok bulutlu

11:16 30.08.2023

8. SINIF İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA BÜYÜK TAARUZ

Dr. Hasan BOZKAYA
Hatay İİ MEBİ Eğitim Müdürlüğü

Katılımcılar (11)

Q Katılımı bul

OH O... (Ortak oturum sahibi, ben) ✓

H2 H-2. S 1 Hasan BOZKAYA ✓

HD H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT ✓

ES EM Soylu ✓

ezgi bozbay-Hall2 ✓

H2 H-2 Bilal Kas ✓

H2 H-2 Tekin ŞEKER ✓

HD H-2. Doç. dr. Rejad Asgerov ✓

HY H2-Mustafa Yeniasir ✓

H2-Rümeysa ÜZMEZ ✓

Hall 2, Taylan Maral ✓

Tümünü Sessize Al

Zoom Toplantı

Observer Hall-2

Kaydediliyor...

H-2. S 1 Hasan BOZKAYA H2-Mustafa Yeniasir H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT H-2 Bilal Kas

24°C Çok bulutlu

11:26 30.08.2023

BÜYÜK TAARUZ'UN TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

Dr. Hasan BOZKAYA
Hatay İİ MEBİ Eğitim Müdürlüğü

Katılımcılar (11)

Q Katılımı bul

OH O... (Ortak oturum sahibi, ben) ✓

H2 H-2. S 1 Hasan BOZKAYA ✓

ES EM Soylu ✓

ezgi bozbay-Hall2 ✓

H2 H-2 Bilal Kas ✓

H2 H-2 Tekin ŞEKER ✓

HD H-2. Doç. dr. Rejad Asgerov ✓

HD H-2. DOÇ.DR.BURAK GÖKBULUT ✓

HY H2-Mustafa Yeniasir ✓

H2-Rümeysa ÜZMEZ ✓

Hall 2, Taylan Maral ✓

Tümünü Sessize Al

V-INTERNATIONAL 30th OF AUGUST SYMPOSIUM

August 30, 2023
Ankara, Türkiye

CONFERENCE PROGRAM Online (with ZOOM Conference)

Zoom Meeting ID: 860 7526 5187

Zoom Passcode: 303030

ULUSLARARASI GERİ DÖNÜŞÜM EKONOMİSİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK POLİTİKASI KONGRESİ

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Moderator - responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

POINTS TO TAKE INTO CONSIDERATION - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as PDF at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.
- If you think there are any deficiencies / spelling mistakes in the program, please inform by e-mail until January 15, 2023 (17:00) at the latest.
- (All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
- Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and HALL number, exp. Hall 1, Jan Alimgerey

Date: 30.08.2023 Time (Ankara): 10:00-12:00	Hall-1 Session-1	Head of Session: Assist. Prof. Dr. İrfan Davut ÇAM
Authors	Affiliation	Title
Dr. Soner GARİP	Ministry of Education (Türkiye)	THE PLACE OF THE GREAT ATTACK AND VICTORY PROCESS IN TURKISH TEXTBOOKS: MESSAGES, VALUES AND OBJECTIVES
Lect. Dr. Günseli GÜMÜŞEL	Atılım University (Türkiye)	HISTORY OF TURKISH DEFENSE INDUSTRY AND ŞAKİR ZÜMRE
Zafer SAYGILI	Dr. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (Türkiye)	THE IMPORTANCE OF THE GREAT ATTACK AND ATATÜRK S LEADERSHIP SKILLS
Şükran BAŞGÖL Semra ELMAS	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lefke Avrupa Üniversitesi,	WAR and NURSING CARE
Mehmet Nuri ŞANDA	Independent Researcher (Türkiye)	IRREGULAR TROOPS IN SOUTHEASTERN ANATOLIA DURING THE NATIONAL STRUGGLE: TRIBAL FORCES
Mert Mahir GÖZ	Bitlis Eren Üniversitesi	A TURNING POINT IN THE NATIONAL STRUGGLE: THE GREAT OFFENSIVE
Assist. Prof. Dr. İrfan Davut ÇAM	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	THE BATTLE OF THE COMMANDER-IN-CHIEF IN THE HISTORY TEXTBOOKS FROM THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

Date: 30.08.2023 Time (Ankara): 10:00-12:00	Hall-2 Session-1	Head of Session: Assoc. Prof. Dr. Burak GÖKBULUT
Authors	Affiliation	Title
Taylan MARAL	İstanbul Gelişim Üniversitesi	THE TURKISH PRESS AND MUSTAFA KEMAL ON THE ROAD TO AUGUST 30
MA Tekin ŞEKER	Milli Eğitim Müdürlüğü Diyarbakır Ministry of Education (Türkiye)	UNDERSTANDING THE GREAT ATTACK AND THE COMMAND-IN-HEAD CHALLENGE BATTLE IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC
Doç.dr., Reşad ASGEROV Doç.dr., Bağır BABAYEV	Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi, Fəlsəfə və Sosioloji Enstitusu Nahçıvan Devlet Üniversitesi (Azerbaijan)	THE ROLE OF THE SOVIET ENVOY SEMYON ARALOV IN THE GREAT VICTORY, WHO ESTABLISHED FRIENDLY RELATIONS WITH MUSTAFA KEMAL ATATURK AND IMMORTALIZED ON THE MONUMENT OF THE REPUBLIC
Elif SOYLU Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ	Iğdir University Graduate Education Institute History Department Phd Student Karabük University Graduate Education Institute History Department Phd Student	GREEK COMMANDERS IN THE GREAT ATTACK
Bilal KAS	Ministry of Education (Türkiye)	THE GREAT VICTORY IN THE TURKISH NOVEL OF THE ATATURK'S PERIOD AND THE EVALUATION OF GAZI MUSTAFA KEMAL PASHA WITH THE FOLLOWING FROM AKA GUNDUZ NOVELS
Doç.dr.,Burak GÖKBULUT Doç.dr.,Mustafa YENİASIR	Yakın Doğu Üniversitesi (Cyprus)	The Turkish National Struggle and Atatürk in Turkish/Literature Textbooks Published for Lecturing in the Secondary Education in the Turkish Republic of Northern Cyprus
Dr. Hasan BOZKAYA	Milli Eğitim Bakanlığı, Hatay, Türkiye,	8th CLASS GREAT ATTACK IN THE HISTORY OF REVOLUTIONARY AND ATATURKISH COURSE TEACHING PROGRAM

Date: 30.08.2023 Time (Ankara): 10:00-12:00	Hall-3 Session-1	Head of Session: Assoc. Prof. Dr. Bağır BABAYEV
Authors	Affiliation	Title
Dr. Hasan BOZKAYA	Milli Eğitim Bakanlığı, Hatay, Türkiye,	THE IMPORTANCE OF THE GREAT ATTACK FOR TÜRKİYE
Tahmina ALIYEVA	Guba branch of Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	SOCIO-ECONOMIC FACTORS THAT PROVIDED THE POPULATION OF TURKESTAN TO THE FREEDOM STRUGGLE IN 1914-1918
AYNUR ZAHİR KIZI BADALOVA	AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (Azerbaijan)	THE GREAT VICTORY OF THE TURKISH STATE
Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN Arif Esen BAYKURT	İnönü University, Faculty of Fine Arts and Design, Painting Department İnönü University, Institute of Social Sciences, Painting MAM. (Main Art Major)Competence in Art (Ph.D. Student),	THE 30TH OF AUGUST, THE GREAT ATTACK, IN TODAY'S TURKISH PAINTING, AND THE SAMSONOV MODEL OF PENTURAL DISCOURSE
Doç.dr., Reşad ASGEROV Doç.dr., Bağır BABAYEV	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü Nahçıvan Devlet Üniversitesi (Azerbaijan)	DIPLOMATIC ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL PASHA AND THE AMBASSADOR OF SOVIET AZERBAIJAN İBRAHİM ABİLOV BEFORE AND AFTER THE "BIG TARUZ" WHICH BUILT TURKISH-AZERBAIJANI RELATIONS ON A SOLID FOUNDATION
Lale Musayeva	AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (Azerbaijan)	THE SIGNIFICANCE OF AUGUST 30 IN SCHOOLS AND TEACHING DIRECTIONS
Ar. Gör. Dr. Yeşim Yıldız	Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi	International Legal Consequences of the Demilitarized Status of the East Aegean Islands in the Treaty of Lausanne which Coming After Victory
Doç.dr., Reşad ASGEROV Doç.dr., Yusif HÜSEYNOV Doç.dr., Bağır BABAYEV Arş.gör., Sadiq HÜSEYNOV Doç.dr. Etibar MUSAYEV	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü Nahçıvan Devlet Üniversitesi Nahçıvan Devlet Üniversitesi Nahçıvan Devlet Üniversitesi Gence Devlet Üniversitesi	ABOUT MUSTAFA KEMAL ATATURK, THE "GREAT OFFENSIVE" AND THE VICTORY ON AUGUST 30 ON THE PAGES AND IN THE BOOKS OF THE MOSCOW PRESS DURING THE "LIBERATION WAR";

Date: 30.08.2023 Time (Ankara): 10:00-12:00	Hall-4 Session-1	Head of Session: Prof. Dr. Minehanım Nuriyeva Tekeli
Authors	Affiliation	Title
Prof. dr. Minehanım Nuriyeva Tekeli	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan)	Turkish Independence War commander Cemil Jahid Toydemir's activities in Azerbaijan
SÖZER AKYILDIRIM	Iğdır University	ON THE 101TH ANNIVERSARY OF THE CHALLENGE BATTLE: GAZİ MUSTAFA KEMAL AND THE CRAZY TURKS
Kasımova Maya Rehim kızı	Azerbaijan State Pedagogical University (Azerbaijan) Azerbaijan State Pedagogical University	AUGUST 30-VICTORY DAY OF TURKEY
Abdullayeva Gültekin Ateş kızı	Azerbaijan State Pedagogical University	THE SIGNIFICANCE OF AUGUST 30 VICTORY HOLIDAY IN TURKISH HISTORY
Mehmet Akif AĞTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	AUGMENTED REALITY TECHNOLOGY SUPPORTED MOBILE APPLICATION DEVELOPMENT ON MUSEUM GUIDANCE: EXAMPLE OF "ŞUHUT GREAT ATTACK HEADQUARTERS DIGITAL GUIDE APPLICATION"
Akifa Khalilova	Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)	VICTORY IN HISTORY AND HERO'S VICTORY MOTIF IN TURKISH EPICS
Ismayilova Nazrin	Azerbaijan State Pedagogical University	Great Offensive: August 30

CONTENT

CONGRESS ID	I
PROGRAM	II
PHOTO GALLERY	III
CONTENT	IV

Author	Title	No
Günseli GÜMÜŞEL	HISTORY OF TURKISH DEFENSE INDUSTRY AND ŞAKİR ZÜMRE	1
Şükran BAŞGÖL Semra ELMAS	WAR and NURSING CARE	3
Mehmet Nuri ŞANDA	IRREGULAR TROOPS IN SOUTHEASTERN ANATOLIA DURING THE NATIONAL STRUGGLE: TRIBAL FORCES	8
Mert Mahir GÖZ	A TURNING POINT IN THE NATIONAL STRUGGLE: THE GREAT OFFENSIVE	10
İrfan Davut ÇAM	THE BATTLE OF THE COMMANDER-IN-CHIEF IN THE HISTORY TEXTBOOKS FROM THE EARLY REPUBLICAN PERIOD	12
Aynur Zahir Kizi BADALOVA	THE GREAT VICTORY OF THE TURKISH STATE	13
Taylan MARAL	THE TURKISH PRESS AND MUSTAFA KEMAL ON THE ROAD TO AUGUST 30	17
MA Tekin ŞEKER	UNDERSTANDING THE GREAT ATTACK AND THE COMMAND-IN-HEAD CHALLENGE BATTLE IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC	19
Reşad ASGEROV Bağır BABAYEV	THE ROLE OF THE SOVIET ENVOY SEMYON ARALOV IN THE GREAT VICTORY, WHO ESTABLISHED FRIENDLY RELATIONS WITH MUSTAFA KEMAL ATATURK AND IMMORTALIZED ON THE MONUMENT OF THE REPUBLIC	21
Elif SOYLU Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ	GREEK COMMANDERS IN THE GREAT ATTACK	26
Bilal KAS	THE GREAT VICTORY IN THE TURKISH NOVEL OF THE ATATURK'S PERIOD AND THE EVALUATION OF GAZI MUSTAFA KEMAL PASHA WITH THE FOLLOWING FROM AKA GUNDUZ NOVELS	28
Burak GÖKBULUT Mustafa YENİASIR	THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE AND ATATÜRK IN TURKISH/LITERATURE TEXTBOOKS PUBLISHED FOR LECTURING IN THE SECONDARY EDUCATION IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS	30
Hasan BOZKAYA	8th CLASS GREAT ATTACK IN THE HISTORY OF REVOLUTIONARY AND ATATURKISH COURSE TEACHING PROGRAM	32
Təhminə ƏLİYEVƏ	SOCIO-ECONOMIC FACTORS THAT PROVIDED THE POPULATION OF TURKESTAN TO THE FREEDOM STRUGGLE IN 1914-1918	34

Yüksel GÖĞEBAKAN Arif Esen BAYKURT	THE 30TH OF AUGUST, THE GREAT ATTACK, IN TODAY'S TURKISH PAINTING, AND THE SAMSONOV MODEL OF PENTURAL DISCOURSE	36
Reşad ASGEROV Bağır BABAYEV	DIPLOMATIC ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL PASHA AND THE AMBASSADOR OF SOVIET AZERBAIJAN İBRAHİM ABİLOV BEFORE AND AFTER THE "BIG TARUZ", WHICH BUILT TURKISH-AZERBAIJANI RELATIONS ON A SOLID FOUNDATION	39
Lale Musayeva	THE SIGNIFICANCE OF AUGUST 30 IN SCHOOLS AND TEACHING DIRECTIONS	44
Hasan BOZKAYA	THE IMPORTANCE OF THE GREAT ATTACK FOR TÜRKİYE	51
Yeşim YILDIZ	INTERNATIONAL LEGAL CONSEQUENCES OF THE DEMILITARIZED STATUS OF THE EAST AEGEAN ISLANDS IN THE TREATY OF LAUSANNE WHICH COMING AFTER VICTORY	53
Elif SOYLU Rümeysa ÜZMEZ	REFLECTIONS OF THE GREAT İZMİR FIRE TO THE TURKISH AND WORLD PRESS DURING THE GREAT ATTACK	55
Reşad ASGEROV Yusif HÜSEYNOV Bağır BABAYEV Sadiq HÜSEYNOV Etibar MUSAYEV	ABOUT MUSTAFA KEMAL ATATURK, THE "GREAT OFFENSIVE" AND THE VICTORY ON AUGUST 30 ON THE PAGES AND IN THE BOOKS OF THE MOSCOW PRESS DURING THE "LIBERATION WAR"	57
Minehanım Nuriyeva Tekeli	TURKISH INDEPENDENCE WAR COMMANDER CEMİL JAHİD TOYDEMİR'S ACTIVITIES IN AZERBAIJAN	62
Sözer Akyıldırım	ON THE 101TH ANNIVERSARY OF THE CHALLENGE BATTLE: GAZİ MUSTAFA KEMAL AND THE CRAZY TURKS	64
Qasımova Maya Rəhim qızı	AUGUST 30-VICTORY DAY OF TURKEY	66
Mehmet Akif AĞTAŞ Emine AĞTAŞ	AUGMENTED REALITY TECHNOLOGY SUPPORTED MOBILE APPLICATION DEVELOPMENT ON MUSEUM GUIDANCE: EXAMPLE OF "ŞUHUT GREAT ATTACK HEADQUARTERS DIGITAL GUIDE APPLICATION"	69
Nazrin Tahir'in kızı İSMAYİLOVA	GREAT OFFENSIVE: AUGUST 30	72
Esmira MƏMMƏDOVA	AUGUST 30 - HAPPY VICTORY HOLIDAY, TURKEY!	79
Akifa KHALILOVA	VICTORY IN HISTORY AND THE MOTIF OF THE HERO'S VICTORY IN TURKISH EPIC	83
Reşad ASGEROV Bağır BABAYEV	DIPLOMATIC ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL PASHA AND THE AMBASSADOR OF SOVIET AZERBAIJAN İBRAHİM ABİLOV BEFORE AND AFTER THE "BIG TARUZ", WHICH BUILT TURKISH-AZERBAIJANI RELATIONS ON A SOLID FOUNDATION	87
Elif SOYLU Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ	GREEK COMMANDERS IN THE GREAT ATTACK	103
Elif SOYLU Rümeysa ÜZMEZ	REFLECTIONS OF THE GREAT İZMİR FIRE TO THE TURKISH AND WORLD PRESS DURING THE GREAT ATTACK	109

Əliyeva Təhminə	SOCIO-ECONOMIC FACTORS THAT PROVIDED THE POPULATION OF TURKESTAN TO THE FREEDOM STRUGGLE IN 1914-1918	115
Yüksel GÖĞEBAKAN Arif Esen BAYKURT	THE 30TH OF AUGUST, THE GREAT ATTACK, IN TODAY'S TURKISH PAINTING AND PENTURAL DISCOURSES ON SAMSONOV'S PAINTINGS	123
Reşad ASGEROV Bağır BABAYEV	THE ROLE OF THE SOVIET ENVOY SEMYON ARALOV IN THE GREAT VICTORY, WHO ESTABLISHED FRIENDLY RELATIONS WITH MUSTAFA KEMAL ATATURK AND IMMORTALIZED ON THE MONUMENT OF THE REPUBLIC	161
Soner GARİP	THE PLACE OF THE GREAT ATTACK AND VICTORY PROCESS IN TURKISH TEXTBOOKS: MESSAGES, VALUES AND OBJECTIVES	173
Zafer SAYGILI	THE IMPORTANCE OF THE GREAT ATTACK AND ATATÜRK'S LEADERSHIP SKILLS	184

TÜRK SAVUNMA SANAYİ TARİHİ VE ŞAKİR ZÜMRE

HISTORY OF TURKISH DEFENSE INDUSTRY AND ŞAKİR ZÜMRE

Günseli GÜMÜŞEL

Özet

Türkiye'nin kendi savunma sanayii ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı girişimler Milli Mücadele'nin ilk günlerine kadar uzanmaktadır. I. Dünya Savaşı'na girmeden önce Osmanlı Devleti'nin savunma sanayii, devlete bağlı kuruluşlar ve taşeron olarak üretim yapan küçük atölyelerden oluşmaktadır. Bu kuruluşların üretimleri ise üniforma, barut, fişek, patlayıcı, tüfek ve top gibi ürünlerden oluşmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonrasında gelişen olaylarla İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'nin ilk faaliyetlerinden biri tüm bu fabrika, depo ve yönetim binalarının ele geçirilmesi olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti savunma sanayii tamamen işlevsiz hale getirilmiştir.

Türkiye'nin kuruluş sürecinde savunma sanayiinin çekirdeğini, bahsedilen fabrikalardan Anadolu'ya kaçırılan üretim tezgâhları ve bu fabrikalarda çalışan askeri ve sivil personel oluşturmuştur.

Büyük Zafer'den sonra Yeni Türkiye Cumhuriyeti 1923'ten itibaren devletin yetişmiş insan kaynağı olmaması ve maddi bakımdan tüm imkânsızlıklarına rağmen bağımsızlık hedefinin bir parçası olarak büyük savunma sanayii yatırımları yapmıştır. 1925 yılında Şakir Zümre tarafından İstanbul Haliç'te silah ve mühimmat üretim fabrikası bu yatırımların en önemlilerindedir. İlk Türk özel uçak bombası fabrikasının kurucusu Şakir Zümre (1885-1966) Cumhuriyet Dönemi'nin ilk sanayi girişimcisi olarak kabul edilmektedir. Bu fabrikada ilk yerli uçak ve denizaltı bombaları, aydınlatma fişeği, mayın ve çeşitli motorlar üretilmiştir.

Çalışmamızda Türk savunma sanayinin gelişimini adeta durduran ABD askeri yardımlarının kısa vadede Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını giderse de uzun vadede hem Şakir Zümre'nin faaliyetlerine, hem savunma sanayiine hem de ekonomiye verdiği büyük zararlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: ABD Yardımları, Kurtuluş Savaşı, Şakir Zümre, Türk Savunma Sanayi.

Abstract

Turkey's attempts to meet its own defense industry needs date back to the first days of the National Struggle. Before entering the First World War, the defense industry of the Ottoman Empire consisted of state-affiliated organizations and small workshops producing as subcontractors. The productions of these organizations consist of products such as uniforms, gunpowder, cartridges, explosives, rifles and cannons.

One of the first activities of the Allied Powers, which occupied Istanbul with the events that developed after the defeat of the Ottoman Empire in the First World War, was the seizure of all these factories, warehouses and administration buildings. Thus, the defense industry of the Ottoman State was rendered completely dysfunctional.

During the establishment of Turkey, the core of the defense industry was formed by the production benches smuggled to Anatolia from the mentioned factories and the military and civilian personnel working in these factories.

After the Great Victory, the New Republic of Turkey has made large defense industry investments as part of its independence goal, despite the state's lack of qualified human resources and financial impossibilities since 1923. One of the most important of these investments is the weapon and ammunition production factory in Istanbul Haliç by Shakir Zümre in 1925. Shakir Zümre (1885-1966), the founder of the first Turkish private aircraft bomb factory, is accepted as the first industrial entrepreneur of the Republican Period. In this factory, the first domestic aircraft and submarine bombs, lighting cartridges, mines and various engines were produced.

In our study, although the US military aid, which almost halted the development of the Turkish defense industry, meets Turkey's military needs in the short term, the long-term damage to the activities of Shakir Zümre, to the defense industry and to the economy will be discussed.

Keywords: US Aid, War of Independence, Shakir Zümre, Turkish Defense Industry.

SAVAŞ ve HEMŞİRELİK BAKIMI
WAR and NURSING CARE

Şükran BAŞGÖL

Dr. Öğr.Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID NO: 0000-0001-9451-4544

Semra ELMAS

Dr.Öğr.Üyesi, Lefke Avrupa Üniversitesi, ORCID NO: 0000-0002-6510-1799

ÖZET

Savaş, barış yoluyla halledilemeyen sorunların çözümü için bir devlet veya devletler grubunun, milli güçlerinin tamamını veya bir kısmını kullanarak diğeri ile yaptığı mücadeledir. Savaşlar çok sayıda insanın yaşamını tehlikeye atmaktadır. Aynı zamanda, sağlık kuruluşlarına zarar vermekte, hasta naklini, ileri bakım kabiliyetini personelinin iletişimini olumsuz etkilemektedir.

Savaşlarda sağlık hizmetlerinin sunumu mevcuttur. Tarih boyunca, sağlık ekibi içinde yer alan hemşireler yaralı askerlerin ve diğeri savaş mağdurlarının bakımında ve tedavisinde önemli rol oynamıştır ve oynayacaktır. Hemşireler; çalıştıkları kurumlarda var olan savaş/teröre müdahale çalışmalarına aktif olarak katılarak, eğitim ve tatbikatlarda yer alarak, olası bir savaş/terör durumunda sağlık hizmetleri organizasyonunda üzerine düşen görevleri öğrenmeli ve uygulayabilme becerisi kazanmalıdır. Bu derlemenin amacı, savaş süreçlerinde verilen hemşirelik bakım hizmetlerini literatür doğrultusunda incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, hemşire, hemşirelik bakımı

ABSTRACT

War is the struggle of a state or a group of conditions with another by using all or some of its national forces to solve problems that cannot be resolved through peace. Wars endanger the lives of many people. At the same time, it harms health institutions, negatively affecting patient transport, advanced care ability, and personnel communication.

There is the provision of health services in wars. Throughout history, nurses in the medical team have played and will play an essential role in the care and treatment of wounded soldiers and other war victims. Nurses; should learn and gain the ability to apply their duties in the health services organization in the event of a possible war/terrorism by actively participating in the war/terrorist response activities in the institutions they work in, taking part in training and exercises. This review examines the nursing care services during the war processes in light of the literature.

Keywords: War, Nurse, Nursing care

INTRODUCTION

The Turkish Language Institution defines war as "armed struggle, war, war, death, which states engage in by severing their diplomatic relations." Among human societies, different wars, such as small-scale conflicts and large-scale world wars between large and regular armies, can negatively affect the world population. These wars, which cause destruction, death, injury, and secondary consequences in society, not only exist in the period but also show their effects throughout generations. On the other hand, nurses continue to have an essential function in reducing the negative impact of the war that has been going on the individual's health for generations. War is the struggle of a state or a group of conditions with another by using all or some of its national forces to solve problems that cannot be resolved through peace. Wars range from minor conflicts between two tribes throughout human history to world wars between regular armies that affect the majority of the population on earth.

Today, wars target shopping malls, schools, streets, banks, bus stations and highways, areas where sports competitions are held, where civilians live their daily lives, bombing, use of firearms, chemical, and biological agents, and even nuclear weapons. Wars threaten many people's lives and harm the institutions providing health services, negatively affecting emergency life support, patient transfers, further examination and treatment, and health personnel. According to the World Health Organization, war, and terrorism are defined as human-induced destruction that negatively affects people's everyday lives and destroys the support mechanisms that will enable them to cope with this situation. As a matter of fact, due to rapid developments in healthcare systems, the service areas of the nursing profession are expanding and diversifying. Apart from the primary nursing fields, it also provides services in military nursing. The innovations and changes in the practices for the health of the soldiers necessitated the development of military nursing. Military nurses are essential members of this process and the medical team. Therefore, nurses' roles and responsibilities are precious to managing crises in extraordinary situations such as war.

Nursing Care in War

Women who are adversely affected physically, socially, and psychologically by war and terror events; it has also played an essential role in the care and treatment of wounded soldiers and other victims of war and terrorism almost all over the world. Our country's low number of nurses during and after the war has always created a problem. This problem, which continued during the years of the National Struggle, was tried to be solved by the women volunteers trained in a short time. Those taught in the courses were assigned to hospitals in a short time. Under the leadership and struggles of Besim Ömer Pasha, with the support of wealthy and influential women, the way was paved for patient care by women. It is known that Safiye Hüseyin Elbi played a significant role in this issue. During the Balkan Wars, when the Red Crescent Society invited women from Istanbul to care for the wounded soldiers, Safiye Hüseyin and her sister Nesime were among the first applicants.

There are examples of the delivery of health services in wars throughout history. It is known that in the first years of Islam, a woman named Rufeide was the person who founded and managed the "Mobile Sahara Tent Hospital." In the Seljuk Period, it is known that Gevher Nesibe Sultan took an active role in providing health services to the soldiers and the public. Another example is that the health status of sick and injured soldiers was positively affected by the health care services provided by women under the leadership of Florence Nightingale in the Crimean War (1854). This event is also considered a turning point in the nursing profession. The nursing profession gained momentum with the struggle of Florence Nightingale, who provided health services in the wars and took her place in history in the Crimean War. Florence Nightingale revealed the importance of the nurse in society during and after the war with her practices. In this direction, the concept of modern nursing emerged with the care service carried out by Florence Nightingale with women in the Crimean War. The importance of nursing in the history of our country has emerged with wars, and Turkish Nursing History is based on wars.

The basis of modern nursing is the practices of women who participated in wars such as the Balkan, Çanakkale, and World War I (wound debridement, care, environmental sanitation, triage, nasogastric tube insertion, blood, and blood products administration, anesthesia, intensive care nursing, psychological care, shock intervention, vaccination, etc.) While the nursing process in world history started in 1862, when we look at the history of our country, The need for nursing care services led to the decision that urgent measures should be taken due to the death of many soldiers in the Tripoli War (1911) and the inability to provide adequate health services to the wounded. For this reason, the Red Crescent Society (Red Crescent) was established in 1911. Balkan, Çanakkale, I. and II. Nurses participated in many wars, including World Wars, Korea, Vietnam, Iraq, and Afghanistan. These women; By participating in battles, they ensured the sociological existence of women outside the home and laid the foundations of the nursing profession with what they did to the wounded.

In war and dangerous situations, nurses first identify risky groups and deal with trauma, bleeding, etc., caused by injury. Responsible for responding to emergencies quickly, effectively, and accurately. Therefore, nurses should have sufficient experience and skills to manage crises in extraordinary situations. The priority duties given to nurses during wars that deeply affect society; are to take measures to prevent life-threatening risks and to provide emergency life support to individuals and soldiers during the attack. In addition, it is known as creating a nursing care plan specific to each patient, applying and evaluating the nursing care plan in line with the nursing care plan, and using knowledge and experience to continue daily life in society as soon as possible. During the war, Nurses, who have important roles such as applying essential life support, and providing treatment and nursing care by standards, should also have sufficient knowledge and equipment about the injury mechanisms of the injured.

Nurses and other team members, such as soldiers, should develop their skills, physical competencies, and knowledge to survive in combat. All healthcare team members may have to use weapons, map reading, and communication tools such as radio. Nurses need help to

minimize the problems related to providing basic vital needs (food, cleaning, accommodation, etc.) after the attack and crisis. While nurses take part in rehabilitation services for injuries that are the direct result of the war in the long term after the war, they also take an active part in the treatment process for mental health problems such as general anxiety disorder, post-traumatic stress disorder, and major depression as a secondary result of war. As in all disasters, the duties of nurses in case of war/terror are; To take preventive measures, to provide life support at the time of the incident, to determine the care needs, to apply medical treatment and nursing care to the required standards, to facilitate the return of the soldier to the battlefield and the everyday life of the civilian population as soon as possible.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Nurses, by actively participating in the war/terrorist response activities in the institutions they work in and taking part in training and exercises, should learn and gain the ability to apply their duties in the health services organization in the event of a possible war/terrorism. Many nurses still have insufficient knowledge about chemical and biological attacks and do not know how to respond to victims.

Nurses should be able to evaluate victims brought to the hospital by their relatives regarding the possibility of exposure to chemical and biological agents. The authorities should be notified by acting according to the hospital's emergency plan as soon as possible. Every nurse should be able to survive in a time of war, operate under leaders' leadership, and receive administrative support. Physical and psychological preparation of nurses who will work in a war/terror environment should be provided, and their social communication with their families and relatives should be supported. The phenomenon of war/terrorism and its consequences require special knowledge and skills. In this sense, the curriculum included in undergraduate education should be developed. In-service pieces of training and certificate programs should support the current developments after graduation. They should be responsible for developing themselves individually and professionally after graduation, acting with the principles of lifelong learning.

In the literature, it has been reported that nurses have difficulties in adapting to the war environment and that they remember images such as bad images, sounds, and smells in the post-war period. On the other hand, it was emphasized that nurses living and working in a stressful war environment improved their professional knowledge and skills and had the opportunity to work as a team with different occupational groups. For this, the role and responsibility of nurses in the health services organization are also vital in terms of adaptation. Nurses' rich knowledge, skills, and competence enable the effective and efficient execution of nursing services in wars.

REFERENCES

Anand, A., Ghani, A., Sharma, K., Kaur, G., Khosla, R., Devi, C., Podder, V., Sivapuram, M. S., Maity, K., & Kaur, H. (2021). War-related mental health issues and need for yoga intervention studies: A scoping review. *International Journal of Yoga, 14*(3), 175–187.

- Arabacı, Z., & Doğru, A. (2017). Birinci Dünya Savaşı Öncesi Ve Savaş Döneminde Aşılama Uygulamaları Ve Hemşirelik. *Sağlık Akademisi Kastamonu*, 2(1), 40-50.
- Aydemir Gedük E., & Türkoğlu D. (2019). Savaş ve terörün hemşirelik hizmetlerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(3), 205-210.
- Bebiş, H., & Özdemir, S. (2013). Savaş, terör ve hemşirelik. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 21(1), 57-68.
- Dülcek, S., Eryiğit, T., Çoban, N., Beydağ, K. D., Ortabağ, T. (2022). Savaş ve savaş sonrası hemşirelik. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 515-521.
- Eltanamly, H., Leijten, P., Jak, S., & Overbeek, G. (2021). Parenting in times of war: A meta-analysis and qualitative synthesis of war exposure, parenting, and child adjustment. *Trauma, Violence & Abuse*, 22(1), 147–160.
- Gedük, E. A., & Türkoğlu, D. (2019). Savaş ve terörün hemşirelik hizmetlerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(3), 205-210.
- Gören, Ş. Y., & Yalım, N. Y. (2016). Hemşirelik tarihinde bir öncü “Safiye Hüseyin Elbi”. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6(2), 38-45.
- Kenny, D. J., Hull, M. S. (2008). Critical care nurses experience caring for the casualties of war evacuated from the front line: Lessons learned and needs to be identified. *Critical Care Nursing Clinics of North America*, 20(1): 41-49.
- Taşkıran, G., & Baykal, Ü. (2017). Afetler ve Türkiye’de hemşirelerin afetlere hazır olma durumları: literatür inceleme. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 2(4), 79-88.

MİLLİ MÜCADELEDE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAKİ DÜZENSİZ BİRLİKLER: AŞİRET KUVVETLERİ

IRREGULAR TROOPS IN SOUTHEASTERN ANATOLIA DURING THE NATIONAL STRUGGLE: TRIBAL FORCES

Mehmet Nuri ŞANDA

Dr. Araştırmacı, ORCID: 0000-0003-3800-6996

Özet

1914-1918 yılları arasında gerçekleştirilen I. Dünya Savaşı'nda ittifak devletlerinin yanında yer alan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. Antlaşmanın yedinci ve yirmi dördüncü maddeleriyle Osmanlı toprakları işgale açık hale gelmiştir. İtilaf devletleri çeşitli gerekçeler ileri sürerek Anadolu, Irak, Arabistan, Filistin ve daha birçok bölgede Osmanlı topraklarını işgale başlamıştır. Araştırma konumuz olan Güneydoğu Anadolu'daki Urfa, Antep ve Maraş çevresi İtilaf devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla ilk başta İngiltere'ye bırakmış ise de daha sonra imzalanan anlaşmalarla Fransa'ya devredilmiştir. 30 Ekim 1919 tarihinde İngiliz kuvvetleri Urfa ve çevresinden çekilmiş, yerlerine Fransız kuvvetleri gelmiştir.

Fransız kuvvetleri Urfa, Antep ve Maraş çevresinde hâkimiyet kurmaya çalışırken bölgede yaşayan Ermenilerden de faydalanmak istemiştir. Bu doğrultuda Ermeniler tarafından kurulmuş olan ve bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı amaçlayan Taşnak ve Hınçak cemiyetlerinin de desteğini almıştır. Fransızların Urfa ve çevresinde gerçekleştirdikleri işgal girişimine karşı bölgede bulunan aşiret güçlerinin de direniş gösterdiği bilinmektedir. Urfa'da Aneze, Badılı (Beydili), Benî Yusuf, Berâzi, Biziki, Bucak, Cümeyle, Dinâyi, Döğerli, Fettâhlı, Gerger, Hartavi, İzol, Karakeçili, Karavar, Mersâvi, Molla ve Picânlı gibi aşiretler müdâfaa-i hukuk cemiyetleri etrafında örgütlenerek işgale karşı direnmişlerdir. Urfa ve çevresi kurtarıldıktan sonra Badılı ve Berazi gibi bazı aşiretlerin Antep müdafaasına katıldığı bilinmektedir.

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu'da özellikle Urfa çevresinde yaşayan Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerin işgaller karşısında sergiledikleri tutumlar, kurdukları kuvva-i milliye birlikleri ve milli mücadeledeki durumları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, Güneydoğu Anadolu, Aşiretler.

Abstract

The Ottoman Empire, which sided with the central powers in World War I, which took place between 1914-1918, withdrew from the war by signing the armistice of Mudros on October 30, 1918. With the seventh and twenty-fourth articles of the treaty, the Ottoman lands became open to occupation. The Entente states started to occupy Ottoman lands in Anatolia, Iraq, Arabia, Palestine and many other regions, citing various justifications. The area around Urfa, Antep and

Maraş in southeastern Anatolia, which is the subject of our research, was initially left to Britain with the secret agreements made by the Entente states among themselves, but was later transferred to France with the agreements signed later. On October 30, 1919, British forces withdrew from Urfa and its surroundings and were replaced by French forces.

While the French forces were trying to establish dominance around Urfa, Ayntab and Marash, they also wanted to benefit from the Armenians living in the region. In this direction, they also received the support of the Dashnak and Hunchak organizations, which were founded by Armenians and aimed to establish an independent Armenian state. It is known that the tribal forces in the region also showed resistance against the French attempt to dominate Urfa and its surroundings. In Urfa, tribes such as Aneze, Badili (Beydili), Beni Yusuf, Berazi, Biziki, Bucak, Cumeyle, Dinayi, Dogerli, Fettahlı, Gerger, Hartavi, İzol, Karakeçili, Karavar, Mersavi, Molla, and Picanli organized themselves around countrywide resistance organization and resisted the occupation. After the liberation of Urfa and its surroundings, it is known that some tribes such as Badili and Berazi participated in the defense of Ayntab.

This study focuses on the attitudes of the Turkmen, Kurdish and Arab tribes living in Southeastern Anatolia, especially around Urfa, in the face of the invasions, the national forces they established and their situation in the national struggle.

Keywords: Ottoman Empire, World War I, National Struggle, Southeastern Anatolia, Tribes.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: BÜYÜK TAARRUZ A TURNING POINT IN THE NATIONAL STRUGGLE: THE GREAT OFFENSIVE

Mert Mahir GÖZ

Öğr.Gör.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, ORCID NO: 0000-0002-2563-7126

Özet

XVII. yüzyılın başlarından itibaren duraklama dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu'nda, eski kudretli günlere dönmek amacıyla yapılan hamleler, beklenen sonucu vermemiştir. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı neticesinde ağır hasar alarak, itilaf devletleri tarafından “*Hasta Adam*” şeklinde nitelendirilmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, çöküş dönemine girmiştir. Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918) ve Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920) sonrasında Osmanlı İmparatorluğu topraklarını kendi aralarında bölüşmeyi amaçlayan itilaf devletlerince yeni bir dünya nizamı oluşturulmak istenmiştir. Buna karşılık Türkler, bağımsızlıklarından hiçbir zaman ve hiçbir şartta vazgeçmeyeceklerini, gösterdikleri ulusal direniş ile ortaya koymuşlardır. Milli mücadele dönemi olarak adlandırılan bu sürecin en önemli başarılarından biri ise Büyük Taarruz olmuştur. Öyle ki Büyük Taarruz sayesinde işgal devletlerinin emperyalist politikalarını berhava eden Türk ordusu, yaklaşık iki hafta gibi kısa bir süre içerisinde, düşman askerlerini Anadolu'dan söküp atmıştır. Böylece Yunanlıların ve onlara destek veren İngiliz güçlerinin, Anadolu'yu ele geçirme planları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İstiklâl mücadelemizin son safhası olan bu muharebede, topyekun bir mücadele ortaya konularak, Türklerin vatan sevgisi tüm dünyaya bir kez daha gösterilmiştir. Gazi M. Kemal ATATÜRK liderliğindeki bu bağımsızlık mücadelesi karşısında başarısızlığa uğrayan İngiliz devletinde, Lloyd George hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Bir diğer işgalci devlet olan Yunanistan'da ise “*Megali İdea*” (Büyük Fikir) düşüncesi, hayal olarak kalmaya devam etmiştir. Büyük Taarruz zaferiyle bir yandan işgalci kuvvetlerin, topraklarımıza egemen olması önlenirken diğer yandan millet egemenliğine dayalı Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır. Bu çalışmada, M. Kemal ATATÜRK liderliğinde verilen bağımsızlık mücadelesinin en önemli merhalelerinden birini oluşturan Sakarya Meydan Muhaberesi ve hemen onun ardından başlatılan Büyük Taarruz'un; dünya, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti açısından sonuçları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf Devletleri, Savaş, Milli Mücadele, Büyük Taarruz.

Abstract

From the beginning of the 17th century onwards, in the Ottoman Empire which entered a period of stagnation, attempts made to return to the former powerful days have not yielded the expected results. As a result of the Balkan Wars and World War I, the Ottoman Empire suffered significant damage and began to be referred to as the “Sick Man” by the Allied powers, entering a period of decline. After the Armistice of Mudros (30 October 1918) and the Treaty of Sèvres (10 August 1920), the Allied powers, aiming to partition the territories of the Ottoman Empire among themselves, sought to establish a new world order. In response, the Turks demonstrated through their national resistance that they would never give up their independence under any circumstances. One of the most significant achievements of this period, known as the War of Independence, was the Great Offensive. So much so that, thanks to the Great Offensive, the Turkish army nullified the imperialist policies of the occupying powers and within a relatively short period of about two weeks, expelled enemy soldiers from Anatolia. Thus, the plans of the Greeks and the British forces supporting them to capture Anatolia ended in failure. In this final stage of our struggle for independence, a comprehensive effort was made, demonstrating the

Turks' love for their homeland once again to the whole world. Faced with this struggle for independence under the leadership of Ghazi M. Kemal ATATURK, the British government, which had suffered defeat, was forced to resign. In another occupying state, Greece, the concept of "Megali Idea" (Great Idea) remained a mere illusion. With the victory of the Great Offensive, on one hand, the domination of occupying forces over our lands was prevented, while on the other hand, the foundations of the Republic of Turkey based on national sovereignty were laid. In this study, the results of the Sakarya Field Battle, which constituted one of the most crucial stages of the struggle for independence under the leadership of M. Kemal ATATURK, and immediately followed by the Great Offensive, have been investigated in terms of their implications for the world, the Ottoman Empire, and the Republic of Turkey.

Keywords: Ottoman Empire, Allied Powers, War, Turkish War of Independence, Great Offensive.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARINDA BAŞKUMANDAN MUHAREBESİ

THE BATTLE OF THE COMMANDER-IN-CHIEF IN THE HISTORY TEXTBOOKS FROM THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

İrfan Davut ÇAM

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Özet

Hemen her millet bağımsızlık yolunda verdiği mücadeleyi, yetiştirdiği nesillere temel bir övünç ve bilinç kaynağı olarak takdim etmektedir. Bağımsızlık savaşları, bu anlamda milletlerin tarihinde özellikle başköşede yer bulmaktadır. Türk bağımsızlık savaşı, bunlar içerisinde bizzat anılması gereken mücadelelerden biridir. Bu savaş, sadece Türk tarihinde değil; dünya tarihinde de kayda değer bir yeri haizdir. Böylesine bir mücadelenin her bir safhası hiç şüphesiz yakın bir ilgiyi sonuna kadar hak etmektedir. Ancak mevcut çalışma, bu uzun soluklu millî mücadelenin sonuçlanmasında önemli bir dönüm noktası teşkil eden Başkumandan Muharebesi'ne odaklanmaktadır. Bu aşamada, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ilk mekteplerde okutulan tarih ders kitapları esas alınmıştır. Bu ders kitaplarından iki adet seçilmiştir. Bu kitaplar seçilirken, ilgili zaman diliminde yürürlükte bulunan müfredata uygun olarak hazırlanmış olmalarına ve eğitimden sorumlu resmî birimlerin onayından geçmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Doküman analizi yöntemiyle söz konusu ders kitaplarından toplanan veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Yapılan çözümlene sonucunda, eğitim hayatlarının başında bulunan Erken Cumhuriyet neslinin muharebenin başlaması, gelişimi ve sonuçları hakkında bilgilendirildikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Ders Kitapları, Başkumandan Muharebesi.

Abstract

Almost every nation presents its struggle for independence to the generations it raises as a fundamental source of pride and awareness. Wars of independence, in this sense, have a privileged place in the history of nations. The Turkish War of Independence is one of the struggles that should be remembered among them. This war has a noteworthy place not only in Turkish history, but also in world history. Each phase of such a struggle undoubtedly deserves special attention. However, the current study focuses on the Battle of the Commander-in-Chief, which constituted an important turning point in the finalisation of this long-term national struggle. The main material of the study consists of history textbooks taught in primary schools during the first years of the Republic of Turkey. Two of these textbooks were selected. In the selection of these textbooks, care was taken to ensure that they were compliant with the curriculum in force at their time and that they were approved by the authorities responsible for education. The data gathered with the document analysis method from the textbooks in question were analysed using the content analysis technique. As a result of the analysis, it was seen that the Early Republican children, still at the beginning of their educational life, were made aware of the beginning, development and results of the war.

Keywords: The Early Republican Period, Textbooks, The Battle of the Commander-in-Chief.

TÜRK DEVLETİNİN BÜYÜK ZAFERİ

THE GREAT VICTORY OF THE TURKISH STATE

Aynur Zahir Kizi BADALOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Öğretmeni

ÖZET

Türkiye tarihinin en önemli günlerinden biri olan Zafer Bayramı 30 Ağustos tarihi. 1922nin bu tarihinde Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk ordusu, Milli Mücadele'nin kaderini belirleyecek bir zafere sahip oldu ve ülkenin güneybatısını Yunan işgalinden kurtardı. Zafer Bayramı ilk kez 30 Ağustos 1923'te Ankara ve İzmir'de kutlandı ve Mayıs 1926'da resmen ilan edildi. Makalede, Zafer Bayramı'nın kısa bir açıklaması ve Türk halkının kahramanlık ruhu ve zafer tarihi yansıtılmıştır. Bu tarih ve bu zafer Türkiye Cumhuriyeti'nin mübarek milli günlerinden biri olarak Zafer Bayramıdır. Bu bayram, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen Osmanlı devletini işgalci ülkeler arasında paylaşırma planlarının engellenmesiyle Türkiye tarihine damgasını vurmuştur. O dönemde büyük general ve devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki yurtsever güçler, günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ni başarısız hanedanlığın yıkıntılarından yeniden canlandırmak için büyük mücadeleler ve fedakarlıklar yapmıştır. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti ve sarsılmaz zaferlerini kazanan kahraman türk ordusu ve kahraman insanlar!

Anahtar kelimeler: zafer, savaş, ordu, bayram, millet, kahraman.

Abstract

Victory Day, one of the most important days in the history of Turkey, is August 30. On this date of 1922, the Turkish army under the command of Mustafa Kemal Pasha had a victory that would determine the fate of the National Struggle and saved the southwestern part of the country from Greek occupation. Victory Day was first celebrated on 30 August 1923 in Ankara and Izmir and was officially declared in May 1926. In the article, a brief description of the Victory Day and the heroic spirit of the Turkish people and the history of victory has been reflected. This date is Victory Day as one of the blessed national days of the Republic of Turkey. This holiday left its mark on the history of Turkey with the prevention of plans to divide the Ottoman state, which was defeated in the First World War, among the occupying countries. At that time, the patriotic forces led by the great general and statesman Mustafa Kemal Atatürk made great struggles and sacrifices to revive today's Republic of Turkey from the ruins of the failed dynasty. Long live the Republic of Turkey and the heroic Turkish army and heroic people who won their unshakable victories!

Key words: victory, war, army, feast, nation, hero.

Türkiye tarihinin en önemli günlerinden biri olan Zafer Bayramı 30 Ağustos tarihi. 1922nin bu tarihinde Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk ordusu, Milli Mücadele'nin kaderini belirleyecek bir zafere sahip oldu ve ülkenin güneybatısını Yunan işgalinden kurtardı. Türkiye'yi 30 Ağustos zaferine ve Cumhuriyet'e götüren yol çok zor ve karmaşıktı. Ağustos 1920'de Birinci Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Türkiyesi, müttefik Batılı güçler (İngiltere, Fransa, ABD) tarafından Paris yakınlarındaki Sèvres şehrinde masaya yatırılan kapitülasyon anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti, 1914 yılına kadar bugünkü Türkiye topraklarının büyük bir bölümü de dahil olmak üzere topraklarının dörtte üçünü kaybetmişti...

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele'ye ayak uyduran Türk halkı, İstanbul'da saltanat tarafından imzalanan teslim anlaşmasını protesto etmiş ve Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi bunu onaylamamıştır. Türk milletinin ve Türk devletinin varlığını dünyaya ve Batılı müttefiklere kabul ettirebilmek için öncelikle askeri alanda zafer gerekiyordu.

1921'de zaferle sonuçlanan Sakarya savaşı, Türk ordusunun bu kararlılığını göstermiştir. Ağustos 1922'deki "Büyük Taarruz" zaferinin temeli de Sakarya Muharebesi'nde atıldı.

26 Ağustos 1922 günü sabah erken saatlerde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk birlikleri düşmana saldırdı. Yunan ordusunun beş tümeni iki gün içinde yenildi. 30 Ağustos'ta Yunan birlikleri kendilerini savunma yeteneklerini çoktan kaybetmişti. Eskişehir ve Afyon'u tam kontrol altına alan Türk askeri birlikleri, tüm cephe boyunca Yunan birliklerini kovalayarak 6-7 Eylül'de Balıkesir ve Aydın'ı kurtardı ve 9 Eylül'de Yunan savunma hattını yarıp İzmir'e girdi.

İki hafta içinde Türk ordusu küçük genişliğindeki cephe boyunca büyük mesafede ilerledi, Yunan birliklerinin kalıntıları Akdeniz'e ulaştı ve gemilerle bölgeyi terk etmeye başladı. 13 bin Türk askeri bu zafer için canını verdi...

30 Ağustos zaferi Türk milletinin ve Türkiye'nin tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu zafer sayesinde Sevr Antlaşması tarihin çöplüğüne atılmıştır. İleride tüm vatan üzerinde egemenlik kurma misyonu vardı. Bir yıl sonra 29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etti...

Bundan sonra bu tarih ve bu zafer Türkiye Cumhuriyeti'nin mübarek milli günlerinden biri olarak Zafer Bayramıdır. Bu bayram, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen Osmanlı devletini işgalci ülkeler arasında paylaşırma planlarının engellenmesiyle Türkiye tarihine damgasını vurmuştur. O dönemde büyük general ve devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki yurtsever güçler,

günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ni başarısız hanedanlığın yıkıntılarından yeniden canlandırmak için büyük mücadeleler ve fedakarlıklar yaptı. Muhteşem Çanakkale Zaferi daha sonra tüm Türk dünyasının yanı sıra tüm Türkiye'nin zaferi olarak kutlanmaya başlandı. Bazı kaynaklarda bayramın nedenleri bu şekilde kaydediliyor:” 26 Ağustos 1922'de başlayıp 30 Ağustos'ta sona eren "Yüksek Komuta Meydan Savaşı"nın (Büyük Taarruz) anmak için kutlanan bir bayramdır. İşgal ordularının ülke sınırlarından çekilmesi biraz daha geç gerçekleşse de 30 Ağustos sembolik olarak ülke topraklarının geri alındığı günü temsil eder.” (2.)

Zafer Bayramı ilk kez 30 Ağustos 1923'te Ankara ve İzmir'de kutlandı ve Mayıs 1926'da resmen ilan edildi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 98. yıl dönümü dolayısıyla yayınladığı tebrik mesajında söyledi. Yunanlıların Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye yönelik haksız saldırılarıyla tarihin tekerrür ettiğini hatırlatan Türkiye Cumhurbaşkanı, halkın kurtuluş mücadelesinin bu kez zaferle sonuçlanacağına inandığını vurguladı: "Kesinlikle tesadüf değil. Ülkemizi Doğu Akdeniz'den çıkarmaya çalışanlar, bir asır önceki olaylarla aynı seviyededir. Halkımız 98 yıldır Kurtuluş Savaşı'nda yokluklara ve imkansızlıklara rağmen zafer kazanmıştır”. (1.)

Bir noktayı vurgulamakta fayda var ki, benzer kaderlere sahip olan ve benzer zorlu sınavlardan geçen Azerbaycan ve Türkiye, tarihin en zor dönemlerinde birbirlerine destek olmuşlardır. Çanakkale Boğazı'ndaki Türklerin mezarları, Türk devletinin ölüm kalım savaşında kardeşlerine yardım ederken ölen Azeriler ve 1918'de Bakü'yü Ermeni-Bolşevik işgalinden kurtarıırken şehit olan Türkler, yaşananları doğruluyor ve bugün iki kardeş halk birbirine daha da yakın. Unutulmamalıdır ki 1918 yılında kahraman Türk askerleri Azerbaycan topraklarında zafer bayrağını dalgalandırmış ve halkımızı Rus-Ermeni birliklerinin gerçekleştirdiği soykırım eylemlerinden kurtarmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin şu anda sadece kardeş ülkede değil, bölgede ve deyim yerindeyse dünyada güvenliğin sağlanmasında önemli rollerden birini oynadığı da bir gerçektir. Dünyanın en güçlü ordularından biri olan Türk ordusu, yer ve zaman gözetmeksizin üstlendiği görevleri başarıyla yerine getirmektedir. Türkiye Silahlı Kuvvetleri de tarihi geleneklerden doğan kardeşlik bağlarına bağlılığını her zaman göstermektedir, yani Azerbaycan ile birliktedir. Gücünü Mustafa Kemal Atatürk'ün "Azerbaycan'ın sevinci sevincimiz, kederi kederimizdir" sözünden alan bu tavır, Türk devletinin ve genel olarak Türk milletinin tavrıdır. Her durumda, bazı son olaylar bunu gösteriyor.

Türkiye'de Zafer Bayramı münasebetiyle gün boyu törenler yapılır. Devlet görevlileri ve vatandaşlar Ankara'da Anıtkabir'i, diğer bölgelerdeki şehitlikleri ziyaret ediyor, Mustafa Kemal Atatürk'e, silah arkadaşlarına ve tüm askerlerin ruhlarına dualar okuyor. Zafer Bayramı kutlamaları hakkında yazılmıştır: “Zafer Bayramı için özellikle 1960'lardan itibaren daha kapsamlı ve katılımlı bir şekilde kutlamalar yapılmaya başlanmıştır. 30 Ağustos, Türkiye'de askerî okulların mezuniyet törenlerini yaptıkları gün olmuştur; ayrıca tüm subay ve astsubay rütbe değişiklikleri bu tarihte geçerli olmaktadır. Zafer Bayramı uzun yıllar Genelkurmay Başkanı'nın tebrikleri kabul ettiği bir bayram olarak kutlanmış; bu durum Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Başkomutan sıfatıyla kutlamalara ev sahipliği yaptığı 2011 yılından itibaren değişmiştir”. (3.)

30 Ağustos Türkiye'de resmi tatildir. Şehitlerin ruhları önünde eğiliyor, türk halkı Türkiye'nin başını her zaman ve her yerde yükseltmek için var gücüyle çalışıyor.

Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti ve sarsılmaz zaferlerini kazanan kahraman türk ordusu ve kahraman insanlar!

EDEBIYAT:

1.<https://sonxeber.az/187014/erdogan-30-avqust-zefer-bayrami-tebrikile-yunanistana-mesaj-verib>

2.<https://teref.az/turk-dunyasi/164252-30-avqust-ataturkun-basladiqi-qurtulus-savasinin-simgesidir.html>

3.https://www.ntv.com.tr/turkiye/buyuk-taarruz-buyuk-zafer-30-agustos-30-agustos-zafer-bayraminin-tarihcesi,DRdFeZPoskGto_rot0IG2A

30 AĞUSTOS'A GİDEN YOLDA TÜRK BASINI VE MUSTAFA KEMAL

THE TURKISH PRESS AND MUSTAFA KEMAL ON THE ROAD TO AUGUST 30

Taylan MARAL

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, tmaral@gelisim.edu.tr

Özet

30 Ağustos 1922'de gerçekleşen Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin zaferinde Türk basınının etkisi önemli bir rol oynamıştır. Bu zafer, Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir ve Türk ordusunun Büyük Taarruzu sonucunda Yunan kuvvetlerini mağlup etmesiyle sonuçlanmıştır. Türk basını, savaşın ilerleyişini ve askeri stratejileri halka duyurmak, moral sağlamak ve ulusal birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde basın organları, halkı aydınlatmak ve milli mücadeleyi desteklemek amacıyla savaş haberlerini ve zaferleri duyurmuş, Türk milletini motive edici yazılar ve çizimler yayımlamıştır.

Milli Mücadeleyi destekleyici yönde yayınlar yapan basın organları dışında, karşıt olanlar da yer almıştır. Karşıt olanlar, Yunan, İngiliz ve Fransız taraftarı yayınlar yaparak halkın zafer olan inancını sarsmayı amaçlamışlardır. Kullanılan görseller ve ifadeler özellikle seçilerek Milli Mücadelede yer alanlar hedefe konularak mücadelenin sekteye uğraması amaçlanmıştır.

Mustafa Kemal, basını milli mücadelenin önemli bir aracı olarak görmüş ve stratejik bir iletişim silahı olarak kullanmıştır. Basın aracılığıyla halka seslenerek milli değerleri vurgulamış, halkın bağımsızlık ideali etrafında bir araya gelmesini sağlamıştır. Haberler, bildirimler ve makaleler vasıtasıyla, halka güncel durumu ve ulusal amaçları aktararak milli bilinci beslemiş ve savaşa olan inancı artırmıştır. Basının propaganda ve iletişim aracı olarak kullanılması, halkın savaşa olan inancını artırmış ve zaferin elde edilmesinde psikolojik bir etki yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: 30 Ağustos, Zafer Bayramı, Milli Mücadele, Basın.

Abstract

On August 30, 1922, the Turkish press played an important role in the victory of the Battle of the Commander-in-Chief. This victory is considered one of the turning points of the Turkish War of Independence and resulted in the defeat of Greek forces as a result of the Turkish army's Great Offensive. The Turkish press was used as an important tool to announce the progress of the war and military strategies to the public, to provide morale and to reinforce the sense of national unity and solidarity. During this period, press organs announced war news and victories, and published articles and drawings motivating the Turkish nation in order to enlighten the public and support the national struggle.

In addition to the press organs that published publications in support of the National Struggle, there were also opposing ones. The opposing ones aimed to shake the public's belief in victory by publishing pro-Greek, pro-British and pro-French publications. The visuals and expressions used

were specifically chosen to target those who took part in the National Struggle and to disrupt the struggle.

Mustafa Kemal saw the press as an important tool of the national struggle and used it as a strategic communication weapon. By addressing the public through the press, he emphasized national values and enabled the people to come together around the ideal of independence. By conveying the current situation and national objectives to the public through news, declarations and articles, he fed the national consciousness and increased the belief in the war. The use of the press as a means of propaganda and communication increased the public's belief in the war and created a psychological effect in achieving victory.

Keywords: August 30, Victory Day, National Struggle, Press.

CUMHURİYET’İN 100. YILINDA BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK MEYDAN MUHAREBESİNİ ANLAMAK

UNDERSTANDING THE GREAT ATTACK AND THE COMMAND-IN-HEAD CHALLENGE BATTLE IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

MA Tekin ŞEKER

Milli Eğitim Müdürlüğü Diyarbakır, Türkiye, ORCID NO: 0000-0001-5297-8498

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk’ün, “yeni Türk devletinin, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin temelleri burada atıldı. Ebedi hayatı burada taçlandırıldı” diyerek önemini vurguladığı Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi Türk tarihindeki müstesna bir yer edinmiştir. Anadolu’nun 26 Ağustos 1071’de Bizans İmparatorluğuna karşı kazanılan Malazgirt Savaşı ile Türklere yeni bir yurt olmasıyla beraber devam eden süreçte Anadolu toprakları merkez olmak kaydıyla, Türk cihan hâkimiyeti mefkuresi doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu eliyle farklı kıtalardaki topraklar muazzam bir yönetime tabii tutulmuştur. Ancak özellikle 19. Yüzyıldaki milliyetçilik temelli siyasi gelişmeler sonrasında, imparatorluk bünyesinde gayrimüslim tebaanın ayrılma süreci başlamıştır. Bu olumsuz durum emperyal hüviyetteki batılı devletlerin, Şark Meselesi çerçevesinde Türk milletine karşı emellerini gerçekleştirebilecekleri hissini kuvvetlendirmiştir. Balkan savaşları neticesindeki büyük toprak kayıplarının ardından siyasi buhran devam etmiş olup Osmanlı Devleti, kendini sonradan ağır bir hezimete uğratacak olan dünya savaşının içinde bulmuştur. Büyük güçlere karşı meydana gelen başarısızlığın ardından ülkenin kaybedilen topraklarının ardından Anadolu’da bilfiil işgale uğramıştır. Teslimiyetçi bir yönetim anlayışının hâkim olduğu yönetimin aksine Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde bağımsızlık hareketi vücut bulmuştur. 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkış ile başlayan, kongreler ve savaşlar neticesinde 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması ile tamamen biten milli mücadelenin ardından tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihteki yerini almıştır. Belirtilen süre aralığında olup 26 Ağustos 1922’de başlayan 30 Ağustos 1922 gününe kadar devam eden Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi, Türk tarihi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Türk milletinin Malazgirt Savaşı ve sonrasında yüzyıllar içerisinde elde ettiği kazanımlarını koruma, işgalci güçler tarafından vatanından sürülme emellerine set vurmanın yanında yekvücut olarak tam bağımsız yaşama çabasının eşsiz bir timsalidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin bu zafer özelinde teşekkül olduğu kuşku duymaz tarihi bir gerçekliktir. Bundan dolayı Türk milletinin bu büyük zaferi milli hassasiyetler çerçevesinde daima genç dimağlarda yer edinmesi, tarih şuurunun doğal bir sonucu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: 30 Ağustos 1922, Zafer Bayramı, Büyük Taarruz, Cumhuriyet’in 100. Yılı.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk, “The foundations of the new Turkish state, the young Republic of Turkey were laid here. His eternal life was crowned here.” The Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief, whose importance he emphasized, had an exceptional place in Turkish history. With Anatolia becoming a new homeland for the Turks with the Battle of Manzikert, which was won against the Byzantine Empire on August 26, 1071, Anatolian lands were the center, and the lands in different continents were subjected to a tremendous administration by the Ottoman Empire in line with the Turkish idea of world domination. However, especially after the political developments based on nationalism in the 19th century, the process of separation of non-Muslim subjects within the empire began. This negative situation strengthened the feeling that the western states with imperial identity could realize their ambitions against the Turkish nation within the framework of the Eastern Question. After the great territorial losses as a result of the Balkan wars, the political depression continued and the Ottoman Empire found itself in the world war that would be a heavy defeat later on. After the failure against the great powers, after the lost lands of the country, Anatolia was actually occupied. Contrary to the administration dominated by a submissive management approach, the independence movement came into being under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. After the national struggle that started with the departure to Samsun on May 19, 1919 and ended with the Treaty of Lausanne signed on July 24, 1923 as a result of congresses and wars, the fully independent Republic of Turkey took its place in history. The Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief, which started on August 26, 1922 and continued until August 30, 1922, within the specified period, has a special importance in terms of Turkish history. It is a unique example of the Turkish nation's effort to protect the gains it has achieved over the centuries during the Battle of Manzikert and after, to hinder the desires of the invading forces to be exiled from their homeland, as well as to live fully independently as a single body. It is an undoubted historical reality that the Republic of Turkey was formed specifically for this victory. For this reason, it will be a natural result of the historical consciousness that this great victory of the Turkish nation will always take place in the young minds within the framework of national sensitivities.

Keywords: August 30, 1922, Victory Day, Great Offensive, 100th Anniversary of the Republic.

**MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'LE DOSTANE İLİŞKİLER KURAN VE
CUMHURİYET ANITI'NDA ÖLÜMSÜZLEŞTİRİLEN SOVYET ELÇİSİ SEMYON
ARALOV'UN BÜYÜK ZAFER'DEKİ ROLÜ**

THE ROLE OF THE SOVIET ENVOY SEMYON ARALOV IN THE GREAT VICTORY, WHO
ESTABLISHED FRIENDLY RELATIONS WITH MUSTAFA KEMAL ATATURK AND
IMMORTALIZED ON THE MONUMENT OF THE REPUBLIC

Doç.dr., **Reşad ASGEROV**

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü

Doç.dr., **Bağır BABAYEV**

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kutsal ulusal bayramlarından biri 30 Ağustos Zafer Bayramı'dır. O gün Türkiye büyük zaferini 101 yıl önce Dumlupınar'da kazandı. Bu yıl -2023'te - 30 Ağustos Zaferi'nin 101. yıldönümünün resmi kısmı Ankara'da kutlanacak ve ülke genelinde bayram etkinlikleri düzenlenecek. Atatürk komutasındaki Türk ordusunun ("Büyük Taarruz") 26 Ağustos 1922'de başlayan ve müdahaleci birliklerin yenilgisiyle 30 Ağustos'ta sona eren taarruz hareketi, Türklerin kahramanlığının en büyük örneklerinden biri olarak dünya tarihine girmiştir. 26 Ağustos 1922'den başlayıp 30 Ağustos 1922'ye kadar devam eden "Büyük Taarruz", Türkler için kesin bir zaferle sona erdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, Türkiye'nin istiklal mücadelesinde - Kurtuluş Savaşı'nda - kazandığı zafer ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin en önemli siyasi olayları arasındadır. Bu sırada, Rusya ile Moskova ve Kars anlaşmalarının imzalanmasından sonra, Türk-Rus dostane ilişkileri yeniden başladı.

30 Ağustos'taki zafer, Türk halkının Kurtuluş Savaşındaki azim ve kararlılığının sonucuydu. Ancak uluslararası ilişkiler tarihinde Türk-Sovyet ilişkileri de bu zaferde önemli rol oynamıştır. Doğru ve karşılıklı çıkarlar temelinde Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini geliştiren ve Sovyet-Türk işbirliğini güçlendiren kişilerden biri de Sovyet Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov'du (1880-1969).

Semyon Aralov'un anıları, hem Türkiye'de hem de Rusya'da yayınlanan "Bir Rus Sovyet Diplomatının Anıları" adlı eserinde verilmiştir. Kitapta sunulan bilgiler o dönemin resmi ideolojik propagandasına tekabül ediyor, ancak Rus-Türk ilişkileri gerçekten olumlu tarafta gösteriliyor. Öte yandan Aralov'un ülkesine gönderdiği mesaj ve anılarda, o dönemde Türkiye ile Sovyet ülkeleri arasındaki ilişkilerde iç sorunlar ve çelişkiler önemli bir yer tutuyordu.

1922 yılında Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki resmi temsilcisi olarak atanan Semyon İvanoviç Aralov başkanlığındaki Sovyet Rusya Büyükelçiliği heyeti Ankara'ya gönderiliyor. Sovyet Rusya, Türkiye'yi ve toprakları Avrupa devletleri tarafından işgal edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini resmen tanıyan ilk devletti. Sovyet Rusya'nın resmi Türkiye delegasyonu başkanı olarak Semyon Aralov, 1923'te Türkiye'nin cumhuriyet ilanına kadar Türkiye'de diplomatik hizmette bulundu. Daha sonra 1946'da sürgüne gönderildiği toplama kampından döndükten sonra Türkiye'deki diplomatik

faaliyetleri hakkında anılar yazar. El yazması daha önce "1922-1923'te Türkiye hakkında bir Sovyet diplomatının Anıları" başlığı altında yayınlandı.

Geçmişte cepheye asker, sonra da sadece diplomat olarak atanan Aralov, 1922'nin başlarında Türkiye'ye geldi ve hemen Mustafa Kemal ile iyi ilişkiler kurdu. Atatürk onunla birçok sırrını paylaştı ve hatta onu "Büyük Taarruz"dan önce askeri manevralara davet etti." Aralov, Ankara'dan Moskova'ya onlarca rapor gönderdi ve Sovyet liderliğinin Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemini ve gidişatını daha iyi anlamasına büyük katkı yaptı.

Semyon Aralov'un anılarında "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Dönüm Noktası" - "Büyük Taarruz" hakkındaki bilgileri çok değerlidir. Aralov'un savaş meydanlarında ve cephelerde yaşanan olayları anlatan anılarında "Türk ordusunun "Büyük Taarruza Hazırlanması", Türk ordusunun terfisi, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın "Büyük Taarruza" öncülük etmesi bölümleri de yer alıyor.

Semyon Aralov, "Türk ordusunun Büyük Taarruz'a Hazırlanması" bölümünde, "Türk ordusunun İngiliz-Yunan işgalcilere karşı tam kapsamlı bir genel taarruza hazırlandığı 1922 yazının Türkiye'de olduğunu" yazdı."

Semyon Aralov, Mustafa Kemal'in onları cepheye davet ettiğini yazdı: "Mustafa Kemal'e göre Abilov ve askeri ataşe ile cepheye yaptığımız gezi bu hazırlık çalışmasının bir parçasıydı. Mustafa Kemal, Kızıl Ordu'dan sıradan Türk ordusuna hediye verme önerimizi destekledi, Türk ordusunun yalnız olmadığını vurguladı."

Semyon Aralov, "Temmuz ve Ağustos aylarında tüm Anadolu miting dalgalarıyla boğuldu. Anadolu'da, "Büyük Taarruz" un önündeki mitinglerde, insanlara orduya ellerinden gelen her konuda yardım etmeleri istendi. Bu mitinglerin çoğuna katılma fırsatım oldu."

Daha sonra Semyon Aralov anılarında "böyle bir saldırının" gizlice düzenlendiğini yazdı: "Yoldaş Abilov ve ben bu sırrı bilenler arasındaydık. Cepheye giderken Kemal Paşa'nın gazetelerde resmen ilan edilen bir çay partisi düzenleyeceği bilgisini yaydığı bildirildi. Bu doğru. Ancak bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa benden büyükelçiliğimizde katılacağı büyük bir kabul töreni düzenlememi, Ankara'da dağıtmamı ve diğer devletlerin büyükelçilerini kabul törenine davet etmemi istedi. Herkes toplanıp Mustafa Kemal'in gelişini bekleyince yardımcısı geldi ve Mustafa Kemal'in biraz rahatsız olduğunu söyledi ve gelemediği için özür diledi. Bu sırada Mustafa Kemal gizlice Konya'da cepheye gitti."

Mustafa Kemal daha sonra bu gezi hakkında şunları söyledi: "Ankara'dan ayrılışımı sakladım, planlarımı bilenler sanki Ankara'daymışım gibi davranmak zorunda kaldılar. Hatta bu askeri gazetelere Çankaya'da çay partisi verdiğimi bile söylerlerdi. Gece Konya'ya vardım. Telgraf salonu kontrol altına alındı.

Sonunda, "Büyük Taarruz'dan sonra Anadolu'da kutlanan Bayramlar" bölümünde yazan Semyon Aralov, "Türk ordusunun Yunan işgalcileri yenmesinden sonra Anadolu'da ve bu arada Ankara'da gösteriler, mitingler, dualar yapıldı. İşgalcilere karşı kazanılan zaferden sonra Mustafa Kemal, Ankara'ya dönüşünde ciddi bir törenle karşılandı, istasyona askeri birlikler yerleştirildi. Tüm hükümet ve Parlamento üyeleri, milli kahraman Mustafa Kemal'i selamlamak için dışarı çıktılar. Ankara'nın tüm sakinleri sokaklara ve meydanlara çıktı.

Böylece, 30 Ağustos 1922'de, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kardeşlik tarihine "Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü" olarak giren Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk halkı ve Türk silahlı kuvvetleri, zafer yürüyüşlerini tamamladılar.

Anahtar Kelimeler: Moskova ve Kars anlaşmaları, Rus-Türk ilişkileri, Semyon Aralov'un anıları, Büyük Taarruz, 30 Ağustos, Zafer Bayramı, Anadolu'da şenlikler,

Abstract

One of the sacred national holidays of the Republic of Turkey is Victory Day on August 30. On that day, Turkey won its grand victory in Dumlupınar 101 years ago. This year -in 2023 -the official part of the 101st anniversary of the Victory on August 30 will be celebrated in Ankara, and festive events will be held throughout the country. The offensive operation of the Turkish army under the command of Atatürk ("Great Taarruz"), which began on August 26, 1922 and ended on August 30 with the defeat of the interventionist troops, has entered world history as one of the greatest examples of the heroism of the Turks. Beginning on August 26, 1922 and continuing until August 30, 1922, the "Great Taarruz" ended with a decisive victory for the Turks.

The victory of the Government of the Grand National Assembly of Turkey in the national struggle for the independence of Turkey - the Liberation War - and the establishment of the Republic of Turkey are among the most important political events of the period after the First World War. It was at this time, after the conclusion of the Moscow and Kars treaties with Russia, that Turkish-Russian friendly relations resumed.

The victory on August 30 was the result of the perseverance and determination of the Turkish people themselves in the war for independence. However, in the history of international relations, Turkish-Soviet relations also played an important role in this victory. One of the people who correctly and on the basis of mutual interests improved Ankara's relations with Moscow and strengthened Soviet-Turkish cooperation was the Russian Soviet Ambassador to Turkey Semyon Ivanovich Aralov (1880-1969).

Semyon Aralov's memoirs are given in his work "Memoirs of a Russian Soviet Diplomat", published both in Turkey and in Russia. The information presented in the book corresponds to the official ideological propaganda of that time, but Russian-Turkish relations are really shown on the positive side. On the other hand, in the messages and memoirs sent by Aralov to his country, an important place was occupied by internal problems and contradictions in relations between Turkey and the Soviet countries at that time.

A delegation of the Embassy of Soviet Russia headed by Semyon Ivanovich Aralov, appointed in 1922 as the official representative of Soviet Russia in Turkey, is being sent to Ankara. Soviet Russia was the first state to officially recognize Turkey and the government of the Grand National Assembly of Turkey, whose territory was occupied by European states. As the head of the official delegation of Soviet Russia to Turkey, Semyon Aralov performed diplomatic service in Turkey until the proclamation of Turkey as a republic in 1923. Later, he writes memoirs about his diplomatic activities in Turkey after returning from the concentration camp, where he was exiled in 1946. His manuscript was previously published under the title "Memoirs of a Soviet diplomat about Turkey in 1922-1923".

Appointed in the past as a soldier at the front, and then just a diplomat, Aralov arrived in Turkey in early 1922 and immediately established good relations with Mustafa Kemal. Atatürk shared with him

many of his secrets and even invited him to military maneuvers before” The Great Taarruz." Aralov sent dozens of reports from Ankara to Moscow and made a great contribution to the Soviet leadership's better understanding of the importance and course of the Turkish War of Independence.

Semyon Aralov's information in his memoirs about the “Turning point of the Turkish War of Independence” - "The Great Taarruz" is very valuable. Aralov's memoirs, which tell about the events on the battlefields and fronts, also contain the sections "Preparation of the Turkish army for the “Great Taarruz”, the promotion of the Turkish army, Mustafa Kemal and Ismet Pasha lead the “Great Taarruz”.

In the section "Preparation of the Turkish army for the Great Taarruz," Semyon Aralov wrote that “the summer of 1922 was in Turkey when the Turkish army was preparing for a full-scale general offensive against the Anglo-Greek invaders.”

Semyon Aralov wrote that Mustafa Kemal invited them to the front: "According to Mustafa Kemal, our trip to the front with Abilov and the military attache was part of this preparatory work. Mustafa Kemal supported our proposal to give gifts from the Red Army to the ordinary Turkish army, the Turkish army was not alone."

Semyon Aralov wrote that "in July and August, the whole of Anatolia was overwhelmed by waves of rallies. In Anatolia, at rallies in front of the “Great Taarruz”, people were urged to help the army with everything they could. I had the opportunity to take part in many of these rallies."

Later, Semyon Aralov wrote in his memoirs that "such an attack" was organized secretly: "Comrade Abilov and I were among those who knew this secret. It was reported that on the way to the front, Kemal Pasha spread information that he was going to arrange a tea party for his brothers, which was officially announced in the newspapers. It's true. But in addition, Mustafa Kemal Pasha asked me to organize a large reception ceremony, which he will attend at our embassy, distribute it in Ankara and invite ambassadors of other states to the reception ceremony. When everyone gathered and waited for the arrival of Mustafa Kemal, his assistant came up and said that Mustafa Kemal was a little worried, and apologized for not being able to come. At this time, Mustafa Kemal secretly went to the front in Konya."

Mustafa Kemal later said about this trip: "I hid my departure from Ankara, those who knew about my plans had to behave as if I was in Ankara. They would even tell these military newspapers that I'm having a tea party in chankai. I arrived in Konya at night. The telegraph hall was taken under control.

Finally, at the end, Semyon Aralov, writing in the section "Holidays celebrated in Anatolia after the Great Taarruz," added that "after the Turkish army defeated the Greek invaders, demonstrations, rallies, prayers took place in Anatolia, and meanwhile in Ankara. After the victory over the invaders, Mustafa Kemal was greeted with a solemn ceremony on his return to Ankara, a military contingent was stationed at the station. All members of the government and Parliament came out to greet the national hero Mustafa Kemal. All residents of Ankara took to the streets and squares.

Thus, on August 30, 1922, the Turkish people and the Turkish armed forces, led by Mustafa Kemal Ataturk, who entered the Fraternal history of the Republic of Turkey as "Victory Day and Turkish Armed Forces Day", completed their victory marches.

Keywords: Moscow and Kars Agreements, Russian-Turkish relations, Memoirs of Semyon Aralov, The Great Offensive, August 30, Victory Day, holidays in Anatolia

BÜYÜK TAARRUZ'DA YER ALAN YUNAN KOMUTANLAR

GREEK COMMANDERS IN THE GREAT ATTACK

Elif SOYLU¹

¹Iğdir Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Iğdır,
Türkiye./ ORCID ID: 0000-0002-6454-44141

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ²

²Karabuk Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Karabuk,
Türkiye / ORCID ID: 0000-0003-3994-7536

Özet

Başkomutanlık Meydan Muharebesi adı da verilen Büyük Taarruz, 30 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun Yunan ordusuna kesin zaferiyle sonuçlanan Türk tarihinin en önemli mücadelelerinden biridir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın komutasında kazanılan Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin ardından bozguna uğrayan Yunan ordusu 9 Eylül 1922 tarihi itibarıyla İzmir'i terk etmeye zorlanmıştır. Kurtuluş Savaşı adı verilen dönemin Türk ordusu açısından olumlu olarak sona erdiren Büyük Taarruz sonrası Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başında olan Türk ordusu tecrübeli ve vatansever Türk kumandanlarıyla süreci oldukça başarılı yöneterek kesin zafere ulaşmıştır. Trk kumandanlarının karşısında yer alan Yunan kumandanlar da içinde buldukları süreci zaferle sonuçlandırmak için oldukça çaba sarf etmişlerdir. İngilizlerin gizli desteğini alsalar da başarılı olamayan Yunan ordusu komutanları beklemedikleri bir başarısızlıkla karşı karşıya kalmışlardır. Hatta Büyük Taarruz'un en önemli komutanlarından olan Nikolaos Trikupis Türk ordusu tarafından esir alınmış ve bir yıl boyunca esir olarak yaşamıştır. Sonrasında ise bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Yunan Karargâhına atanmıştır.

Bu çalışmada Büyük Taarruz'da yer alan Yunan komutanlar hakkında bilgiler verilecek ve sürece katkıları, faaliyetleri ve akıbetleri aktarılacaktır. Büyük Taarruz'da Yunan cephesindeki kumandanlar olan Yorgo Hacıanestis, Nikolaos Trikupis ve Kimon Digenis'in biyografileri hakkında bilgiler verilecek, savaş süresince yaptıkları faaliyetler, hatalar, başarılar ve savaşın sonucundaki tutumları incelenecektir. Özellikle savaş sonrası esir düşen 1. Kolordu Komutanı olan Nikolaos Trikupis'in esaret süreci, sonucu ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat Yunan Karargâhına atama süreci ve bu durumun Yunan ordusunda ne gibi sonuçlar doğurduğu incelenecek böylece Türk tarihi açısından oldukça önem arz eden bu savaşın Yunan ordusu ve komutanları açısından ne ifade ettiği belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Yunan, Büyük Taarruz, Yunan Kumandan, Gazi Mustafa Kemal Paşa

Abstract

The Great Offensive, also called the Battle of the Commander-in-Chief, is one of the most important struggles in Turkish history, which resulted in the definitive victory of the Turkish army over the Greek army on 30 August 1922. The Greek army, which was defeated after the Battle of Dumlupınar, which was won under the command of Gazi Mustafa Kemal Pasha, was forced to leave İzmir as of September 9, 1922. After the Great Offensive, which ended the period called the War of Independence positively for the Turkish army, it has become certain that Anatolia is the Turkish homeland. The Turkish army, led by Gazi Mustafa Kemal Pasha, managed the process very successfully with experienced and patriotic Turkish commanders and achieved a decisive victory. The Greek commanders, who were against the Turkish commanders, also made great efforts to end the process they were in with victory. Although they received the secret support of the British, the Greek army commanders, who could not be successful, faced an unexpected failure. In fact, Nikolaos Trikupis, one of the most important commanders of the Great Offensive, was taken prisoner by the Turkish army and lived as a prisoner for a year. Afterwards, he was appointed to the Greek Headquarters by Gazi Mustafa Kemal Pasha himself.

In this study, information about the Greek commanders who took part in the Great Offensive will be given and their contributions to the process, their activities and their fate will be conveyed. Information will be given about the biographies of Yorgo Hacıanestis, Nikolaos Trikupis and Kimon Digenis, who were the commanders on the Greek front during the Great Offensive, and their activities, mistakes, successes and attitudes at the end of the war will be examined. In particular, the captivity process of Nikolaos Trikupis, the Commander of the 1st Corps, who was captured after the war, and the process of appointing Gazi Mustafa Kemal Pasha to the Greek Headquarters and the consequences of this situation in the Greek army will be examined. What it means for the Greek army and its commanders will be determined.

Keywords: Turkish, Greek, Great Attack, Greek Commander, Gazi Mustafa Kemal Pasha

**ATATÜRK DEVRİ TÜRK ROMANINDA BÜYÜK ZAFER VE GAZİ MUSTAFA
KEMAL PAŞA'NIN AKA GÜNDÜZ ROMANLARINDAN HAREKETLE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

THE GREAT VICTORY IN THE TURKISH NOVEL OF THE ATATURK'S PERIOD AND
THE EVALUATION OF GAZI MUSTAFA KEMAL PASHA WITH THE FOLLOWING
FROM AKA GUNDUZ NOVELS

Bilal KAS

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı

Özet:

Edebî eserler ortaya çıktıkları toplumun çeşitli özelliklerini ve devrin zihniyetini belli ölçülerde yansıtır. Sanatçı, toplum ve siyasi iktidar arasında karşılıklı münasebetlerin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Temelinde millî kurtuluşun zafer coşkusu içinde barındıran ve topyekûn bir kalkınmanın hedeflendiği Atatürk Devri'nde çeşitli ıstıraplar, yıkımlar, ayrılıkların yanı sıra Kurtuluş Savaşı'yla büyük bir millî gurur ve heyecan da yaşanmıştır. Böylesi olağanüstü dönemlerde yaşananların edebiyatın birer konusu olması kaçınılmazdır. Atatürk, bizzat Millî Mücadele'nin, inkılap ve Cumhuriyet kazanımlarının sanatçılar tarafından işlenmesini arzu etmiştir. Aka Gündüz, Cumhuriyet Dönemi romancısı olarak Kurtuluş Savaşı'na, büyük zafere ve bu zaferin önderi Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya kayıtsız kalamamıştır. Aka Gündüz, Atatürk Devri'nde kaleme alınmış romanlarında Millî Mücadele'nin zorlukları, zaferin coşkusu ve Türklerin başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yer vermiştir. İnkılapların ve Cumhuriyet rejiminin savunucusu olarak devrin çeşitli süreli yayınlarında yazılar da kaleme alan Aka Gündüz, siyasi iktidarla kurduğu yakın münasebetin de tesiriyle Türklerin yakın tarihindeki en önemli hadiselerden biri olan ve büyük bir zaferle neticelenen Kurtuluş Savaşı'na özel bir önem vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasından büyük zaferin kazanıldığı tarihe kadar devam eden Millî Mücadele süreci, devrin sanatçılarının müşahitliğini içeren birçok eserde konu edilmiş ve Aka Gündüz, bu bağlamda şahitliğinin de verdiği zenginlikle Kurtuluş Savaşı'nı, zafere giden yolu ve zafer sonrası eserlerine yansıtmıştır. Atatürk Devri romancılarının Kurtuluş Savaşı'na ve zafere yaklaşımı hem harp sürecine bizzat şahitlikleri sebebiyle hem de yabancı kuvvetlere karşı millet olarak karşı durabilmenin coşkusu içerdiği nedeniyle daha sonraki senelerde kurmaca dünyalarında Kurtuluş Savaşı ve büyük zaferi ele alan romancıların eserlerinden ayrılır. Çalışmada edebiyat, toplum ve siyaset arasında yakın münasebetlerin olduğu düşüncesinden hareketle özelde Aka Gündüz'ün romanlarının değerlendirilmesiyle büyük zafer coşkusunun Cumhuriyet'in ilk dönem sanatçılarınca algılanışı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aka Gündüz, Atatürk Devri edebiyatı, Kurtuluş Savaşı, 30 Ağustos Zaferi, siyaset ve edebiyat münasebeti.

Abstract:

Literary works reflect to a certain extent the various characteristics of the society in which they emerged and the mentality of the period. It can be easily said that there are mutual relations between the artist, society and political power. In the Atatürk Era, which was based on the victory enthusiasm of national liberation and aimed at a total development, there was a great national pride and excitement with the War of Independence as well as various sufferings, destructions and separations. It is inevitable that what happens in such extraordinary times will be the subject of literature. Atatürk himself wanted the National Struggle, the revolution and the achievements of the Republic to be processed by artists. As a novelist of the Republican Period, Aka Gündüz, could not remain indifferent to the War of Independence, the great victory and the leader of this victory, Gazi Mustafa Kemal Pasha. Aka Gündüz, in her novels written during the Atatürk Era, included the difficulties of the National Struggle, the enthusiasm of victory and Gazi Mustafa Kemal Pasha, the commander-in-chief of the Turks. Aka Gündüz, who also wrote articles in various periodicals of the period as a defender of the revolutions and the Republican regime, gave special importance to the War of Independence, which was one of the most important events in the recent history of the Turks and resulted in a great victory, with the effect of the close relationship he established with the political power. The National Struggle process, which continued from the time Mustafa Kemal Pasha set foot in Samsun until the date of the great victory, was the subject of many works containing the testimony of the artists of the period and Aka Gündüz, in this context, reflected the War of Independence, the road to victory and the post-victory in his works with the richness of his testimony. The approach of the novelists of the Atatürk Era to the War of Independence and victory differs from the works of novelists who dealt with the War of Independence and the great victory in their fictional worlds in later years, both because of their personal witnesses to the war process and because it included the enthusiasm of being able to stand against foreign forces as a nation. In the study, based on the idea that there are close relations between literature, society and politics, the perception of the great victory enthusiasm by the early artists of the Republic was emphasized by evaluating Aka Gündüz's novels in particular.

Keywords: Aka Gündüz, Literature of the Era of Atatürk, War of Independence, 30 August Victory, relationship between politics and literature.

**KKTC'DE ORTAÖĞRETİMDE OKUTULMAK ÜZERE YAYIMLANAN TÜRKÇE-
EDEBİYAT KİTAPLARINDA TÜRK MİLLÎ MÜCADELESİ VE ATATÜRK**
THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE AND ATATÜRK IN TURKISH/LITERATURE
TEXTBOOKS PUBLISHED FOR LECTURING IN THE SECONDARY EDUCATION IN
THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS

Burak GÖKBULUT

Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi
Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Başkanı
ORCID ID: 0000-0003-3968-9207

Mustafa YENİASIR

Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı
ORCID ID: 0000-0002-9196-1805

Özet

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk hem Türk kurtuluş savaşının mimarı hem de zafer sonrasında yapmış olduğu devrimlerle Türk ulusunun çağdaşlaşmasına öncülük eden büyük bir devlet adamıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile çok yakın ilişkiler içerisinde bulunan ve Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası konumunda bulunan Kıbrıs Türkleri, Atatürk ve silah arkadaşlarının vermiş olduğu millî mücadeleyi yakından izlemiş ve Mustafa Kemal'in bu savaşı kazanarak bağımsız bir Türk cumhuriyetini kuracağına yürekten inanmıştır. Atatürk'ün her başarısı özellikle ilerleyen yıllarda adada Rumlara ve İngilizlere karşı bir millî mücadele örneği sergileyecek Kıbrıs Türk'üne de yol göstermiş, onları ümitlendirmiştir. Dil, milletin özelliklerini içerisinde barındıran, kültürün en önemli parçası ve aktarıcısıdır. Özellikle destan, öykü, roman ve masal gibi edebî ürünler sayesinde topluma ait kültürel değerler yeni nesillere başarıyla aktarılır ve ulusun geleceği güvence altına alınır. Sosyal bilgilerin iki önemli ayağı olan Türkçe ve tarih dersleri birbiriyle yakın ilişki içerisinde. Edebî ürünler, tarih derslerinde öğretilmek istenen birtakım hususları destekleyerek öğrencinin daha kolay ve daha zevkli bir şekilde öğrenmelerine katkı sağlamaktadır. Günümüzde ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında da edebî ürünlerin önemi üzerinde durulmakta ve öğretmenlere derslerde edebî metinleri müfredatı destekleyici ürünler olarak kullanmaları önerilmektedir. Tarih ve Türkçe-edebiyat derslerinin yakın ilişkisine dayanan bu araştırmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Türkçe ve edebiyat derslerinde okutulmak üzere yayımlanan ders kitaplarının Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk ve Türk millî mücadelesi açısından incelenmesidir. Söz konusu amaç doğrultusunda 2022-2023 eğitim-öğretim yılı itibariyle ortaöğretimde Türkçe ve edebiyat derslerinde okutulmak üzere yayımlanan ders kitaplarında yer alan metinler ve kullanılan görseller Türk millî mücadelesi ile Atatürk açısından incelenecek, elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak yorumlanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Atatürk, Edebiyat. Kuzey Kıbrıs, Millî mücadele, Türkçe.

Abstract

The Great Leader Mustafa Kemal Atatürk is both the architect of the Turkish War of Liberation and a notable statesman pioneering the modernization of the Turkish nation with his reforms after the victory. Turkish Cypriots who were in a close relationship with the Republic of Turkey and were positioned as an integral part of Anatolia closely followed the national struggle of Atatürk and his brothers-in-arm and wholeheartedly believed that Mustafa Kemal would win this war and establish an independent Turkish republic. Atatürk's every success led the way, in particular, for Turkish Cypriots who would launch an exemplary national struggle against Greeks and Britons on the Island of Cyprus later in subsequent years and filled Turkish Cypriots with hope. Language is the most significant part and transmitter of the culture which embodies a nation's features. Especially, thanks to literary products such as epics, stories, novels, and fairy tales, the cultural values of society are successfully transmitted to new generations and the future of the nation is secured. The Turkish course and the history course, which are the two crucial pillars of social studies, are in close relationship with each other. By supporting certain points required to be taught in history lectures, literary products help students learn more easily and with more pleasure. Today, in secondary school history course education programs, the emphasis is placed on the importance of literary products, and teachers are recommended to use literary texts in lectures as products to supplement the course curriculum. This research, which is based on the close relationship between the history course and Turkish/literature course, has the objective that course textbooks published for lecturing in Turkish and literature courses in the Turkish Republic of Northern Cyprus are analyzed with respect to the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk and the Turkish national struggle. In light of the above objective, texts and images used in course textbooks published for lecturing in secondary education Turkish and literature courses as of the academic year of 2022-2023 will be analyzed with respect to the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk and the Turkish national struggle, and the collected data will be interpreted upon being examined with the content analysis.

Keywords: Atatürk, Cyprus, National Struggle, Turkish, Literature

8. SINIF İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA BÜYÜK TAARUZ

8th CLASS GREAT ATTACK IN THE HISTORY OF REVOLUTIONARY AND ATATURKISH COURSE TEACHING PROGRAM

Dr. Hasan BOZKAYA

Milli Eğitim Bakanlığı, Hatay, Türkiye, ORCID: 0000-0003-1272-0921

Özet

Türk kurtuluş savaşı; topyekûn bir savaş felsefesine uygun olarak, Türk Milleti'nin her türlü zorluğa rağmen maddi ve manevi tüm benliğini ortaya koyarak kazandığı bir savaştır. Türk milleti bu savaşı, gerekli tüm imkanları en uygun şekilde kullanarak, 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ve 30 Ağustos 1922'de yapılan Başkomutanlık Meydan Muharebesiyle kesin bir zaferle sonuçlandırmıştır. Bu araştırma tarihimizde bu kadar önemli bir yer tutan Büyük Taarruz (Başkomutanlık) savaşının, 8. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programdaki yeri açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 2022-2023 eğitim-öğretim yılında kullanılmakta olan 8. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programının Büyük Taarruz (Başkomutanlık) savaşı, belirlenen ölçütler olan "özel amaç", "öğrenme alanı" ve "kazanımlar" bakımından incelenmiştir. Araştırmada nitel yaklaşımlardan birisi olan durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma verilerinin elde edilmesinde ise nitel veri toplama tekniği olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde, çalışmanın amaçlarına uygun olarak belirlenen ölçütlere göre betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. 8. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı, belirlenen ölçütlere göre incelenmiş ve programda Büyük Taarruz (Başkomutanlık) savaşına ilişkin özel amaç, öğrenme alanı ve kazanımlar tablolar halinde sunulmuştur. Belirlenen ölçütler açısından Büyük Taarruz konusunun; özel amaçlar açısından yeterince ele alınmadığı, öğrenme alanlarında sadece üçüncü Öğrenme alanında doğrudan yer verildiği ve kazanım bakımından ise Büyük Taarruz savaşına yer verildiği ancak savaşın sonuçlarına dair kazanımlara yeterince yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda Büyük Taarruz' un siyasi ve sosyal sonuçlarına dair kazanım ve özel amaçlara daha çok yer verilmesi gerektiği önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Öğretim Programı, Kazanım, Özel Amaç, Öğrenme Alanı

Abstract

Turkish liberation war; In accordance with the philosophy of a total war, it is a war that the Turkish Nation has won by revealing all its material and spiritual self despite all kinds of difficulties. The Turkish nation ended this war with a decisive victory with the Great Offensive that started on August 26, 1922, and the Battle of the Commander-in-Chief on August 30, 1922, using all the necessary means in the most appropriate way. This research aims to examine the Great Offensive (Commander-in-Chief) war, which has such an important place in our history, in terms of its place in the 8th grade History of Revolution and Kemalism Curriculum. For this purpose, the Great Offensive (Commander-in-Chief) war of the 8th grade Revolution History and Kemalism Course Curriculum used in the 2022-2023 academic year was examined in terms of the determined criteria "special purpose", "learning area" and "gains". The case study, which is one of the qualitative approaches, was used in the research. Document analysis, which is a qualitative data collection technique, was used to obtain the study data. In the analysis of the data obtained, descriptive analysis approach was used according to the criteria determined in accordance with the aims of the study. The 8th grade Revolution History and Kemalism Course

Curriculum was examined according to the determined criteria and the special purpose, learning area and achievements related to the Great Offensive (Commander-in-Chief) war were presented in tables. In terms of the determined criteria, the subject of the Great Attack; It was concluded that it was not adequately addressed in terms of special purposes, only the third learning area was directly included in the learning areas, and the Great Offensive war was included in terms of achievement, but the results of the war were not included enough. In this context, it has been suggested that more room should be given to the gains and special aims related to the political and social consequences of the Great Offensive.

Keywords: Great Offensive, Curriculum, Achievement, Special Purpose, Learning Space

1914-1918-CI İLLƏRDƏ TÜRKÜSTAN ƏHALİSİNİ AZADLIQ MÜBARİZƏSİNƏ SÖVQ EDƏN SOSIAL-İQTİSADI AMİLLƏR

SOCIO-ECONOMIC FACTORS THAT PROVIDED THE POPULATION OF TURKESTAN TO THE FREEDOM STRUGGLE IN 1914-1918

Təhminə ƏLİYEVƏ

Dr. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin Quba filialı

ORCID: 0009-0001-2520-4371

Özet

Birinci dünya müharibəsi zamanı Rusiyada siyasi vəziyyət daha kəskin hal almışdır. Müharibəsi zamanı aqrar islahatlar və köçürmə siyasətinin yerinə yetirilməsi cana döymüş əhalinin vəziyyətini ağırlaşdırdı. Birinci dünya müharibəsi başladığı zaman Çar Rusiyası müharibəyə hazırlıqsız yaxalanması, siyasi və əsgəri baxımdan çatışmamazlıqları ilə özünü biruzə verdi. Rusiya içərisində Tatarçı, Türkçü və İslamçı reaksiyalar çox olduğu bir dövəmdə əsgəri azlığını tələfi etmək üçün Türküstanda səfərbərliyi elan olunması isə böyük nazrılıqlara səbəb olmuşdur.

Orta Asiyada yaşayan türk xalqlarının müstəqillik meyllərinin artmasının səbəbləri bu kimi tədbirlərin düzgün şəkildə əhalinin milli dini etnik qaydaları ərazinin aqrar və sosial quruluşu nəzərə alınmadan həyata keçirilmişdir. Çarizmin köçürmə siyasətini həyata keçirən məmurlar ən münbit torpaqları yerli əhalidən alaraq onları qeyri münbit torpaqlara çəkilməyə məcbur etmişdilər. Stopilin torpaq islahatı bütün çətinlikləri və qüsurlarına baxmayaraq Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanın kənd təsərrüfatında kapitalizmin inkişafı, bank və maliyyə sisteminin yaranması və genişlənməsi, eyni zamanda yeni sənaye müəssisələrinin meydana gəlməsi burjuaziya və fəhlələrin təşəkkülünə səbəb olmuşdur. Rusiyanın mərkəzi quberniyalarından torpaqsız və inqilabi əhval-ruhiyəli kəndliləri ucqarlara köçürmək, mülkədar torpaq sahibliyini tədricən ləğv edilməsi ilə yanaşı kənd burjuaziyasını yaratmaqdan kimi tədbirlər əhalinin kütləvi şəkildə təşkilatlanmasına və müstəqil dövlətlərin qurulması uğrunda mübarizəsinə zəmin yarandı.

Beləliklə birinci dünya müharibəsi illərində ölkə ərazisində olduğu kimi milli ucqarlarda da əhalinin müflisləşməsi və ehtiyacın daha kəskin şəkildə artması sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə səbəb oldu. Eyni zamanda iqtisadi və siyasi narazılıqlar ictimai-siyasi mübarizənin təhlükəli xarakter alacağından xəbər verirdi.

Mütləqiyyətin mövcudluğu əhalinin amansız istismarı sosial iqtisadi vəziyyəti ağırlaşdırdı. 1917-ci ilin əvvəllərində Türküstanda sosial-iqtisadi və siyasi vəziyyət ağır idi. Təsərrüfata mənfi təsir göstərir, əhalinin sosial durumu getdikcə dözülməz hala çatırdı. Hər yerdə çarizmə siyasətinə qarşı mübarizə başlanırdı, bu mübarizədə getdikcə güclənirdi.

Məqalədə Türküstanda Rusiyanın apardığı siyasət və bu siyasət nəticəsində baş verən azadlıq hərəkatına təsir edən sosial və iqtisadi amillər araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Türküstan, Rusiya, müharibə, iqtisadiyyat, istehsal, səfərbərlik

Abstract

During the First World War, the political situation in Russia became more acute. During the war, the implementation of agrarian reforms and resettlement policy aggravated the situation of the bereaved population. When the First World War began, Tsarist Russia was caught unprepared for the war, and showed its political and military shortcomings. At a time when there were many Tatar, Turkic and Islamist reactions in Russia, the announcement of mobilization in Turkestan in order

to compensate for the lack of soldiers caused great outrage. The reasons for the increase in independence tendencies of the Turkic peoples living in Central Asia are that such measures were properly implemented without taking into account the national religious and ethnic rules of the population, the agrarian and social structure of the area. Officials implementing the resettlement policy of tsarism took the most fertile lands from the local population and forced them to move to less fertile lands. Despite all the difficulties and defects of Stolypin's land reform, the development of capitalism in the rural economy of Central Asia and Kazakhstan, the emergence and expansion of the banking and financial system, as well as the emergence of new industrial enterprises led to the formation of the bourgeoisie and workers. Measures such as moving landless and revolutionary-minded peasants from the central provinces of Russia to remote areas, creating a rural bourgeoisie along with the gradual abolition of landlord land ownership laid the groundwork for mass organization of the population and the struggle for the establishment of independent states.

Thus, in the years of the First World War, the bankruptcy of the population and the sharp increase in need led to the aggravation of socio-economic contradictions in the country as well as in the national remote areas. At the same time, economic and political discontents indicated that the socio-political struggle would become dangerous.

The existence of absolutism and the merciless exploitation of the population aggravated the socio-economic situation. At the beginning of 1917, the socio-economic and political situation in Turkestan was difficult. It has a negative impact on the economy, and the social situation of the population was increasingly becoming unbearable. The struggle against the Stolypin policy was started everywhere, and in this struggle it was getting stronger.

The article examines the policy of Russia in Turkestan and the social and economic factors that influenced the freedom movement that took place as a result of this policy.

Key words: Turkestan, Russia, war, economy, production, mobilization

**GÜNÜMÜZ TÜRK RESMİNDE 30 AĞUSTOS BÜYÜK TAARRUZ
VE SAMSONOV MODELİ PENTURAL SÖYLEMLERİ**
THE 30TH OF AUGUST, THE GREAT ATTACK, IN TODAY'S TURKISH PAINTING,
AND THE SAMSONOV MODEL OF PENTURAL DISCOURSE

Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN

İnönü University, Faculty of Fine Arts and Design, Painting Department,

 0000-0003-1144-1744

Arif Esen BAYKURT

İnönü University, Institute of Social Sciences, Painting MAM. (Main Art Major),

Competence in Art (Ph.D. Student, 0000-0002-1438-1276

Özet

Türk tarihinin en önemli milli mücadele savaşlarından birisi olarak tarihe geçen “Büyük Taarruz” Türk halkının varlığını vatanına armağan edişinin somut bir imzasını ifade etmektedir. Tarihe şahitlik eden ve özellikle “Büyük Taarruz’un sanatçılar tarafından resimlenmesi bu belgesel nitelikli eserlerin gelecek nesillere plastik bağlamda birer kültürel miras ve armağan olması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmaların ilklerini; Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Namık İsmail, Avni Çelebi, Z. Kocamemi gibi sanatçıların eserleri oluştururken sonradan gelen genç kuşaklarla yeni örnekler verilerek vatana sevgi ve saygının sembolleştiği kültür oluşturulmuştur. Günümüzde bu kültür dışardan destekleyen Rus devlet sanatçıları (Aleksander Samsonov, Elkhan Piriev ve Denis Samsonov) Türk milli mücadelesini diorama ve yağlıboya tablo çalışmalarıyla resmederek başlıca Harbiye Askeri Müzesi, Manisa Şehitleri Çanakkale müzesi, ‘Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Müzesi ve Anıtkabir için ürettikleri sanat projeleriyle büyük ölçekli eserler ortaya koymuşlardır. Araştırmanın amacı; Türk resminde Büyük Taarruz temalı eserleri irdelenmek ve Samsonov modelinde üretilen panorama tablo ve diorama çalışmalarını analiz etmektir. Araştırmanın önemi; Türk resminde Milli Mücadele ve Büyük Taarruz’u betimleyen son gelişmelerden olan Samsonov modelini incelerken gelecekteki bu tip çalışmalara da destek ya da eleştiri getirmektir. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup verilere ulaşmak amacıyla literatür, internet taraması yapılmış ve tümel yorumlara gidilmiştir. Araştırma geçmişte yapılmış Büyük Taarruz resimlerini kısaca değerlendirerek günümüz plastik eserlerinden sadece Samsonov modeli irdelenerek sınırlı tutulmuştur. Araştırmadan çıkan sonuçlar; Samsonov ve arkadaşları günümüz Türk resminde dikkat çeken Türk Milli mücadelesini diorama ve yağlıboya tablo çalışmalarıyla plastik söyleme dönüştürmüştür. Resimler 12 metre yüksekliğe ve 120 metre uzunluğa varan 1450 metre karelik panoramik ebatlarıyla Türkiye’nin en büyük yağlı boya

tablolarını oluşturmaktadır. Araştırmadaki Samsanov modelinde, Büyük Taarruz ve onunla ilintili diğer savaşlardan derlenen temalarla izleyenlere adeta o anları yaşıyormuş hissini veren zengin eserler üretildiği yargısına varılmıştır. Ayrıca Rus sanatçıların bakış açılarıyla oluşan Samsonov modelinin Türk milli mücadelesini kavrayışıyla gelecek nesillere, milli şuura ve ulusun bekasına olumlu yönde destek vereceği yargısına varılmıştır. Diğer yandan uygulamada Türk kültürü açısından değer arzeden bazı öğelerin maddi ya da manevi değerlerinin altında bir biçimlemeye gidildiği ya da gözden kaçtığı tespit edilmiştir. Örneğin 3000 yıllık Türk “Kopuz”unun devamı olan uzun saplı saz yerine kısa saplı saz (Çöğür’ün) kullanımı gözden kaçan kültürel bir öğedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Resmi, Zafer Bayramı, Büyük Taarruz, Aleksander Samsonov, Diorama Sanatı, Savaş Resimleri.

Abstract

"The Great Attack", which went down in history as one of the most important wars of national struggle in Turkish history, represents a concrete signature of the Turkish people's gift of their existence to their homeland. The artworks of "The Great Attack " by artists, who have witnessed history, are important in terms of being cultural heritage and their gift to future generations in a plastic art context. The first of these works are the works of artists such as Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Namık İsmail, Avni Çelebi, Z. Kocamemi. On the other hand, new art cults that symbolized love and respect for the homeland were created by young generations that came later. Today, Russian artists (Aleksander Samsonov, Elkhan Piriev, and Denis Samsonov), who support this cult from the outside, have depicted the Turkish national struggle with their dioramas and oil painting works. These studies have revealed large-scale art projects produced mainly for the Harbiye Military Museum, the Manisa Martyrs Çanakkale Museum, the 'Gaziantep Defense Heroic Panorama Museum, and Anıtkabir'. The research aims to examine the works with the theme of the Great Attack in Turkish painting and to analyze the panorama paintings and diorama art works produced in the Samsonov model. The importance of research; while examining the Samsonov model, one of the latest developments depicting the National Struggle and the Great Attack in Turkish painting, it is to support or criticize such studies for the future. The research was carried out with the qualitative research method, and to reach the data, literature, the internet, and universal comments were made. The research has been limited to briefly evaluating the pictures of the Great Attack made in the past and examining only the Samsonov model from today's Turkish plastic arts. The research results; Samsonov and his friends transformed the Turkish National Struggle, which draws attention in today's Turkish painting, into a plastic discourse with their diorama and oil painting works. The paintings constitute Turkey's largest oil paintings, with panoramic dimensions of 1450 square meters, reaching 12 meters in height and 120 meters in length. The Samsanov model in the research concluded that rich works were produced with themes compiled from "The Great Attack" and other related wars, making the audience feel like they were living those moments. In addition, it has been concluded that the Samsonov model, formed from Russian artists'

perspectives, will positively support future generations, national consciousness, and the nation's survival with its understanding of the Turkish national struggle. On the other hand, in practice, it has been determined that some elements valuable in Turkish culture are formed under their material or spiritual values or are overlooked. For example, the use of short-necked saz (Çöğür) instead of long-necked saz, which is the continuation of the 3000-year-old Turkish "Kopuz", is an overlooked cultural element.

Keywords: Turkish Painting, Turkish Victory Day, The Great Attack, Alexander Samsonov, Diorama Art, War Paintings.

**TÜRKİYE-AZERBAIJAN İLİŞKİLERİNİ SAĞLAM BİR TEMEL ÜZERİNE KURAN
"BÜYÜK TARUZ" ÖNCESİ VE SONRASINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA VE SOVYET
AZERBAIJAN BÜYÜKELÇİSİ İBRAHİM ABİLOV'UN DİPLOMATİK FAALİYETİ**

DIPLOMATIC ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL PASHA AND THE AMBASSADOR OF
SOVIET AZERBAIJAN İBRAHİM ABİLOV BEFORE AND AFTER THE "BIG TARUZ", WHICH
BUILT TURKISH-AZERBAIJANI RELATIONS ON A SOLID FOUNDATION

Doç.dr., **Reşad ASGEROV**

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü

Doç.dr., **Bağır BABAYEV**

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Özet

30 Ağustos 2023 - Kardeş Türkiye Cumhuriyeti'nin zafer bayramı. Bu tarihi gün aynı zamanda tüm Türk dünyasının bir kutlamasıdır. Böyle mübarek bir günde, Azerbaycan-Türk ilişkilerinin geçmişine bir kez daha bakarsak, onların ayrılmaz kardeşlik bağlarının, Türk Cumhuriyetini, Türk halkını Azerbaycan Cumhuriyetine, Azerbaycan halkına bağlayan dostluklarının çok eski bir tarihe sahip olduğunu görürüz. Türkiye o zamana kadar -28 Mayıs 1918'de-Müslüman Doğu'nun ilk demokratik devleti olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni iç ve dış tehditlerden korumak için çok yakından değerli hizmetler sunmuştur.

Ancak Sovyet döneminin ideolojisine hizmet eden araştırmacılar Azerbaycan-Türk ilişkilerini kasıtlı olarak çarpıtmışlardır. Böylece, Azerbaycan Türklerinin ulusal varlığının tehdit altında olduğu günlerde, Türkiye'den yardım istemek, Kafkas "İslam Ordusunun" halkımıza yardım etmek için geliş bir işgal olarak görülüyordu. Ancak 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün Türkiye'nin desteğiyle güvence altına alındığı, toprak bütünlüğünün sağlandığı, Bakü ve çevresindeki Bolşevik ve Taşnakların hakimiyetine son verildiği tarihi bir gerçektir. 70 Yıllık Sovyet iktidarı için bu tarih gizlendi ve yarıldı. Fakat Azerbaycan halkı Türk askerinin kahramanlığını her zaman sevgiyle yaşamıştır.

Azerbaycan-Türk ilişkilerinin 1920-1922 yıllarını kapsayan belge ve materyaller, bu dönemde bile Sovyet Azerbaycan'la Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin çok başarılı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde, Mustafa Kemal Paşa etrafında birleşen gelen vatansever güçler "Kurtuluş Savaşı" nı başlattılar ve Türkiye'yi parçalayan ve ülkeyi işgal eden müttefiklerin ordularıyla savaştılar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti 1920'de büyükelçisini Rusya ve Azerbaycan'a çoktan göndermişti, ancak hem Rusya hem de Azerbaycan elçilerini çok geç Ankara'ya gönderdiler. Son olarak, Güney Kafkasya'nın tüm cumhuriyetlerinde Sovyet hükümeti kuruldu ve 16 Mart 1921'de Moskova'da Rusya ile Türkiye arasındaki dostluk antlaşması imzalandı. Bundan sonra Azerbaycan'ın Türkiye'de diplomatik temsilciliğinin açılmasına ilişkin karar alındı. Sovyet Rusya ve Azerbaycan aynı siyasi ve ideolojik cepheyi temsil ettikleri için İbrahim Abilov, Azerbaycan'ın Türkiye'ye büyükelçisi olarak atandı.

Azerbaycan ve Türk diplomasisi tarihinde özel bir yeri ve rolü olan seçkin devlet adamlarından biri olan İbrahim Abilov, 1921-1923 yılları arasında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin

Ankara'da büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Türk hükümetine ve Türk halkına büyük sevgi ve saygıyla davranan İbrahim Abilov, Türk-Azerbaycan ve Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde çok önemli hizmetler sunmuştur.

Ankara'daki Rus Sovyet büyükelçisi Semen Aralov, anılarında Abilov'un Türk dilini çok iyi bildiğini yazdı. Türkiye'de Mustafa Kemal ve herkes ona saygı duyuyordu. Mustafa Kemal Paşa ile yaptığımız önemli görüşmelerimizde Abilov her zaman aktif rol aldı.”

Mart 1922'nin ortalarında Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov'u ve Sovyet Rusya Büyükelçisi Aralovu cepheye çağırdı. 27 Mart 1922'de İbrahim Abilov, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek ve Türk birliklerini gözlemlemek için cepheye gitti. Mustafa Kemal Paşa ve komutanları cepheye gelen Aralov ve Abilov ile askeri sırları paylaşırlar.

”Büyük Taarruz" dan bir gün önce Mustafa Kemal Paşa, Aralov ve İbrahim Abilov'dan Sovyet büyükelçiliğinde büyük bir resmi kabul düzenlemesini, bu haberi Ankara'da yaymasını ve diğer ülkelerin büyükelçilerini de kabula davet etmelerini ister. Plana göre büyükelçilikteki kabul sırasında yaveri gelip Mustafa Kemal'in rahatsız olduğunu söyleyecek ve gelemediği için özür dileyecektir. Çünkü Mustafa Kemal gizlice cepheye gidecek. Mustafa Kemal, Sovyet temsilcilerine askeri planlar hakkında da bilgi verdi.

Abilov'un Mustafa Kemal'e ve Türk halkına duyduğu bu derin sevgi ve iyi niyete karşılık olarak Mustafa Kemal'in de Abilov'a derinden güvendiğine dair birçok kanıt var. Örneğin, Türk ordusu “Büyük Taarruz” a hazırlanırken, Mustafa Kemal'in kişisel daveti üzerine Abilov cephedeki subaylarla bir araya geldi ve teftişler yaptı. Ayrıca Mustafa Kemal Abilov'a her zaman “kardeş" diyerek hitap etti. Nitekim Mustafa Kemal Abilov'un sunduğu fotoğrafın altına “Kardeşim" de yazıyor. Abilov, diplomatik faaliyetleri ve Türkiye'ye verdiği hizmetler nedeniyle Türk nüfusu arasında da popülerlik kazandı. Türk gazeteleri Abilov hakkında şunları yazdı: "Türkiye'de Abilov'u kardeşi kadar sevmeyecek tek bir kişi yok."

Atatürk, İbrahim Abilov'u en güvenilir adamı olarak, Türk ordusunun “Büyük Taarruz”unun hazırlandığı dönemde cepheye davet etti. Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov, Türk askerlerine açık bir Türkçeyle Sovyet Kızıl Ordu'nun İngilizlere, Fransızlara ve diğer sömürgecilere karşı zaferlerinden ve hükümetin artık halkın elinde olduğunu anlatıyor. İbrahim Abilov, Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi desteklediğini, Kızıl Ordu'nun emperyalistlerin saldırılarına karşı arka tarafı koruduğunu, askerleri arka taraf için endişelenmemeye çağırdı. Türk askerleri Abilov'u büyük bir coşkuyla karşıladı. Abilov, Aralov'un konuşmalarını tercüme ediyor, daha sonra da askerlere moral veriyordu: “Mehmetçikler! Mustafa Kemal Paşa gibi kumandanı olan bir ordu yenilmez! Yaşasın gayretli cüretli Türk askeri!”

Yine Azerbaycan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sözcüsü Memduh Şovket Bey, ”Büyük Taarruz"un kazandığı zaferden ve Yunan ordusunun İzmir'e inmesinden sonra Azerbaycan'da yaşanan sevinci şu sözlerle anlattı: "İzmir'in alınmasından haber alan nüfus, hükümet ve basın sevindi. Bakü, başkomutanımızın bayrakları ve imgeleriyle süslenmişti.

İbrahim Abilov, Türkiye davasına katkılarından dolayı Türk hükümeti ve Türk halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan bir adam olarak görülse de, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesinde olduğu kadar Türkiye için çok önemli olan Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. 1923'te beklenmedik ölümü karşısında, Türkiye'de sadece yaklaşık 2 yıl görev yapmasına rağmen sevilen ve güvenilir bir kişinin ölümü, olası ölümü nedeniyle hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da büyük üzüntü yarattı. Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin yurtdışındaki son temsili, 23

Şubat 1923'te İbrahim Abilov'un Şubat 1923'te İzmir'deki Türk ekonomi Konferansı'nda ölümüne kadar devam etti. Abilov'un beklenmedik ve gizemli ölümünden sonra, Transkafkasya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri adına Ankara'ya yeni bir büyükelçi atanmadı ve Türkiye'deki tam yetkili misyon da kaldırıldı.

Bu nedenle Abilov için kullanılabilecek ifade "Türkiye'nin Dostu" olmalıdır. Ölümünden bu yana neredeyse bir asır geçmesine rağmen Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında var olan iyi komşuluk, dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek için büyük çaba sarf eden İbrahim Muhammed oğlu Abilov'un adı ne Azerbaycan'da ne de Türkiye Cumhuriyeti'nde unutulmamaktadır. Saygı ve minnetle anılır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, 30 Ağustos, Zafer Bayramı, 1920-1922 yıllar, İbrahim Abilov, "Türkiye'nin Dostu", Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, dostluk ve kardeşlik bağları

Abstract

August 30, 2023 is the victory day of the fraternal Turkish Republic. This historic day is also a holiday of the entire Turkic world. On such an expensive day, if we take another look at the past of Azerbaijani-Turkish relations, we will see that their inseparable fraternal ties, friendship, linking the Republic of Turkey, the Turkish people with the Republic of Azerbaijan, the Azerbaijani people, have a very ancient history. Turkey at that time - on May 28, 1918 - rendered invaluable services in protecting the Azerbaijan Democratic Republic, the first democratic state of the Muslim East, from internal and external threats.

However, researchers who served the ideology of the Soviet period deliberately distorted Azerbaijani-Turkish relations. Thus, at the time when the national presence of the Azerbaijani Turks was under threat, the request for help from Turkey, the arrival of the Caucasian "Islamic Army" to help our people were regarded as occupation. However, it is a historical fact that back in 1918, it was with the support of Turkey that the independence and territorial integrity of Azerbaijan was secured, and the domination of the Bolsheviks and Dashnaks in Baku and surrounding areas was put to an end. For 70 years of Soviet power, this date was disguised and misled. But the Azerbaijani people have always lovingly experienced the heroism of the Turkish soldier.

Documents and materials covering the 1920-1922 years of Azerbaijani-Turkish relations indicate that during this period diplomatic relations between Soviet Azerbaijan and Turkey continued very successfully. During this period, patriotic forces united around Mustafa Kemal Pasha began the "war of independence" and fought with the armies of the Entente and its allies, who dismembered Turkey and invaded the country.

The Government of the Grand National Assembly of Turkey had already sent its ambassador to Russia and Azerbaijan in 1920, but both Russia and Azerbaijan sent their ambassadors to Ankara too late. Finally, Soviet power was established in all the republics of the South Caucasus, and on March 16, 1921, a treaty of friendship between Russia and Turkey was signed in Moscow. After that, a decision is made to open a diplomatic representation of Azerbaijan in Turkey. Since Soviet Russia and Azerbaijan represented the same political and ideological front, İbrahim Abilov is appointed Ambassador of Azerbaijan to Turkey.

Ibrahim Abilov, one of the outstanding statesmen who occupied a special place and role in the history of Azerbaijani and Turkish diplomacy, worked as the ambassador of the Azerbaijani Soviet Socialist Republic in Ankara from 1921 to 1923. Ibrahim Abilov, treating the Turkish government and the Turkish people with great love and respect, rendered very important services in the development of Turkish-Azerbaijani and Turkish-Soviet relations.

The Russian Soviet ambassador to Ankara, Semyon Aralov, wrote in his memoirs that Abilov knew Turkish very well. In Turkey, Mustafa Kemal and everyone respected him. Abilov always took an active part in our important conversations with Mustafa Kemal Pasha.”

In mid-March 1922, Mustafa Kemal Pasha called the Ambassador of Soviet Azerbaijan Ibrahim Abilov, the Ambassador of Soviet Russia Aralov, to the front. On March 27, 1922, Ibrahim Abilov went to the front to meet with Mustafa Kemal Pasha and observe the Turkish troops. Mustafa Kemal Pasha and his commanders share military secrets with Aralov and Abilov who arrived at the front.

The day before” The Great Taarruz " Mustafa Kemal Pasha asks Aralov and Ibrahim Abilov to organize a big official reception at the Soviet embassy, spread this news in Ankara, and also invite ambassadors of other countries to the reception. According to the plan, during the reception at the embassy, his assistant will come and say that Mustafa Kemal is concerned and apologize for not being able to come. Because Mustafa Kemal will secretly go to the front. Mustafa Kemal also informed Soviet representatives about military plans.

There is a lot of evidence that Mustafa Kemal also deeply trusted Abilov in response to such deep love and goodwill that Abilov had for Mustafa Kemal and the Turkish people. For example, when the Turkish army was preparing for the “Great Taarruz”, at the personal invitation of Mustafa Kemal, Abilov met with officers on the front line and conducted inspections. In addition, he always addressed Mustafa Kemal Abilov, calling him “brother”. Indeed, under the photo presented by Mustafa Kemal Abilov, he also writes “My brother”. Abilov also gained popularity among the Turkish population due to his diplomatic activities and services rendered to Turkey. Turkish newspapers wrote about Abilov that "there is not a single person in Turkey who would not love Abilov as much as his brother."

Ataturk invited Ibrahim Abilov as his most reliable man to the front during the preparation of the “Great Offensive” of the Turkish army. Azerbaijani Ambassador Ibrahim Abilov in Turkish, understandable to Turkish soldiers, tells about the victories of the Soviet Red Army over the British, French and other colonialists and that the government is now in the hands of the people. Ibrahim Abilov claimed that Soviet Russia supported Turkey, the Red Army defended the rear from imperialist attacks, and urged soldiers not to worry about the rear. The Turkish soldiers greeted Abilov with great enthusiasm. Abilov translated Aralov's speeches, and then encouraged the soldiers: “Mehmetchiki! An army with such a commander as Mustafa Kemal Pasha is invincible! Long live the zealous, brave Turkish soldier!”

In addition, the representative of the Government of the Grand National Assembly of Turkey in Azerbaijan, Memduh Shovket Bey, described the joy that Azerbaijan experienced after the victory in the ”Great Offensive" and the landing of the Greek army in Izmir in the following words: "The population, the government and the press, who received the news of the capture of Izmir, were delighted. Baku was decorated with flags and images of our commander-in-chief.

Although Ibrahim Abilov is considered a man whom the Turkish government and the Turkish people love and respect for his contribution to the Turkish cause, he played an important role in the development of Turkish-Azerbaijani relations, as well as in the development of Turkish-Soviet relations, which were

very important for Turkey. In the face of his unexpected death in 1923, the death of a loved and trustworthy person caused great sadness both in Azerbaijan and in Anatolia because of his possible demise, despite the fact that he served in Turkey for only about 2 years. The last representation of the republics of the South Caucasus abroad continued until the death of Ibrahim Abilov on February 23, 1923 at the Turkish economic conference in Izmir in February 1923. After Abilov's unexpected and mysterious death, a new ambassador to Ankara on behalf of the Transcaucasian Federative Soviet Socialist Republics was not appointed, and the plenipotentiary mission in Turkey was also abolished.

Therefore, the phrase that can be used for Abilov should be "Friendly to Turkey". Despite the fact that almost a century has passed since his decommunization, the name of Ibrahim Muhammad oglu Abilov, who made great efforts to strengthen the good-neighborly, friendly and fraternal ties existing between the Turks of Azerbaijan and the Turks of Turkey, is not forgotten either in Azerbaijan or in the Republic of Turkey. He is remembered with respect and gratitude.

Keywords: The Great Offensive, August 30, Victory Day, 1920-1922, Ibrahim Abilov, "Friend of Turkey", Azerbaijani-Turkish relations, ties of friendship and brotherhood

30 AVQUST TARİXİNİN TƏHSİL OCAQLARINDA ÖNƏMİ VƏ TƏDRİSİNİN İSTİQAMƏTLƏRİ

THE SIGNIFICANCE OF AUGUST 30 IN SCHOOLS AND TEACHING DIRECTIONS

Lale MUSAYEVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının müəllimi, ORCID NO: 0000-0002-7701-5716

Özet

Böyük Hücüm Türk Qurtuluş Döyüşünün mühüm dönüş nöqtəsi olaraq qəbul edilən və türk orduları tərəfindən yunan işğalına son qoymaq üçün başlanan hərbi əməliyyatdır. 26 avqust 1922-ci ildə başlayan və 30 avqust 1922-ci il tarixinə qədər davam edən bu hücum türk ordularının böyük uğuru və 30 avqust zəfəri ilə nəticələndi.

Böyük Hücüm Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərlik etdiyi və böyük bir strategiya və koordinasiya nümunəsi nümayiş etdirdiyi bir əməliyyatdır. Bu hücum zamanı türk orduları geniş cəbhə xəttində düşməne qarşı koordinasiyalı hücumlar həyata keçirərək böyük hərbi uğur qazandılar. 30 Avqust 1922-ci ildə Dumlupınar Meydan Döyüşünün qələbəsi ilə Yunanqüvvələri məğlub oldu və Türk Qurtuluş Savaşı sona çatdı.

Bu qələbə türk millətinin istiqlal və azadlıq mübarizəsindəki əzmini və həmrəyliyi simvolizə edir. 30 avqust Türkiyədə hər il Zəfər Bayramı kimi böyük coşqu ilə və Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin qurucusu və ilk Ali Baş Komandanı Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərliyi ilə hərbi zəfəri anmaq üçün təşkil edilən tədbirlərlə qeyd olunur.

Böyük Hücüm və 30 Avqust Zəfəri türk millətinin istiqlal və suverenlik mübarizəsində ən mühüm dönüş nöqtələrindən biridir. Bu qələbə türk ordusunun təkə hərbi cəhətdən deyil, həm də mənəviyyat, iradə, vətənpərvərlik baxımından böyük qələbəsidir. Bu dövrdə türk xalqı böyük fədakarlıqlar edərək vətəninə müdafiə etmiş, müstəqilliyini əldə etmək üçün böyük əzmkarlıq göstərmişdir.

Böyük Hücümədən sonra türk orduları İzmirə doğru irəliləyərək yunan işğalına son qoymuş, daha sonra 9 sentyabr 1922-ci ildə İzmirin azad edilməsi ilə türk torpaqları düşməndən tamamilə təmizlənmişdir. Bu uğur Türkiyənin Qurtuluş Savaşının başa çatdığını və Türkiyənin müstəqilliyini əldə etdiyini göstərdi.

Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərliyi ilə qazanılan bu qələbə təkə türk milləti üçün deyil, dünya tarixindəki istiqlal mübarizələri üçün də böyük ilham mənbəyi olmuşdur. Böyük Hücüm və 30 Avqust Zəfəri türk millətinin birlik və bərabərlik içində nə qədər güclü ola biləcəyini göstərdi və türk xalqının gələcəyini formalaşdıran mühüm hadisə oldu.

Açar sözlər: təhsil, türk ordusu, qəhrəmanlıq, qurtuluş, qələbə

Abstract

The Great Offensive is a military operation that was started by the Turkish armies to end the Greek occupation, which is regarded as an important turning point of the Turkish War of Independence. This attack, which started on August 26, 1922 and lasted until August 30, 1922, resulted in the great success of the Turkish armies and the victory of August 30.

The Great Offensive is an operation in which the Turkish Armed Forces led by Mustafa Kemal Atatürk demonstrated a great example of strategy and coordination. During this attack, the Turkish armies achieved great military success by carrying out coordinated attacks against the enemy on a wide front line. On August 30, 1922, with the victory of the Dumlupınar Square Battle, the Greek forces were defeated and the Turkish War of Independence ended.

This victory symbolizes the determination and solidarity of the Turkish nation in the struggle for independence and freedom. August 30 is celebrated in Turkey every year as Victory Day with great enthusiasm and events organized to commemorate the military victory under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the founder and first Commander-in-Chief of the Turkish Armed Forces.

The Great Attack and the August 30 Victory are one of the most important turning points in the struggle for independence and sovereignty of the Turkish nation. This victory is a great victory of the Turkish army not only militarily, but also in terms of morale, will, and patriotism. During this period, the Turkish people defended their homeland by making great sacrifices and showed great determination to gain independence.

After the Great Offensive, the Turkish armies advanced towards Izmir and put an end to the Greek occupation, then on September 9, 1922, with the liberation of Izmir, the Turkish lands were completely cleared of the enemy. This success marked the end of Turkey's War of Independence and Turkey's independence.

This victory won under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk was a great source of inspiration not only for the Turkish nation, but also for the independence struggles in world history. The Great Offensive and the August 30 Victory showed how strong the Turkish nation can be in unity and equality, and became an important event that shaped the future of the Turkish people.

Keywords: education, Turkish army, heroism, liberation, victory

GİRİŞ

Bu gün 30 avqust Türkiyədə Zəfər Bayramı kimi coşğu ilə qeyd olunur. Bu gün Türk Silahlı Qüvvələrinin gücünü və türk millətinin istiqlal sevgisini bir daha vurğulamaq üçün anılır və qeyd olunur.

30 Avqust Zəfər Bayramı türk millətinin birliyini və həmrəyliyini gücləndirən, milli qürur və istiqlal şüurunu yaşadan mənalı bir bayramdır. Bu özəl gün türk xalqının qəhrəmanlıq dastanını və milli mübarizə əzmini xatırlatmaqla yanaşı, həm də böyük bir irs və ilham mənbəyi kimi gələcək nəsillərə ötürülür.

Qələbə Gününün qeyd edilməsi rəsmi mərasimlər, hərbi paradlar, konsertlər, idman tədbirləri və ölkənin hər yerində keçirilən müxtəlif tədbirlərlə daha da gözəlləşir. Xüsusilə Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin İstanbulda təşkil etdiyi Zəfər Paradı böyük iştirak və həvəslə izlənilir. Eyni zamanda müxtəlif bölgələrdə şəhidlik, məqbərələr ziyarət edilir, şəhidlərimiz yad edilir, dualar oxunur.[1]

30 avqust Qələbə günü təkcə hərbi qələbəni deyil, həm də müstəqillik, milli birlik və həmrəylik, vətənpərvərlik və azadlıq uğrunda mübarizəni simvolizə edir. Bu bayram bizə türk millətinin tarixində illər boyu mühüm bir dönüş nöqtəsini xatırladır və gələcək nəsillərə bu dəyərləri yaşatmağa kömək edir.

Bunun nəticəsidir ki, Böyük Hücüm və 30 Avqust Zəfəri türk millətinin azadlıq və istiqlal mübarizəsinin ən parlaq zəfərlərindən biridir. Bu zəfər türk millətinin əzmkarlıq və həmrəylik nümunəsini göstərməklə yanaşı, bir millətin inancının və iradəsinin nələrə nail ola biləcəyini göstərən unudulmaz bir hekayədən bəhs edir.

GELİŞME

Böyük Hücüm dövrü türk tarixində mühüm hadisədir və türk millətinin istiqlal mübarizəsinin kritik mərhələsini təmsil edir. Təhsil ocaqlarında bu dövrün əhəmiyyəti bir neçə aspektdən irəli gəlir:

1. Milli şüur və kimliyin formalaşması: Böyük Hücüm dövrü türk millətinin milli şüurunun və kimliyinin formalaşdığı bir dövrdür. Türk xalqının vətənin müdafiəsi, istiqlal mübarizəsi kimi dəyərlər üzərində qurulan bu tədbirlər gənc nəsillərə milli birlik və həmrəyliyin, vətənpərvərliyin, fədakarlığın və müstəqilliyin əhəmiyyətini öyrədir.

2. Tarixi bilik: Böyük Hücüm Türkiyə tarixində mühüm dönüş nöqtəsidir və şagirdlərə ölkənin müstəqillik mübarizəsi və zəfərləri haqqında məlumat verir. Bu yolla şagirdlər keçmişlərinə daha çox anlayışla yanaşır və öz tarixlərini daha yaxşı anlamağa başlayırlar.

3. Liderlik və strategiya: Böyük Hücüm Mustafa Kamal Atatürkün liderliyini və strateji qabiliyyətlərini vurğulayır. Bu dövr şagirdlərə liderlik keyfiyyətlərinin, strateji düşüncənin və koordinasiyanın vacibliyini öyrədir. Atatürkün hərbi və siyasi dühası gələcək liderlər üçün ilham mənbəyi ola bilər. [2]

4. Milli Mübarizə və istiqlal Anlayışları: Bu dövr şagirdləri milli mübarizə və istiqlal mübarizəsi anlayışı ilə tanış edir. Şagirdlər vətənpərvərlik, azadlıq və müstəqillik kimi dəyərləri daha yaxşı anlamağa başlayırlar.

5. Vətənpərvərlik və Fədakarlıq: Böyük Hücüm dövrü şagirdlərə vətənpərvərlik və fədakarlığın əhəmiyyətini öyrədir. Bu dövrdə türk xalqının mübarizəsi və fədakarlığı öz cəmiyyəti və ölkəsi qarşısında məsuliyyət hissi aşılayır.

6. Milli Bayramlar və mərasimlər: Böyük Hücüm Zəfəri Türkiyənin milli bayramlarından biridir və belə milli bayramlar məktəblərdə qeyd etmə və tədbirlərlə şagirdlərə təqdim edilir. Bununla da şagirdlər öz ölkələrinin tarixini və dəyərlərini daha yaxından hiss edirlər.

7. Demokratiya və qanunun aliliyi: Böyük Hücüm dövrü türk millətinin demokratiya və qanunun aliliyinə bağlılığını vurğulayır. Mustafa Kamal Atatürkün hərbi qələbəsindən sonra mülki hökumət qurmaq qərarı demokratik dəyərlərin əhəmiyyətini göstərir. Bu dövrdə atılan addımlar şagirdlərə demokratiya və qanunun aliliyinin cəmiyyətin təməl daşları olduğunu öyrədir..

8. Mübarizə və çətinlikləri aradan qaldırmaq: Böyük Hücüm dövrü çətinliklərin öhdəsindən gəlmək, maneələri dəf etmək və diqqət mərkəzində olmağın vacibliyini vurğulayır. Bu təlim şagirdlərə həyatda qarşılaşacaqları çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün qətiyyət və əzmkarlıq tələb etdiyini öyrədir.

9. Milli Birlik və həmrəylik: Böyük Hücüm dövrü türk xalqının necə bir araya gəldiyini, milli birlik və həmrəylik yolunda böyük uğurlar qazandığını göstərir. Bu dövrdə müxtəlif sosial təbəqələrin birlikdə çalışması şagirdlərə ictimai həmrəyliyin gücünü izah edir.

10. Dəyərlərin qorunması: Böyük Hücüm dövrü şagirdlərə ölkələrinin müstəqilliyini və dəyərlərini qorumaq ehtiyacını öyrədir. Vətənin müdafiəsi, milli dəyərlərin qorunması və yad müdaxilələrə qarşı müqavimətin vacibliyi vurğulanır.

11. Tarixi təhlil və tənqidi düşüncə: Bu dövr şagirdlərə tarixi hadisələri təhlil etmək və tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanı verir. Şagirdlər Böyük Hücümün səbəblərini və nəticələrini qiymətləndirərək tarixi hadisələrin müxtəlif aspektlərini dərk etmək bacarığı qazanırlar.

Bütün bu səbəblərə görə Türkiyənin tarixi və milli dəyərlərini vurğulayan Böyük Hücüm dövrü təhsil ocaqlarında mühüm yer tutur. Şagirdlərə milli kimlik, tarixi şüur, liderlik, demokratiya, vətənpərvərlik, həmrəylik kimi mühüm anlayışları öyrətməklə yanaşı, türk millətinin qəhrəmanlıq keçmişini və dəyərlərini gələcək nəsillərə çatdırmağı da hədəfləyir.

Türk təhsil ocaqlarında ibtidai, orta və ali təhsil səviyyələrində dərslərdə ümumiyyətlə 30 avqust mövzusu xüsusi yer tutur. Bu mövzu şagirdlərə türk tarixində mühüm bir zəfər və istiqlal mübarizəsinin mənasını və əhəmiyyətini öyrətmək məqsədi daşıyır. 30 avqust mövzusu təhsil ocaqlarında təhsil alanlara aşağıdakı istiqamətlərdə çatdırılır:

- Tarixi məlumat: Osmanlı İmperatorluğunun dağılması, I Dünya Müharibəsindən sonrakı şərtlər və Yunan işğalı kimi tarixi hadisələrin arxa planı izah edilərək 30 Avqust Qələbəsinə qədər olan proses şagirdlərə izah edilir.

- Böyük Hücüm və Mustafa Kamal Atatürk: Böyük Hücümün necə planlandığı, Mustafa Kamal Atatürkün liderliyi və strategiyası, türk ordularının üstünlükləri və hədəfləri kimi mövzular şagirdlərə izah edilir.

- Dumlupınar döyüşü: Böyük Hücümün əsas mərhələsi olan Dumlupınar döyüşünün təfərrüatları, hərbi strategiya və qələbənin necə qazanıldığı izah edilir.

- 30 Avqust zəfərinin qazanılması: 30 Avqust Zəfəri, Yunan ordusunun məğlubiyyəti və Türk ordusunun qələbəsinin arxasında duran amillərdən bəhs edilir. [3]

- Türk millətinin inadkarlığı və mübarizəsi: Türk millətinin istiqlal mübarizəsi zamanı göstərdiyi əzmkarlıq, vətənpərvərlik və həmrəylik vurğulanır və bu dəyərlərin əhəmiyyəti şagirdlərə izah edilir.
- 30 Avqust zəfərinin nəticələri: Bu zəfərin nəticələri, Türk Qurtuluş Savaşı gələcəyə necə təsir etdiyi və Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulmasına verdiyi töhfələr şagirdlərə izah edilir.
- Qələbənin mənası və 30 Avqust Qələbə günü: Qələbənin milli və tarixi mənası, 30 Avqust Qələbə gününün qeyd olunmasının məqsədi və əhəmiyyəti şagirdlərə izah edilir.
- Atatürkün sözləri və ifadələri: Atatürkün Böyük Hücüm və zəfərlə bağlı sözləri liderlik, cəsarət, azadlıq və müstəqillik eşqi kimi dəyərləri şagirdlərə çatdırır.
- Mənbə araşdırmaları: Şagirdlərə 30 Avqust Qələbəsi ilə bağlı müxtəlif mənbələri araşdırmaq və qiymətləndirmək bacarığı verilir. Bu, şagirdlərə tarixi təhlil etmək, müxtəlif perspektivləri anlamaq və tənqidi düşünmək bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edir.
- Abidələr və muzeylər: Sizə 30 Avqust Qələbəsini xatırlamaq üçün tikilmiş abidələri, muzeyləri və məzarları ziyarət etmək imkanı təklif oluna bilər. Bu ziyarətlər şagirdlərə tarixi konkret şəkildə yaşamağa imkan verir və öyrənilən məlumatları real həyatla əlaqələndirmək imkanı verir.
- Vizual və təqdimat materialları: Şəkillər, xəritələr, sənədli filmlər, videolar və təqdimat materialları şagirdlərin dövrü daha yaxşı başa düşmələrinə kömək etmək üçün istifadə edilə bilər. Bu materiallar şagirdlərə vizual dəstəkləyici məlumat verməklə öyrənmə təcrübəsini zənginləşdirir.
- Sınıf daxili fəaliyyətlər və layihələr: Şagirdlərə 30 Avqust zəfərini araşdırmaq, təqdimat hazırlamaq, esse yazmaq kimi sınıfdə fəaliyyət və layihələr verilə bilər. Bu yolla şagirdlər tədqiqat və təqdimat bacarıqlarını təkmilləşdirərkən mövzu haqqında daha dərinləndən öyrənirlər.
- Dəyərlərin müzakirəsi: Şagirdlərə 30 Avqust Qələbəsini qazanmaqda vacib olan dəyərləri müzakirə etmək imkanı verilə bilər. Bu müzakirələr şagirdlərə öz fikirlərini ifadə etməyi öyrənməyə, başqalarının fikirlərini başa düşməyə və qarşılıqlı hörməti öyrənməyə kömək edir.
- Səhnələşdirmə və dramlaşdırma: Şagirdlərə 30 Avqust Qələbəsinin əsas anlarını səhnələşdirmək və ya səhnələşdirmək imkanı təklif oluna bilər. Bu cür fəaliyyətlər şagirdlərə emosional bağlar qurmağa, tarixi hadisələri canlandırmağa və empatiya qurmağa imkan verir.
- Ədəbiyyat və incəsənət kontekstində işlənmə: 30 avqust zəfəri ədəbiyyat və incəsənət sahəsində də işlənə bilər. Şagirdlərə dövrü təsvir edən şeirlər, hekayələr, rəsmlər, musiqi əsərləri kimi bədii əsərləri araşdırmaq və qiymətləndirmək imkanı verilə bilər. Bu yolla şagirdlər dövrün emosional və estetik tərəflərini anlamağa çalışarkən sənətin tarixlə necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu müşahidə edə bilərlər.
- Nümunə qəhrəmanlar və onların hekayələri: Böyük Hücüm dövrü qəhrəmanlıq hekayələri ilə zənginləşdirilə bilər. Həmin dövrdə əsgərlərin, komandirlərin və ya mülki şəxslərin qəhrəmanlıq nümunələri, xatirələri şagirdlərə çatdırıla bilər. Bu hekayələr şagirdlər üçün motivasiya və ilham mənbəyi ola bilər.

- Ziyarətlər və nümayəndəlik tədbirləri: Məktəblər 30 Avqust Qələbəsinin mənasını daha yaxşı başa düşmək üçün muzey ziyarətləri, nümayəndəlik tədbirləri və ya səhnələşdirmə təşkil edə bilər. Şagirdlərə tarixi yerləri ziyarət etmək və ya o dövrün həyat tərzini yaşamaq imkanı təklif oluna bilər.

- Beynəlxalq təsirlər: 30 Avqust Zəfərinin Türkiyə xaricindəki təsirləri və beynəlxalq ölçüləri də şagirdlərə izah edilə bilər. Dövrün beynəlxalq əlaqələri, qələbənin dünyadakı əks-sədalı kimi mövzular müzakirə oluna bilər.

- İnteraktiv texnologiya və rəqəmsal resurslar: Şagirdlərə interaktiv xəritələr, rəqəmsal sənədlər, animasiyalar və digər rəqəmsal resurslardan istifadə etməklə 30 Avqust Qələbəsini danışmağa kömək etmək olar. Bu cür materiallar öyrənməni daha əyləncəli edə, eyni zamanda şagirdlərin diqqətini cəlb edə bilər.

- Fərdi və qrup çalışmaları: 30 Avqust Qələbəsi ilə bağlı fərdi araşdırmalar və ya qrup layihələri verməklə şagirdlərə mövzunun dərinədən öyrənilməsi təmin edilə bilər. Bu tədqiqatlar şagirdlərə tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirməyə və mövzuya daha geniş perspektivdən baxmağa kömək edə bilər.

Bütün bu yanaşmalar 30 Avqust Qələbəsinin məktəblərdə necə keçirildiyinə görə dəyişir. Həm fənnin tarixi əhəmiyyətini, həm də milli dəyərləri vurğulayaraq, şagirdlərin qazandıqları anlayışları daha səmərəli şəkildə çatdırmaq məqsədi daşıyır. Bu üsullar şagirdlərə tarixi dərk etməyə, dəyərləri mənimsəməyə və milli kimliklərini gücləndirməyə kömək edir.

NƏTİCƏ

Türkiyədə məktəblərdə 30 Avqust Zəfərinin əhəmiyyəti və tədrisi Milli Təhsil Nazirliyinin müəyyən etdiyi çərçivəyə uyğun olaraq həyata keçirilir. Şagirdlərə 30 Avqust Zəfərinin milli mübarizədəki rolu, türk millətinin istiqlal və vətənpərvərlik hissləri, liderlik nümunələri öyrədilir. 30 avqustun məktəblərdə əhəmiyyəti və tədrisi ilə bağlı aşağıdakı işlər görülür:

30 avqustun əhəmiyyəti:

- 30 Avqust Zəfəri türk millətinin istiqlal və azadlıq mübarizəsində mühüm dönüş nöqtəsidir.
- Mustafa Kamal Atatürkün başçılıq etdiyi türk ordusu yunan işğalına son qoydu, türk millətinin taleyini dəyişdi və müstəqillik yolunda böyük addım atdı.
- Bu qələbə türk millətinin milli birlik və həmrəylik ruhunu göstərir, vətənpərvərlik hisslərini gücləndirir.
- Türk Qurtuluş Savaşı'nın ən parlaq zəfərlərindən biri olan 30 avqust Türkiyə Cümhuriyyətinin əsasını qoydu və milli kimliyin formalaşmasına töhfə verdi.

Tədris istiqamətləri:

- Milli Təhsil Nazirliyinin tədris proqramında 30 Avqust Zəfəri və Mustafa Kamal Atatürkün başçılıq etdiyi Böyük Hücümün əhəmiyyəti vurğulanır.
- İctimai elmlər dərsləri çərçivəsində tarix dərsləri ilə yanaşı, 30 Avqust Zəfərinin milli mübarizədəki yeri və təsirləri də işıqlandırılır.
- Böyük Hücümün səbəbləri, planlaşdırılması, strategiyası, əhəmiyyəti və nəticələri şagirdlərə izah edilir.

- Atatürkün liderlik xüsusiyyətləri, hərbi dühası və müstəqillik mübarizəsindəki rolu vurğulanır.
- 30 Avqust Zəfərinin türk millətinin birlik və həmrəylik içində nələrə nail ola biləcəyini göstərdiyi vurğulanır.
- Şagirdlərə bu zəfərin türk millətinin azadlıq və istiqlal sevgisini nə qədər qətiyyətlə təmsil etdiyi öyrədilir.

Təhsil ocaqları 30 Avqust Qələbəsinin mənasını və əhəmiyyətini dərk edən, milli şüurunu inkişaf etdirən, tarixi və dəyərlərini qoruyan şəxsiyyətlər yetişdirmək məqsədi daşıyır.

30 avqust günü məktəblərdə təhsil türk millətinin tarixini, dəyərlərini, istiqlal mübarizəsini şagirdlərə çatdırmaq, milli birlik və həmrəyliyi gücləndirmək, gələcək nəsilləri vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək məqsədilə həyata keçirilən mühüm fəaliyyətdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Özel, H. (2002). "30 Ağustos Zaferi'nin Kısa Hikayesi." Türk Edebiyatı Dergisi, 28(3), 123-135.
2. Yılmaz, A. (2010). "Büyük Taarruz'un Romanlardaki İzleri." Roman Araştırmaları, 15(2), 78-92.
3. Cumhuriyet.com.tr. (2020, 30 Ağustos). "Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Zaferi." <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/buyuk-taarruz-ve-30-agustos-zaferi-1766198>.

BÜYÜK TAARRUZ'UN TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF THE GREAT ATTACK FOR TÜRKİYE

Dr. Hasan BOZKAYA

Millî Eğitim Bakanlığı, Hatay, Türkiye, ORCID: 0000-0003-1272-0921

Özet

Mondros Mütarekesiyle Osmanlı Devleti'ni askerî, siyasi ve ekonomik olarak sınırlandıran İtilaf Devletleri bu şekilde Türk topraklarının işgali için uygun bir ortam hazırlamıştır. Böylece Mondros'tan sonra büyük ve sistemli bir işgal sürecini başlatmışlardır. Buna karşılık özellikle de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, Anadolu'daki "Kuvayı Milliye Ruhunu" canlandırmıştır. Başkomutan ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa Sakarya Meydan Muharebesi'nde kazanılan zaferden sonra, Yunan ordusunun Anadolu'dan atılması için uzun ve gizli bir hazırlık dönemine girmeyi tercih etmiştir. Bu kapsamda düşmana karşı güçlü ve kalıcı bir üstünlük sağlamak için bir yıla yakın hazırlık yapılmıştır. Devam eden bu hazırlıklardan sonra Büyük Taarruz, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 26 Ağustos 1922'de başladı ve 30 Ağustos 1922 tarihli Başkomutanlık meydan Muharebesiyle kesin zafere ulaşmıştır. Böylece bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası alanda kabul edilmesini sağlayacak olan süreç başlamıştır. Dolayısıyla bu çalışma; Büyük Taarruz gibi önemli bir olay veya dönüm noktasının, Türkiye için önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması tekniğiyle veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Buna göre Büyük Taarruz'un; Cumhuriyet kavramı, Cumhuriyet Yönetimine Geçişin Aşamaları, Cumhuriyetin Temel Dayanakları, Cumhuriyetin Çağdaş Değerler Ölçüsünde Yorumu ve Küreselleşen Dünyada Cumhuriyetin Varlığını Sürdürmesi gibi konulara, tarihsel bir arka plan oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda Tarihsel arka planını Büyük Taarruz'un oluşturduğu bu kavramların stratejik bir plânlama, düzenleme ve öngörüyle geliştirilmesi gerektiği önerisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Cumhuriyet, Tarihsel Arka Plan

Abstract

The Entente States, which limited the Ottoman Empire militarily, politically and economically with the Armistice of Mondros, prepared a suitable environment for the occupation of Turkish lands in this way. Thus, they started a large and systematic occupation process after Mondros. On the other hand, especially the occupation of İzmir by the Greeks revived the "Spirit of the National Forces" in Anatolia. After the victory in the Battle of Sakarya, the Commander-in-Chief and Speaker of the Assembly, Mustafa Kemal Pasha, preferred to enter a long and secret preparation period for the Greek army to be expelled from Anatolia. In this context, preparations were made for nearly a year in order to gain a strong and permanent superiority against the enemy. After these ongoing preparations, the Great Offensive began on August 26, 1922, by the order of Mustafa Kemal Pasha, and achieved a decisive victory with the Battle of the Commander-in-Chief on August 30, 1922. Thus, the process that will ensure the international recognition of the independent Republic of Turkey has begun. Therefore, this study; It aims to reveal the importance of an important event or turning point such as the Great Offensive for Turkey. In this context, data were collected and evaluated with the literature review technique, one of the qualitative research methods. Accordingly, the Great Offensive; It has been concluded that the concept of the Republic, the Stages of the Transition to the Republic, the Fundamentals of the Republic, the Interpretation of the Republic in the Measure of Contemporary Values and the Sustainability of the Republic in the Globalizing World provide

a historical background. In line with this result, it was suggested that these concepts, whose historical background was formed by the Great Offensive, should be developed with a strategic planning, arrangement and foresight.

Keywords: Great Offensive, Republic, Democracy, Historical Background

ZAFERİN ARDINDAN GELEN LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA DOĞU EGE ADALARININ ASKERDEN ARINDIRILMIŞ STATÜSÜNÜN ULUSLARARASI HUKUKİ SONUÇLARI

INTERNATIONAL LEGAL CONSEQUENCES OF THE DEMILITARIZED STATUS OF THE EAST AEGEAN ISLANDS IN THE TREATY OF LAUSANNE WHICH COMING AFTER VICTORY

Ar. Gör. Dr. Yeşim YILDIZ

Kurum Bilgisi: Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı,
Orcid No: 0000-0002-4428-6763

ÖZET

26 Ağustos gecesi başlayıp 30 Ağustos'ta büyük bir başarıyla sona eren Başkomutanlık Meydan Muharebesi ülkemizin düşman işgalinden kurtuluşunun nişanesi olmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı'nın zirvesini temsil eden bu büyük başarının ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığı kabul edilmiştir. Lozan Barış Antlaşması esasen birçok antlaşma ve bağlı belgelerden oluşmaktadır. Antlaşmada, bugün Lozan dengesi olarak isimlendirilen, Türkiye ve Yunanistan arasında kalıcı barışın tesisi amacıyla, detaylı düzenlemelere gidilmiştir. Bu konulardan birisi de adalar meselesi olmuştur ve Ege denizinde Anadolu kıyılarına üç milden az uzaklıkta bulunan adalar ile İmroz, Bozcaada ve Tavşan (Karayer) Adaları'nın Türkiye'ye ve Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya, Taşoz, Bozbaba ve İpsara adaları askerden arındırılmış olarak Yunanistan'a bırakılması kararlaştırılmıştır. Lozan ile, İtalya'nın işgali altında bulunan Astipalya, Rodos, Herke, Kerpe, Çoban Adası, İlyaki, İncirli, Kilimli, İleriye, Batnoz, Lipso, Sömbeki ve İstanköy adaları kendilerine bağlı adacıkları ile beraber ve Meis Adası İtalyan hakimiyetinde bırakılmıştır. Türkiye'nin taraf olmadığı 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile de Ege'de İtalya hâkimiyetinde bırakılan ada ve adacıkların hâkimiyeti söz konusu adaların askerden arındırılmış statüleri devam etmek kaydıyla Yunanistan'a bırakılmıştır. Lozan Barış Antlaşma'na ek Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre askerden arındırılmış bölgelerde ve adalarda, hiç bir istihkâm, sabit topçu tesisleri, ışıldak tesisleri, denizaltı işleyen araçlar, hiçbir askerî havacılık tesisi ve hiç bir deniz üssü bulunmayacaktır. Lakin Yunanistan Antlaşmalar'da yer alan açık hükümleri göz ardı ederek adalarını sistematik bir biçimde silahlandırmıştır. Türkiye'nin defaatle gerçekleştirdiği diplomatik notalar bir karşılık bulamamıştır. Sunumda Doğu Ege Adalarının Antlaşmalar'la saptanan statüsü ve uluslararası yükümlülüklerine aykırı davranmakta direnen Yunanistan'a karşı uluslararası hukuk yoluyla verilebilecek cevaplar tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1923 Lozan Barış Antlaşması, Uluslararası Hukuk, Ege Adaları, Silahsızlandırma, Uluslararası Sorumluluk.

ABSTRACT

The Battle of the Commander-in-Chief, which started on the night of 26 August and ended with a great success on 30 August, has been the sign of our country's liberation from the enemy occupation. After this great success, which represented the peak of the Turkish War of Independence, the independence of the newly established Republic of Turkey was accepted with the Treaty of Lausanne (Treaty of Peace) signed on July 24, 1923. The Treaty of Lausanne essentially consists of many treaties and related documents. In the Treaty, detailed arrangements were made in order to establish a lasting peace between Turkey and Greece, which is called the Lausanne political balance today. One of these issues has been the issue of the islands, and the islands that are less than three miles away from the Anatolian coasts in the Aegean Sea, and the Islands of Imbros, Bozcaada and Rabbit (Karayer) are transferred to Turkey and to Limnos, Samothrace, Lesbos, Chios, Samos and Ahikerya, Thasos, Bozbaba and it was decided to leave the islands of Ipsara demilitarized to Greece. Lausanne, Astipalya, Rhodes, Herke, Kerpe, Çoban Island, İlyaki, İncirli, Kilimli, İleriye, Batnoz, Lipso, Sömbeki and Kos Islands, which were under the occupation of Italy, together with their islets and Meis Island were left under Italian sovereignty. With the Paris Peace Treaties of 1947, to which Turkey was not a party, the dominance of the islands and islets in the Aegean, which were left under Italian domination, was handed over to Greece, provided that the demilitarized status of the said islands continues. According to the Lausanne Treaty on the Straits, in addition to the Treaty of Lausanne, there will be no fortifications, fixed artillery facilities, searchlight facilities, submarine operating vehicles, no military aviation facilities and no naval bases in the demilitarized zones and islands. However, Greece systematically armed its islands by ignoring the clear provisions in the Treaties. The diplomatic correspondences made by Turkey repeatedly did not find a response. In the presentation, the status of the Eastern Aegean Islands determined by the Treaties and the responses that can be given through international law against Greece, which persists in acting against its international obligations, will be discussed.

Keywords: 1923 Treaty of Lausanne, International Law, Aegean Islands, Demilitarization, International Responsibility.

BÜYÜK TAARRUZ SIRASINDA ÇIKAN BÜYÜK İZMİR YANGINININ TÜRK VE DÜNYA BASININA YANSIMALARI

REFLECTIONS OF THE GREAT IZMIR FIRE TO THE TURKISH AND WORLD PRESS DURING THE GREAT ATTACK

Elif SOYLU¹

¹Iğdir Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Iğdır, Türkiye./ ORCID ID: 0000-0002-6454-44141

Rümeysa ÜZMEZ²

²Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Uzman Tarihçi

ORCID ID: 0009-0003-7354-3874

Özet

Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Rum Sındığı adları da verilen, 26 ağustos 1922 de başlayıp 18 Eylül 1922’de sona eren Büyük Taarruz Türk tarihinin önemli olaylarından. Türk ordusu Büyük Taarruz’da mücadele ettiği Yunan ordusuna karşı direnerek önemli bir zafer kazanmış ve milli mücadeleyi başarıyla yürütmüştür. Kazanılan bu zaferle Anadolu artık kesin olarak Türk kabul edilmiş ve aynı zamanda yeni Türkiye’nin temelleri atılmıştır. İzmir’in 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayıp 9 Eylül 1922 tarihinde sona eren Yunan işgali sırasında 13 Eylül tarihinde başlayıp beş gün boyunca çıkan yangında şehrin önemli bölümleri adeta kül haline gelmiştir. Bu olay gerek Türk tarihi gerekse Batı tarihi açısından oldukça tartışmalara yol açmıştır. Büyük İzmir Yangını olarak kayıtlara geçen bu olay sadece Türk literatüründe değil aynı zamanda yabancı literatürde de yerini almış ve konuyla ilgisi olan veya olmayan bir çok ülke tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Meydana gelen bu olay Türk ve dünya basınında genişçe yer almıştır.

Başta İngilizler olmak üzere Amerikan, İtalyan ve Fransız basını yangının tek sorumlusunun Türkler olmayacağını belirten demeçler vermekten çekinmemişlerdir. Ortaya çıkan belgeler ise yangının ülkeden çıkmaları istenen Ermeni çeteler ve destekçileri tarafından çıkarıldığını göstermektedir. Yangın bir Ermeni mahallesinde başlayıp İzmir’in üçte ikisini tahrip olmasına sebep olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün de tepki göstermekten çekinmediği yangının tahribatı oldukça büyük olmuştur.

Bu çalışmada, hala tarihçiler arasında tartışma konusu olmaya devam eden, İzmir yangınının, İngiliz, Amerikan, İtalyan ve Fransız basınında yer verilmesi araştırılacak ve gerekli değerlendirmeler yapılacaktır. Konuyla ilgili çeşitli kaynak ve çalışmalardan faydalanılarak, yabancı basın ve Türk gazeteleri incelenerek Türk ve Dünya basınında olayın nasıl değerlendirildiği belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Yangın, Yunanlılar, Ermeniler, Basın

Abstract

The Battle of the Commander-in-Chief, the Great Offensive, which started on August 26, 1922 and ended on September 18, 1922, is one of the important events in Turkish history. The Turkish

army won an important victory by resisting the Greek army, which it fought in the Great Offensive, and successfully carried out the national struggle. With this victory, Anatolia was now definitely accepted as Turkish and at the same time the foundations of a new Turkey were laid. During the Greek occupation of İzmir, which started on May 15, 1919 and ended on September 9, 1922, important parts of the city were almost turned into ashes in the fire that started on September 13 and lasted for five days. This event has caused quite a controversy in terms of both Turkish history and Western history. This event, which was recorded as the Great Fire of İzmir, took its place not only in Turkish literature but also in foreign literature and was closely followed by many countries, whether or not related to the subject. This event was widely covered in the Turkish and world press.

The American, Italian and French press, especially the British, did not hesitate to make statements stating that the Turks would not be solely responsible for the fire. The documents that emerged show that the fire was started by the Armenian gangs and their supporters who were asked to leave the country. The fire started in an Armenian neighborhood and destroyed two-thirds of İzmir. The destruction of the fire, which Mustafa Kemal Atatürk did not hesitate to react to, was quite large.

In this study, the coverage of the İzmir fire, which is still a subject of debate among historians, in the British, American, Italian and French press will be investigated and necessary evaluations will be made. By making use of various sources and studies on the subject, foreign press and Turkish newspapers will be examined and it will be determined how the event is evaluated in the Turkish and World press.

Keywords: İzmir, Fire, Greeks, Armenians, Media

**"KURTULUŞ SAVAŞI" YILLARINDA (1919- 1922) MOSKOVA BASINININ
SAYFALARINDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, "BÜYÜK TAARRUZ" VE 30
AĞUSTOS'TAKİ ZAFER HAKKINDA "**

ABOUT MUSTAFA KEMAL ATATURK, THE "GREAT OFFENSIVE" AND THE
VICTORY ON AUGUST 30 ON THE PAGES AND IN THE BOOKS OF THE MOSCOW PRESS
DURING THE "LIBERATION WAR"

Doç.dr., **Reşad ASGEROV**

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji

Enstitüsü Doç.dr., **Yusif HÜSEYNOV**

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Doç.dr., **Bağır BABAYEV**

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Arş.gör., **Sadiq HÜSEYNOV**

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Doç.dr. **Etibar MUSAYEV**

Gence Devlet Üniversitesi

Özet

"Kurtuluş Savaşı" - Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türkiye'nin bağımsızlığı için verdiği Milli Mücadele, 30 Ağustos Zaferi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve kalkınması - bunlar, dünyadaki Birinci Dünya Savaşı döneminden sonraki ana siyasi olaylardır.

Moskova'da "Kurtuluş Savaşı" sırasında yayınlanan Rus dili basını, Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ulusal kurtuluş mücadelesini, milli mücadeledeki 30 Ağustos Zaferi, Türkiye Cumhuriyeti, Gazi Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkileri konuları anlatıyor.

İki genç devletin- Sovyet Rusya ile Türkiye arasında fiili müttefik ilişkilerin kurulmasını belirleyen temel faktör, dünya emperyalizmine karşı mücadeleleriydi. İki ülke arasındaki neredeyse yirmi yıllık dostane ilişkilerin nedeni olan çıkarlarının birleştiği yer burasıydı. Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye önemli mali ve askeri yardım, 1919-1922 ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kazanmasına yardımcı oldu.

O dönem için önemli olan, kitle iletişim araçlarının (bu durumda Sovyet) okuyuculara halk ve ülke hakkında farklı bir görüşü basit, anlaşılır ve çoğu zaman çok eğlenceli bir şekilde aktarabilmesiydi. Resmi gazetelerin sayfalarından – "Pravda", "İzvestiya", ünlü "Ogonyok" ("Işık"), hiciv dergileri "Krokodil" ("Timsah") ve "Smeh" ("Kahkahalar"), Rus okuyucu, Türkiye'nin ve bağımsızlık ve

egemenlik için savaşıyan halkının durgunluğa ve geri kalmışlığa karşı dramatik kaderini öğrendi. Böylece bilgi paradigması bölündü, Türkiye'nin Rusya'nın düşmanı olarak algılanmasına dair asırlık klişeler yok edildi. Sovyet basınının o yıllarda Rusya-Türkiye ilişkilerinin geleceği için yaptıklarının önemi çok değerlidir, halkları arkadaş olmayı, birbirlerine saygı duymayı öğrenmeye çağırımları çok değerlidir.

"Ogonyok" ("Işık") dergisinin ilk sayısından başlayarak, mizahi "Krokodil" ("Timsah") dergisinin sararmış sayfalarını çevirerek, 1920'lerde Türkiye'de neler olup bittiğini ayrıntılı olarak ele aldığını görebilirsiniz. Bu popüler derginin çizgi filmleri ve kan davaları, olayları nazikçe yansıtıyor Türkiye Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, Atatürk inkılapları..

Bugün Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler en üst düzeyde. Birçok ortak proje hayata geçiriliyor. Her yıl iki ülkenin halkları birbirini daha iyi tanıyor. Ve bu bilgi ne kadar derin olursa, Türkiye ve Rusya vatandaşları birbirlerine o kadar iyi davranacaktır. Bunun genel olarak birbirimizi daha iyi anlamamızı ve çocuklarımız, ülkelerimiz ve tüm dünya için daha iyi bir gelecek yaratmamızı sağlayacağını umuyoruz.

Moskova kütüphanelerindeki gazete ve dergilere baktığınızda, o yılların Türk-Rus ilişkilerindeki yakınlık atmosferine, Türk "Kurtuluş Savaşı"na büyük ilgiye, Mustafa Kemal Paşa'ya büyük sevgi ve saygıya tanık oluyorsunuz. "İzvestia" gazetesi 14 Temmuz 1921 tarihli sayısında "Kemalcılar taarruza devam ediyor" başlığı altında şunları yazdı: "Yunanlılar Marmara Denizi'ndeki Yalova şehrini boşalttılar. Türkler cephede taarruza geçtiler", 27 Eylül 1921 sayısında "Türkler geri çekilen Yunan ordusunu takip etmeye devam ediyor", 4 Ekim 1921 sayısında "Küçük Asya'da (Anadoluda) Yunanlılar, Türklerin saldırısı altında şehirleri terk ettiler", 7 Aralık 1921 tarihli sayısında, "Kızıl Ordu'nun önde gelen komutanı Mihail Vasilyevich Frunze'nin Türkiye'ye ziyareti, Sovyet-Türk dostluğunun ve işbirliğinin gelişmesinde en önemli aşamalardan biridir", 8 Şubat 1922 tarihli sayısında "31 Ocak'ta RSFSR'in yeni tam yetkili temsilcisi Aralov, 3 Mart 1922 tarihli sayısında "M. V. Frunze'nin 26 Ocak 1922 tarihli gezisinden sonra çok deneyimli bir askeri olan Semen İvanoviç Aralov, aynı zamanda Sovyetler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kademeli olarak gelişmesinde bir dönüm noktası olan RSFSR'in Ankara'da tam yetkili temsilcisi olarak atandı" notlarında yer aldı.

10 Eylül 1922 tarihli İzvestia gazetesinde yer alan "Türklerin zaferleri ve uluslararası önemi" başlıklı makalede Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin siyasi hesaplamaları, savaşın yol açtığı sorunlar ve sonuçları ele alınmıştır. Yazara göre, Yunanistan ile Türkiye arasındaki askeri çatışmanın temel nedeni, Akdeniz'de hakimiyet kurma ve dolayısıyla "Sarı" ve "Siyah" kıtalar üzerinde kontrol kurma arzusu idi. Irak petrol ve pamuğu, İngiltere ve Almanya savaşları ve hegemonya için diğer büyük güçler, çok uzun süren Boğaz sorunu ve İstanbul mücadelesi sonunda Türkiye'nin zaferiyle sonuçlandı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden önce bile, Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde konsolosluklar açan Sovyet Rusya, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını bekliyordu. 15 Eylül 1922'de RSFSR, Türk halkıyla ticari ve kültürel bağların geliştirilmesinin yollarını aramak için Mersin'de bir konsolosluk açtı ve "Ogonyok" dergisinin 13 Mayıs 1923 tarihli 7. sayısında buna ayrılmış makale bu yaklaşıma güzel bir örnektir.

"Mudanya Konferansı" nda 4 Ekim 1922 tarihli "İzvestia" gazetesi, "Boğazlar sorununa adil bir çözüm için İngiliz projesi" başlıklı bir makale yayınladı. 24 Eylül 1922'de "Krokodil" ("Timsah") dergisinin 5. sayısında. Malyutina, Mustafa Kemal Paşa'nın bir fotoğrafını bastı. Mudanya konferansı olaylarının gündemde olduğu o günlerde İzvestia'da Mustafa Kemal Paşa'nın bir portresi basıldı ve Rusya

halkı ilk kez neredeyse her gün başarılarını okudukları bir adamın yüzünü gördü. O zamanın koşulları fotoğrafların basılmasına izin vermedi ve yapılan portrenin yayınlanması ancak çok önemli kişiler için ve özellikle önemli bir nedenden dolayı mümkün oldu.”

Anahtar Kelimeler: "Kurtuluş Savaşı, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz, 30 Ağustos, Zafer Bayramı, Sovyet Rusya, Moskova basını, resmi gazeteler "Pravda", "İzvestiya", ünlü "Ogonyok" ("Işık"), hiciv dergileri "Krokodil" ("Timsah"), "Smeh" ("Kahkahalar")

Abstract

The "War of Independence" - the National Struggle of the Government of the Grand National Assembly of Turkey for the independence of Turkey under the leadership of Gazi Mustafa Kemal Pasha, the Victory of August 30, the establishment and development of the Republic of Turkey - these are the main political events in the world after the First World War.

The Russian-language press published in Moscow during the "War of Independence" describes the national liberation struggle of the Government of the Grand National Assembly of Turkey under the leadership of Gazi Mustafa Kemal Pasha, the Victory of August 30 in the national struggle, the Republic of Turkey, Turkish-Soviet relations during the period of Gazi Mustafa Kemal Atatürk.

The main factor determining the establishment of Decently allied relations between the two young states- Soviet Russia and Turkey - was their struggle against world imperialism. It was here that their interests converged, which was the reason for almost twenty years of friendly relations between the two countries. Dec. Significant financial and military assistance from Soviet Russia to Turkey helped it win the national Liberation War of 1919-1922.

The important thing for that period was that the mass media (in this case Soviet) was able to convey to readers a different opinion about the people and the country in a simple, understandable and often very entertaining way. From the pages of official serious newspapers – "Pravda", "Izvestiya", the famous "Ogonyok" ("Light"), satirical magazines "Krokodil" ("Crocodile") and "Smex" ("Laughter"), the Russian reader learned about the dramatic fate of Turkey and its people fighting for independence and sovereignty against stagnation and backwardness. Thus, the information paradigm was divided, and age-old stereotypes about Turkey's perception as an enemy of Russia were destroyed. The importance of what the Soviet press did for the future of Russia-Turkey relations in those years is very valuable, it is very valuable that they urged peoples to learn to be friends and respect each other.

Starting from the first issue of the magazine "Ogonyok" ("Light"), turning over the yellowed pages of the humorous magazine "Krokodil" ("Crocodile"), you can see that he covered in detail what was happening in Turkey in the 1920s. The cartoons and feuds of this popular magazine gently reflect the events of the Turkish War of Independence, the proclamation of the Turkish Republic, the revolutions of Atatürk

Today, relations between Turkey and Russia are at the highest level. Many joint projects are being implemented. From year to year, the peoples of the two countries know each other better. And the deeper this knowledge, the better the citizens of Turkey and Russia will treat each other. We hope that in general

this will allow us to better understand each other and create a better future for our children, countries and the whole world.

When you look at the newspapers and magazines in the Moscow libraries, you witness the atmosphere of closeness in Turkish-Russian relations of those years, great interest in the Turkish "War of Independence", great love and respect for Mustafa Kemal Pasha. The newspaper "Izvestia" wrote in its issue dated July 14, 1921 under the title "Kemalists continue the offensive": "The Greeks have evacuated the city of Yalova on the Sea of Marmara. December September February October 1921, "Greeks in Asia Minor (Anatolia) left the cities under the attack of the Turks", December 7, 1921, "The visit of Mikhail Vasilyevich Frunze, the leading commander of the Red Army, to Turkey is one of the most important stages in the development of Soviet-Turkish friendship and cooperation", February 8, 1922, "On January 31, the new RSFSR army commander Mikhail Vasilyevich Frunze, the leading commander of the Red Army, began to attack the Greek army", in the issue of September 27, 1921, "the Turks continue to follow the retreating Greek army", in the issue of October 4, 1921, "Greeks left the cities under the attack of the Turks", in the issue of December 7, 1921, "The visit of Mikhail Vasilyevich Frunze to Turkey is one of the most important stages in the development of Soviet-Turkish friendship and cooperation", in the issue of February 8, 1922, "on January 31, the new RSFSR army commander Mikhail Vasilyevich Frunze his plenipotentiary representative Aralov published in the issue dated March 3, 1922 "M. V. After January 26 Dec 1922 Frunze's trip, Semen Ivanovich Aralov, a very experienced soldier, was appointed as the plenipotentiary representative of the RSFSR in Ankara, which was also a turning point in the gradual development of relations between the Soviets and Turkey," he said in his notes.

The article entitled "The victories of the Turks and their international importance" published in the Izvestia newspaper dated September 10, 1922 deals with the political calculations of the period before the First World War, the problems caused by the war and its consequences. According to the author, the main reason for the military Deconfliction between Greece and Turkey was the desire to establish dominance in the Mediterranean and therefore establish control over the "Yellow" and "Black" continents. Iraqi oil and cotton, the wars of Great Britain and Germany and other great powers for hegemony, the Bosphorus problem and the Istanbul struggle, which lasted for a very long time, finally resulted in Turkey's victory.

Even before the end of the National Liberation War, Soviet Russia, which had opened consulates in various cities of Turkey, was waiting for the establishment of the Republic of Turkey. September May 15, 1922, the RSFSR opened a consulate in Mersin to look for ways to develop commercial and cultural ties with the Turkish people and published the magazine "Ogonyok" dated May 13, 1923 7. the article devoted to this in the issue is a good example of this approach.

At the "Mudan Conference", the newspaper "Izvestia" of October 4, 1922 published an article entitled "The British project for a just solution to the Straits problem". On September 24, 1922, the 5th edition of the magazine "Krokodil" ("Crocodile") was published. in the issue. Malyutina printed a photo of Mustafa Kemal Pasha. During those days when the events of the Mudanya conference were on the agenda, a portrait of Mustafa Kemal Pasha was printed in Izvestia, and for the first time the people of Russia saw the face of a man whose achievements they read about almost every day. The conditions of that time did not allow the photos to be printed, and the publication of the portrait made was possible only for very important people and especially for an important reason."

Keywords: "War of Independence, Gazi Mustafa Kemal Pasha, Great Offensive, August 30, Victory Day, Soviet Russia, Moscow press, official newspapers "Pravda", "Izvestiya", famous "Ogonyok" ("Light"), satirical magazines "Krokodil" ("Crocodile"), "Smeh" ("Laughter")

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI KOMUTANI CEMİL CAHİD TOYDEMİRİN AZERBAIJAN FAALİYETİ

TURKISH INDEPENDENCE WAR COMMANDER CEMİL JAHİD TOYDEMİR'S ACTIVITIES IN AZERBAIJAN

Prof. dr. Minehanım Nuriyeva Tekeli

Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-4985-8134

Özet

Məqalədə Azərbaycanın istiqlal tarixində və milli müqəddəratının həllində mühüm rola malik bir hadisə olan Qafqaz İslam Ordusunun fəaliyyət hərəkəti və bu hərəkətdə önəmli yerə malik hər b şəxsiyyətləri sırasında Cəmil Cahid Toydəmir paşanın həyat və mübarizə yolu araşdırılır.

Cəmil Cahidin Türkiyədən Azərbaycana, təkrar geriyyə - Türkiyəyə, onun Milli Mücadilə hərəkətinə istiqamət alan əsgəri tərcümeyi halı çox zəngindir. Məqalədə əsasən Cəmil Cahid bəyin komandanlığı altında 5. Qafqaz diviziyasına daxil olan 9-cu alayın keçdiyi döyüş yolundan bəhs edilir. Şübhəsiz, bu yolun ən müqtədiri Şuşanın azad edilməsi idi (8 oktyabr 1918). Belə ki, 4 iyun 1918-ci il tarixində Cəmil Cahid bəyin komandanlığında Cəlaloğlu yolu ilə Gəncəyə doğru hərəkətə keçən 61 nəfəri topçu olmaqla 1336 nəfərlik 9-cu piyada alayı iyunun 7-də Azərbaycan torpaqlarına daxil olur. Gəncədən Bakıya xilaskarlıq yolunda ən həlledici döyüş olan Qaraməryəm döyüşündə (17, 27 iyun 1918) iştirak edir. Bakını azad edilməsindən (15 sentyabr 1918-ci il) sonra Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycanın ərazi bütünlüyü uğrunda başladığı Qarabağ hərəkəti başladılarkən (21 sentyabr) orduya komandanlıq Cəmil Cahid bəyə tapşırılır. Qarabağa uğurlu əsgəri yürüş və Şuşa qalası mücadiləsinin son nəqtəsini qoymaqla (8 oktyabr) Cəmil Cahid bəy Şuşa qalası fatehi adıyla şöhrətlənir. Mudros Sülhü nəticəsində Azərbaycandan çəkilən ordu birlikdə Türkiyəyə dönmə Cəmil Cahid bəy silahı yerə qoymamış, əqidəsinə sadıq qalaraq Milli Mübarizənin ilk çağlarından Mustafa Kamalın yanında olmuş, ölkə daxilindəki əmin-amanlıq, quruculuq işlərində fədakarana şəkildəyaxından iştirak etmişdir. Nəhayət or generallıq rütbəsiylə Türkiyə Milli Müdafiə nazirinə qədər yüksələrək şərəfli bir yol keçmişdir. Məqalədə bütün bu məsələlərdən geniş şəkildə bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: Qafqaz İslam Ordusu, Şuşa qalası, 9-cu alay, Atatürk, Azərbaycan

Abstract

The article examines the life and struggle of Jamil Jahid Toydemir Pasha, one of the military figures who played an important role in the movement of the Caucasian Islamic Army, which was an important event in the history of Azerbaijan's independence and the decision of its national destiny. Cemil Jahid's military biography, which went from Turkey to Azerbaijan, back again - to Turkey, to his National Struggle movement, is very rich.

The article mainly talks about the battle route taken by the 9th regiment, which is part of the 5th Caucasus division under the command of Bey Jamil Jahid. Undoubtedly, the most significant of

this path was the liberation of Shusha (October 8, 1918). Thus, on June 4, 1918, the 9th infantry regiment of 1,336 people, including 61 artillerymen, moved to Ganja on the Jalaloglu road under the command of Mr. Jamil Jahid, and entered the territory of Azerbaijan on June 7. He participated in the battle of Karamaryam (June 17, 27, 1918), which was the most decisive battle on the way to rescue from Ganja to Baku. When the Karabakh movement of the Caucasus Islamic Army, which was launched after the liberation of Baku, was launched (September 21), the command of the army was entrusted to Jamil Jahid Bey.

By putting the last point of the Shusha fortress struggle (October 8), Jamil Jahid bey became famous as the conqueror of Shusha fortress. As a result of the Peace of Mudros, the army that withdrew from Azerbaijan together returned to Turkey, he remained faithful to his convictions and was with Mustafa Kemal from the first days of the National Struggle, and selflessly participated closely in peace and building works in the country. Finally, with the rank of general, he rose to the rank of Minister of National Defense of Turkey and passed an honorable path. All these issues are discussed in detail in the article.

Keywords: Caucasian Islamic Army, Shusha Fortress, 9th Regiment, Atatürk, Azerbaijan

BAŞKOMUTANLIK MEYDAN MUHAREBESİNİN 101.YILDÖNÜMÜNDE
GAZİ MUSTAFA KEMAL VE ÇILGIN TÜRKLER
ON THE 101TH ANNIVERSARY OF THE CHALLENGE BATTLE:
GAZİ MUSTAFA KEMAL AND THE CRAZY TURKS

SÖZER AKYILDIRIM
Öğretim Görevlisi, Iğdır Üniversitesi
ORCID NO 0000-0002-6847-5913

Özet

Büyük Taarruz 26 Ağustos 1922-18 Eylül 1922 tarihleri arasında Ankara Hükümeti ve Yunan kuvvetleri arasında yapılan bir savaştır. Türk Mücadelesinin son savaşıdır.2.Viyandan (1683) beri geri çekilmekte olan Türkler, Büyük Taarruz ile saldırıya geçmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal ve arkadaşları 25 Ağustos 1922 akşamı Kocatepe'ye gelmişlerdir. 26 Ağustos tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa Muharebeyi idare etmek için Afyonkarahisar ili Merkez ilçesine bağlı Büyük Kalecik Kasabası sınırları içindeki 1874 rakımlı Kocatepe'de yerlerini aldılar. Kocatepe'de sabah 4.30 civarlarında topçu atışları ile Büyük Taarruzun başlaması ile birlikte Türk kuvvetleri Tınaz tepeyi ele geçirdi.27 Ağustos tarihinde Aslıhanlar bölgesinde Dumlupınar Meydan Savaşı gerçekleşmiştir. Böylelikle Türk Ordusu Afyonkarahisar'ı aldı ve karargâhı buraya taşıdı.30 Ağustos tarihinde Mustafa Kemal Paşa bizzat orduya komutanlık etmiş ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa savaşı Zafertepe'den idare etmiştir ve Kütahya geri alınmıştır. Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin yarısı imha edildi ve esir alındı. Daha sonra Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar ile birleşerek kalan Yunan ordusunu takip etmeye başladı. Mustafa Kemal" Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir" emrini vermesi üzerine taarruza geçen Türk ordusu, önünde kaçan Yunan ordusunu İzmir'e kadar kovaladı. Yunan ordusu başkomutanı Trikopis, Türk ordusuna esir düştü. Düşmanı kovalamaya devam eden Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girdi Yunan kuvvetlerini süpürerek denize döktü. İzmir işgalden kurtarıldı. Türk -Yunan Savaşıda,11 Ekim'de "Mudanya Mütarekesi ile sona erdi.

Bu çalışmada yok edilmek istenen Çılgın Türklerin, Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde üç yıl üç ay süren, küllerinden yeniden doğuşu anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taarruz, Ankara, Zafer

Abstract

The Great Offensive was a war between the Ankara Government and the Greek forces between 26 August 1922 and 18 September 1922. It is the last battle of the Turkish Struggle. The Turks, who have been retreating since the 2nd Vienna (1683), attacked with the Great Offensive. Commander-in-Chief Mustafa Kemal and his friends arrived in Kocatepe on the evening of 25 August 1922. On August 26, Mustafa Kemal Pasha, Fevzi Pasha and İsmet Pasha took their places in Kocatepe, at an altitude of 1874, within the borders of Büyük Kalecik Town of Afyonkarahisar Province Merkez district to lead the battle. With the start of the Great Offensive with artillery fire at around 4.30 am in Kocatepe, Turkish forces captured Tınaz Tepe. On August 27, the Dumlupınar Field Battle took place in the Aslıhanlar region. Thus, the Turkish Army took Afyonkarahisar and moved the headquarters here. On August 30, Mustafa Kemal Pasha personally commanded the army and the Battle of the Commander-in-Chief took place. Mustafa Kemal Pasha led the war from Zafertepe and Kütahya was taken back. Half of the Greek forces in Anatolia were destroyed and taken prisoner. Later, Mustafa Kemal joined with Fevzi and İsmet Pashas and started to follow the remaining Greek army. Mustafa Kemal "Armies! Your first target is the Mediterranean", the Turkish army attacked, and chased the fleeing Greek army as far as Izmir. Trikopis, the commander-in-chief of the Greek army, was captured by the Turkish army. Continuing to chase the enemy, the Turkish army entered Izmir on September 9 and swept the Greek forces into the sea. Izmir was liberated from occupation. The Turkish-Greek War ended with the "Mudanya Armistice" on October 11.

In this study, the rebirth of the Crazy Turks, who wanted to be destroyed, from the ashes, which lasted three years and three months, under the leadership of the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk, is described.

Keywords: Offensive, Ankara, Victory

30 AVQUST – TÜRKIYƏNİN ZƏFƏR BAYRAMI AUGUST 30-VICTORY DAY OF TURKEY

Qasımova Maya Rəhim qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan

<https://orcid.org/0000-0001-9116-4331>

Özet

Avqustun 30-u Türkiyə Cümhuriyyətinin dövlətçilik tarixində ən önəmli günlərindən biri – Zəfər dastanını yazdığı gündür. 1922-ci il avqustun 30-da türk ordusu Mustafa Kamal Atatürkün komandanlığı altında ölkənin cənub-qərbində yunan işğalından azad edərək Qurtuluş savaşının taleyini həll etdi.

Türkiyəni 30 Avqust zəfərinə və cümhuriyyətə aparan yol asan olmamış, siyasi və mənəvi iflası uğramış Osmanlı xanədanlığının xarabalıqları altından bugünkü Türkiyə Cümhuriyyətini qurmaq, dirçəltmək üçün böyük mücadilələr, qurbanlar verilmişdir. Belə ki, 1920-ci ilin avqustunda Birinci Dünya müharibəsindən məğlub çıxan Osmanlı Türkiyəsi Paris yaxınlığındakı Sevres şəhərində müttəfiq qərb dövlətləri tərəfindən masaya qoyulan təslimçi sazişə imza atmaq məcburiyyətində qalmışdı ki, həmin sazişə görə Osmanlı İmperatorluğu 1914-cü ilə qədər əlində olan ərazilərinin dördü üçün, o cümlədən indiki Türkiyənin böyük bir hissəsini itirirdi. Osmanlı dövlətinin zəifləməsindən istifadə edən yadelli qüvvələr onun müxtəlif bölgələrini ələ keçirərək işğal altında saxlayırdılar və bu, Türkiyəni dünya xəritəsindən silinmək təhlükəsi ilə üzləşdirirdi. Belə bir çətin zamanda türk xalqının yenilməz cəsarəti ilə böyük Atatürk dühasının birliyi sayəsində tarixdə analoqu olmayan, görünməmiş bir istiqlal mücadiləsi gerçəkləşdi və Mustafa Kamal Paşanın liderliyi ilə Anadoluda başlayan milli müstəqillik hərəkatı Osmanlı İmperatorluğunun qalıqları üzərində yeni bir dövlətin – Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulması ilə nəticələndi.

1922-ci ilin avqustunda gerçəkləşən Böyük Taarruz zəfərinin təməli türk ordusunun möhtəşəm əzmini, sarsılmaz iradəsini nümayiş etdirdiyi Sakarya savaşında qoyulmuşdur.

Atatürkün məşhur “Nutuk”unda (“Nitqində”) söylədiyi fikirlərdən məlum olur ki, baş komandan Qazi Mustafa Kamal Paşa, Qərb Cəbhəsi komandanı və İnönü savaşları qəhrəmanı İsmət Paşa və baş qərargah rəisi Fevzi Çakmak Paşa böyük gizlilik altında 1922-ci ilin avqust ayında gerçəkləşəcək hücumun planını hazırlamışlar. Onlar digər paşa və zabitlərlə birgə hücumu idarə etmək üçün Kocatəpəyə gəlmişlər və 26 avqust səhər 05.30 radələrində türk topçu birlikləri Afyonun güneyindən düşmən siperlərini vurmağa başlamışlar. Ardından piyadalar hücumu keçmiş və planlaşdırıldığı kimi “Böyük Taarruz” gerçəkləşdirilmişdir. İki gün içərisində beş diviziyası darmadağın edilmiş düşmən geriləyərək ikiye parçalanmışdır. Avqustun 30-da türk ordusu mühasirəyə aldığı düşməni Dumlupınarda son zərbəsini vuraraq onları qaçmağa vadar etmişdir. Döyüşlər nəticəsində yunan baş komandanı, general Trikopis başda olmaqla, xeyli sayda əsir alınmışdır. Türk ordusu düşmənləri İzmirə qədər qovmuş, 2 sentyabr 1922-ci ildə şəhər azad olunmuşdur, yunan qüvvələri isə canlarını zorla qurtararaq gəmilərə minərək qaçmışlar. Bu zəfər naminə 13000 türk əsgəri canını qurban vermişdir.

Bu zəfər əslində yalnız Türkiyə üçün deyil, bütün türk dünyası üçün önəmli bir zəfər idi. Belə ki, bu zəfər siyasi, hərbi sonucları ilə türk tarixində dönüm nöqtələrindən biri oldu. Bu zəfər bütün məzlum millətlərə azadlıq və müstəqilliyi uğrunda vuruşmaq əzmi və cəsarəti verdi, türk

xalqlarının heç bir zaman işğal və işğalçılarla barışmayacağını, öz ərazilərinin yadellilərin tapdığı altında qalmasına izin verməyəcəyini, şərtlər nə qədər ağır olursa olsun öz dövlətlərini qoruyacaqlarını, ona sahib çıxacaqlarını göstərdi.

Rəsmi olaraq 1936-cı ilin may ayında elan olunmuş Zəfər bayramı ilk dəfə 1923-cü il avqustun 30-da Afyonqarahisar, Ankara və İzmirdə qeyd edilmişdir. 30 Avqust zəfəri türk xalqının və Türkiyənin tarixində yeni bir səhifə açdı. Bu zəfər sayəsində Sevr sazişi tarixin zibilliyinə atıldı. İrəlidə bütün vətən torpağında suverenliyi bərqərar etmək missiyası dururdu. Bir il sonra – 1923-cü il oktyabrın 29-da Mustafa Kamal Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətini elan etdi.

Bu zəfəri başda qazi Mustafa Kamal Atatürk və silahdaşları olmaqla Türk dünyasına qazandıran bütün şəhidlərimizi rəhmət, minnətdarlıq və ehtiramla anırıq.

Açar sözlər: Türkiyə Cümhuriyyəti, Zəfər bayramı, Böyük Taarruz, müstəqillik.

Abstract

August 30 is one of the most important days in the history of the statehood of the Republic of Turkey – the day of writing The Epic of victory. In 1922, on August 30, the Turkish army, under the command of Mustafa Kemal Atatürk, liberated the south-west of the country from the Greek occupation and settled the fate of the war of Independence.

The path leading Turkey to the victory of August 30 and the Republic was not easy, great struggles and sacrifices were made to build and revive the present-day Turkish Republic under the ruins of the politically and morally failed Ottoman dynasty. Thus, in August 1920, the Ottoman Turkey, which was defeated from the first World War, was destined to sign the surrender agreement, which was put on the table by the allied Western powers in the city of Sevr near Paris, according to which the Ottoman Empire lost three-quarters of its territory, including a large part of present-day Turkey, which by 1914 Taking advantage of the weakening of the Ottoman Empire, foreign forces seized and occupied various regions of the country, which threatened to erase Turkey from the world map. In such a difficult time, thanks to the Union of the invincible courage of the Turkish people and the great genius of Atatürk, an unprecedented struggle for independence took place in history, which had no analogues, and the national independence movement, which began in Anadolu under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, resulted in the establishment of a new state – the Turkish Republic.

The foundation of the Great Taarruz victory, which took place in August 1922, was laid in the Battle of Sakarya, where the Turkish army demonstrated the determination and unshakable, wonderful will .

From the statements of Atatürk in his famous “Nutuk”(“speech”), it is known that the chief commander Gazi Mustafa Kemal Pasha, the commander of the Western Front and the hero of the Inonu Wars Ismet Pasha and the chief of the General Staff Fevzi Çakmak Pasha, under great secrecy, prepared a plan for the attack, which will take place in August 1922. Together with other Pasha and officers, they arrived in Kocatepe to manage the attack, and on August 26 at about 05.30 in the morning, Turkish artillery units began to shoot enemy shields from the south of Afyon. Then the infantry attacked and, as planned, the “Great Taarruz” was realized. In two days, five divisions were destroyed ,the enemy withdrew and fell into two pieces. On August 30, the Turkish army struck its last blow at Dumlupınar, forcing them to flee. As a result of the fighting, a significant number of captives were taken, led by the Greek commander-in-chief, general Trikopolis. The Turkish army drove the enemies to Izmir, the city was liberated on September 2, 1922, and the

Greek forces fled by force, taking their lives on ships. For the sake of this victory, 13,000 Turkish soldiers sacrificed their lives.

This victory was in fact an important victory not only for Turkey, but for the entire Turkic world. Thus, this victory was one of the landmark points in Turkish history with political and military consequences. This victory gave all the oppressed nations the determination and courage to fight for their freedom and independence, showed that the Turkic peoples will never reconcile with the occupation and occupiers, will not allow their territories to be trampled on by foreigners, will defend their state, will take possession of it, no matter how hard the conditions are.

Officially announced in may 1936, Victory Day was first celebrated in Afyonqarahisar, Ankara and Izmir in 1923 on August 30. The victory of August 30 opened a new page in the history of the Turkish people and Turkey. Thanks to this victory, the Sevres agreement was thrown into the dustbin of history. Ahead was the mission of establishing sovereignty over the entire homeland. A year later, in 1923, on October 29, Mustafa Kemal Ataturk proclaimed The Republic of Turkey.

We remember with mercy, gratitude and respect all the martyrs who brought this victory to the Turkic world, especially Gazi Mustafa Kemal Ataturk and his comrades-in-arms.

Keywords: Republic of Turkey, Victory Day, Great Taarruz, independence.

MÜZE REHBERLİĞİ KONUSUNDA ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK TEKNOLOJİSİ DESTEKLİ MOBİL UYGULAMA GELİŞTİRİLMESİ “ŞUHUT BÜYÜK TAARRUZ KARARGÂHI DİJİTAL REHBER UYGULAMASI” ÖRNEĞİ

AUGMENTED REALİTY TECHNOLOGY SUPPORTED MOBILE APPLICATION
DEVELOPMENT ON MUSEUM GUIDANCE: EXAMPLE OF “ŞUHUT GREAT
ATTACK HEADQUARTERS DİGİTAL GÜİDE APPLICATION”

Mehmet Akif AĞTAŞ

Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi

Emine AĞTAŞ

Doktorant, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Özet

Müzeler tarihin birçok döneminde turizmin önemli bir unsuru olmuştur. Dünyanın birçok yerinde farklı temalar ile açılan müzeler ziyaretçilerine farklı deneyimler sunmaktadır. Son dönemde teknolojik anlamda yaşanan gelişmelerin müze yapısını değiştirdiği görülmektedir. Sanal evren, yapay zeka, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojilerin kullanımı müze sunumlarını etkilemektedir. Yeni nesil teknoloji kullanılan müzeler genç kuşak tarafından ilgi görmektedir. Özellikle artırılmış gerçeklik teknolojisi destekli sunumlar büyük ilgi görmektedir. Artırılmış gerçeklik destekli sunumlar izleyicisi ile etkileşime girmektedir. Bu durum sunuma ulaşılabilirlik, öğrenme ve sürdürülebilirlik sağlamaktadır.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi tarihimiz açısından büyük öneme sahiptir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde bir milletin kaderine yön verdiği bu mücadele için Afyonkarahisar önemli bir konuma sahiptir. 25 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz Karargâhı Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesinde kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve komutanlar savaş planlarını bu karargâhta gözden geçirmiştir. Karargâh olarak kullanılan konak günümüzde Büyük Taarruz Karargâhı ve Atatürk Evi ismi ile müzeye dönüştürülmüştür. Şuhut Büyük Taarruz Karargâhı her yıl on binlerce ziyaretçiyi ağırlamaktadır.

Ülkemizde son dönemlerde müze ve sergi alanlarında artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Şuhut Büyük Taarruz Karargâhı'nın dijital rehber ile ziyaretçilerine sunulması araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda dünyada ve ülkemizde yer alan farklı örnekler ve ilgili literatür incelenmiştir. Karargâh olan kullanılan konağın yapısı ve tarihi önemi araştırılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda öneriler geliştirilmiş ve proje oluşturulmuştur. Bu kapsamda artırılmış gerçeklik destekli dijital rehber içeren bir mobil uygulama projesi önerilmiştir. Yürütülen çalışmalar sonucunda üç boyutlu

fotoğraf çekim alanları, canlanan tablolar, animasyonlar içeren uygulama hayata geçirilmiştir. Araştırma ilgili literatür incelemesi, öneriler, çözümler ve uygulanan çalışmaları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Artırılmış Gerçeklik, Müze, Dijital Rehber, Mobil Uygulama.

Abstract

Museums have been an important element of tourism in many periods of history. The museums opened with different themes in many parts of the world offer different experiences to their visitors. It is seen that recent technological developments have changed the structure of the museum. The use of technologies such as virtual universe, artificial intelligence, virtual reality and augmented reality affects museum presentations. Museums using new generation technology attract attention from the younger generation. Especially augmented reality technology supported presentations are of great interest. Augmented reality supported presentations interact with the audience. This situation provides accessibility, learning and sustainability to the presentation.

The Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief are of great importance for our history. Afyonkarahisar has an important position for this struggle in which Gazi Mustafa Kemal Atatürk directs the destiny of a nation. On August 25, 1922, the Great Assault Headquarters was established in the Şuhut district of Afyonkarahisar. Mustafa Kemal Atatürk and the commanders reviewed their war plans in this headquarters. The mansion, which was used as headquarters, has now been converted into a museum with the name of the Great Attack Headquarters and Atatürk House. The Şuhut Great Attack Headquarters welcomes tens of thousands of visitors every year.

In our country, it is seen that augmented reality technology has started to be used in museums and exhibition areas recently. Presenting the Şuhut Great Attack Headquarters to its visitors with a digital guide is the main subject of the research. In this context, different examples and related literature in the world and in our country were examined. The structure and historical importance of the mansion, which was the headquarters, were investigated. As a result of the data obtained, suggestions were developed and the project was created. In this context, a mobile application project containing an augmented reality supported digital guide has been proposed. As a result of the studies carried out, an application including three-dimensional photo shooting areas, animated paintings and animations was implemented. The research includes related literature review, suggestions, solutions and applied studies.

Keywords: Grand Attack, Augmented Reality, Museum, Digital Guide, Mobile Application.

BÜYÜK TAARRUZ : 30 AĞUSTOS

GREAT OFFENSIVE: AUGUST 30

Nazrin Tahir'in kızı İSMAYILOVA

ADPU, Filoloji Fakültesi, öğretmen, ORCID: 0000-0002-4565-9664

Özet

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra müttefik devletler, Mondros Mütarekesi'ne dayanarak çeşitli bahanelerle Anadolu'ya ilerlemeye başladılar. Ordunun durumu vahimdi çünkü Türk milletinin silah ve cephanesi ellerinden alındı. 1921 yılında durumu fırsat bilen Yunan ordusu Polatlı'ya geldi. Polatlı'da dünyanın en uzun savaşı için hazırlıklar yapıldı. Sakarya'da 22 gün 22 gece süren kanlı bir muharebeden sonra Yunan ordusunu durdurmayı başarsalar da Yunan ordularını savaşa zorlayarak yok edecek durumda değillerdi. Sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa, 19 Ağustos 1922'de Ankara'dan Akşehir'e gitmek üzere ayrıldı. 26 Ağustos 1922'de Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk, bir yıl boyunca hazırladığı plana göre hareket emri çıkardı. Büyük Taarruz başladı.

29 Ağustos'ta durum değerlendirildi ve komutanlar derhal harekete geçmeyi ve savaşı hızla bitirmeyi gerekli gördüler. Düşmanın geri çekilmesini kesmeye ve düşmanı tamamen teslim olmaya zorlamaya karar verdiler ve hızlı, düzenli bir şekilde bu önlem uygulandı. Sonuç olarak 30 Ağustos 1922 Çarşamba günü taarruz hareketi Türk ordusunun zaferiyle sona erdi. Bu taarruzun son aşaması Türk askeri tarihinde Başkomutanlık Muharebesi olarak anılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Lozan, savaş, İzmir, Afyonkarahisar, Başkomutan.

ABSTRACT

After the First World War, the allied countries began marching into Anatolia under various pretexts based on the Mudros Armistice Agreement. The situation of the army was dire because the arms and ammunition of the Turkish nation were taken from their hands. In 1921, taking advantage of the situation, the Greek army came to Polatli. Preparations were made for the world's longest battle in Polatli. Although they managed to stop the Greek army after a bloody battle that lasted 22 days and 22 nights in Sakarya, they were not in a position to destroy the Greek armies by forcing them to war. As a result, Mustafa Kemal Pasha left Ankara for Akşehir on August 19, 1922. On August 26, 1922, commander-in-chief Mustafa Kemal Atatürk issued an operation order based on the plan that had been prepared for a whole year. The Great Attack has begun.

On August 29, the situation was assessed and the commanders felt it necessary to act immediately and end the battle quickly. They decided to cut off the enemy's retreat and force the enemy to surrender completely, and quickly, regularly, this measure was carried out. As a result,

on Wednesday, August 30, 1922, the offensive operation ended with the victory of the Turkish army. The last stage of this attack was remembered in Turkish military history as the Commander-in-Chief's Battle.

Keywords: Turkey, Lausanne, war, Izmir, Afyonkarahisar, Commander-in-Chief.

Xülasə

Birinci Dünya Müharibəsindən sonra müttəfiq dövlətlər Mudros atəşkəs müqaviləsinə əsaslanaraq müxtəlif bəhanələrlə Anadolu ərazisinə yürüşə başladılar. Türk millətinin silah-sursatları əllərindən alındığı üçün ordunun vəziyyəti ağır idi. 1921-ci ildə vəziyyətdən də istifadə edən yunan ordusu Polatlıya gəldi. Polatlıda dünyanın ən uzun müddət davam edəcək döyüşü üçün hazırlıq görüldü. Sakaryada 22 gün 22 gecə davam edən qanlı döyüşdən sonra yunan ordusunu dayandıрмаğa müvəffəq olsalar da, yunan ordularını müharibəyə məcbur edərək məhv edəcək vəziyyətdə deyildi. Nəticədə Mustafa Kamal Paşa 19 avqust 1922-ci ildə Ankaradan Akşehirə getdi. Bir il tamam hazırlanan plana əsasən 1922-ci il 26 avqust tarixində baş komandan Mustafa Kamal Atatürk əməliyyat əmri verdi. Böyük Hücüm başladı.

Avqustun 29-da vəziyyət dəyərləndirildi və komandirlər dərhal hərəkətə keçməyi və döyüşü tez başa vurmağı lazım bildilər. Düşmənin geri çəkilmə yollarını kəsilməsinə və düşmənin tam təslim olmağa məcbur etmək qərarına gəldilər və tez, müntəzəm olaraq bu tədbir həyata keçirildi. Nəticədə 30 avqust 1922-ci il çərşənbə günü hücum əməliyyatı türk ordusunun qələbəsi ilə başa çatdı. Bu hücumun son mərhələsi türk hərbi tarixində Baş Komandan Döyüşü kimi yadda qaldı.

Açar sözlər : Türkiyə, Lozanna, müharibə, Izmir, Afyonkarahisar, Ali Baş Komandan.

Annotasiya: Məqalədə Türkiyənin Böyük Zəfər tarixi və bu tarixdə baş vermiş döyüşlər, imzalanmış müqavilələr bəzi istinadlar aparılmaqla tədqiq edilmişdir.

Aktuallıq: Birinci Dünya Müharibəsindən sonra müttəfiq dövlətlər Türkiyənin zəifləməsinə çalışsalar da Mustafa Kamal Paşa və onun yoldaşlarının hazırladığı zəfər planı nəticəsində buna nail ola bilmədilər. 1922-ci il 26 avqust tarixində başlamış Böyük Hücüm müharibəsi yunanların məğlubiyyəti, türklərin qələbəsi ilə başa çatmışdır. Böyük Zəfər, Türkiyə Cumhuriyyətinin yaradılmasında əsas rol oynamışdır.

Metod: Məqalədə tarixi metoddan istifadə olunmuşdur.

Giriş

Birinci Dünya Müharibəsindən sonra müttəfiq dövlətlər Mudros atəşkəs müqaviləsinə əsaslanaraq müxtəlif bəhanələrlə Anadolu ərazisinə yürüşə başladılar. Antanta donanması İstanbulda, fransızlar Adanada, ingilislər Urfa, Maraş, Samsun və s ərazilərdə, italyanlar isə Antalya və cənub-şərqdə məskunlaşdılar. 1919-cu ilin may ayının 15-də Yunan ordusu İzmirə daxil oldu. Türk millətinin silah-sursatları əllərindən alındığı üçün ordunun vəziyyəti ağır idi. Buna baxmayaraq

tarix boyu "millət olma şüuru" daxilində işğallara qarşı şücaətlə savaşan türk xalqının milli hərəkatı başladı. Qarşıda iki variant var idi, ya işğalçı qüvvələrə təslim olmaq ya da küllərindən doğmaq.

1920 ci ildə Türkiyə Böyük Millətlər Məclisinin açılışı ilə işğalçı qüvvələr yenidən repressiv siyasətinə başladı. Böyük Millətlər Məclisinin bu dəfəki repressiv siyasətinin hədəfi Atatürk və onun yoldaşları idi. Bu gərgin zamanda, 1921ci ildə vəziyyətdən də istifadə edən yunan ordusu Polatlıya gəldi. Polatlıda dünyanın ən uzun müddət davam edəcək döyüşü üçün hazırlıq görüldü. Sakaryada 22 gün 22 gecə davam edən qanlı döyüşdən sonra yunan ordusunu dayandırmağa müvəffəq olsalar da, yunan ordularını müharibəyə məcbur edərək məhv edəcək vəziyyətdə deyildi. Hücuma başlamaq üçün türk ordusunda çatışmazlıqlar var idi. Xalqdan onları aradan qaldırmaq üçün son qurban verilməsi istendi. Bütün maliyyə resursları son həddə çatdırıldı. Ölkənin bütün resurslarını ordunun sərəncamına verildi. Dərhal hazırlıqlar başlandı, zabitlər və əsgərlər hücuma hazırlaşmağa başladılar. Qoşunlar qərb cəbhəsində köçürüldü. Digər tərəfdən dəstək verən dərnəklər, müttəfiqlərin Ankaradakı anbarından qaçaq silah göndərdilər. İlk hücuma türk ordusu başlamaq istəyirdi ona görə də yunan ordusundan sayca üstün olmalı idi. Yunan ordusunda 200.000 əsgər var idi. Bir il ərzində türk ordusu əsgərlərin sayını 186 minə çatdırdı. Bütün bu hazırlıqlara baxmayaraq yunan ordusunu sayca üstələyə bilmədi, lakin tarazlıq yaratmağa müvəffəq oldu. Bu dəfə gündəmə üç dəfə uzadılan Baş Komutanlıq qanunu gəldi. Buna görə Mustafa Kamal Paşa, 20 iyulda Türkiyə Böyük Millətlər Məclisində Odunun maddi və mənəvi gücünü milli hədəfi həyata keçirəcək səviyyəyə çatdırdı. Məclisin qərarı ilə Ali Baş Komutanlıq qanunu qeyri-müəyyən müddətə uzadıldı. Sakarya döyüşündən sonra hücum üçün səbirsizlik yaranmışdı. Bu hadisələrin üzərinə Mustafa Kamal Paşa 6 mart 1922 ci ildə Türkiyə Böyük Millətlər Məclisində narahat olanlara səsləndi : "Ordumuzun qərarı hücum etməkdir. Amma biz bu hücumu gecikdiririk. Səbəb budur ki, Hazırlığımızı tam başa çatdırmaq üçün bir az daha vaxt lazımdır. Yarı hazırlıq, yarı hazırlıq, yarı vaxt." Tədbirlərlə hücum etmək, heç hücum etməməkdən daha pisdir." Bu sözləri ilə həm ağılardakı şübhəni aradan qaldırdı həm də qələbəni təmin edəcək hücuma hazırlaşdı.

1922ci il iyun ayının ortalarında hücuma keçmək qərarı aldı. Mustafa Kamal Paşa, bu qərarı yalnız üç nəfərlə paylaşdı : İsmət Paşa, Fevzi Paşa və Kazım Paşa. Döyüşün əsas məqsədi həlledici döyüşdən sonra düşmənin döyüş əzmini və əzmini tamamilə məhv etmək idi. Türkiyənin hücum planına görə , 1ci ordu qüvvələri Afyonkarahisar vilayətinin cənub-qərbindən şimala doğru hücuma keçərkən, 2ci ordu qüvvələri düşmən qüvvələrinin birinci ordu bölgəsinə köçürməsinin qarşısını alacaqdı. Hücumda qetii nəticə əldə edildikdən sonra digər bölgələrdəki düşmən ehtiyatları ələ keçiriləcək, geri çəkilmələrinə müvəffəq olunacaqdı. Beşinci süvari alayı Ahır dağlarını keçərək düşməyə yan və arxadan hücum edəcək, düşmənin İzmirə teleqraf və dəmir yolu əlaqəsi kəsiləcəkdə. Yunan ordusunun məhvinə basqın prinsipi ilə nail olunacağı gözlənilirdi. Nəticədə Mustafa Kamal Paşa 19 avqust 1922ci ildə Ankaradan Akşehirə getdi. Bir il tamam hazırlanan plana əsasən 1922ci il 26 avqust tarixində baş komandan Mustafa Kamal Atatürk əməliyyat əmri verdi. Böyük Hücum başladı.

Əsas

1922ci il avqustun 26-na keçən gecə beşinci süvari alayı yunanların gecə müdafiə etmədiyi Ahır dağlarında Ballıkaya mövqeyinə sızaraq yunan ordusunun arxasına irəlilədilər. Ali Baş Komandan Mustafa Kamal 26 avqust səhəri Baş Qərargah rəisi Fevzi Paşa, Qərb Cəbhəsində İsmət Paşa döyüşə rəhbərlik etmək üçün Afyonkarahisar sərhədləri daxilində olan Kocatəpədə yerini aldı. Səhər saat 04:30 radələrində başlayan əməliyyat, saat 06:00-da Tıranztəpənin hücum məsafəsinə yaxınlaşaraq ələ keçirildilər. Daha sonra 09:00-da Belentəpəni, sonra Kalecik-Sivrisi ələ keçirildilər. Döyüş sırasında birinci ordu düşmənin ilk xətt mövqelərini ələ keçirdi, ikinci ordu isə fasiləsiz aşkarlama xidmətini yerinə yetirirdi. Beşinci süvari alayı düşmənin arxa xəttinə doğru irəliləyərək nəqliyyat qollarına uğurlu hücum etdi.

Türk ordusu 27 avqust səhər saatlarında yenidən hücumla keçdi. Bu hücumlar daha çox süngü hücumları və fəvqəlbəşər söylərlə həyata keçirildi. Nəticədə 8ci diviziya tərəfindən Afyonkarahisar düşmən işğalından azad edildi. Qərargah Afyonkarahisara köçürüldü. Avqustun 28 və 29-da uğurla davam edən hücumlar nəticəsində beşinci diviziya zərərsizləşdirildi. Avqustun 29-da vəziyyət dəyərləndirildi və komandirlər dərhal hərəkətə keçməyi və döyüşü tez başa vurmağı lazım bildilər. Düşmənin geri çəkilmə yollarını kəsilməsinə və düşmənin tam təslim olmağa məcbur etmək qərarına gəldilər və tez, müntəzəm olaraq bu tədbir həyata keçirildi. Nəticədə 30 avqust 1922ci il çərşənbə günü hücum əməliyyatı türk ordusunun qələbəsi ilə başa çatdı. Bu hücumun son mərhələsi türk hərbi tarixində Baş Komandan Döyüşü kimi yadda qaldı.

1922 ci il avqustun 30u baş tutan bu döyüşdən sonra Mustafa Kamal Paşanın atəş xətləri arasında yunan ordusu dörd bir tərəfdən mühasirəyə alınmış və ya tamamilə məhv edilmiş, əsir düşmüşdü. Mustafa Kamal Paşa, Zəfərtəpədən şəxsən rəhbərlik edirdi. 30 avqust axşam saatlarında türk birlikləri Kütahyanı da geri aldılar.

Yeri gəlmişkən, bu döyüş Mustafa Kamal Paşanın yenilməz əzmi və iradəsi nəticəsində qələbə ilə nəticələnmişdir. Ali Baş Komandan Mustafa Kamal Paşanın və yoldaşlarının birgə hazırladığı plan əsasında yunan ordusu dəhşətə düşmüş, sayca üstün ordusunun məğlubiyyətinə təlaşlanmışdı. Mustafa Kamal Atatürk və yoldaşlarının birgə səyi nəticəsində hazırlanan plan və rəhbərlikləri Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranmasında əsaslı rol oynamışdır.

Müharibə havada da davam etdi. Avqustun 26-da hava buludlu olsa da, Türkiyə təyyarələri kəşfiyyat, quru qoşunlarının qorunması və düşmən qüvvələrinin bombardman edilməsi üçün havaya qalxdı. Türkiyənin qırıcı təyyarələri gün ərzində dörd dəfə düşmən təyyarələri ilə üz üzə gəldi. Həsənbeli qəsəbəsi ətrafında baş verən toqquşmalarda 3 yunan təyyarəsi hava xətlərinin arxasında bir yunan təyyarəsi isə rota komandiri Fazıl tərəfindən vuruldu. Sonrakı günlərdə də havada müharibə davam etdi. Türkiyənin qırıcı təyyarələri yunan təyyarələrini darmaduman etdi. Nəticədə hava müharibəsində də üstünlüyü əldə edən türk ordusu yunan ordusunun məhvinə gətirib çıxardı. Anadoludakı yunan qüvvələrinin yarısı məhv edildi və ya əsir götürüldü. Qalan hissə üç qrupa çəkildi. Belə bir vəziyyət qarşısında Mustafa Kamal Paşa, Fevzi Paşa və İsmət Paşa

ilə Çalköydəki xaraba bir evin həyətinə görüşdülər və türk ordusunun əksəriyyətini İzmir istiqamətində irəliləməsinə qərar verdilər.

Ulu Öndər Mustafa Kamal Atatürkün komandanlığı altında türk ordusu 26 avqust da başlayan Meydan Döyüşündə Dumlupınarda Allören, Keçi, Qızıltaş çayı yolunun hər iki tərəfindəki yunan ordularını tamamilə mühasirəyə alaraq darmadağın edilməsi ilə qələbə qazandı. Bəzi yunan əsgərləri, general Trikopis, general Diyenis və bir çox yunan komandirləri Qızıltaş axını bölgəsindəki açıq sahədən qaçdılar. Böyük Zəfərdən bir gün sonra 31 avqustda Zəfərtəpə Çalköydə bir evin bağçasında qırıq öküz arabasının üzərinə döyüş xəritəsini qoyan baş komandir Mustafa Kamal, Fevzi Paşa və İsmət İnönü vəziyyəti dəyərləndirdi. Paşa Rumların müdafiəni yenidən təşkil etməsinə mane olmaq və onları İzmirdə məğlub etmək üçün İzmirə daxil olmaqda Yekdil idi. Mustafa Kamal Paşa sentyabrın 1-də Dumlupınarda Qərb Cəbhəsində bütün zabit və sırası əsgərlərlə oxunmaq üçün verdiyi bəyanatda ifadə edirdi :

"Ondan yarışı bütün gücü davam etdirməsini xahiş edirəm. Ordular, ilk hədəfiniz Aralıq dənizi, İrəli !"

Eyni vaxtı yunan ordusu da Aralıq dənizini tək çıxış yolu olaraq görürdü.

Şanlı Türk ordusu Avqustun 27-də Afyonkarahisarın, 30 avqustda Kütahyanın, 1 sentyabrda Gedizin, 3 sentyabrda Emet və Tavşanlının azad edilməsinin ardınca yunan ordusunu izmirdə dənizə tökdü. Sentyabrın 9-na kimi həyata keçirilməli olan bütün bütün tədbirlər müvəffəqiyyətlə yerinə yetirildi. 1922-ci il sentyabrın 1-de türk ordusunun təqib əməliyyatı başladı. Döyüslərdən sağ çıxan yunan qoşunları nizamsız olaraq İzmir, Dikili, Mudanyaya çəkilməyə başladılar. Yunan ordusunun baş komandiri general Nikolas Trikopis və onun heyəti və 6000 əsgər Afyonlu Əhməd Çavuş tərəfindən sentyabrın 2-də Uşakda türk əsgərləri tərəfindən əsir götürüldü. Bu döyüşdə türk ordusu 15 gündə 450 km məsafə qət edərək 1922-ci il sentyabrın 9-da səhər saatlarında İzmirə daxil oldu.

Böyük Hücümə ən yadda qalan hadisələrdən biri də Çığıltəpənin ələ keçirilməsi yarım saat gecikdikdən sonra 57-ci Diviziya komandiri polkovnik Rəşat beyin vəzifəsini yerinə yetirə bilmədiyi nə görə təəssüflənərək, avqustun 27-də özünü güllələyərək intihar etməsi oldu. Mustafa Kamal Paşa Çığıltəpə silsilələrində döyüşən 57-ci Diviziya Komandanlığına yenidən telefon edəndə polkovnik Rəşat beyin intihar etdiyi və " Yarım saat ərzində o ərazini tutacağımıza söz vermişəm. Sözümlü yerinə yetirə bilmədiyim üçün yaşaya bilmərəm" yazılı qeyd buraxdığını bildirdilər. Çığıltəpə polkovnik Rəşat beyin intiharından 15 dəqiqə sonra düşmən əsgərlərindən azad edildi.

Ulu Öndər Atatürk Böyük Zəfərdən düz iki il sonra 30 avqust 1924-cü ildə Şəhid Sancaktar Mehmetçik abidəsinin təməlqoyma mərasimində iştirak etmək üçün Çalköyə gəldi. İki il əvvəlki Böyük Zəfəri mərasimə qatılanlara Atatürk bu cümlələrlə təsvir etdi :

"Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Döyüşü və onun son hissəsi olan 30 Avqust Zəfəri türk tarixinin ən mühüm dönüş nöqtəsidir. Milli tariximiz böyük, çox parlaq zəfərlərlə doludur, lakin

türk millətinin zəfəri qədər həlledicidir. burada tək-cə bizim tariximiz deyil, dünya tarixində yeni bir tarixdir. Adımın verilməsində həlledici döyüş olduğunu xatırlamıram. Aydınır ki, yeni türk dövlətinin, gənc Türkiyə Cümhuriyyətinin əsası məhz bu tarixdə qoyulmuşdur. burada möhkəmləndi və ölməz həyatı burada taclandı. Bu meydanda tökülən türk qanı, bu səmalarda uçan şəhidlərin ruhları dövlətimizin və cümhuriyyətimizin ölməz qoruyucularıdır. Türk milləti buradadır. Qazandığı qələbə ilə üzə çıxardığı güc və iradə ilə bu müəyyən həqiqəti bir daha polad qələmlə tarixin qəlbinə yerləşdirdi.”

Nəticə

Türk Ordusunun Böyük Hücümə verdiyi döyüş itkiləri 2318 ölü, 9360 yaralı, 1697 itkin və 101 əsir olmuşdur. Böyük Hücüm Avqustun 26-dan hücüm başlayandan 9 sentyabrda İzmirin azad edilməsinə qədərki dövrü əhatə edir.

Sentyabrın 9-da türk milli ordusu İzmirə daxil oldu . 11 sentyabrdan 18 sentyabradək Qərbi Anadolu yunan işğalından azad oldu. 1922-ci il 11 sentyabrda imzalanan Mudanya atəşkəs müqaviləsi səbəbi ilə Şərqi Trakya silahlı qarşıdurma olmadan yunarlardan azad edildi . 1923-cü il 24 iyulda imzalanan Lozanna müqaviləsi ilə müharibə rəsmən başa çatdı. Lozanna müqaviləsi ilə Türkiyənin müstəqilliyini bütün dünyaya qəbul etdi.

Mustafa Kamal Paşa 1924-vü il 30 avqustda baş komandanlıq döyüşünə rəhbərlik etdiyi Böyük Zəfərin əhəmiyyətini belə ifadə etmişdir .

"...Şübhə olmamalıdır ki, yeni Türkiyə dövlətinin, gənc Türkiyə Cümhuriyyətinin əsasları burada qoyulub. Onun əbədi həyatı burada taclandı. Bu meydanda tökülən türk qanı, bu səmada uçuşan şəhidlərin ruhu. dövlətimizin və respublikamızın əbədi keşiyindədirlər..."

Tarixçi İsayə Fridman Yunan Ordusunun son günlərini belə təsvir edir :

" Yunan ordusunu gözləyən məğlubiyyət Armageddon döyüşü qədər idi . Dörd gün ərzində Kiçik Asyanın bütün Yunan Ordusu ya məhv edildi, ya da dənizə töküldü”.

ƏDƏBİYYAT:

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum / Education And Society In The 21st Century Cilt / Volume 11, Sayı / Issue 32, Summer/ Yaz 2022 Araştırma Makalesi / Research Article
2. Yıldız Nevin Gündoğmuş "Türkiyə Böyük Hücümü xatırlayır: Tarixin ən böyük hərbi qələbələrindən biri" məqaləsi
3. "Turkey remembers 1922 victory against Greek forces" Daily Sabah.
4. Ömər Can Aksoy " Türk qurtuluş döyüşünün arxeologiyası" kitabı
5. Narmina Mamedova "Победа 30 августа: поворотный момент в истории Турции" məqaləsi
6. Prof. Dr. İlber Ortaylı "Büyük Taarruz ve Dumlupınar'ı"
7. Yıldız Nevin Gündoğmuş "Büyük Taarruz'un zaferle taçlanan destanı: 30 Ağustos" məqaləsi

30 AVQUST - ZƏFƏR BAYRAMIN MÜBARƏK, TÜRKİYƏM!

AUGUST 30 - HAPPY VICTORY HOLIDAY, TURKEY!

P.Ü.F.D. Esmira MƏMMƏDOVA

ADPU Azərbaycan Dili Və Onun Tədrisi Texnologiyası Kafedrasının Baş Müəllimi,
ORCID: 0009-0008-3969-1669

ÖZET

Tarix boyu türk dünyası daim düşmən hücumuna məruz qalmış, daim savaşlarda öz qələbəsi, azadlığı üçün çalışmışdır. Tarix kitablarında, bir çox araşdırmalarda bunların daim şahidi oluruq. İstər Türkiyə, istərsə də ölkəmiz olan Azərbaycan daim mübarizələrdən alını açığı çıxmışdır.

30 avqust tarixi Türkiyə üçün niyə bu qədər əhəmiyyət kəsb edir? Kimin rəhbərliyi ilə qələbə qazanmış? və s. suallar axtarış aparmağa sövq etdi. 1922-ci ildə 30 avqust tarixi tük dünyasının atası olan Mustafa Kamalın rəhbərliyi ilə qələbə əldə edilən bayramdır.

Bu gün haqqında Mustafa Kamal Atatürk belə demişdir: “Müstəqillikdən məhrum xalq sivil insanlıq qarşısında nökrə olmaqdan qaça bilməz. Milli kimliyini bilməyən xalqlar başqa millətlərin yemi və şikaridir. Xalqın müstəqilliyi, xalqın son qərarı və müqaviməti ilə qurtuluşa nail olacaqdır. Yaşamağım üçün mütləq müstəqil xalqın övladı olaraq qalmalıyam.”

Hər bir xalqın tarixində çox mühüm, vacib və ələmətdar günlər olur. Türk tarixi üçün önəmli günlərdən biri də 30 Avqust Zəfər Bayramıdır. Bu tarixdə Ali Baş Komandan Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərliyi ilə keçilən döyüşün nəticəsi türk ordusunun qələbəsi ilə yekunlaşmışdır. Anadoludan düşmən qoşunlarının çıxarılması ilə nəticələnən döyüş uğurla başa çatmışdır. Araşdırmalarda Paşa döyüşə gizli şəkildə hazırlıq işi apardığı yazılırdı. Bu qələbənin sonunda da İzmir şəhəri xilas edilərək öz azadlığına qovuşur. 1922-ci il sentyabrın 9-da türk ordusunun şücaəti sayəsində öz torpaqları düşmən işğalından tamamilə azad edildi. İşğalçı qoşunlar bir müddət sonra ölkə sərhədlərini tərk etdilər. Bu möhtəşəm gün ilk dəfə 1924-cü ildə Dumlupınarın Çal kəndində qeyd olundu. Bu bayramın adı “Ali Baş Komandanın Qələbəsi” idi. 1926-cı ildən bu gün “Qələbə günü” kimi tanınır.

Açar sözlər: Zəfər bayramı, qurtuluş günü, tarixi gün, 30 avqust

ABSTRACT

Throughout history, the Turkic world has been constantly attacked by the enemy, and has always worked for its victory and freedom in wars. We constantly witness this in history books and in many studies. Both Turkey and Azerbaijan, which is our country, have always come out of struggles.

Why is August 30 so important for Turkey? Who won the victory under the leadership? and so on. questions prompted the search. In 1922, August 30 is the holiday of the victory achieved under the leadership of Mustafa Kemal, the father of the feather world. Mustafa Kemal Atatürk said about this day: "A nation deprived of independence cannot avoid being a servant in front of civilized humanity. Peoples who do not know their national identity are prey and prey of

other nations. Independence of the people will achieve salvation through the final decision and resistance of the people. In order to live, I must remain a child of an independent nation."

There are very important, important and significant days in the history of every nation. August 30 Victory Day is one of the important days for Turkish history. On this date, the result of the battle led by the Commander-in-Chief Mustafa Kemal Atatürk ended with the victory of the Turkish army. The battle, which resulted in the withdrawal of enemy troops from Anatolia, has ended successfully. In the research, it was written that Pasha was secretly preparing for the battle. At the end of this victory, the city of Izmir was saved and regained its freedom. On September 9, 1922, thanks to the bravery of the Turkish army, their lands were completely freed from enemy occupation. The occupying troops left the country's borders after a while. This great day was celebrated for the first time in 1924 in Chal village of Dumlupınar. The name of this holiday was "Victory of the Supreme Commander-in-Chief". Since 1926, today is known as "Victory Day".

Key Words: Victory Day, Liberation Day, historical day, August 30

GİRİŞ

Bu gün haqqında Mustafa Kamal Atatürk belə demişdir: “Müstəqillikdən məhrum xalq sivil insanlıq qarşısında nökrə olmaqdan qaça bilməz. Milli kimliyini bilməyən xalqlar başqa millətlərin yemi və şikarıdır. Xalqın müstəqilliyi, xalqın son qərarı və müqaviməti ilə qurtuluşa nail olacaqdır. Yaşamağım üçün mütləq müstəqil xalqın övladı olaraq qalmalıyam.”

Hər bir xalqın tarixində çox mühüm, vacib və ələmətdar günlər olur. Türk tarixi üçün önəmli günlərdən biri də 30 Avqust Zəfər Bayramıdır. Bu tarixdə Ali Baş Komandan Mustafa Kamal Atatürkün rəhbərliyi ilə keçilən döyüşün nəticəsi türk ordusunun qələbəsi ilə yekunlaşmışdır. Anadoludan düşmən qoşunlarının çıxarılması ilə nəticələnən döyüş uğurla başa çatmışdır. Araşdırmalarda Paşa döyüşə gizli şəkildə hazırlıq işi apardığı yazılırdı. Bu qələbənin sonunda da İzmir şəhəri xilas edilərək öz azadlığına qovuşur. 1922-ci il sentyabrın 9-da türk ordusunun şücaəti sayəsində öz torpaqları düşmən işğalından tamamilə azad edildi. İşğalçı qoşunlar bir müddət sonra ölkə sərhədlərini tərk etdilər. Bu möhtəşəm gün ilk dəfə 1924-cü ildə Dumlupınarın Çal kəndində qeyd olundu. Bu bayramın adı “Ali Baş Komandanın Qələbəsi” idi. 1926-cı ildən bu gün “Qələbə günü” kimi tanınır.

Bildiyim kimi, müharibədə zəfər çalmaq, qələbə qazanmaq çox çətinidir. Bunu müharibənin ağrı, acısını görmüş insanlar daha çox bilər. Hələ 1922-ci ildə döyüş sursatlarının müasir texnika ilə müqayisə etsək, həmin illərdə qələbə çalmağın nə qədər çətin olduğunu anlaya bilərik. Türkiyə dövlətini də 30 avqust zəfərinə və Cümhuriyyətə aparan yolun da çox çətin və mürəkkəb olduğun araşdırmalardan, gəldiyimiz nəticədən əminliklə deyə bilərik. Mənbələrdə qeyd edilir ki, 1920-ci ilin avqustunda Birinci Dünya müharibəsində ağır məğlubiyyətə düşərək Osmanlı Türkiyəsi Paris yaxınlığındakı Sevres şəhərində müttəfiq Qərbdə dövlətləri (Britaniya, Fransa, ABŞ) tərəfindən masaya qoyulan məğlub olunma sazişinə imza atmalı olmuşdu. Həmin sazişə görə, Osmanlı imperiyası 1914-cü ilə qədər olan ərazilərinin dördü üçün, o cümlədən indiki Türkiyənin böyük bir hissəsini itirirdi...

Mustafa Kamal Paşanın rəhbərliyi ilə Qurtuluş döyüşünə qalxan Türkiyə xalqı İstanbuldakı Sultan hakimiyyətinin imzaladığı təslimçi sazişi etirazla qarşıladı, Ankarada toplanan Türkiyə Böyük Millət Məclisi onu təsdiqləməkdən imtina etdi. Türk millətinin və

Türkiyə dövlətçiliyinin var olduğunu dünyaya və Qərb müttəfiqlərinə qəbul etdirmək üçün isə hər şeydən öncə hərbi meydanında zəfər, qələbə lazım idi.

1921-ci ildə qalibiyyətlə başa çatan Sakarya döyüşü türk ordusunun mübariz olmasını nümayiş etdirdi. 1922-ci ilin avqustundakı “Böyük Taarruz” (“Böyük Hücum”) zəfərinin təməli də Sakarya döyüşündə qoyulmuşdu.

1922-ci il avqustun 26-da isə tezdən türk ordusunun baş komandiri Mustafa Kamal Paşanın əmri ilə düşmən üzərinə hücum başlandı. İki gündə yunan ordusunun beş diviziyası tamamilə darmadağın edildi. 30 avqustda artıq yunan qoşunları demək olar ki, müdafiə qabiliyyətini itirmişdi. Əskişəhər və Afyonu tamamilə nəzarətə götürən türk hərbi əsgərləri yunan qoşunlarını bütün cəbhə boyunca qovaraq sentyabrın 6-7-də Balıqəsir və Aydını azad etdi, sentyabrın 9-da isə yunanların müdafiə xəttini qıraraq böyük İzmir şəhərinə daxil oldular.

İki həftə ərzində böyük türk ordusu 100 kilometrərlə ərzini nəzarətə götürmüş, cəbhə boyunca 500-600 km irəliləmiş, yunan qoşunlarının qalıqlarını Aralıq dənizinə qədər qovmuş və öz gəmiləri ilə bölgəni tərk etməyə məcbur etmişlər. Bu döyüşdə 13 min türk əsgəri şəhid olmuşdur.

Zəfər bayramı ilk dəfə 1923-cü il avqustun 30-da Afyonqarahisar, Ankara və İzmirdə qeyd edilib. Rəsmi olaraq Zəfər bayramı 1936-cı ilin may ayında elan olunub.

NƏTİCƏ

30 avqust zəfəri türk xalqının və Türkiyənin tarixində yeni bir səhifə açdı. Bu zəfər sayəsində əvvəlcə bağlanmış Sevr sazişi tarixin zibilliyinə atıldı. İrəlidə bütün vətən torpağında suverenliyi bərqərar etmək missiyası dururdu. Bir il sonra, 1923-cü il oktyabrın 29-da Mustafa Kamal Paşa Türkiyə Cümhuriyyətini elan etdi.

30 avqust tarixində demək olar ki, hər ildə Türkiyənin Zəfər bayramı münasibətilə Şəhidlər Xiyabanındakı "Türk əsgərləri" abidəsi önündə tədbir keçirilir. Türkiyə Cümhuriyyəti və Azərbaycan Respublikasının himnləri səslənir daha sonra, tədbir məzarların üzərinə gül qoyma ilə başa çatdı. Daha sonra mərasim iştirakçıları Şəhidlər Xiyabanında azərbaycanlı şəhidlərin məzarını ziyarət edib, Əbədi Məşəl Kompleksi önünə əkil qoyuldu.

30 avqust tarixi eyni zamanda Azərbaycanın müstəqilliyi haqqında İstiqlal Bəyannaməsinin qəbul olunduğu gün kimi də qeyd edilir. 32 il öncə bu gün-1991-ci il avqustun 30-u 20-ci əsrdə ikinci dəfə Azərbaycan İstiqlal Bəyannaməsinin qəbul olunduğu gündür. 25 il öncə keçmiş Ali Sovetinin növbədənənar sessiyasında “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında” Bəyannamə qəbul edildi.

Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, iki qardaş – Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin tarixinə 30 avqust çox əlamətdar gün kimi yazılıb. Türkiyə Cümhuriyyətində də 30 avqust Zəfər Bayramı kimi qeyd edilir.

Hazırda rəsmi olaraq müstəqillik günü olan 18 oktyabrda qəbul edilən sənəd özü də həm mahiyyəti, həm də 30 Avqust 1991-ci il tarixli sənədə etdiyi istinad ilə müstəqilliyin bərpasının 30 Avqustda reallaşdırıldığını təsdiq edir.

Bununla da, Azərbaycanın tarixən mövcudluğu, 28 May 1918-ci il tarixdə şərqdə ilk demokratik cümhuriyyətin məhz Azərbaycanda elan edildiyi və müəyyən müddətdə itirilmiş müstəqilliyi 30 avqust 1991-ci il tarixdə bərpa edildi.

Biz dövlət olaraq əlamətdar, tarixi günləri yüksək təntənə ilə qeyd etməliyi ki, unudulmasın. Tez-tez müxtəlif tədbirlər, videoçarxlar hazırlanmalı, müəyyən metodik vəsaitlər yazılmalıdır. Gələcəyimiz olan uşaqlar belə tarixi günləri unutmamaları üçün əlimizdən gələni

əsirgəməməliyik. Daim dərslıklərdə istər Türkiyə, istərsə də Azərbaycan taixində baş verən reallıqlar gələcək nəsillərə tarixi faktlarla çatdırılmalıdır.

30 il işğal altında olan torpaqlarımız erməni qəsbkarlarından tarixi faktları mükəmməl bilən oğul və qızlarımızın şücaəti hesabına təmizləndi. Xalqımız qələbə çaldı. Bizə qələbələr çox yaraşır. Zəfərin mübarək, əziz Türkiyəm! Daim qələbələr çalmasını arzu edirəm. Hər döyüşdə alınacaq, qələbə ilə nəticələnən sazişlərin olsun Türk oğlu!

Bir dağı çağlayan qoşa bulağı
Azərbaycan-Türkiyə.
Bir ağacın iki barlı budağı,
Azərbaycan-Türkiyə.

Torpağı müqəddəs, daşı pir olan,
Hər guşəsi nazlı bir dilbər olan,
Əməli bir olan, dili bir olan
Azərbaycan-Türkiyə.

ƏDƏBİYYAT:

1. <https://www.salomonstore.sk/30-agustos-zafer-bayrami-anlam-ve-onemi-nedir/>
2. <https://ata.msb.gov.tr/ Genel/ icerik/milli-mucadele-donemi>
3. https://republic.preslib.az/az_d1.html
4. Vilayət QULİYEV. Xalq qəzeti.-2009.-30 avqust.- S. 8

TARİXDƏ ZƏFƏR VƏ TÜRK DASTANLARINDA QƏHRƏMANIN ZƏFƏRİ MOTİVİ

VICTORY IN HISTORY AND THE MOTIF OF THE HERO'S VICTORY IN TURKISH EPIC

Akifa KHALILOVA*

AMEA Folklor İnstitutu, Mərasim şöbəsi, Bakı, Azərbaycan, ORCID: 0009-0009-2391-5653

ÖZET

Türk xalqları böyük zəfərlərlə zəngin bir tarixə malikdirlər. Bu tarix milad öncəsindən müasir dövrümüzdə qədər olan böyük bir dövrü əhatə edir. Hun sərkərdəsi Atillanın Qərbə doğru yürüşü qədim dünya düzənində önəmli rol oynayıb. Metenin, Oğuz xanın qazandığı zəfərlər xalqın yaddaşına yazıldı, əfsanəyə çevrildi. İsgəndərin ordusunun dağıdıcı yürüşlərinin ağılla qarşısını alan Çinin Türk xaqanı Şu qədim yazılı qaynaqlara keçərək günümüzdə qədər gəlib çatıb. Türklərin ordu və dövlət quruculuğu sahəsindəki zəngin təcrübələri dünyanın bir çox xalqları üçün də örnək olmuşdur. Türklər təbiətləri etibarı ilə cəsur və mübariz bir xalqdır. Çətinlikdən qorxmaz, haqq və ədalət uğrunda mübarizədən yorulmaz. Türklərin dünyada söz sahibi olduğu dövrlərdə dünyanın asayışı və əminamanlığı, ədalətli idarəçilik və xeyirxah münasibətlər daha çox qorunub.

Türklər elde etdikləri hər şeyi mücadilə edərək, qəhrəmanlıq və hünər göstərərək qazanıblar. Bu mücadilədə Türk insanı ordusu, dövləti, sərkərdəsi böyük əzm və fədakarlıq göstərüb. Türk millətinin şanlı tarixi qanlı savaşılarından keçib gəlib. Haqq mücadiləsi, azadlıq və müstəqillik mücadiləsi türklər üçün həmişə şərəfli bir missiya olub. Orta əsrlər dövrünün çoxlu sayda qəhrəmanlıq dastanlarının yaranması da Türklərin qəhrəmanlıq tarixləri ilə bağlıdır.

1071-ci ildə tarixə Malazgird zəfəri adı ilə daxil olmuş hadisədə Səlcuqlu Türk dövlətinin sultanı Alp Arslanın rəhbərliyi ilə şanlı Türk ordusu Romen Diogenin sərkərdəliyi altındakı Bizans ordusunu məğlub etmişdir. Bu zəfərlə Anadolu Bizans zülmündən xilas olmuşdur. Ərtoğrulun, Osman qazinin, gənc Sultan Mehmet Fatehin göstərdiyi igidliklər Türk tarixində şərəfli səhifələrdə yer almaqdadır.

Bu zəfərlər bir-birini izləmiş və Türk millətini hər zaman qələbə ruhu ilə qidalandırmış, yeni zəfərlərə ruhlandırmışdır.

XX əsrin əvvəlləri Türk xalqlarının tarixində sıxıntılı bir dövrdür. Osmanlı dövlətinin tənəzzülü ilə bu sıxıntılar daha da artır. Türk xalqlarının sonuncu müstəqil dövləti də öz müstəqilliyini

itirmək təhlükəsi ilə üzləşir. Bu dövrün böyük Türk sərkərdəsi Mustafa Kamal paşa Atatürkün başçılığı ilə Türk xalqı Osmanlı imperatorluğunun dağıntıları altından bir Türk Cümhuriyyəti çıxarmaq uğrunda mübarizə aparırlar. Bu mübarizə aparıldığı dövrdə qazanılmış böyük qələbələrdən biri də 30 avqust zəfəridir. Bu zəfər 1922-ci ilin 24-30 avqust tarixlərində Atatürkün rəhbəliyi ilə qazanılıb. Türkiyə ərazisinə soxulmuş yad ünsürlər bu zəfər nəticəsində məhv edilib. Bu mübarizənin qələbə ilə bitdiyi gün 30 avqust tarixi ilə Zəfər bayramı olaraq qeyd edilməkdədir.

Türkün Zəfər salnaməsi içərisində ən yeni səhifə 8 noyabr 2020-ci il tarixində baş vermiş Şuşa zəfəri də vardır. Qazanılan bütün zəfərlər bizim qəhrəmanlıq tariximizdir.

Tarixdə göstərilən qəhrəmanlıqlar qəhərmanlıq əfsanələri, rəvayətləri, hekayələri, dastanları yaratmışdır. Xalq dastanları qəhrəmanlıq motivləri ilə zənginləşmiş, insanları əqidə uğrunda, haqq işinin müdafiəsi uğrunda yeni mübarizələrə ruhlandırılmışdır.

Battal Qazi dastanı, Koroğlu dastanı, Manas dastanı, Maday Qara dastanı, Ural Batır dastanı, İdegey dastanı, Er Soqotox dastanı, Kitabı-Dədə Qorqud dastanlarının hər birində qəhrəmanlıq motivi önəmli bir yer tutur. Buradan görürük ki, bir tərəfdən tarixdə qazanılan qələbələr dastanlarda öz əksini tapır, müxtəlif qəhrəmanlıq motivlərinin yaranmasına səbəb olur, digər tərəfdən də dastanlar qəhrəmanlıq ruhunu bu motivlərdə yaşadır və millətin mübarizə əzmini qorumağa xidmət edir.

30 avqust zəfəri yaxın tariximizin şanlı bir hadisəsidir və xalqımızın dastanlaşan qəhərmanlıq ruhunun canlı ifadəsidir. Gənc nəsə bu zəfərin qazanılmasını şərtləndirən mənəvi dəyərlər ətraflı şəkildə öyrədilməli və Türk millətinin qəhrəmanlıq qaynaqları, dəyərləri qorunmalı və gələcək nəsillərə itkisiz şəkildə çatdırılmalıdır.

Anahtar Kelimələr: Motiv, qəhrəmanlıq, zəfər, dastan

ABSTRACT

Turkic peoples have a rich history with great victories. This history covers a large period from BC to modern times. The march of Attila the Hun to the West played an important role in the ancient world order. The victories won by Meten and Oguz Khan were recorded in the memory of the people and became a legend. Shu, the Turkic khan of China, who cleverly prevented the destructive campaigns of Alexander's army, passed down to the ancient written sources and came down to the present day. The rich experience of the Turks in the field of army and state building has been an example for many peoples of the world. Turks are a brave and fighting people by nature. He is not afraid of difficulties, he is not tired of fighting for truth and justice. During the times when the Turks had a say in the world, world order and security, fair administration and good relations were more protected.

The Turks won everything they achieved by fighting, showing heroism and skill. In this struggle, the Turkish people's army, state, and commander showed great determination and selflessness. The glorious history of the Turkish nation has passed through bloody wars. The struggle for justice, freedom and independence has always been an honorable mission for Turks. The emergence of a large number of heroic epics of the Middle Ages is also related to the heroic histories of the Turks.

In 1071, the glorious Turkish army under the leadership of Alp Arslan, the Sultan of the Seljuk Turkic state, defeated the Byzantine army under the command of Roman Diogenes in the event that went down in history as the Malazgird victory. With this victory, Anatolia was saved from Byzantine oppression. The bravery of Ertogrul, Osman Gazi, and the young Sultan Mehmet Fateh are included in the glorious pages of Turkish history.

These victories followed each other and always nourished the Turkish nation with the spirit of victory and inspired new victories.

The beginning of the 20th century is a difficult period in the history of the Turkic peoples. With the decline of the Ottoman state, these difficulties are increasing. The last independent state of the Turkic peoples is also facing the danger of losing its independence. Under the leadership of Mustafa Kemal Pasha Atatürk, the great Turkish general of this period, the Turkish people are fighting to create a Turkish Republic from the ruins of the Ottoman Empire. One of the great victories won during this struggle is the August 30 victory. This victory was won on August 24-30, 1922 under the leadership of Atatürk. As a result of this victory, the foreign elements that invaded the territory of Turkey were destroyed. The day when this struggle ended with victory is celebrated as Victory Day on August 30.

The newest page in Turk's annals of victories is the victory of Shusha, which took place on November 8, 2020. All the victories won are our heroic history.

The heroism shown in history created heroic legends, narratives, stories, epics. Folk epics were enriched with heroic motifs and inspired people to new struggles for belief and defense of the cause of justice.

In each of Battal Gazi epic, Koroglu epic, Manas epic, Maday Kara epic, Ural Batir epic, Idegey epic, Er Sogotok epic, Kitabi-Dade Gorgud epic, the heroic motive occupies an important place. From this, we see that on the one hand, the victories won in history are reflected in the epics and lead to the emergence of various heroic motives, and on the other hand, the epics keep the heroic spirit alive in these motives and serve to protect the nation's determination to fight.

The victory of August 30 is a glorious event of our recent history and a living expression of the heroic spirit of our people. The young generation must be taught in detail the moral values that determine the achievement of this victory, and the heroic resources and values of the Turkish nation must be preserved and passed on to future generations without loss.

Keywords: Motif, heroism, triumph, epic

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİ SAĞLAM BİR TEMEL ÜZERİNE KURAN "BÜYÜK TARUZ" ÖNCESİ VE SONRASINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA VE SOVYET AZERBAYCAN BÜYÜKELÇİSİ İBRAHİM EBILOV'UN DIPLOMATİK FAALİYETİ

**DIPLOMATIC ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL PASHA AND THE AMBASSADOR OF
SOVIET AZERBAIJAN IBRAHİM ABILOV BEFORE AND AFTER THE "BIG TARUZ", WHICH
BUILT TURKISH-AZERBAIJANI RELATIONS ON A SOLID FOUNDATION**

Doç.dr., Reşad ASGEROV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü

Doç.dr., Bağır BABAYEV

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Özet

30 Ağustos 2023, kardeş Türkiye Cumhuriyeti'nin zafer bayramıdır. Bu tarihi gün aynı zamanda tüm Türk dünyasının bayramıdır. Böylesine mübarek bir günde, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin geçmişine bir kez daha bakarsak, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Türk halkını Azerbaycan Cumhuriyeti ile Azerbaycan halkını birbirine bağlayan ayrılmaz kardeşlik bağlarının, dostluklarının çok eski bir tarihe sahip olduğunu göreceğiz. O dönemde Türkiye - 28 Mayıs 1918'de - Müslüman Doğu'nun ilk demokratik devleti olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin iç ve dış tehditlerden korunmasında paha biçilmez hizmetler yaptı.

Ancak Sovyet dönemi ideolojisine hizmet eden araştırmacılar Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini kasıtlı olarak çarpıttılar. Böylece Azerbaycan Türklerinin milli varlığının tehdit altında olduğu dönemde Türkiye'den yardım talebi, halkımıza yardım için Kafkas "İslam Ordusu"nun gelmesi işgal olarak görülüyordu. Ancak 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün Türkiye'nin desteğiyle güvence altına alındığı, Bakü ve çevresindeki Bolşevik ve Taşnakların hakimiyetine son verildiği tarihi bir gerçektir. 70 Yıllık Sovyet iktidarı için bu tarih gizlendi ve yanıltıldı. Fakat Azerbaycan halkı Türk askerinin kahramanlığını her zaman sevgiyle yaşamıştır.

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin 1920-1922 yıllarını kapsayan belge ve materyaller, bu dönemde Sovyet Azerbaycan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin çok başarılı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa etrafında birleşen yurtsever güçler "kurtuluş savaşı" nı başlatarak Türkiye'yi parçalayıp ülkeyi işgal eden İtilaf ve müttefiklerinin ordularıyla savaştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti 1920'de büyükelçisini Rusya ve Azerbaycan'a göndermişti, ancak hem Rusya hem de Azerbaycan büyükelçilerini çok geç Ankara'ya gönderdi. Son olarak, Güney Kafkasya'nın tüm cumhuriyetlerinde Sovyet iktidarı kuruldu ve 16 Mart 1921'de Moskova'da Rusya ile Türkiye arasında bir dostluk anlaşması imzalandı. Bundan sonra Azerbaycan'ın Türkiye'de diplomatik temsilciliğinin açılmasına karar verilir. Sovyet Rusya ve Azerbaycan aynı siyasi ve ideolojik cepheyi temsil ettiğinden, İbrahim Ebilov Azerbaycan'ın Türkiye Büyükelçisi olarak atandı.

Azerbaycan ve Türk diplomasisi tarihinde özel bir yeri ve rolü olan seçkin devlet adamlarından İbrahim Ebilov, 1921-1923 yılları arasında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Ankara büyükelçisi olarak çalıştı. İbrahim Ebilov, Türk hükümetine ve Türk halkına büyük bir sevgi ve saygıyla davranarak, Türkiye-Azerbaycan ve Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde çok önemli hizmetler yaptı.

Rusya Sovyeti'nin Ankara büyükelçisi Semyon Aralov, anılarında Abilov'un Türkçeyi çok iyi bildiğini yazdı. Türkiye'de Mustafa Kemal ve herkes ona saygı duyuyordu. Ebilov, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığımız önemli konuşmalarda her zaman aktif rol aldı.”

Mart 1922'nin ortalarında Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Ebilov'u Sovyet Rusya Aralov Büyükelçisi cepheye çağırdı. 27 Mart 1922'de İbrahim Abilov, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek ve Türk birliklerini gözlemlmek için cepheye gitti. Mustafa Kemal Paşa ve komutanları cepheye gelen Aralov ve Abilov ile askeri sırları paylaşırlar.

” Büyük Taarruz" dan bir gün önce Mustafa Kemal Paşa, Aralov ve İbrahim Ebilov'dan Sovyet büyükelçiliğinde büyük bir resmi resepsiyon düzenlemesini, bu haberi Ankara'da yaymasını ve diğer ülkelerin büyükelçilerini de resepsiyona davet etmelerini ister. Plana göre büyükelçilikteki resepsiyon sırasında asistanı gelip Mustafa Kemal'in endişeli olduğunu söyleyecek ve gelemediği için özür dileyecektir. Çünkü Mustafa Kemal gizlice cepheye gidecek. Mustafa Kemal, Sovyet temsilcilerine askeri planlar hakkında da bilgi verdi.

Ebilov'un Mustafa Kemal'e ve Türk halkına duyduğu bu derin sevgi ve iyi niyete karşılık olarak Mustafa Kemal'in de Abilov'a derinden güvendiğine dair birçok kanıt var. Örneğin, Türk ordusu “Büyük Taarruz” a hazırlanırken, Mustafa Kemal'in kişisel daveti üzerine Abilov cephedeki subaylarla bir araya geldi ve teftişler yaptı. Ayrıca Mustafa Kemal Ebilov'a her zaman “kardeş” diyerek hitap etti. Nitekim Mustafa Kemal Abilov'un sunduğu fotoğrafın altına “Kardeşim” de yazıyor. Ebilov, diplomatik faaliyetleri ve Türkiye'ye verdiği hizmetler nedeniyle Türk nüfusu arasında da popülerlik kazandı. Türk gazeteleri Abilov hakkında şunları yazdı: "Türkiye'de Ebilov'u kardeşi kadar sevmeyecek tek bir kişi yok."

Atatürk, Türk ordusunun “Büyük Taarruzu” hazırlığı sırasında İbrahim Ebilov'u en güvenilir adamı olarak cepheye davet etti. Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Ebilov, Türk askerleri tarafından anlaşılabilir bir şekilde, Sovyet Kızıl Ordusu'nun İngilizler, Fransızlar ve diğer sömürgeciler üzerindeki zaferlerini ve hükümetin artık halkın elinde olduğunu anlatıyor. İbrahim Ebilov, Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi desteklediğini, Kızıl Ordu'nun emperyalist saldırılara karşı arkayı savunduğunu ve askerleri arkadan endişe etmemeye çağırdığını iddia etti. Türk askerleri Abilov'u büyük bir coşkuyla karşıladılar. Ebilov Aralov'un konuşmalarını tercüme etti ve ardından askerleri cesaretlendirdi: "Mehmetçik! Mustafa Kemal Paşa gibi komutanı olan bir ordu yenilmezdir! Yaşasın gayretli, cesur Türk askeri!”

Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Azerbaycan'daki temsilcisi Memduh Şevket Bey, Azerbaycan'ın ”Büyük Taarruz” zaferinden ve Yunan ordusunun İzmir'e inişinden sonra yaşadığı sevinci şu sözlerle anlattı: "Nüfus, hükümet ve basın İzmir'in ele geçirildiği haberini alan, sevindi. Bakü, başkomutanımızın bayrakları ve imgeleriyle süslendi.

İbrahim Ebilov, Türk hükümetinin ve Türk halkının Türk davasına katkılarından dolayı sevdiği ve saygı duyduğu bir adam olarak görülse de, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesinde olduğu kadar Türkiye için çok önemli olan Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde de önemli rol oynadı. 1923'te beklenmedik ölümü karşısında sevilen ve güvenilir bir kişinin ölümü, Türkiye'de sadece 2 yıl görev yapmasına rağmen olası ölümü nedeniyle hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da büyük üzüntü yarattı. Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin yurtdışındaki son temsili, 23 Şubat 1923'te İbrahim Ebilov'un Şubat 1923'te İzmir'deki Türk ekonomi Konferansı'nda ölümüne kadar devam etti. Abilov'un beklenmedik ve gizemli ölümünden sonra, Transkafkasya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri adına Ankara'ya yeni bir büyükelçi atanmadı ve Türkiye'deki tam yetkili misyon da kaldırıldı.

Bu nedenle, Ebilov için kullanılabilir ifade "Türkiye'ye Dost" olmalıdır. İletişimsizleşmesinin üzerinden neredeyse bir asır geçmesine rağmen Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında var olan iyi komşuluk, dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek için büyük çaba sarf eden İbrahim Muhammed oğlu Ebilov'un adı ne Azerbaycan'da ne de Türkiye Cumhuriyeti'nde unutulmamaktadır. Saygı ve minnetle anılır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, 30 Ağustos, Zafer Bayramı, 1920-1922 yıllar, İbrahim Ebilov, "Türkiye'nin Dostu", Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, dostluk ve kardeşlik bağları

ABSTRACT

August 30, 2023 is the victory day of the fraternal Turkish Republic. This historic day is also a holiday of the entire Turkic world. On such an expensive day, if we take another look at the past of Azerbaijani-Turkish relations, we will see that their inseparable fraternal ties, friendship, linking the Republic of Turkey, the Turkish people with the Republic of Azerbaijan, the Azerbaijani people, have a very ancient history. Turkey at that time - on May 28, 1918 - rendered invaluable services in protecting the Azerbaijan Democratic Republic, the first democratic state of the Muslim East, from internal and external threats.

However, researchers who served the ideology of the Soviet period deliberately distorted Azerbaijani-Turkish relations. Thus, at the time when the national presence of the Azerbaijani Turks was under threat, the request for help from Turkey, the arrival of the Caucasian "Islamic Army" to help our people were regarded as occupation. However, it is a historical fact that back in 1918, it was with the support of Turkey that the independence and territorial integrity of Azerbaijan was secured, and the domination of the Bolsheviks and Dashnaks in Baku and surrounding areas was put to an end. For 70 years of Soviet power, this date was disguised and misled. But the Azerbaijani people have always lovingly experienced the heroism of the Turkish soldier.

Documents and materials covering the 1920-1922 years of Azerbaijani-Turkish relations indicate that during this period diplomatic relations between Soviet Azerbaijan and Turkey continued very successfully. During this period, patriotic forces united around Mustafa Kemal Pasha began the "war of independence" and fought with the armies of the Entente and its allies, who dismembered Turkey and invaded the country.

The Government of the Grand National Assembly of Turkey had already sent its ambassador to Russia and Azerbaijan in 1920, but both Russia and Azerbaijan sent their ambassadors to Ankara too late. Finally, Soviet power was established in all the republics of the South Caucasus, and on March 16, 1921, a treaty of friendship between Russia and Turkey was signed in Moscow. After that, a decision is made to open a diplomatic representation of Azerbaijan in Turkey. Since Soviet Russia and Azerbaijan represented the same political and ideological front, İbrahim Abilov is appointed Ambassador of Azerbaijan to Turkey.

İbrahim Abilov, one of the outstanding statesmen who occupied a special place and role in the history of Azerbaijani and Turkish diplomacy, worked as the ambassador of the Azerbaijani Soviet Socialist Republic in Ankara from 1921 to 1923. İbrahim Abilov, treating the Turkish government and

the Turkish people with great love and respect, rendered very important services in the development of Turkish-Azerbaijani and Turkish-Soviet relations.

The Russian Soviet ambassador to Ankara, Semyon Aralov, wrote in his memoirs that Abilov knew Turkish very well. In Turkey, Mustafa Kemal and everyone respected him. Abilov always took an active part in our important conversations with Mustafa Kemal Pasha.”

In mid-March 1922, Mustafa Kemal Pasha called the Ambassador of Soviet Azerbaijan Ibrahim Abilov, the Ambassador of Soviet Russia Aralov, to the front. On March 27, 1922, Ibrahim Abilov went to the front to meet with Mustafa Kemal Pasha and observe the Turkish troops. Mustafa Kemal Pasha and his commanders share military secrets with Aralov and Abilov who arrived at the front.

The day before” The Great Taarruz " Mustafa Kemal Pasha asks Aralov and Ibrahim Abilov to organize a big official reception at the Soviet embassy, spread this news in Ankara, and also invite ambassadors of other countries to the reception. According to the plan, during the reception at the embassy, his assistant will come and say that Mustafa Kemal is concerned and apologize for not being able to come. Because Mustafa Kemal will secretly go to the front. Mustafa Kemal also informed Soviet representatives about military plans.

There is a lot of evidence that Mustafa Kemal also deeply trusted Abilov in response to such deep love and goodwill that Abilov had for Mustafa Kemal and the Turkish people. For example, when the Turkish army was preparing for the “Great Taarruz”, at the personal invitation of Mustafa Kemal, Abilov met with officers on the front line and conducted inspections. In addition, he always addressed Mustafa Kemal Abilov, calling him “brother”. Indeed, under the photo presented by Mustafa Kemal Abilov, he also writes “My brother”. Abilov also gained popularity among the Turkish population due to his diplomatic activities and services rendered to Turkey. Turkish newspapers wrote about Abilov that "there is not a single person in Turkey who would not love Abilov as much as his brother."

Ataturk invited Ibrahim Abilov as his most reliable man to the front during the preparation of the “Great Offensive” of the Turkish army. Azerbaijani Ambassador Ibrahim Abilov in Turkish, understandable to Turkish soldiers, tells about the victories of the Soviet Red Army over the British, French and other colonialists and that the government is now in the hands of the people. Ibrahim Abilov claimed that Soviet Russia supported Turkey, the Red Army defended the rear from imperialist attacks, and urged soldiers not to worry about the rear. The Turkish soldiers greeted Abilov with great enthusiasm. Abilov translated Aralov's speeches, and then encouraged the soldiers: “Mehmetchiki! An army with such a commander as Mustafa Kemal Pasha is invincible! Long live the zealous, brave Turkish soldier!”

In addition, the representative of the Government of the Grand National Assembly of Turkey in Azerbaijan, Memduh Shovket Bey, described the joy that Azerbaijan experienced after the victory in the ”Great Offensive" and the landing of the Greek army in Izmir in the following words: "The population, the government and the press, who received the news of the capture of Izmir, were delighted. Baku was decorated with flags and images of our commander-in-chief.

Although Ibrahim Abilov is considered a man whom the Turkish government and the Turkish people love and respect for his contribution to the Turkish cause, he played an important role in the development of Turkish-Azerbaijani relations, as well as in the development of Turkish-Soviet relations,

which were very important for Turkey. In the face of his unexpected death in 1923, the death of a loved and trustworthy person caused great sadness both in Azerbaijan and in Anatolia because of his possible demise, despite the fact that he served in Turkey for only about 2 years. The last representation of the republics of the South Caucasus abroad continued until the death of Ibrahim Abilov on February 23, 1923 at the Turkish economic conference in Izmir in February 1923. After Abilov's unexpected and mysterious death, a new ambassador to Ankara on behalf of the Transcaucasian Federative Soviet Socialist Republics was not appointed, and the plenipotentiary mission in Turkey was also abolished.

Therefore, the phrase that can be used for Abilov should be "Friendly to Turkey". Despite the fact that almost a century has passed since his decommunization, the name of Ibrahim Muhammad oglu Abilov, who made great efforts to strengthen the good-neighborly, friendly and fraternal ties existing between the Turks of Azerbaijan and the Turks of Turkey, is not forgotten either in Azerbaijan or in the Republic of Turkey. He is remembered with respect and gratitude.

Keywords: The Great Offensive, August 30, Victory Day, 1920-1922, Ibrahim Abilov, "Friend of Turkey", Azerbaijani-Turkish relations, ties of friendship and brotherhood

GİRİŞ

30 Ağustos 2023 - Kardeş Türkiye Cumhuriyeti'nin zafer bayramı. Bu tarihi gün aynı zamanda tüm Türk dünyasının bir kutlamasıdır. Böyle mübarek bir günde, Azerbaycan-Türk ilişkilerinin geçmişine bir kez daha bakarsak, onların ayrılmaz kardeşlik bağlarının, Türk Cumhuriyetini, Türk halkını Azerbaycan Cumhuriyetine, Azerbaycan halkına bağlayan dostluklarının çok eski bir tarihe sahip olduğunu görürüz. Türkiye o zamana kadar -28 Mayıs 1918'de-Müslüman Doğu'nun ilk demokratik devleti olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni iç ve dış tehditlerden korumak için çok yakından değerli hizmetler sunmuştur.

Ancak Sovyet döneminin ideolojisine hizmet eden araştırmacılar Azerbaycan-Türk ilişkilerini kasıtlı olarak çarpıtmışlardır. Böylece, Azerbaycan Türklerinin ulusal varlığının tehdit altında olduğu günlerde, Türkiye'den yardım istemek, Kafkas "İslam Ordusunun" halkımıza yardım etmek için gelişi bir işgal olarak görülüyordu. Ancak 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün Türkiye'nin desteğiyle güvence altına alındığı, toprak bütünlüğünün sağlandığı, Bakü ve çevresindeki Bolşevik ve Taşnakların hakimiyetine son verildiği tarihi bir gerçektir. 70 Yıllık Sovyet iktidarı için bu tarih gizlendi ve yanıtıldı. Fakat Azerbaycan halkı Türk askerinin kahramanlığını her zaman sevgiyle yaşamıştır.

Azerbaycan-Türk ilişkilerinin 1920-1922 yıllarını kapsayan belge ve materyaller, bu dönemde bile Sovyet Azerbaycan'la Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin çok başarılı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Bu dönemde, Mustafa Kemal Paşa etrafında birleşen gelen vatansever güçler "Kurtuluş Savaşı"nı başlattılar ve Türkiye'yi parçalayan ve ülkeyi işgal eden müttefiklerin ordularıyla savaştılar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti 1920'de büyükelçisini Rusya ve Azerbaycan'a çoktan göndermişti, ancak hem Rusya hem de Azerbaycan elçilerini çok geç Ankara'ya gönderdiler. Son olarak, Güney Kafkasya'nın tüm cumhuriyetlerinde Sovyet hükümeti kuruldu ve 16 Mart 1921'de Moskova'da Rusya ile Türkiye arasındaki dostluk antlaşması imzalandı. Bundan sonra Azerbaycan'ın Türkiye'de diplomatik temsilciliğinin açılmasına ilişkin karar alındı. Sovyet Rusya ve Azerbaycan aynı siyasi ve

ideolojik cepheyi temsil ettikleri için İbrahim Ebilov, Azerbaycan'ın Türkiye'ye büyükelçisi olarak atandı.

ARAŞTIRMA

Tarihsel gerçekler, 1918 yılına kadar Türkiye'nin desteğiyle Azerbaycan'ın bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün sağlandığını, Bakü'de ve çevresinde Bolşeviklerin, Taşnaklar'ın egemenliğinin sona erdiğini göstermektedir. Sovyet iktidarının 70 yılı boyunca bu tarih gizlendi, yanlış temsil edildi. Fakat Azerbaycan halkı Türk askerinin kahramanlığını asla unutmadı, onu sessiz bir sevgiyle ruhunda tuttu. Bakü'nün Ermeni-Bolşevik işgalinden kurtuluşu günümüzde yirminci yüzyılın Azerbaycan tarihinin görkemli sayfalarından biri olarak, büyük bir saygı duygusuyla kahramanca bir tarih olarak kutlanmaktadır. (Ahmedov, 2017: 4)

Türkiye'deki Milli Mücadele- Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren Bakü, Bolşeviklerle temas ve ilişkiler kurma merkezi olarak ön plana çıktı.

Bu arabuluculuğu bir süre kullanmaya devam eden 27 Nisan 1920'de Azerbaycan'da Sovyet hükümeti kurulduktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti devlet düzeyinde ilişkiler kurmak için Bakü'deki resmi temsilciliğini açmaya karar verdi. "Azerbaycan'da ilk adım olarak Temsilciliğin açılmasına karar verildi. Burada şunu belirtmek gerekir ki, Kazım Karabekir Paşa'nın Bakü'de açılacak diplomatik misyonun elçilik seviyesinde olmasını istese de, Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bunun çok erken olduğunu ve Türk temsilciliğini elçiliğe dönüştürmek için Azerbaycan'ın da Türkiye'de temsilcilik açmasını beklemenin gerekli olduğunu belirtti." (Avşar, 2007:36).

Moskova'ya bağlı olarak ortaya çıkan Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetine, dış ülkelerde temsilci bulundurma hakkı tanınca Türk yetkililer derhal harekete geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, dışişleri bakanlığına vekâlet eden Ahmet Muhtar Bey'e bu konuda gerekenlerin yapılmasını söylemiştir. Memduh Şevket Bey, 15 Ağustos 1920'de TBMM tarafından Azerbaycan'a mümessil ve murahhas olarak Yüzbaşı Ömer Lütfü Efendi de Askeri ateşe olarak atanmıştır. Memduh Şevket Bey, TBMM Hükümetinin yurt dışındaki ilk resmi temsilcisi olmuştur. (Bayat, 2016:329).

Bakü'de temsilciliğin açılmasına ilişkin kararın ardından bu göreve kimin atanacağı konusunda önemli müzakereler yapıldı. "Doğu Cephesi Komutanlığı'nın ve Azerbaycan'ın resmi ve gayri resmi kanallar aracılığıyla görüşlerini dikkate alarak, Memduh Şevket (Esental) Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti'nin temsilcisi olarak Azerbaycan'a gönderildi". (Avşar, 2007:36).

Bu amaçla Dışişleri Bakanlığı, Memduh Şevket Bey'i (Esental) Bakü temsilciliğine atadı. Memduh Şevket Bey, 15 Ağustos 1920'de Bakü'ye gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. Memduh Şevket Bey, TBMM hükümetinin yurtdışındaki ilk resmi temsilcisiydi. Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen talimatlarda yetkilerinin sadece Azerbaycan'ı değil tüm Güney Kafkasya'yı kapsadığı açıktır. Bu nedenle Memduh Şevket sadece Azerbaycan olaylarını izlemekle kalmayacak, aynı zamanda bölgede önemli gördüğü olayları da takip edecek ve bunu en hızlı şekilde Dışişleri Bakanlığı'na bildirecektir. (Hacıyeva, 2020:134-135).

Şevket Bey, Bakü'de ortaya çıkan sorunların çözümünde büyük başarılar elde etti. Şevket Bey, Bakü'de bulunan ve ağır yaralanan Türk savaş esirlerinin anavatanlarına dönmelerine önemli destek verdi. (Hacıyeva, 2020:135).

Türkiye ve Azerbaycan arasında diplomatik ilişkilerinin başlangıcı ve en yoğun olduğu dönem Milli Mücadele Dönemi'dir. Bu dönemde 13 Ekim 1921'de Kars'ta, Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan

ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması doğrultusunda yapılan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşmiştir. Böylece Kafkas ülkesi, Türkiye'nin Misak-i- Milli sınırlarını tanımıştır. (Yılmaz, 2016:319).

1921 yılı içinde Türk ordusunun art arda kazandığı Birinci ve İkinci İnönü Savaşları, Azerbaycan'da büyük bir coşkuya sebep oldu. Nerimanov'un özel emriyle Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mirze Davut Hüseyinov bu münasebetle TBMM Başkanlığına çektiği telgrafta "emperyalizme karşı kazandığı büyük zaferden dolayı, kardeş Türk halkını, TBMM'sini ve onun Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Halk Cumhuriyeti adına kutluyor ve tebrik ediyoruz." demiştir. (Adıgüzel, 2004:86).

Moskova Antlaşmasından sonra, Sovyet Rusya'nın izlediği ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye karşı kontrol ettiği politikaların taslakları giderek daha netleşti. 1921 Ağustos'unda Azerbaycan Komünist Partisi Genel kurulunda Dışişleri Halk Komiseri M.D.Huseynov'un raporundan "yakın gelecekte Anadolu'daki komünist iktidardan bahsetmek" konusunun arka plana itildiği anlaşılmaktadır. Şu anda Sovyet siyasetinin önünde duran asıl amaç, Türkiye'deki Kemalistleri elbette korumak ve böylece Antanta'yı doğudan kovmaktır. (Hasanli, 2012:394).

Moskova Antlaşması'nın ardından Sovyet Rusya'nın, Türkiye'ye yönelik dış politikasının ana hatları artık kesinleşmişti. "Anadolu'da komünist hükümet" konusu çoktan geride bırakılmıştı. Merkez Komitesi'nin Kafkasya Bürosu'nu yöneten G.Orconikidze bütün imkânlarla Kemalistleri destekleme taraftarıydı. "Moskova Antlaşması'ndan sonra Azerbaycan, Türkiye ile ilişkilerin genişlemesine, Anadolu'daki siyasi süreçlere ve askeri operasyonlara ciddi ilgi gösterdi S.Orconikidze, 1920 yılının Aralık ayında, Çiçerin'le yazışmalarında, Ankara'da Sovyet Azerbaycan'ın temsilciliğini açmayı teklif etti, böylece kendi görüşüne göre "kendi Müslümanları" nın kendileri üzerinde daha hızlı bir etki yaratabileceklerini düşünüyordu". (Hasanli, 2012:394-395).

Aralık 1920'de G.Çiçerin'e yazdığı mektubunda, Türklere daha iyi tesir edebileceğine inandığı için, Müslüman Sovyet Azerbaycan'ın Ankara'da bir temsilciliğinin açılmasını önermişti. Lakin Bakü diplomatik temsilcisini Ankara'ya göndermek için pek istekli değildi. Azerbaycan'daki Türk diplomatik temsilcisi Memduh Şevket, M.D. Hüseyinov ile yaptığı görüşmelerde bu konuyu defalarca dile getirirse de, Azerbaycan bu adımı atmak için acele etmek istemiyordu. Bu durum Ankara'da özellikle milliyetçi çevreler arasında Azerbaycan'ın bağımsız olmadığı, "eğer Azerbaycan bağımsız olsaydı temsilcisi çoktan Ankara'da olurdu" şeklinde fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. (Fatullayev, 2022: 319).

29 Mayıs 1921'de, Rusya Federasyonu'nun Ankara'daki tam yetkili temsilciliğinin ilk sekreteri M.Memmedov, Türkiye'deki durumla ilgili olarak Sovyet Azerbaycan Dışişleri Komiseri M.D.Huseynov'a kapsamlı bir rapor gönderdi. M.Memmedov, Azerbaycan'ın Ortadoğu'daki politikasını 8 ay boyunca gözlemlediği siyasi ve sosyal durum hakkında daha etkili hale getirmek amacıyla Türkiye'yi ziyaret etti, o, "güvenilir"bilgiyi Bakü'ye sunmanın gerekli olduğunu düşündü. (Hasanli, 2012:395). M.Mammadov, Müsavat üyelerinin bu konuda zararlı propaganda yapmaya başladığını yazıyordu. Temsilciliğin açılmasındaki gecikme bu konuda Moskova'nın alacağı karardan kaynaklanıyordu.8 Nihayet, Azerbaycan İçişleri Komiseri Yardımcısı olan İbrahim Ebilov'un adaylığı onay için RSFSC Dışişleri Komiserliği'ne gönderildi. G.Çiçerin 26 Mayıs 1921'de M.D.Hüseyinov'a bir telgraf göndererek İbrahim Ebilov'un Azerbaycan SSC'nin Yetkili Temsilcisi (Polnomoçny Predstavitel) olarak Ankara'ya atanmasını onayladı. (Fatullayev, 2022: 319).

İbrahim Muharrrem oğlu Ebilov Halk Komiserleri Konseyi Başkanı N. Narimanov'un en yakın arkadaşlarından biri olarak kabul edildi ve Narimanov'un önerisi üzerine Azerbaycan'ın Türkiye'de tam yetkili temsilcisi olarak atandı. 1882'de Ordubad şehrinde doğdu. 20. yüzyılın başlarında, Ebilov Güney Kafkasya'daki sosyalist harekete aktif olarak katıldı ve 1908'de Narimanov'un emriyle devrim sırasında Güney Azerbaycan'a gönderildi. 1909'da İran'dan döndükten sonra Ebilov bir süre Bakü'de gazeteci olarak çalıştı ve 1912'de Bakü Yaşamı gazetesinin editörü oldu. Çarlık polisi tarafından defalarca tutuklanmıştı. 1913'te bilov Astrahan'a sürüldü ve 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Tiflis'e döndü ve burada Menşevik örgüt "Hummet" in ana figürlerinden biri oldu. O, N.Narimanov'la Astrahan'dayken daha da yakınlaştı. Azerbaycan SSC'nin kurulmasından sonra Bakü'ye gelen İ. Ebilov, Aralık 1918'de kurulan Cumhuriyetçi parlamentonun milletvekili ve sosyalist hizipinin bir üyesiydi. Azerbaycan'ın Nisan 1920'de istişaresinden sonra bir süre Sovyet Azerbaycan'ın içişleri Komiseri yardımcısı olarak çalıştı ve Eylül 1920'de Doğu Halklarının Bakü'deki I. Kongresinde N. Narimanov'un tavsiyesi üzerine Doğu halklarının Propagandası Konseyi'nin ilk sekreteri seçildi. (Hasanlı, 2012:397-398).

1921 yazında Kars Konferansı için ciddi hazırlıklar devam ediyor. Ağustos sonunda Tiflis'te iken, M.D.Huseynov ile doğrudan bir hat üzerinden Ebilov ile yaptığı görüşmede Kars'ta önemli konuların ele alınacağını söyledi. M.D.Huseynov görüşmede Abilov'a, eğer ayrı bir aday yoksa, muhtemelen Azerbaycan delegasyonuna I.Abilov'un başkanlık edeceğini söyledi. Bu durumda Ebilov, bir süre Tiflis'te beklemek zorunda kalacağını söyleyerek bir süre kaldı. Genel olarak, ön görüşmelerde Azerbaycan hükümeti I.Abilov'un Ankara'ya gitmeden önce Kars'a gitmesi gerektiğine karar vermiş olmasına rağmen Tiflis'e gönderilmişti. Ebilov N.Narimanov ve M.D. Huseynov'la. görüştüğten sonra Ankara'ya gitmesi tercih edildi. (Hasanlı, 2012:414).

Nariman Narimanov'un saygıyla davrandığı yakın arkadaşlarından biri İbrahim Ebilov'du. 1921 yılında Nariman Narimanov'un tavsiyesi üzerine Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi ve daha sonra Türkiye'de Transkafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin atandığı İbrahim Ebilov'du. Haziran 1921'de V.I.Lenin'inin tavsiyelerini dinliyor. (Cabiyeva, 2013:3).

Ağustos 1921 yılında onaylanan Temsilcilik Heyeti şu şekildeydi; İbrahim Ebilov - Yetkili Temsilci (Polnomoçnyy Predstavitel), Mirza Davud Resulzade - 1. Kâtip (temsilci yardımcısı) (I-y Sekretar, Zamestitel Predstavitelya), Asker Askerov – Askeri Ataşe (Voennyıy Attaş), Yusuf Ahundov - Kalem Müdürü (Upravlyayuşiy Delami), İsmail İsmayilov^{16*} - Özel Kalem Müdürü (Liçnyıy Sekretar), Ağa Baba Yusufzade - Haberleşme Bürosu Müdürü (Zaveduyuşiy İnformaçionnım Otdelom), Mebud Zeynalov – Şifreci (Şifrovaşık), Nadir İbrahimov – Yönetici ve Ticaret Bürosu Müdürü (Komendant i Zaved. Torgovım Otdelom), Rahim Hüseyinov - Haberleşme Bürosu Çalışanı (Sotrudnik İnform. Otdela), Rıza Tahmasb - Haberleşme Bürosu Çalışanı (Sotrudnik İnform. Otdela), Musa Sultanov - Ticaret Bürosu Müdürü (Zaveduyuşiy Torgovım Otdelom), Yusuf Hasanov - Ticaret Bürosu Çalışanı (Sotrudnik Torgovogo Otdela), Habib Aliyev – Ticaret Bürosu Çalışanı (Sotrudnik Torgovogo Otdela), Zarifa Hüseynova (Ahmetova) – Yazıcı (Maşinistka), Musa Hasanzade - Diplomatik Kurye (Diplomatiçeskiy Kuryer), Asker Topçubaşov - Diplomatik Kurye (Diplomatiçeskiy Kuryer) ve diğer aşağı dereceli çalışanlar. Temsilciliğin kadrosu 50-60 kişiden ibaret olmalıdır. Ancak temsilciliğin 4 Ağustos 1921'de 28, 1922'nin sonbaharında ise 54 kişilik bir kadrosunun olduğu görülüyor. 1921'in sonlarında Ankara'da

açılan ve ilk bakışta bağımsız hareket edeceği izlenimini veren Sovyet Azerbaycanı'nın diplomatik temsilciliği böylece işine başladı. (Fatullayev, 2022: 319).

İbrahim Muharrem oğlu Ebilov Eylül 1921'de Azerbaycan Türkiye Büyükelçisi görevine atanmıştır. Ebilov sefaret heyetiyle birlikte Trabzon ve Kastamonu üzerinden Ankara'ya gelmiştir. (Yılmaz, 2016:319).

Kars Konferansının imzalanması arifesinde Azerbaycan'ın tam yetkili temsilcisi I. Ebilov çoktan Ankara'ya geldi. Eylül ayı başlarında Tiflis'ten yola çıkan Azerbaycan misyonu ayın 10. günü Batum'a geldi. Ankara'ya onlara Azerbaycan'da Türkiye'nin diplomatik temsilciliği görevlisi Osman Bey eşlik etti. Hala Batum'dayken, Ebilov Dışişleri Komiserliği'ne, savaşın neden olduğu zorluklarla bağlantılı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ülkenin idari merkezini Ankara'dan Kayseri'ye taşımayı planladığını ve Azerbaycan misyonunun muhtemelen Kayseri'ye gitmesi gerektiğini yazdı. (Hasanlı, 2012:444).

21 Eylül 1921'de İ.Ebilov elçilik personeli ile "Remo" vapurunda Batum'dan yola çıktı. Eylül'ün 23'ünde Trabzon'a ulaştı. Heyet 23 Eylül'de Giresun'da şehir yetkilileri tarafından dostça ve samimi bir şekilde karşılandı. Ayın 24'ünde öğlen "Remo" vapuru Samsun'a geldi. Burada resmî bir karşılama töreni düzenlendi.(Fatullayev, 2022: 319).

Batum'da 11 gün bekledikten sonra 21 Eylül'de Azerbaycan misyonu İtalyan gemisi Remo ile Türkiye'ye gitti. Diplomatik personelin ayrılış törenine Türkiye Başkonsolosu Batum'a katıldı. Heyet, 22 Eylül'de Türkiye yerel yetkilileri tarafından Trabzon'da, 23'ünde Geres'te ve 24'ünde Samsun'da resmi törenle karşılandı. (Hasanlı, 2012:444).

Azerbaycan ile kurulan ikili ilişkiler kapsamında Ankara'ya ülke temsilcisi olarak gönderilen İbrahim Muharremoğlu Ebilov, Gence-Batum-Trabzon-Samsun yoluyla İnebolu'ya oradan da "İstiklal Yolu"nu takip ederek Kastamonu'ya ulaşmıştır. Kastamonu'da törenle karşılanan Ebilov, onuruna verilen ziyafete katılmıştır. Kastamonu'da yayımlanan Açığsöz gazetesinin başyazarı İsmail Habip (Sevük) Bey yaptığı konuşmada "Kardeş hükümetin sefiri!" hitabıyla karşılamıştır.

Azerbaycan Sefaret Heyeti'ninKastamonu'ya gelmesi ve vilayette yaptığı ziyaretler ve Ankara'ya uğurlanmasına Açığsöz gazetesinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Sefaret Heyeti Küre'de karşılanmış, son derece ilgi gösterilmiştir. Küre'den hareket eden heyet 8 Ekim 1921 tarihinde gece otomobillerle Kastamonu'ya ulaşmıştır. Gece ve sabahleyin Belediye tarafından şereflerine ziyafet verilmiştir. 9 Ekim 1921 günü sefir ve maiyeti vilayet makamı ve askeri kumandanlığı ziyaret etmişlerdir. Daha sonra Belediyeyi ziyaret eden Sefaret Heyeti 27 erkek ve kalanı aile olmak üzere 37 kişiden ibaretti. Dönemin Açığsöz gazetesini başyazarı olan İsmail Habip (Sevük) "Kardaş Hükümetin Sefiri" başlıklı bir başyazı kaleme almış, ayrıca Sefir Ebilov ile uzun bir mülakat yaparak yine Açığsöz'de bu mülakati yayınlamıştır. Heyetle birlikte Mentеше Mebusu ve birinci Kastamonu İstiklal Mahkemesinde üyesi olup Moskova sefaret heyetiyle birlikte Rusya'ya giden Dr. Tefvik Rühdü (Zorlu) Beyle Reji Genel Müdürü Midhat Bey de Kastamonu'ya gelmiştir. (Yılmaz, 2016:319).

Küre'den hareket eden heyet 8 Ekim 1921 tarihinde gece otomobillerle Kastamonu'ya ulaşmışlardır. Karşılama için fevkalade hazırlıklar yapılmıştı. Fakat vaktin geç olması sebebiyle karşılama programı kısaltılmıştır. Gece ve sabahleyin Belediye tarafından şereflerine ziyafet verilmiştir. 9 Ekim 1921 günü sefir ve maiyeti vilayet makamı ve askeri kumandanlığı ziyaret etmişlerdir. Saat dokuzda doğru da Belediyeyi ziyaret buyurmuşlardır. Sefaret Heyeti 27 erkek ve kalanı aile olmak üzere 37 kişiden ibaretti.

9 Ekim günü Azerbaycan Sefiri İbrahim Ebilov sefaret erkânıyla TBMM azası Dr. Tefvik Rüşdü, İstiklal Mahkemesi azası Hamdi ve Reji Genel Müdürü Midhad Bey Belediye Dairesini teşrif ile Belediye Başkanı Hacı Tefvik Bey ile bir süre görüştüktan sonra Şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhına giderek bir ziyarette bulunmuşlardır.6 Heyet geceyi Kastamonu'da Sefa Oteli'nde geçirmişlerdir. (Yılmaz, 2016:320).

Azerbaycan Sefaret Heyeti 10 Ekim 1921 Salı sabahı günü alaturka saat üçte otomobillerle Ankara'ya doğru hareket etmiştir. Açıksöz gazetesinde heyetin uğurlanması şu şekilde haber yapılmıştır: "Azerbaycan Hey'et-i Sefareti bugün otomobillerle saat üçte Ankara'ya müteveccihen hareket ettiler. Teşyî' merasiminde kardaş hükümet sefirinin şehrimizi teşriflerinden dolayı fevkalade dil-serir olan Kastamonu halkının ekserisiyle vali beyefendi ve kumandan paşa hazretleri belediye ve Müdafaa-yı Hukuk heyetleri erkân ve memurîn-i hükümet hazır bulunmuşlardır. Bir kıt'a-yı askeriye resm-i selâmı ifâ ettiği gibi polis ve jandarma tarafından da râsime-yi ihtirâm ifâ olunmuştur. Aziz ve muhterem misafirlerimize hayırlı yolculuklar dileriz". (Yılmaz, 2016:320).

Salı sabahı Kastamonu'dan ayrılan sefaret heyeti Ankara'ya ulaşmış ve karşılanmıştır. Sefaret Heyeti Ravlı'da Hariciye Müsteşarı Suad ve Ankara Valisi İhsan Beyler tarafından karşılanmış, Ankara'ya iki saat mesafede ulunan Abacılar Köprüsü'nde Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Maarif Vekili Hamdullah Subhi Beyler tarafından karşılanmıştır. Karşılama törenine mızıka ve askeri müfrezelerle ahaliden pek çok kişi iştirak etmiştir. "18 Kasım 1921 günü, Ankara Cebeci'de Hamamönü mevkiindeki Azerbaycan Sefaret binasına İbrahim Ebilov ve TBMM Başkanı ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan konuşmalar sonunda törenle bayrak çekilmiştir". (Şimşir, 2013:32).

Yeni kurulan Rusya Hükümetinin Türkiye üzerindeki söz konusu dönemde yürüttüğü politikalar ve Azerbaycan sefaret heyetinin geliş şartları ne olursa olsun, Sefaret Heyeti gerek Kastamonu'da gerekse Ankara'da gayet güzel karşılandığı ve Azerbaycan Türklüğü ile birliktelik söyleminin ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Heyete karşı ilgi hayli yoğun ve heyetin Türkiye izlenimleri de mülakattan anlaşıldığı kadarıyla müspettir. (Yılmaz, 2016:324).

İbrahim Ebilov, Azerbaycan ve Türk diplomasisi tarihinde özel bir yeri ve rolü olan seçkin devlet adamlarından biridir. İbrahim Ebilov, 1921-1923 yılları arasında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Ankara'da büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Türk hükümetine ve Türk halkına büyük sevgi ve saygıyla davranan İbrahim Ebilov, Türk-Azerbaycan ve Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde çok önemli hizmetler sunmuştur.

Ebilov daha sonra Kastamonu'dan Ilgaz üzerinden hareketle Çankırı üzerinden Ankara'ya ulaşmıştır. 1921 yılı sonbaharında (12 Ekim 1921) 25 kişilik kadrosuyla Ankara'ya gelen İbrahim Muharremoğlu Abilov, TBMM Hükümeti tarafından üst düzey devlet töreniyle karşılanmıştır. Abilov'un gelişinden 3-4 ay sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de Semyon İvanoviç Aralov'u büyükelçi olarak Ankara'ya görevlendirmiştir.

Ankara'daki Rus Sovyet büyükelçisi Semyon Aralov, anılarında Ebilov'un Türk dilini çok iyi bildiğini yazdı. Türkiye'de Mustafa Kemal ve herkes ona saygı duyuyordu. Mustafa Kemal Paşa ile yaptığımız önemli görüşmelerimizde Abilov her zaman aktif rol aldı." (Aralov, 2008:67).

İbrahim Ebilov, Azerbaycan, Rusya ve Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde de büyük rol oynamıştır. O sırada Rusya'nın Türkiye'de tam yetkili temsilcisi S.Aralov Ebilov hakkında şöyle yazdı:"Abilov diğer tüm olumlu taraflarla eşit bir insandı ve aynı zamanda büyük bir iç kültüre sahipti." Bu arada, o sırada iktidarda temsil edilen güçlü insanların da Ebilov hakkında ilginç anıları var. İbrahim

Ebilov”un faaliyetlerini takdir eden Narimanov, “Doğu halklarını Batı Avrupa emperyalizminin baskınından kurtarmak onun hayalimdi ve tüm hayatının işiydi” dedi. (Esadova, 2010:14).

Azerbaycan Cumhuriyeti Mümessili İbrahim Abilov, 14 Ekim 1921 günü TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya güven mektubunu sunarken yaptığı uzunca konuşmada şunları söylemiştir: “Muhterem Gazi Hazretleri; Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve şanlı ordusunun Başkumandanı zat-ı âlîleri ve Anadolu bucaklarını aşarak Azeri mazlumlarının bir arkadaşı olan Türk halkına gönderdiği selamını getirip de zat-ı âlîleri vasıtasıyla takdim etmek şerefinden dolayı kendimi son derece bahtiyar sayarım. (Türkmen, 2015:1158).

1918-1923 arası bağımsız bir cumhuriyet olan Azerbaycan’ın Türkiye Büyükelçisi olan İbrahim Ebilov, Türk halkının ve Kemal Atatürk’ün çok yakın dostu olarak, yalnız cephede değil, yeni ve genç Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik olarak da kalkınması için büyük yaralılıkları olmuştur. (Özden, 2016).

Mustafa Kemal’in Azerbaycan’a verdiği önemi, Azerbaycan’ın Türkiye’ye büyükelçi olarak gönderdiği İbrahim Ebilov’un Ankara’ya ulaştıktan sonra, elçilik binasının açılış konuşmasında Mustafa Kemal bizzat Azerbaycan Sosyalist Sovyet bayrağını kendisi göndere çekmiş ve Azerbaycan’ın önemin vurguladığı konuşmasını yapmıştır: (Bayat, 2016: 327).

“...Efendiler, sefir hazretleri işte böyle bir memlekette Azerbaycan’ı temsil ediyorlar. Bu mahiyeti temsildeki mana ve kıymet büyüktür. Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetin tevlit ettiği rabitadan başka, Azerbaycan’ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haizi kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vazifesi göz önüne getirilirse filhakika Azerbaycan’ın Asya’da ki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve telakki noktası olduğu görülür. Azerbaycan’ın bu mevki mahsus, vazifesini pek mühim kılmaktadır. Bu vaziyetin yanında Anadolu’yu göz önüne getirmenizi rica ederim. Tesadüfen sağımda duvarda asılı olan şu haritanın irade ettiği gibi Anadolu’da, bütün Asya’nın, bütün mazlumlar dünyasının, zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyeti ile bütün zulümlere, hücumlara taarruzlara maruz bulunuyor. Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniyor; fakat efendiler, bu muhacemat Anadolu’ya mahsus ve mahsur değildir. Bu muhacematın hedefi umumisi bütün şarktır.” (Aslan, 2004:192-193), (Türkmen, 2015:1160).

1922 yılı Mart ayı ortalarında Mustafa Kemal Paşa; Kafkasya Sovyeti Büyükelçisi İbrahim Ebilov, Sovyetler Birliği Büyükelçisi Aralov ve Sovyet Askeri Ataşesi K. K. Zvonaryev’i cepheye çağırır. Zvonaryev 23 Mart’ta, Ebilov ve Aralov ise 27 Mart’ta Mustafa Kemal’le görüşmek ve Türk birliklerinin denetimine katılmak üzere cepheye gelirler. Sovyet tarafı bu gezide, Mustafa Kemal’in uzun süre Anakara’da bulunmayışı nedeniyle biriken mesafeleri çözmek, İtilaf devletlerinin ateşkes önerisini görüşmek, yeni Türk ordusunu tanımak ve gereksinimlerini yakından öğrenmek olanağını elde etmiştir.

Mart 1922'nin ortalarında Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Ebilov'u ve Sovyet Rusya Büyükelçisi Aralovu cepheye çağırdı. 27 Mart 1922'de İbrahim Ebilov, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek ve Türk birliklerini gözlemlmek için cepheye gitti. Mustafa Kemal Paşa ve komutanları cepheye gelen Aralov ve Ebilov ile askeri sırları paylaşırlar. (Özden, 2016).

29 Mart 1922 günü Mustafa Kemal’le Eskişehir-Sivrihisar’daki ilk görüşmede, İtilaf devletlerinin Türkiye ve Yunanistan’a önerdiği ateşkes üzerine konuşulur. Mustafa Kemal de, İsmet Paşa da şartları çok ağır bulduklarını belirtirler. Mustafa Kemal, yapılacak yardımlar konusunda açık konuşmalarını,

bundan dostluklarının hiçbir şekilde zarar görmeyeceğini vurgular ve Sovyetler'deki ağır durumu hesaba kattıklarının altını çizerek. Daha sonra somut isteklerini iletir. Mustafa Kemal, bu görüşmelerde Aralov ve Ebilov'un her konuda pek çok samimiyet gösterdiklerini ve teminat verdiklerini belirtir. "Teftişin ardından yapılan geçit törenini Sovyet ve Azerbaycan heyeti birlikte izlemiş, 1. Ordunun geçit törenini herkes büyük bir takdirle karşılamıştır. Törenler sırasında Sovyet heyeti adına Aralov, Azerbaycan heyeti adına da Abilov birer kısa konuşma yapmışlardır. Aralov'un konuşmalarını genelde İbrahim Abilov Türkçe'ye çevirerek hazır bulunanlara aktarmıştır". (Türkmen, 2015:1169).

Cephe boyunca birçok yerde Aralov ve Ebilov'a askerlere hitap etme olanağı verilir. Sovyet Büyükelçisi Aralov, "Yiğit ve soylu Türk askerleri!" diye başlayan konuşmasında, Kızıl Ordu'nun selamlarını iletirken, Türk sancağının yakında İzmir'de dalgalanacağını vurgular. Aralov'un konuşmaları "yaşa!" nidalarıyla kesilir.

Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Ebilov ise, Türk askerleri için anlaşılır, sade bir Türkçe ile, Sovyet Kızıl Ordusu'nun İngiliz, Fransız ve diğer sömürgecilere karşı elde ettiği zaferleri, Rusların Çarı, kapitalistleri, zenginleri nasıl devirdiğini ve artık hükümetin halkın eline geçtiğini anlatır. Ebilov, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye destek verdiğini, askerlerin cephe gerisi için kaygı duymamaları gerektiğini, Kızıl Ordu'nun cephe gerisini emperyalistlerin saldırılarından koruduğunu söyler. Türk askerleri, Ebilov'u büyük bir coşkuyla alkışlarlar.

Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı kumandanları; cephe ziyaretinde Aralov, Ebilov ve Sovyet Askeri Ataşe Zvonaryev'le askeri sırları paylaşırlar. Hatta, Büyük Taarruz'un öncesinde Mustafa Kemal, Aralov'dan Sovyet Elçiliği'nde onun da katılacağı büyük bir resmi kabul düzenlemesini, bunu bütün Ankara'ya yaymasını, öteki ülkelerin elçilerini de çağırmasını rica eder. Plana göre, elçilikteki kabule yaveri gelerek Mustafa Kemal'in rahatsız olduğunu söyleyecek ve gelemeyeceğinden ötürü özür dileyecektir. Mustafa Kemal, Sovyet temsilcilerini askeri planlardan da haberdar eder.

İngiliz gizli arşiv belgelerine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Büyük Taarruz'dan önce Aralov'un temsil ettiği Sovyet hükümetiyle gizli bir anlaşma yapar. Türkiye, Sovyetler'in onayını almadan Yunanistan'la barış yapmayacak; Sovyetler ise, Türkiye'ye Yunanistan'a karşı yapacağı savaşta gereksinim duyacağı her yardımı sağlayacaktır. Çok daha önemlisi, bir Sovyet askeri heyeti, anti emperyalist savaşın etkin bir biçimde yürütülmesine gözcülük etmek için, Kemalist ordunu karargahında görevlendirilecektir.

Gerçekten de Büyük Taarruz sırasında, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Sovyet kumandanları bulunmaktadır. Bu olgu, fotoğraflarla da saptanmıştır. Atatürk'ün Büyük Taarruzu dürbünle izlerken çekilen fotoğrafında hemen arkasında yere uzanmış duran subayın şapkası ve kaputu, Kızıl Ordu üniformasıdır

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi gizlilik prensibi içerisinde Türk ordusunun hazırlıklarını tamamlamış; cephe hattına yaptığı gezilerle ordunun genel durumu yanında harbe hazırlıklı olup olmadığını da teftiş etmiştir. Türkiye'de bulunan Sovyet elçilik heyeti ile kardeş Azerbaycan heyetinin, Türklerin Anadolu'da işgalcilere karşı sürdürdüğü harekâtı yerinde göstermek maksadıyla

Batı Cephesi'ne götürülmeleri son derece anlamlıdır. Başkomutan, Türkiye'nin dostu olan ülke temsilcilerine Türk ordularının harbe hazırlık durumunu yerinde göstererek siyasî anlamda Sovyetler ve Azerbaycan'ın desteğini sürdürmelerini amaçladığı gibi, onlar vasıtasıyla dış dünyaya bir mesaj vermek, kendi kendisine yeterlilik ilkesi ile ordusunun ikmal ve işesini tamamlayan Türk milletinin başarıya çok yakın olduğunu göstermek istemiştir. Cephe hattında sürdürülen hazırlıkları Başkomutan Mustafa Kemal Paşa gururla takip etmiş, Sovyet ve Azerbaycan heyetleri de takdirle karşılaşmışlardır. Nitekim Başkomutanın Sovyet heyetiyle birlikte Batı Cephesine yaptığı bu ziyaret o dönem İngiliz istihbaratınca da takip edilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyetlerle çok yakın ilişkiler başlattığı yolunda değerlendirmeler yapılmasına ve İngilizlerin endişeye kapılmalarına neden olmuştur. (Türkmen, 2015:1172).

"Büyük Taarruz" dan bir gün önce Mustafa Kemal Paşa, Aralov ve İbrahim Ebilov'dan Sovyet büyükelçiliğinde büyük bir resmi kabul düzenlemesini, bu haberi Ankara'da yaymasını ve diğer ülkelerin büyükelçilerini de kabula davet etmelerini ister. Plana göre büyükelçilikteki kabul sırasında yaveri gelip Mustafa Kemal'in rahatsız olduğunu söyleyecek ve gelemediği için özür dileyecektir. Çünkü Mustafa Kemal gizlice cepheye gidecek. Mustafa Kemal, Sovyet temsilcilerine askeri planlar hakkında da bilgi verdi.

Ebilov'un Mustafa Kemal'e ve Türk halkına duyduğu bu derin sevgi ve iyi niyete karşılık olarak Mustafa Kemal'in de Abilov'a derinden güvendiğine dair birçok kanıt var. Örneğin, Türk ordusu "Büyük Taarruz" a hazırlanırken, Mustafa Kemal'in kişisel daveti üzerine Abilov cephedeki subaylarla bir araya geldi ve teftişler yaptı. Ayrıca Mustafa Kemal Abilov'a her zaman "kardeş" diyerek hitap etti. Nitekim Mustafa Kemal Ebilov'un sunduğu fotoğrafın altına "Kardeşim" de yazıyor. Ebilov, diplomatik faaliyetleri ve Türkiye'ye verdiği hizmetler nedeniyle Türk nüfusu arasında da popülerlik kazandı. Türk gazeteleri Abilov hakkında şunları yazdı: "Türkiye'de Ebilov'u kardeşi kadar sevmeyecek tek bir kişi yok."

Atatürk, İbrahim Ebilov'u en güvenilir adamı olarak, Türk ordusunun "Büyük Taarruz"unun hazırlandığı dönemde cepheye davet etti. Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov, Türk askerlerine açık bir Türkçeyle Sovyet Kızıl Ordu'nun İngilizlere, Fransızlara ve diğer sömürgecilere karşı zaferlerinden ve hükümetin artık halkın elinde olduğunu anlatıyor. İbrahim Abilov, Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi desteklediğini, Kızıl Ordu'nun emperyalistlerin saldırılarına karşı arka tarafı koruduğunu, askerleri arka taraf için endişelenmemeye çağırdı. Türk askerleri Abilov'u büyük bir coşkuyla karşıladı. Ebilov, Aralov'un konuşmalarını tercüme ediyor, sonra da askerlere moral veriyordu: "Mehmetçikler! Mustafa Kemal Paşa gibi kumandanı olan bir ordu yenilmez! Yaşasın gayretli cüretli Türk askeri!"

Yine Azerbaycan'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sözcüsü Memduh Şovket Bey, "Büyük Taarruz"un kazandığı zaferden ve Yunan ordusunun İzmir'e inmesinden sonra Azerbaycan'da yaşanan sevinci şu sözlerle anlattı: "İzmir'in alınmasından haber alan nüfus, hükümet ve basın sevindi. Bakü, başkomutanımızın bayrakları ve imgeleriyle süslenmişti.

Azerbaycan SSC'nin yetkili elçisi İbrahim Ebilov'un Türkiye'de ki faaliyeti ilk önce, Azerbaycan-Türkiye kardeşlik münasebetlerinin geliştirilerek genişletilmesine doğru yöneltilmiştir. Doğu Anadolu'nun ekonomisini özenle araştıran Azerbaycan diplomatı şöyle bir sonuca varmıştır, savaşlar ve yıkıntılar sonucunda ciddi zararlar görmesine rağmen Türkiye ekonomisi, dış ticari ilişkilerini geliştirmek yönünde yararlı potansiyele sahiptir. (Alibeyov, 2000:693).

Büyük Zafer'den sonra Azerbaycan'ın üst düzey yöneticileri Bakü'deki TBMM elçiliğine gelerek Memduh Şevket Beyin şahsında TBMM'yi, Türk Ordusunu ve Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik ettiklerini bildirmişlerdir. Memduh Şevket Bey'in 14 Eylül 1922 tarihinde yazdığı rapora göre; "İzmir'in istirdadı haberi üzerine ahali, Hükûmet ve matbuat izhar-ı şâdumanî ettiler. (Bakü) Bayraklarla ve Başkumandanımızın tasvirleriyle donatıldı. Azerbaycan Cumhuriyeti namına Komiserler Şûrâsı reisi, İcraiye Komitesi reisi, Harbiye komiseri, Fırka merkez azaları hep birlikte ve ayrıca Hariciye Komiseri ve müctemian Rus, İran, Buhara, Alman, İtalyan mümessilleri, bilcümle esnaf, Darülfünûn talebesi, Azerbaycan muallim ve muallimeleri ve Bakü'de bulunan Türkmenler kâmilen ve ahali (TBMM) mümessilliğe gelerek tebrikatta bulundular. Nerimanov da tahrirer beyan-ı tebrikat eyledi. Velhasıl halkın sürûr-ı şâdumanîsi yazılabilen tezahüratın kat kat fevkinde bulunduğu" şeklinde cereyan etmiştir. İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınması haberi Bakü halkının sevinç gösterileriyle cadde ve sokaklara dökülmesine yol açmıştır. (Türkmen, 2015:1173).

Memduh Şevket Bey aynı gün (14 Eylül) TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı telgrafta da Azerbaycan'ın üst düzey devlet yetkililerinin TBMM Bakü mümessilliğine gelerek büyük zaferi tebrik ettiklerini bildirmiştir. (Türkmen, 2015:1173).

İbrahim Ebilov, Türkiye davasına katkılarından dolayı Türk hükümeti ve Türk halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan bir adam olarak görülse de, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesinde olduğu kadar Türkiye için çok önemli olan Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. 1923'te beklenmedik ölümü karşısında, Türkiye'de sadece yaklaşık 2 yıl görev yapmasına rağmen sevilen ve güvenilir bir kişinin ölümü, olası ölümü nedeniyle hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da büyük üzüntü yarattı. Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin yurtdışındaki son temsili, 23 Şubat 1923'te İbrahim Ebilov'un Şubat 1923'te İzmir'deki Türk ekonomi Konferansı'nda ölümüne kadar devam etti. Ebilov'un beklenmedik ve gizemli ölümünden sonra, Transkafkasya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri adına Ankara'ya yeni bir büyükelçi atanmadı ve Türkiye'deki tam yetkili misyon da kaldırıldı.

Bu nedenle Ebilov için kullanılabilecek ifade "Türkiye'nin Dostu" olmalıdır. Ölümünden bu yana neredeyse bir asır geçmesine rağmen Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında var olan iyi komşuluk, dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek için büyük çaba sarf eden İbrahim Muhammed oğlu Ebilov'un adı ne Azerbaycan'da ne de Türkiye Cumhuriyeti'nde unutulmamaktadır. Saygı ve minnetle anılır.

SONUÇ

Azerbaycan'ın ilk Ankara elçisi olan İbrahim Muharremoğlu Ebilov, Kurtuluş Savaşı'nın en kritik döneminde Türkiye'ye Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti elçisi olarak görev yapmış; Sovyetlerle başlatılan ilişkilerden dolayı Azerbaycan'la olan münasebetlere de özel önem veriler. Sovyetler ve Azerbaycan aracılığıyla TBMM Hükûmetinin Millî Ordusuyla zafere ulaşmasının çok yakın olduğu mesajı dünyaya yayılmış, bir süre sonra da büyük zafer kazanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Ebilov'a özel bir önem vermiş, ona her zaman "Kardeşim" diye hitap etmiş, hemen hemen bütün faaliyetlerde beraberinde bulundurmıştır. İzmir İktisat Kongresine de onu davet etmiş ancak aniden vefatı derin üzüntü yaratmıştır. Ebilov'un vefatından sonra uzun yıllar Azerbaycan ile elçilik teatisinde

bulunulamamıştır. Ancak 1990'lardan sonra müstakilliğin kazanılmasının ardından Türkiye ile Azerbaycan arasında yeniden elçilik münasebetleri başlatılmıştır. (Türkmen, 2015:1174).

Sovyetler ve Azerbaycan aracılığıyla TBMM Hükûmetinin Millî Ordusuyla zafere ulaşmasının çok yakın olduğu mesajı dünyaya yayılmış, bir süre sonra da büyük zafer kazanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Abilov'a özel bir önem vermiş, ona her zaman "Kardeşim" diye hitap etmiş, hemen hemen bütün faaliyetlerde beraberinde bulundurmıştır. İzmir İktisat Kongresine de onu davet etmiş ancak aniden vefatı derin üzüntü yaratmıştır. Abilov'un vefatından sonra uzun yıllar Azerbaycan ile elçilik teatisinde bulunulamamıştır. Ancak 1990'lardan sonra müstakilliğin kazanılmasının ardından Türkiye ile Azerbaycan arasında yeniden elçilik münasebetleri başlatılmıştır. (Türkmen, 2015:1175).

İbrahim Ebilov'un 1921 yılının Ekim ayında Azerbaycan'ın Ankara'ya büyükelçisi olarak gelişiyle birlikte, iki ülke arasında resmi olarak kurulan karşılıklı diplomatik ilişkiler uzun sürmedi. SSCB'nin kurulmasıyla Azerbaycan'ın yurt dışındaki tüm temsilcilikleri ortadan kaldırıldı, Azerbaycan SSC'nin bağımsızlığı sadece kağıt üzerinde kaldı. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Moskova'nın kontrolü altında da olsa 1930'a kadar ticaret ve kültürel bağlar şeklinde devam etti. 1930'larda Azerbaycan'da Türkcülük bilincinin hafızadan silinmeye çalışıldığı, hatta Türkiye hakkında konuşulmasının yasak olduğu görülmüştür. Yaklaşık 70 yıl sonra Moskova esaretinden çıkmayı başaran Azerbaycan, 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıyan ilk devlet Türkiye oldu. (Hacıyeva, 2020:157).

KAYNAKÇA:

1. Adıgüzel, Hüseyin (2004). Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız, İleri Yayınları, İstanbul.
2. Ahmedov Namig. (2017). Azerbaycan-Türk bağları sağlam zeminler üzerine inşa edilmiştir. Halk gazetesi. 30 Ağustos 2017, No. 189. S. 4.
3. Alibeyov, İnkılap Velibeyoğlu (2000). "Sovyet-Türk Münasebetlerinin Kurulması ve Geliştirilmesinde Azerbaycan'ın Rolü", Atatürk I. Uluslararası Kongresi (25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara,
4. Aralov Semyon İvanoviç (2008). Bir Sovyet diplomatının Türkiye anıları. 1922-1923. Yaylacik matbaacılık. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Rusça aslından çeviren Hasan Âli Ediz., Candan Badem.
5. Aslan Betül (2004). Türkiye- Azerbaycan ilişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923). İstanbul,
6. Avşar Abdulhamit. (2007). Türkiye'nin İstiklal Savaşı'nda Azerbaycan Türkleri. Türkiye'nin Arşiv Belgeleri ve basında (1919-1922). Bilimsel Editör: Nizami Caferov Bakü, AzAtaM, 47 sah.
7. Bayat Sevgi (2016). Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri, Milli Mücadele Dönemi İki Dost Ülke. I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu (12-14 Mayıs 2016) Bildiriler. Özet/Tam Metinler. Editörler Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz Doç. Dr. Cevdet Yakupoğlu Doç. Dr. Namiq Musalı. Kastamonu- 2016., 792 sah. (ss.325-331).
8. Cabiyeva Terana. (2013) İbrahim Abilov, Azerbaycan'ın Türkiye'ye ilk Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisidir. Cumhuriyet. 2013. 17 Şubat.S. 5.

9. Esadova İrade. (2010). Atatürk'ün Azerbaycanlı arkadaşı İbrahim Abilov'dur. Kùltür.- 2010.- 4 Haziran- S. 14.
10. Fatullayev Ramin (2022). Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye temsilcilikleri. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Araştırma makalesi. Cilt 4, Sayı 7, Ocak 2022, ss. 317-328.
11. Hacıyeva Dilara. (2020). 1917-1922 yıllarında Azerbaycan-Türk ilişkileri. Ders kitabı. Bakü, "Bilim ve Eğitim", 168 s.
12. Hasanli Cemil (2012). Sovyet Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1920-1939). Bakü, Adiloğlu Yayınevi., 656 sah.
13. Özden Dursun, (2016).Ebilov ve Aralov Taksim'de [https://www. ekonomidunya.com](https://www.ekonomidunya.com) > ... >15 Şubat 2016
14. Türkmen Zekeriya, (2015). Büyük Taarruz Öncesi Uluslararası Kamuoyu Oluřturma Çabaları Bağlamında Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov'un Türkiye'deki Faaliyetlerine Dair Bir Deđerlendirme, VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi, Gence- Azerbaycan, 13-15 Ekim 2015, Bildileri, c. II, Ankara 2017, s. 1141-1180.
15. Yılmaz, Mehmet Serhat (2016). Azerbaycan İlk Sefaret Heyetinin Kastamonu'dan Geçiři (8-10 Ekim 1921). I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Mùnasebetleri Sempozyumu (12-14 Mayıs 2016) Bildiriler. Özet/Tam Metinler. Editörler Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz Doç. Dr. Cevdet Yakupoğlu Doç. Dr. Namiq Musalı. Kastamonu- 2016., 792 sah. (ss.319-324).
16. Kemal Anadol. İzmir İktisat Kongresi ve İbrahim Ebilov. 24 Şubat 2021 [https:// www. cumhuriyet.com.tr](https://www.cumhuriyet.com.tr) > ...
17. Şimşir Bilâl. (2013). Ankara'da açılan ilk Azerbaycan temsilciliği. İrs:Miras, Sayı 7.

BÜYÜK TAARRUZ'DA YER ALAN YUNAN KOMUTANLAR

GREEK COMMANDERS IN THE GREAT ATTACK

Elif SOYLU¹

¹Iğdir Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Iğdır,
Türkiye./ ORCID ID: 0000-0002-6454-44141

Ezgi BOZBAY EKMEKCI²

²Karabuk Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Karabuk,
Türkiye/ ORCID ID: 0000-0003-3994-7536

Özet

Başkomutanlık Meydan Muharebesi adı da verilen Büyük Taarruz, 30 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun Yunan ordusuna kesin zaferiyle sonuçlanan Türk tarihinin en önemli mücadelelerinden biridir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın komutasında kazanılan Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin ardından bozguna uğrayan Yunan ordusu 9 Eylül 1922 tarihi itibarıyla İzmir'i terk etmeye zorlanmıştır. Kurtuluş Savaşı adı verilen dönemin Türk ordusu açısından olumlu olarak sona erdiren Büyük Taarruz sonrası Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başında olan Türk ordusu tecrübeli ve vatansever Türk kumandanlarıyla süreci oldukça başarılı yöneterek kesin zafere ulaşmıştır. Trk kumandanlarının karşısında yer alan Yunan kumandanlar da içinde buldukları süreci zaferle sonuçlandırmak için oldukça çaba sarf etmişlerdir. İngilizlerin gizli desteğini alsalar da başarılı olamayan Yunan ordusu komutanları beklemedikleri bir başarısızlıkla karşı karşıya kalmışlardır. Hatta Büyük Taarruz'un en önemli komutanlarından olan Nikolaos Trikupis Türk ordusu tarafından esir alınmış ve bir yıl boyunca esir olarak yaşamıştır. Sonrasında ise bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Yunan Karargâhına atanmıştır.

Bu çalışmada Büyük Taarruz'da yer alan Yunan komutanlar hakkında bilgiler verilecek ve sürece katkıları, faaliyetleri ve akıbetleri aktarılacaktır. Büyük Taarruz'da Yunan cephesindeki kumandanlar olan Yorgo Hacianestis, Nikolaos Trikupis ve Kimon Digenis'in biyografileri hakkında bilgiler verilecek, savaş süresince yaptıkları faaliyetler, hatalar, başarılar ve savaşın sonucundaki tutumları incelenecektir. Özellikle savaş sonrası esir düşen 1. Kolordu Komutanı olan Nikolaos Trikupis'in esaret süreci, sonucu ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat Yunan Karargâhına atama süreci ve bu durumun Yunan ordusunda ne gibi sonuçlar doğurduğu incelenecek böylece Türk tarihi açısından oldukça önem arz eden bu savaşın Yunan ordusu ve komutanları açısından ne ifade ettiği belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Yunan, Büyük Taarruz, Yunan Kumandan, Gazi Mustafa Kemal Paşa

Abstract

The Great Offensive, also called the Battle of the Commander-in-Chief, is one of the most important struggles in Turkish history, which resulted in the definitive victory of the Turkish army over the Greek army on 30 August 1922. The Greek army, which was defeated after the Battle of Dumlupınar, which was won under the command of Gazi Mustafa Kemal Pasha, was

forced to leave İzmir as of September 9, 1922. After the Great Offensive, which ended the period called the War of Independence positively for the Turkish army, it has become certain that Anatolia is the Turkish homeland. The Turkish army, led by Gazi Mustafa Kemal Pasha, managed the process very successfully with experienced and patriotic Turkish commanders and achieved a decisive victory. The Greek commanders, who were against the Turkish commanders, also made great efforts to end the process they were in with victory. Although they received the secret support of the British, the Greek army commanders, who could not be successful, faced an unexpected failure. In fact, Nikolaos Trikupis, one of the most important commanders of the Great Offensive, was taken prisoner by the Turkish army and lived as a prisoner for a year. Afterwards, he was appointed to the Greek Headquarters by Gazi Mustafa Kemal Pasha himself.

In this study, information about the Greek commanders who took part in the Great Offensive will be given and their contributions to the process, their activities and their fate will be conveyed. Information will be given about the biographies of Yorgo Hacıanestis, Nikolaos Trikupis and Kimon Digenis, who were the commanders on the Greek front during the Great Offensive, and their activities, mistakes, successes and attitudes at the end of the war will be examined. In particular, the captivity process of Nikolaos Trikupis, the Commander of the 1st Corps, who was captured after the war, and the process of appointing Gazi Mustafa Kemal Pasha to the Greek Headquarters and the consequences of this situation in the Greek army will be examined. What it means for the Greek army and its commanders will be determined.

Keywords: Turkish, Greek, Great Attack, Greek Commander, Gazi Mustafa Kemal Pasha

GİRİŞ

Türk tarihinde önemli bir yeri olan Büyük Taarruz Türk komutanların askeri başarılarını da ön plana çıkarmıştır. Kazanılan bağımsızlık mücadelesinde elbette ki Türk komutanların etkisi büyüktür. Farklı bir yönden bakacak olursak Yunan ordusunun yenilgisinin sorumlusu da Yunan komutanlar olarak görülmüştür. Başladıkları mücadelede başarısız olan Yunan komutanlar esir düşmüş ve kimisi kendi orduları tarafından idam edilmiştir. Büyük Taarruz'da karşımıza Yorgo Hacıanestis, Nikolaos Trikupis ve Kimon Digenis isimli komutanlar çıkmaktadır. Bu komutanların Büyük Taarruz'da nasıl rol oynadıkları ve akıbetlerinin irdelenmesi gerekmektedir.

Nikolaos Trikupis

Nikolas 1869 yılında Mesolongi Yunanistan'da dünyaya gelmiştir. Babası Themistocles Trikupis idi. Nikolas 1881 yılında Pire'de başladığı askeri okulu yedi yıllık eğitim sonrası 1888'de bitirmiş ve ardından Hellenic Military Academy'den topçu teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Fransa'ya giderek Le Mans'taki 26. Sahra Topçu Alayı'nda görev yapmış ve 1895 yılına kadar kalmıştır. Nikolas, Ovrur ve Orleans yanındaki Serkote'de bulunan kampta topçuluk ve atış eğitimi almıştır. Daha sonra 1890-1892 yılları arasında Fontenblo'daki Topçu Tatbikat Okuluna ve Sömür'de bulunan Süvari Tatbikat Okulu'na gitmiştir. Paris'te 1893-1895'te Yüksek Harp Okulunu bitirmiştir. Nikolas Atina'ya Kasım 1895'te döndükten sonra (Trikupis, 1967) 1896'da düzenlenen Yaz Olimpiyatlarında 1718 derece ile 200 metre silahla atış yaparak üçüncü olmuştur. Nikolas Trikupis'in resmen mesleğine başladığı görev 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan savaşı olmuştur. Savaş sırasında 1. Piyade Tümeni kurmaylığı yapan Nikolas, 1904'te yeni kurulan Genelkurmay Başkanlığı'nda görevine devam etmiştir. 1912-1913 yılları arasında meydana gelen Balkan Savaşları'nda 3. Piyade Tümeni ve Damianos Müfrezesi

Komutanı olarak yer almıştır. Balkan Savaşlarının sona ermesinden sonra alay komutanlıkları, ordu kurmay başkanlığı, 3. Ordu kurmay başkanlığı ve Yunan Ordusu Kurmay Başkan Yardımcılığı görevlerine getirilmiştir. 1914-1918 yılları arasında meydana gelen I. Dünya Savaşı'nın Makedonya Cephesi'nde 3. Piyade Tümen komutanı olarak yer almış ve 1918'de Tümgeneral rütbesine yükselmiştir. Yunan Ordusu'nun İzmir'e girişi ile başlayan Türk Kurtuluş Savaşı sırasında 3. Tümen komutanlığı yapmış ayrıca İnönü muharebelerinde bulunmuştur. Nikolas, 1921'deki taarruz öncesi Eskişehir'i ele geçirmek için Kuzey Grubu'nda görev almış ve kısa süre sonra Temmuz'da Afyonkarahisar'daki Güney Grubu'na geçmiştir. Aralık ayında 1. Kolordu komutanlığına atanan Nikolas'ın emrinde beş tümen bulunuyordu. (www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis, 2023)

General Trikupis'in amacı aslında Dumlupınar'a girmektir. Bölgede olduğuna inandığı General Franko'nun kuvvetleri ile birleşerek yeni bir savunma hattı oluşturmayı planlayan Nikolas, Türklerin muharebe hatlarını kesmesi ile ciddi bir problemle karşı karşıya kalmıştır. Telgraf hatlarının kesilmesi, askerlerin karşı karşıya kaldığı açlık ve Türklerin Yunan ordusunu yavaş yavaş bir çember içerisinde alması Trikupis'in durumunu zorlaştırmıştır. Tam bu sıralarda 30 Ağustos sabahı 1. Ordu bölgesine bizzat Mustafa Kemal Paşa, 2. Ordu bölgesine ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa gelerek olayları yakından takip etmişlerdir. Durumu haber alan General Trikupis bir yolunu bularak Kızıldaş deresi üzerinden Murat Dağlarına kaçmayı başarmış ancak beyaz bayrak çekerek (Sarısaman, 2022) 2-3 Eylül 1922 gecesi Türklere teslim olmuştur. (Heyet, 1986) General Trikupis'in yanı sıra General Diyenis ve üst rütbeli pek çok Yunan askeri esir edilenler arasındadır. (Gülen, 2022)

General Nikolas Trikupis teslim olduğu anı şöyle anlatır; *“böyle korkunç bir durumda içim istemeyerek topların ve makinalı tüfeklerin kırılıp dökülmesi emrini verdim ve bu yapıldı. Bundan sonra yakınımıdaki subaylar bana askerlerin tavırları hakkında imzalı bildirimler verdiler ve sonunda Türk mızraklarının hemen hemen hatlarımıza ulaştıklarını adamlarımızın direnme olasılığı bulmadan öldürüleceklerini görünce teslim bayrağının kaldırılmasını kabul ettim. Tekrar ediyorum: teslim olmayı şahsi hayatım için değil, müdafaa kudretini tamamen kaybetmiş ordu bakiyesini mahvolmaktan kurtarmak için kabul ettim. Teferruata girmek istemiyorum. Sorulabilecek suallere verilmiş cevaplar uzun raporumun içindedir ve bu rapor tetkikten geçmiştir...”* (Parlak, 1983)

General Trikupis ve beraberinde esir edilenler 3 Eylül 1922 günü Uşak'a getirilmiştir. Uşak'ta Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz tarafından karşılanmışlar ve daha sonra Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın huzuruna çıkarılmışlardır. (Sarısaman, 2022, s. 139) İsmet Paşa tarafından son derece arkadaşça karşılanan grup bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkarılmışlar ve Paşa kendisinin esir değil misafir olduğunu belirterek, Küçük Asya Orduları komutanı olduğu bilgisini vermiştir. (Trikupis, 1967, s. 103) Ayrıca General, Mustafa Kemal Paşa'nın bu kadar genç ve güçlü duruşu karşısında hayranlığını gizleyememesinin yanı sıra, İstanbul'da bulunan eşinin esir bulunduğundan haberdar edilmesini rica etmiştir. (Adıvar, 1998)

General Trikupis Yunanistan'a gönderildikten sonra savaş meydanındaki görevinden dolayı suçlu bulunmamış ve görevine devam ederek 1927'de Tümgeneralliğe terfi etmiştir. (Heyet, 1986, s. 11703) Trikupis anılarında Yunanistan'a döndüğünde kendisine cesaretsiz ve korkak olarak bakıldığını anlatmıştır. Önemli olan şeyin neden esir edildiği ve bu noktaya nasıl gelindiğine bakılması gerektiğidir. (Trikupis, 1967, s. 105)

General Trikupis 27 Kasım 1927'de emekli olmadan hemen önce Korgeneral olmuş ve Attika ile Boeotia'nın valisi olmuştur. Nikolas Trikupis 27 Şubat 1959'da 90 yaşında iken Atina'da vefat etmiştir. (www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis, 2023)

Yorgo Hacianestis

Yeorgos Hacianestis olarak da bilinen Yorgo Hacianestis'in babası Nikolaos Hacianestis annesi ise İakovos Picipios'dur. 1882 yılında Yunan Askeri Akademisi'nden topçu üsteğmen olarak mezun olmuş ve Almanya'ya göreve gitmiştir. Bir süre Yunan Askeri Coğrafi hizmetinde bulunduktan sonra 3. Tugay'a kurmay subayı olmuştur. Bu göreve atanan ilk Yunan subaylardan biri olan Yorgo daha sonra bu görevinden istifa etmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı 1. ve 2. Balkan Savaşlarında görev yapmıştır. Albaylığa terfi ettikten sonra Yunan Askeri Akademisi müdürü olmuştur. Sakarya Muharebesi'nde Yunan ordusuna başkomutan olarak atanmıştır. (Hacianestis)

Büyük Taarruz sırasında Yunan komutasındaki bazı komutanlar asi sayılan hareketlerde bulununca değişim yapılmasına karar verilerek Yunan komutasına 52 yaşında olan Yorgo Hacianestis getirilmiştir. (Öksüz & Köse, 2017) Hükümet Yorgo'dan önce komutanlık yapan Anastasios Papulas'ı yaşlandığı için görevden istifa ettiği açıklasa da işin aslı öyle değildir. Bu iki komutan arasında önemli iki fark bulunuyordu. Eski komutan Afyon-Eskişehir hattını savunma taraftarı olurken Yorgo biraz daha geride kalmayı ve kısa savunma hattı oluşturmayı düşünüyordu. Yorgo için asıl önemli olan plan İstanbul'du. Çünkü eğer İstanbul'u ele geçirirlerse Türkler mecburen bütün anlaşma şartlarını kabul etmek zorunda kalacaktı. (Varlık)

Kibirli yapısıyla tanınan Yorgo, Sakarya Muharebesinden sonra İzmir'de cepheleri teftiş ettikten sonra orada bulunan bir muhabirin "Cepheyi gezdiniz, Mustafa Kemal'i gördünüz mü?" diye sorduğunda "Ne? Mustafa Kemal mi? Kim bu adam?" Ben böyle bir komutan tanımıyorum." Cevabını vererek Yunanlılar tarafından alkışlanmıştır. Fakat yaptığı planları gerçekleştiremediği ve yaşanan yenilgide katkısı bulunduğu için Altılar Davası isimli meşhur davada yargılanarak silah arkadaşlarıyla birlikte idam edilmiştir. (Hacianestis! Mağrur Kumandan! Gel de Ordularını Kurtar Şimdi, 2020)

Kimon Digenis

1871 yılında Kimolos'ta doğan Kimon Digenis, Yunan Akademisi'nden mezun olduktan sonra 1891 yılında Topçu Teğmeni olarak görev yapmıştır. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nda cephede yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Albay Kostantinos Manetas yerine komutan olarak atanmıştır. Büyük Taarruz sırasında askerleriyle birlikte esir edilmiş ve özgür kaldıktan sonra ordusuyla birlikte hükümeti deviren isyanda ye aldığı için ordudan ihraç edilmiştir. (Digenis, 1929)

Kimon Digenis Askerleri ile Birlikte Esir Kampına Götürülürken
(www.pingudumuzayede.com, tarih yok)

SONUÇ

Türk tarihinde eşine rastlanmayan bir mücadele örneği olan Büyük Taarruz Türklerin kesin zaferi Yunan ordusunun ise yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yeni kurulan Türkiye'nin temelini oluşturması bakımından oldukça önemli olan bu savaş ile Anadolu'nun Türk yurdu olduğu bütün dünyaya ispatlanmıştır. Bu süreçte Türk komutanlarının başarıları ve zafere olan inançlarının yanı sıra Yunan komutanların da ele alınması gerekmektedir. Zira Türkleri mağlup ederek özellikle İstanbul'dan çıkarmak isteyen Yunan komutanlar Avrupa ülkelerinden yardım almalarına rağmen başarılı olamamaları onlar ve ülkeleri adına büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Burada ismi geçen üç önemli komutan olan Kimon Digenis, Yorgo Hacıanestis ve Nikolaos Trikapis büyük umutlarla taarruzda komutan olarak görev almalarına rağmen kaybettikleri savaş sonrası Türk ordusuna esir düşmüşlerdir.

KAYNAKÇA

ÖKSÜZ, Hikmet - KÖSE, İsmail, “Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz”, *Türkiyat Mecmuası*, C.27/2, 2017, s. 207-238.

VARLIK, Ali Bilgin, “Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi”, *Arel Usam Stratejik Bakış*, C.1, S.6, s. 31-58.

Büyük Ordu ve Donanma Ansiklopedisi, C.7.

“Hacianestis! Mağrur Kumandan! Gel de Ordularını Kurtar Şimdi”, *Sabah Gazetesi*, 30 Ağustos 2020.

Büyük Askerî ve Deniz Ansiklopedisi, C.3, 1929.

General Nikolas Trikupis, General Trikupis’in Hâtıraları, (Çev: Ahmet Angın), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1967.

<https://www.biyografi.info/kisi/nikolaos-trikupis> Erişim: 19.08.2023.

SARISAMAN, Sadık, “Yunan Başkomutanı Trikopis’in Esareti Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C.24, Kasım 2022.

HEYET, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.22, Milliyet Gazetecilik, 1986, s.11704.

GÜLEN, Ahmet, “Hatıralar Ekseninde İsmet Paşa’nın Büyük Taarruz Dönemindeki Faaliyetleri”, 100. Yılında Büyük Taarruz, (Ed: Temuçin Faik Ertan, Kadri Unat), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Kasım 2022.

Türkmen PARLAK, İşgalden Kurtuluşa “2”, Yunan Ege’den Nasıl Gitti? “Son Günler”, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, 1983, s.238-275.

ADIVAR, Halide Edip, Türkün Ateşle İmtihanı, C.3, Cumhuriyet Gazetesi, Eylül 1998.

BÜYÜK TAARRUZ SIRASINDA ÇIKAN BÜYÜK İZMİR YANGINININ TÜRK VE DÜNYA BASININA YANSIMALARI

REFLECTIONS OF THE GREAT IZMIR FIRE TO THE TURKISH AND WORLD PRESS
DURING THE GREAT ATTACK

Elif SOYLU¹

¹Iğdir Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Iğdır,
Türkiye./ ORCID ID: 0000-0002-6454-44141

Rümeysa ÜZMEZ²

²Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Uzman Tarihçi
ORCID ID: 0009-0003-7354-3874

Özet

Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Rum Sındığı adları da verilen, 26 ağustos 1922 de başlayıp 18 Eylül 1922’de sona eren Büyük Taarruz Türk tarihinin önemli olaylarından. Türk ordusu Büyük Taarruz’da mücadele ettiği Yunan ordusuna karşı direnerek önemli bir zafer kazanmış ve milli mücadeleyi başarıyla yürütmüştür. Kazanılan bu zaferle Anadolu artık kesin olarak Türk kabul edilmiş ve aynı zamanda yeni Türkiye’nin temelleri atılmıştır. İzmir’in 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayıp 9 Eylül 1922 tarihinde sona eren Yunan işgali sırasında 13 Eylül tarihinde başlayıp beş gün boyunca çıkan yangında şehrin önemli bölümleri adeta kül haline gelmiştir. Bu olay gerek Türk tarihi gerekse Batı tarihi açısından oldukça tartışmalara yol açmıştır. Büyük İzmir Yangını olarak kayıtlara geçen bu olay sadece Türk literatüründe değil aynı zamanda yabancı literatürde de yerini almış ve konuyla ilgisi olan veya olmayan bir çok ülke tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Meydana gelen bu olay Türk ve dünya basınında genişçe yer almıştır.

Başta İngilizler olmak üzere Amerikan, İtalyan ve Fransız basını yangının tek sorumlusunun Türkler olmayacağını belirten demeçler vermekten çekinmemişlerdir. Ortaya çıkan belgeler ise yangının ülkeden çıkmaları istenen Ermeni çeteler ve destekçileri tarafından çıkarıldığını göstermektedir. Yangın bir Ermeni mahallesinde başlayıp İzmir’in üçte ikisini tahrip olmasına sebep olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün de tepki göstermekten çekinmediği yangının tahribatı oldukça büyük olmuştur.

Bu çalışmada, hala tarihçiler arasında tartışma konusu olmaya devam eden, İzmir yangınının, İngiliz, Amerikan, İtalyan ve Fransız basınında yer verilmesi araştırılacak ve gerekli değerlendirmeler yapılacaktır. Konuyla ilgili çeşitli kaynak ve çalışmalardan faydalanılarak, yabancı basın ve Türk gazeteleri incelenerek Türk ve Dünya basınında olayın nasıl değerlendirildiği belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Yangın, Yunanlılar, Ermeniler, Basın

Abstract

The Battle of the Commander-in-Chief, the Great Offensive, which started on August 26, 1922 and ended on September 18, 1922, is one of the important events in Turkish history. The Turkish army won an important victory by resisting the Greek army, which it fought in the Great Offensive, and successfully carried out the national struggle. With this victory, Anatolia was now definitely accepted as Turkish and at the same time the foundations of a new Turkey were laid. During the Greek occupation of İzmir, which started on May 15, 1919 and ended on September 9, 1922, important parts of the city were almost turned into ashes in the fire that started on September 13 and lasted for five days. This event has caused quite a controversy in terms of both Turkish history and Western history. This event, which was recorded as the Great Fire of İzmir, took its place not only in Turkish literature but also in foreign literature and was closely followed by many countries, whether or not related to the subject. This event was widely covered in the Turkish and world press.

The American, Italian and French press, especially the British, did not hesitate to make statements stating that the Turks would not be solely responsible for the fire. The documents that emerged show that the fire was started by the Armenian gangs and their supporters who were asked to leave the country. The fire started in an Armenian neighborhood and destroyed two-thirds of İzmir. The destruction of the fire, which Mustafa Kemal Atatürk did not hesitate to react to, was quite large.

In this study, the coverage of the İzmir fire, which is still a subject of debate among historians, in the British, American, Italian and French press will be investigated and necessary evaluations will be made. By making use of various sources and studies on the subject, foreign press and Turkish newspapers will be examined and it will be determined how the event is evaluated in the Turkish and World press.

Keywords: İzmir, Fire, Greeks, Armenians, Media

GİRİŞ

İzmir'in kurtuluşu kutlamaları sürerken 13 Eylül itibarıyla gazetelerde Atina kaynaklı olmak üzere bazı haberler yapılmaya başlanmıştır. İleri Gazetesi'nin verdiği habere göre ilk İzmir yangını 8 Eylül'de sabah 6 sularında başlamıştır. Zaten Yunanlılar eğer İzmir'den zorla çıkarılırlarsa İzmir'i yakıp yıkacakları yönünde söylentiler yaymışlardır. Bunun üzerine 8 Eylül sabahı İzmir İtfaiye Müdürü Greşkoviç'in aktardığına göre 8 Eylül sabahı iki Yunan askeri bir kutu kibriti yakarak Hacıistan Mahallesi'nin Çavuş sokağında bulunan 2 numaralı evin penceresinden içeri attılar. Bu küçük yangın kontrol altına alınsa da İzmir'i neredeyse yok edecek Büyük Yangının fitilini ateşlediği aşikârdır. (Elmacı, 2022)

Yurt dışı basına bakacak olursak, yabancı basın yangının hemen ertesi gün haberleri yayımlamaya başlamıştır. Hatta Türk basını yabancı basından alıntı yaparak haber yapmıştır. Atina ve Londra kaynaklı gazeteler haberleri Londra merkezli yaparken Fransa (Çakır, 2022) bizzat muhabirini İzmir'e göndererek yangınla ilgili bilgileri birinci elden edinmiştir. Bütün dünya Fransa'nın yaptığı gazete haberlerini kabullenerek yangını Türklerin çıkardığını iddia etmiş, hakkında olumsuz bakış açısı elde etmişlerdir. (Elmacı, 2022)

Türk Basını

Dünyayı sarsan İzmir yangını ilk olarak yabancı basın kaynaklı haberler yapmıştır. İzmir'den oldukça uzakta bulunan Ankara'da çıkan *Öğüt Gazetesi* Amerika kaynaklı bir haber yaparak Amerika Hariciye Nazırının yazdığı ve yangından Türkleri sorumlu tutan mektubunu yayımlayarak yabancı basının olaya bakış açısını ve ön yargısını aktarmıştır. (Kaya, 2010)

Akşam Gazetesi yangından birkaç gün sonra “*İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler*” (İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler, 1922) başlıklı bir haber yayımlayarak Yunanlıların ve İstanbul Rumlarının bu yangını fırsat bilerek sorun çıkarmaya çalıştıklarını iddia etmiştir. Gazeteye göre yangını karışıklık çıkarmak isteyen Yunanlılar çıkarmıştı zira Türklerin kendi mallarını ve çok sevdikleri şehirlerini yok etmeye çalışmaları mümkün değildir. (Elmacı, 2022)

Yangından sonra İzmir’de irili ufaklı pek çok yangın meydana gelmiştir. *Akşam Gazetesi* 13 Eylül 1922 günü “*İzmir’e Ne Olmuş?*” başlıklı bir haber yayımlayarak karışıklığı dile getirmiştir. (Gökdemir, 2007) *Tevhid-i Efkar* ise İzmir İtfaiye Müdürü’nün hazırladığı raporu ve itfaiye 2. Kumandanı Afklavirani Veldiyotis’in ifadesini yayımlayarak 13 Eylül’de çıkan büyük yangının ayrıntılarını gazetede vermiştir. Buna göre bir Ermeni hanesinde yangın başlayınca itfaiye derhal oraya yönlendirilmiş ve şiddetli rüzgar sebebiyle yangının söndürülmesi konusunda oldukça zorluk yaşanmıştı. İtfaiye bu yangınla uğraşırken aynı anda yakındaki bir Ermeni kilisesinde de aynı şekilde büyük bir yangın başlamıştı. (Elmacı, 2022) 13 Eylül 1922 de başlayan bu yangın 18 Eylül 1922’de tamamen söndürülebilmıştır. (Kıyıcı, 2018)

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, biraz daha sert bir üslup kullanarak Yunanlıların zaten senelerdir ülkeyi istila ettiğini yapmadıkları kötülüğün kalmadığını belirtmiş şimdi de şehri yaktıklarından söz etmiştir. (Yunan Yaygaraları, 1922) *Sabah Gazetesi* ise “*Güzel İzmir’imizde Bir Harik-i Hail*” (Güzel İzmir’imizde Bir Harik-i Hail, 1922) başlıklı haberinde yangınla ilgili bilgi verse de nedenini henüz bilmedikleri ifade edilmiştir. Bir diğer gazete olan *Tevhid-i Efkar* yaklaşık iki bin kadar evin kül olduğunu bin kişininse öldüğünü aktarmıştır. (Elmacı, 2022)

Vakit Gazetesi 20 Eylül’de İzmir yangınında Yunanlıların işi olduğunu yazmıştır. Gazete yazısında Yunanlıların Anadolu’da tutunamayacaklarını anladıklarında tüm ülkeyi yakacaklarını Yunanistan’daki gazetelerde de yazıldığını altını çizmiştir. Örnek olarak da 30 Mart 1922 tarihli *Atina*’da çıkan *İmbros* gazetesinde “Ankara hükümeti orduları İzmir ve Tarakya’yı istiyorsa bırakın gelsinler buraları onlara vereceğimize tüm ülkeyi yakarız.” Satırlarına ve İzmir’deki kilisede Yunan Generak Papoulos’un bir konuşmasında İzmir’i yakacaklarına dair konuşmasına atıfta bulunulmuştur. (Karaşin, 2022)

İngiliz Basını

9 Eylül’den sonra özellikle 13 Eylül’den sonrası yaşanan gelişmeler İngiliz çıkarlarına yönelik kanıtlara dayanmayan, tek taraflı olarak değerlendirilmiştir. İngiliz basınının bu yangını taraflı olarak ele almasında o günün siyasi ve diplomatik durumu da etkili olmuştur. İngilizlerin desteklemiş olduğu Yunan ordusunun mağlubiyet alması İngiltere’nin de siyasi anlamda olumsuz sonuçlar almasına sebep olmuştur. Aynı zamanda İngilizlerin, Yunan ordusu üzerinden Anadolu’da elde etmek istediği çıkarlarının gerçekleşmemesi de taraflı haber yapmalarında etkili olmuştur. (Özcan, 2015) Dolayısıyla İngiltere İzmir yangını haberlerini yaparken Milli Mücadele süresince gösterdiği Türk karşıtı tutumunu sürdürmüştür.

The *Yorkshire Post* gazetesi “*İzmir’de Büyük Yangın*” başlıklı ve 15 Eylül tarihli haberinde Türklerin Ermeni karşıtı bir harekette bulunmak için böyle bir girişimde bulunduğunu fakat bunları kanıtlayacak derecede delillerin bulunmadığını iddia etmiştir. Ertesi gün çıkan *Western Daily Press* gazetesi ise İzmir yangınına katliam olarak nitelendirirken Türklerin yaptıkları katliamın belli olmaması için şehri yaktıklarını iddia etmiştir. (Elmacı, 2022) The *Western Morning News and Mercury* 16 Eylül 1922 yılında “*Türkler İzmir’i Yaktı*” başlıklı haberinde Türk kundakçılarının yangının başlattığını, Ermenilerin tamamının katledildiğini ve şehrin üçte

ikisinin yandığını yazmıştır. Kanıt olarak ise Yunan ordusunun geri çekilirken verdiği zarardan kaynaklandığını belirtmiştir. (Çakır, 2022)

Fransız Basını

Fransa’da yayınlanan gazetelerde Türklerin büyük bir hızla ilerlediği, mücadelenin Türkler lehine sonuçlandığı, mültecilerin ve askerlerin birbirine karışmış bir şekilde trenlerle İzmir’e geldiği, Türklerin Bursa ve İzmir’e girdiği, Yunan ve Ermenilerin bölgede yangınlar çıkardıkları, yağma ve katliamlar yaptıkları yazılmıştır. (Çakır, 2022) Fransız basını yangını kendi muhabirleriyle bilgileri birinci elden edinerek daha kesin haberler yapmayı başarmıştır. Yangında Türklerin bir sorumluluğu olmadığını, aksine yangını Ermeni ve Rumların çıkardığını iddia etmişlerdir. (Gökdemir, 2007)

Fransız donanmasının kumandanı Amiral Charles Dumesnil bu konu hakkında hazırladığı raporunda Rum ve Ermeni mahallelerinde çok sayıda cephane, patlayıcı ve yanıcı malzeme bulunduğunu, Rumların İzmir’in Türklere bırakmaktansa yakıp yıkacakları hakkında propagandalar yaptıklarını yazmıştır. (Karaşin, 2022) Western Daily Press’in 16 Eylül tarihli haberinde “*gerçekten de Türklerin İzmir’i harabeye çevirme nedeni yoktur. Liman onlar için şimdi tarafsızlaştırılmış İstanbul’dan bile daha önemlidir.*” cümlelerini kullanmıştır. (Elmacı, 2022) Fransız gazetesi Le Figaro 20 Eylül’de yaptığı habere göre çıkan yangında Türklerin en ufak bir sorumluluğu olmadığını yazmıştır. (Gökdemir, 2007) Gazetenin belirttiğine göre Ermeniler şehirden ayrılmadan önce –özellikle Türklerin neden olduğu düşünülün diye- Ermeni mahallesinde yangın çıkarmışlardır. Le Levant gazetesi ise bir gün sonra ellerindeki kanıtları sunarak yangının Ermeniler tarafından Ermeni mahallelerinde çıkarıldığını, bunun kanıtının ise yangının başladığı Ermeni evlerinde uzun süredir kimsenin yaşamadığını belirterek vermiştir. (Elmacı, 2022) 20 Eylül’de Le Temp gazetesi “*100 kadar Ermeni ve Yunanlının Türk polisleri tarafından komşularının binalarına petrol dökerken yakalandığının*” ve yakalanan bu Yunan ve Ermenilerin yangını çıkardıklarını itiraf ettiklerini yazmıştır. (Karışman, 2011) Yine L’Illustration gazetesi 30 Eylül tarihli haberinde yangın raporunu gazetede yayımlayarak yangın sonrası silah ve bomba seslerini duyan muhabirlerinin aktardığı “*...Türk işgali altında yaşamaktansa ölmeye karar vermiş olan Ermeniler evlerini yangına vererek, Türklerle savaşmaya başladılar...*” cümlelere yer vermişlerdir. İngiliz basınının taraflı tutumuna karşılık Fransız basınında İzmir yangınının çıkışında sorumlu tutulanlar Rumlar ve Ermenilerdir. Özellikle Fransız gazetelerine yansımış olan İzmir’deki gazete muhabirlerinin ve mültecilerin tanıklıkları büyük bir öneme sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. (Elmacı, 2022)

Amerikan Basını

Amerikan basınında İzmir yangını ile ilgili yapılan ilk haberler genellikle kaynağını Atina ve Londra’dan sağlıyordu. Bu kaynaklardan gelen haberler de önyargılı bir şekilde yangının sorumlusu olarak Türkleri görüyordu. Habere göre “*Londra’dan gelen son raporlar göstermektedir ki Yunan ve Ermeni mahalleleri tümüyle yok olmuştur. Fakat Türk mahalleleri Güneybatıdan esen rüzgar nedeniyle yangının etkisi altında kalmamıştır. Atina’dan açıklanan raporlara göre mahalleler, Türkler tarafından galibiyetlerini kutlamak için yakılmış ve insanlar bu yüzden katledilmiştir.*” (Göktürk, 2012) The New York Times 15 Eylül 1922 yılında “*İzmir Yanıyor, 14 Amerikalı Kayıp, Türkler Şehri Yaktığı İçin 1000 Kişi Katloldu*” başlığıyla duyurdu. (Göktürk, 2012) 17 Eylül 1922’de The Hartford Courant gazetesinde İzmir yangınının şiddetini “*Yangın Tarafından Yok Edilen Büyük Liman’dan Geriye Sadece Türk Mahallesi Kaldı*” başlığı ile yayın yapmıştır. (Göktürk, 2012)

Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun (Near East Relief Organization) temsilcisi Amerikalı Mark O. Prentiss raporunda, Amerika'da yangının sorumlusu olarak Türklerin görüldüğünü yazmıştır. Fakat Ermeni ve Rumların İzmir'i Türklere bırakmak istemediklerini de söylemiştir. Prentiss farklı kaynaklardan gelen kanıtları inceledikten sonra yangının kaynağının Ermenileri işaret ettiğini söylemiştir. Raporunun sonunda Prentiss, Türklerin İzmir'i yaktığına dair bir kanıt bulamadığını söylemiştir. Onun hazırlamış olduğu bu rapor The Birmingham Age-Herald ve The Bridgeport Telegram isimli Amerikan gazetelerinde yayımlanmıştır. (Karaşin, 2022)

İlk başta İngiliz kaynaklı haberler yapan Amerikan basını yangından Türkleri sorumlu tutarken sonrasında kaynaklarını Fransa'dan sağlayınca Türklerin yangında bir sorumluluğu olmadığını yazmışlardır. Ülkenin meşhur gazetesi The New York Times 15 Eylül'de yaptığı haberde yangından Türkleri sorumlu tutmuş hatta İzmir'deki Amerikan Koleji'nde Amerikalı 14 öğretmenin kayıp olduğunu yazmışlar fakat daha sonra bu öğretmenlerden yangından sağ olarak kaçabildikleri haberini alınca yaptıkları haberi düzeltmişlerdir. Bu haberden bir hafta sonra ise "*Fransızlar Türkleri Akladı- Dışişleri, İzmir'deki Yangına Türklerin Neden Olduğunu Reddetti*" başlıklı haberinde yangından Türklerin sorumlu tutulması için yeterince kanıt olmadığını belirtmiştir. (Elmacı, 2022)

İtalyan Basını

İtalyan basını çıkan yangın sonrası Fransız basınının yaptığı gibi Türklere destek veren haberler yapmışlardır. Türklerin, Yunanlıların yapmış olduğu katliama aynı şekilde karşılık vermediklerini ifade etmişlerdir. (Koloğlu, 2003)

SONUÇ

Büyük Taarruz sonraki meydana gelen Batı'nın verdiği isimle Büyük İzmir Yangını her daim tartışmalara konu olan bir olaydır. Tartışılmasının en büyük sebebi bu kadar büyük bir tahribata yol açan yangının nasıl meydana çıktığı ve kim tarafından yapıldığının bilinmeyesinden kaynaklıdır. Türk basını başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde basılan gazetelerde günlerce bu olay işlenmiş ve yangının şehirden çıkarılan Yunanlılar tarafından mı yoksa şehirde tekrar asayiş sağlamak isteyen Türkler tarafından mı çıkarıldığı tartışılmıştır. Türk basını için elbette ki bu olay şehirden çıkarılan Yunanlıların eseridir zira öncesinde şehri yakacaklarını bizzat kendileri dile getirmişlerdir. Olayın ilk olarak Ermeni mahallesinde çıkarılması da bölgedeki Ermenilerin kışkırtılmak amacıyla olduklarının göstergesidir.

KAYNAKÇA

ÇAKIR, Gül, “İngiliz, İtalyan ve Fransız Basınında Büyük Taarruz ile İlgili Yayınlanan Haberler ve Türk Basınındaki Yansımaları”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.24, S.100 Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, Kasım 2022, s. 38-53.

ELMACI, Mehmet Emin “Kara Günden Ak Güne İzmir ve İzmir Yangınının Basına Yansımaları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XXII, 2022, s. 73-115.

GÖKDEMİR, Oktay, “Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını”, ÇTAD, VVI/15, Güz 2007, s. 19-38.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, “Amerikan Basınından İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)” ÇTTAD, XII/24, 2012, s. 123-147.

“Güzel İzmir’imizde Bir Harik-i Hail”, Sabah Gazetesi, 15 Eylül 1922.

“İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler”, Akşam Gazetesi, 17 Eylül 1922.

KAYA, Mevlüt, “Büyük İzmir Yangını Sonrası Mesken Bunalımı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2010.

“Yunan Yaygaraları”, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 19 Eylül 1922.

KARAŞIN, Alper, “İzmir Yangını Hakkındaki Tartışmalar Üzerine Bir İnceleme”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XXII- Özel Sayı, 2022, s. 117-157.

KARIŞMAN, Mustafa, “Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, ÇTTAD, X/22, 2011, s. 77-93.

KOLOĞLU, Orhan, “Batı Basınındaki Haber ve Yorumlarla İzmir Yangınının Ardındaki Gerçekler”, Popüler Tarih, Eylül 2003, s. 52-57.

KIYICI, Aşir Kayhan, “Büyük İzmir Yangınına Hatırlamak (13 Eylül 1922)”, Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, C. 13, S. 25, 2018, s. 149-164.

ÖZCAN, Orhan, “İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteciler Sorunu (Eylül 1922)” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XV/31, 2015, s.177-200.

**1914-1918-CI ILLƏRDƏ TÜRKÜSTAN ƏHALİSİNİ AZADLIQ MÜBARİZƏSİNƏ
SÖVQ EDƏN SOSIAL-İQTİSADI AMİLLƏR**
SOCIO-ECONOMIC FACTORS THAT PROVIDED THE POPULATION OF TURKESTAN
TO THE FREEDOM STRUGGLE IN 1914-1918

Əliyeva Təhminə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin Quba filialı

Özet

Birinci dünya müharibəsi zamanı Rusiyada siyasi vəziyyət daha kəskin hal almışdır. Müharibəsi zamanı aqrar islahatlar və köçürmə siyasətinin yerinə yetirilməsi cana döymüş əhalinin vəziyyətini ağırlaşdırdı. Birinci dünya müharibəsi başladığı zaman Çar Rusiyası müharibəyə hazırlıqsız yaxalanması, siyasi və əsgəri baxımdan çatışmamazlıqları ilə özünü biruzə verdi. Rusiya içərisində Tatarçı, Türkçü və İslamçı reaksiyalar çox olduğu bir dövəmdə əsgəri azlığını tələfi etmək üçün Türküstanda səfərbərliyi elan olunması isə böyük nazrılıqlara səbəb olmuşdur.

Orta Asiyada yaşayan türk xalqlarının müstəqillik meyllərinin artmasının səbəbləri bu kimi tədbirlərin düzgün şəkildə əhalinin milli dini etnik qaydaları ərazinin aqrar və sosial quruluşu nəzərə alınmadan həyata keçirilmişdir. Çarizmin köçürmə siyasətini həyata keçirən məmurlar ən münbit torpaqları yerli əhalidən alaraq onları qeyri münbit torpaqlara çəkilməyə məcbur etmişdilər. Stopilinin torpaq islahatı bütün çətinlikləri və qüsurlarına baxmayaraq Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanın kənd təsərrüfatında kapitalizmin inkişafı, bank və maliyyə sisteminin yaranması və genişlənməsi, eyni zamanda yeni sənaye müəssisələrinin meydana gəlməsi burjuaziya və fəhlələrin təşəkkülünə səbəb olmuşdur. Rusiyanın mərkəzi quberniyalarından torpaqsız və inqilabi əhval-ruhiyəli kəndliləri ucqarlara köçürmək, mülkədar torpaq sahibliyini tədricən ləğv edilməsi ilə yanaşı kənd burjuaziyasını yaratmaqdan kimi tədbirlər əhalinin kütləvi şəkildə təşkilatlanmasına və müstəqil dövlətlərin qurulması uğrunda mübarizəsinə zəmin yarandı.

Beləliklə birinci dünya müharibəsi illərində ölkə ərazisində olduğu kimi milli ucqarlarda da əhalinin müflisləşməsi və ehtiyacın daha kəskin şəkildə artması sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə səbəb oldu. Eyni zamanda iqtisadi və siyasi narazılıqlar ictimai-siyasi mübarizənin təhlükəli xarakter alacağından xəbər verirdi.

Mütləqiyyətin mövcudluğu əhalinin amansız istismarı sosial iqtisadi vəziyyəti ağırlaşdırdı. 1917-ci ilin əvvəllərində Türküstanda sosial-iqtisadi və siyasi vəziyyət ağır idi. Təsərrüfata mənfi təsir göstərir, əhalinin sosial durumu getdikcə dözülməz hala çatırdı. Hər yerdə çarizmə siyasətinə qarşı mübarizə başlanırdı, bu mübarizədə getdikcə güclənirdi.

Məqalədə Türküstanda Rusiyanın apardığı siyasət və bu siyasət nəticəsində baş verən azadlıq hərəkatına təsir edən sosial və iqtisadi amillər araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Türküstan, Rusiya, müharibə, iqtisadiyyat, istehsal, səfərbərlik

Abstract

During the First World War, the political situation in Russia became more acute. During the war, the implementation of agrarian reforms and resettlement policy aggravated the situation of the bereaved population. When the First World War began, Tsarist Russia was caught unprepared for the war, and showed its political and military shortcomings. At a time when there were many Tatar, Turkic and Islamist reactions in Russia, the announcement of mobilization in Turkestan in order to compensate for the lack of soldiers caused great outrage.

The reasons for the increase in independence tendencies of the Turkic peoples living in Central Asia are that such measures were properly implemented without taking into account the national religious and ethnic rules of the population, the agrarian and social structure of the area. Officials implementing the resettlement policy of tsarism took the most fertile lands from the local population and forced them to move to less fertile lands. Despite all the difficulties and defects of Stolypin's land reform, the development of capitalism in the rural economy of Central Asia and Kazakhstan, the emergence and expansion of the banking and financial system, as well as the emergence of new industrial enterprises led to the formation of the bourgeoisie and workers. Measures such as moving landless and revolutionary-minded peasants from the central provinces of Russia to remote areas, creating a rural bourgeoisie along with the gradual abolition of landlord land ownership laid the groundwork for mass organization of the population and the struggle for the establishment of independent states.

Thus, in the years of the First World War, the bankruptcy of the population and the sharp increase in need led to the aggravation of socio-economic contradictions in the country as well as in the national remote areas. At the same time, economic and political discontents indicated that the socio-political struggle would become dangerous.

The existence of absolutism and the merciless exploitation of the population aggravated the socio-economic situation. At the beginning of 1917, the socio-economic and political situation in Turkestan was difficult. It has a negative impact on the economy, and the social situation of the population was increasingly becoming unbearable. The struggle against the Charizima policy was started everywhere, and in this struggle it was getting stronger.

The article examines the policy of Russia in Turkestan and the social and economic factors that influenced the freedom movement that took place as a result of this policy.

Key words: Turkestan, Russia, war, economy, production, mobilization

GİRİŞ

Çar Rusiyasının müstəmləkə işğallarının qurbanı olan Orta Asiya xalqları silah gücünə milli azadlıqlarından məhrum edilmişdir. Bölgənin əhalisinin hüquqları pozulmuş, onların ərazi bütövlüyünə qəsd edilmişdir. 1914-1918-ci illərdə türküstanda baş vermiş milli hərəkətin tarixi araşdırılaraq məlum olmuşdur ki, səfərbərlik elanı nəyicəsində xalqın səbr kasasının daşması və kütləvi üsyanların baş verməsi kimi hadisələr Türküstanda baş verən sosial iqtisadi vəziyyətin ictimai-siyasi proseslərə lazımınca təsir etmişdir.

III Dumaya seçkilər haqqında qanun Türküstan xalqlarını seçki hüququndan məhrum etdi. IV Dumada türk deputatların sayı kəskin şəkildə azaldı. Dumalarda yaradılmış Müsəlman fraksiyalarında qəbul edilən qərarlara demək olardı ki, baxılmırdı. Beləliklə milli mədəni cəmiyyətlərin yaradılmasına qadağa qoyuldu. Türküstanda yerlərdə kənd icmalarının dağılması, kəndlilərin torpaqlarının əlindən alınaraq torpaqsız vəziyyətə gətirilməsi Stolypinin islahatları nəticəsində yerlərdə kəskin şəkildə tərs mütənasiblik yaranmışdır. Bu hadisələr kasıb torpaqsız kəndlilərin çoxalmasına az sayda varlı qolçamaqların yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu kimi amillər əhalinin azadlıq mübarizəsi üçün birləşməsinə zəmin yaratmışdır.

1905-1907-ci illər inqilabı dövründə və sonra Rusiyada vəziyyət xeyli dəyişmişdi. III Dövlət duması ölkədə həyata keçirilən hərbi-polis diktaturasını dəstəkləyirdi. Çarizim Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanda qaata müstəmləkə siyasəti yeridirdi. Yerli xalqlar dumaya seçki hüququnda məhrum

edilmiş və mədəni milli cəmiyyətlərin yaranmasına qadağa qoyulmuşdu. İnqilab illərində ana dildə çıxan qəzet və jurnalların nəşri dayandırılmışdı. Siyasi represiyalarla yanaşı çarizm Türküstanı müstəmləkə kimi də talamağa başlamışdır. Ona görə də əhalinin vəziyyəti getdikcə ağırlaşdı. Belə çıxmaz bir vəziyyət Türküstan diyarında milli burjuaziyanı hərəkətə gətirmişdi. Türküstanda milli burjuaziya hərəkətinə 1908-1909-cu illərdəki gənc türklər hərəkəti və 1905-1911-ci illərin İran inqilabı təsir göstərmişdi. Rusiyada siyasi böhranın başlıca məsələsi olan hakimiyyət problemini əssən 3 siyasi cəbhənin: çar mütləqiyyətinin, liberal burjuaziyanın və demokratik qüvvələrin mübarizəsi həll edirdi.

Demokratik cəbhədə olan qüvvələr öz qarşılında demokratik respublika, 8 saatlıq iş günü, mülkədar torpaqların müsadirəsi və s. tələblər irəli sürürdülər. Bu cəbhəyə proletaritar, kəndlilər, şəhərin orta təbəqələri və tələbələr də daxil olmaqla demokratik ziyalılar daxil idi.

Beləliklə Türküstanda sosial-iqtisadi və siyasi vəziyyət getdikcə çətinləşir, kənd icmalarının dağılması, kəndlilərin torpaqsızlaşması və istismarın artması daha geniş şəkildə aldı. Məhz buna görə də iqtisadi böhranın dərin siyasi böhrana çevrilməməsi üçün aqrar islahatın keçirilməsi zərurət idi. Rusiyada 1906-1911-ci illərdə keçirilmiş Stolipin torpaq islahatı kənddə kapitalizimin eninə inkişafını sürətləndirmək, kənd icmalarını dağıtmaqla kəndliləri torpağın xüsusi mülkiyyətçisinə çevirmək, dövlət və əyalət torpaqlarını milliləşdirməkdən xilas etmək üçün onları kəndli torpaq bankına satmaq, Rusiyanın mərkəzi quberniyalarından torpaqsız və inqilabi əhval-ruhiyəli kəndliləri ucqarlara köçürmək, mülkədar torpaq sahibliyini tədricən ləğv edilməsi ilə yanaşı kənd burjuaziyasını yaratmaqdan ibarət olmuşdur. Stolipinin aqrar islahatının əsas prinsiplərindən biri olan yeni kurs-Türküstanda rus kəndli qolcomol təsərrüfatlarını yaratmaq və möhkəmləndirmək əsas götürülmüşdü.

Ucqarlarda islahat yarımçıq və məhdud şəkildə həyata keçirilirdi. Türküstanda kənd icmalarının dağılması nəticəsində torpaqlar kəndlilərə xüsusi mülkiyyət kimi deyil, yalnız müvəqqəti istifadəyə verildi. Kəndlilərə verilmiş torpaqlar eyni zaman da satmaq, bağışlamaq və icarəyə vermək olmazdı. Mərkəzdə isə bu hüquq verildi.

Kəndlilərin köçürülməsi Stolipin aqrar islahatının tərkib hissəsini təşkil edirdi. Qırğızıstan, Qazaxıstan, Türkmənistan və Özbəkistan gəlmələrin məskunlaşdığı ən mühüm regionlar hesab edilirdi. Köçürmənin ilkin mərhələsində (1904-1910-cu illər) buraya az təminatlı kəndlilər, ikinci mərhələsində isə (1910-1914-cü illər) varlı qolcomollar köçürülmüşdü.

Çarizmin köçürmə siyasətini həyata keçirən məmurlar ən münbit torpaqları yerli əhalidən alaraq onları qeyri münbit torpaqlara çəkilməyə məcbur etmişdilər. Stolipinin torpaq islahatı bütün çətinlikləri və qüsurlarına baxmayaraq Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanın kənd təsərrüfatında kapitalizmin inkişafı, bank və maliyyə sisteminin yaranması və genişlənməsi, eyni zamanda yeni sənaye müəssisələrinin meydana gəlməsi burjuaziya və fəhlələrin təşəkkülünə səbəb olmuşdur.

Birinci dünya müharibəsi başladığı zaman Çar Rusiyası müharibəyə hazırlıqsız yaxalandı. Hələ bu zaman çar Rusiyası siyasi və əsgəri baxımdan Türküstan coğrafiyasında hakim mövqedə idi. Bu hakimiyyətə qarşı, Rusiya içərisində Tatarçı, Türkçü və İslamçı reaksiyalar da doğulmaqda idi. Birinci dünya müharibəsinin altıncı günü verilmiş fərman ilə (1914-cü il 24 iyul tarixli fərman) müvafiq olaraq Türküstanda da müharibə vəziyyəti elan edilmiş və bu vəziyyət 1916-cı il 17 iyula kimi davam etdi. Bu dövrə Türküstan Çar Rusiyasının ən geridə qalmış müstəmləkəsi idi. Lakin buna baxmayaraq, Rusiyanın ən iri aqrar şəhərlərindən bəziləri Buxara və Xivə idi.

Hələ müharibə ərəfəsində Çar Rusiyasının köçürmə siyasəti nəticəsində “Köçürmə idarəsi” yaradılmış və bu təşkilat sayəsində əhalidən “artıq” torpaq sahəsi alınır, özləri isə kənd təsərrüfatı üçün münbit olmayan səhralara göndərilirdilər. Köçürmə siyasəti nəticəsində qazax kəndlilərindən 40 min desyatınə yaxın torpaq sahəsi, qırğız əhalisindən (Bişkekdə yaşayan) 712 min desyatınə,

fərqanədə isə əhalidən 82 min desyatınə qədər torpaq sahəsi alınmışdı. Qazaxıstanda təsərrüfat üçün daha çox maraq doğuran pambıq istehsalı və daşınması idi. Rusiya hökumətinin pambığın becərilməsi və daşınması üzrə yürütdüyü dövlət siyasəti bilavasitə sosial-milli əsarəti gücləndirirdi.

Qazaxıstan və Özbəkistanda becərilən pambığ Türkünstanın istehsal məhsulunun yarısına, Rusiyaya ixrac edilən məhsulun isə 80 faizinə bərabər idi. Mahıç istehsalının bu dövrdə Mərkəzi Asiya və Qazaxıstana yüklənməsinə əsas səbəb hələ müharibə ərəfəsində Cənubi Qafqaz və Xaricdən gələn mahıçın azalması və istehsalının zəifləməsi idi. Mahıç istehsalını Qazaxıstanda genişləndirmək satınalma qiymətini bahalaşdırdı. Yeni fabrik və zavodların tikilməsi (Daşkənd pambıqtəmizləmə zavodu), pambığın qeyri bərabər şəkildə əkilib becərilməsi və satışı bir tərəfdən taxıl istehsalının nisbətini pozdu və taxılla yem məhsullarının balansını pisləşdirdi. Bu isə özünü 1914-ci ildən regionda iqtisadi çətinlik kimi biruzə verdi və 1915-ci ildə Türkünstanda aclıq təhlükəsinin rüşəmlərini qoydu. Çar Rusiyası Amerikadan hər il aldığı 7 milyon pambığın 1914-cü ildə arasının kəsilməsi hökuməti tədbir görməyə vadar etdi. Nazirlər Şurasının iclası ilə 4 iyul 1915-ci ildə Pambıq Təhcizəti Komitəsi yaradıldı. Pambıq Təhcizəti Komitəsinin işi pambığa sabit dövlət qiyməti qoymaq, xammalı toxuculuq fabrikləri arasında bölüşdürmək və digər işlərlə məşqul olmaq idi. Lakin məsul şəxslər toxuculuq sənayesində ağılıq edən inhisarların mənafeyini nəzərə alaraq sabit dövlət qiymətini il ərzində bir neçə dəfə dəyişirdilər. Pambığa norma qoyulması kəndlilərlə yanaşı ticarət-sənaye burjuaziyasının mənafeyinə zidd idi. Lakin bununla yanaşı Pambıq Təhcizəti Komitəsi müharibə dövründə Türkünstanda fəaliyyət göstərən mühüm təşkilatlardan biri idi. Pambığa norma qoyulması 1915-1916-cı illərdə pambıqçılıq üçün təbii şəraitin əlverişsizliyi bu sahədə kəskin qıtlıq yaratdı. 1915-ci ilin yayında elan edilən hərbi səfərbərlik tələfatda işçi qüvvəsinin çatışmamazlığına səbəb oldu. Pambıq istehsalının artımının gətirdiyi çətinliklər ilə əlaqədar Türkünstan ziyalıları üsyanlarda özünü göstərə bilmədi (Togan, 1969: s.356)

Qırğızıstanda əkin sahələrinin azalması kənd təsərrüfat avadanlıqlarının çatışmamazlığı hərbi vəziyyətin elan edilməsi nəticəsində minik və istehsal heyvanlarının mərkəzə daşınması kənd təsərrüfatının kəskin azalmasına səbəb oldu. İqtisadi gerilik, işçi qüvvəsinin çatışmamazlığı sənaye sahəsində də özünü göstərdi. Daş kömür istehsalı müharibə dövründə bir müddətlik ixtisara salındı. Böhran ucabatından Türkünstandan Rusiyaya göndərilən məhsul azaldılmış, 1917-ci ildə isə tamamilə dayandırılmışdı.

Səfərbərliyin elan edilməsi nəticəsində əmək qabiliyyətli kişillərin cəhbəyə aparılması həmin ailələri ciddi cətinliklərlə üzləşdirdi. Çarizimin yeritdiyi müstəmləkəçilik və ayrı-seçkilik siyasəti nəticəsində müsəlmanlar hərbi mükəlləfiyyətlər daşımirdilər. Çar hökuməti onlara silah verməkdən ehtiyat edirdi. Dinc dövrdə Xristian olmayan xalqların orduya alınmaması, müharibə illərində isə ancaq arxa cəhbəyə cəlb edilməsi bu xalqların hərbi işdə minimum təcrübəyə sahib olmasına səbəb olmuşdur. Hökumət bu xalqların hərbi səfərbərliyə alınmasına yalnız müharibənin 3-cü ilində qərar vermişdir.

1915-ci il 1 yanvarda Hərbi vergi haqqında mükəlləfiyyət müsəlmanlarada aid edilməyə başladı. 1916-cı 25 iyunda II Nikolay “döyüşən ordu rayonunda hərbi nəqliyyat və müdafiə tikintisi quruculuğu, onunla bərabər dövlətin müdafiə edilməsində ötrü vacib işlər üçün milli ucqarların kişi əhalisini cəlb etmək haqqında” qərar imzaladı. Bu qərarla 19 yaşdan 45 yaşına kimi kişilər nəzərdə tutulurdu. (Oktay,1954: 65) . Faktiki olaraq orduya səfərbərlik 1916-cı ilin oktyabr ayında başladı və dekabrda qurtardı. 1916-cı ilə gəlindiyində Birinci dünya müharibəsi davam etməkdə olduğundan iqtisadi vəziyyətin ölkə daxilində yaxşı olmadığı və sabitlikli bir görünüş çəkmədiyini aşkardır. Bununla birlikdə, Türkünstanda vəziyyət bir az daha uzun müddətdir bu şəkildə davam

etməkdə idi. 1916-cı ilin yayında Türkünstanda güclü xalq hərəkatı başladı. Məzmununa görə bu üsyan anti imperialist, qisməndə antifeodal hərəkat idi. Xarakterik haldır ki, ingilis amerkan tarixşunaslığında Mərkəzi Asiyadakı milli hərəkat antirus hərəkatı kimi qeyd edilir. (İnoyatov, 1958: s.108) Türkünstan xalqı bu fərmana qarşı üsyan etdi və “Osmanlılarla döyüşə girdiyimiz bir vəziyyətdə biz onun düşmənlərinin tərəfindəyik. Biz olmayacağıq”. Onlar da belə fikirləri açıq şəkildə ifadə edirdilər (Oktay, 1954: 65; Rahmankulova, s. 2575).

Ruslar, kolonizasyona bənzər bir müddətdə Orta Asiyaya yayıldıqdan sonra sənaye inqilabı ilə birlikdə yeni bir strategiya da inkişaf etdirmişlər. Türkünstandakı geniş torpaqları xammal əldə etmə məqsədi ilə istifadə etmək, bu strategiyaların başında gəlir.

Türkünstan, Ruslar tərəfindən xammal yetişdirilən bir əsas halına gətirilmişdir. Xüsusilə pambıq istehsalı, Türkünstan kəndlisinin təməl məşğələsi olmuşdur. Bu müddətdə, istehsalın artımı ilə dəyəri düşən pambıq, çox ucuz qiymətlərdən Rus bazarına köçürülməkdə idi. Rus sənaye bölgələrində işlənərək tekstil məhsulu halına gətirildikdən sonra isə, təkrar bu bölgəyə, bu dəfə işlənmiş məhsul olaraq və çox daha bahalı qiymətlərlə satılmaqda idi.

Türkünstan kəndlisi pambıq istehsalından özünü dolandıracaq bir gəlir əldə edə bilməzəkən, ehtiyaclarını qarşılamaq üçün yenə Ruslardan mal götürmək məcburiyyətində buraxılmışdır. Sənaye istehsala qatılması gözlənilən seqment isə, fabriklərin tapılmadığı Türkünstanda əl məhsulları istehsalı ilə Rus mallarına qarşı mübarizə edə bilməmişdir. Osmanlı İmperatorluğunun son dövrlərinə doğru bütün bazarın xarici tacirlərin əlinə keçməsinə bənzəyən bu müddətdə, Türkünstan da iqtisadi müstəqilliyini itirmiş və yoxsullaşmışdır.

Arxa cəhbədə çalışan fəhlələr dözülməz şəraitdə çalışırdılar. Ağır vəziyyətdə olan əhalidən vergi adı ilə bibəşə gəlirinə əlavə olaraq 21 faiz vergi qoyulmuşdu. Buna misal olaraq Qırğızıstanda hər alaçığa düşən vergi 8 manata çatmışdır. Qazaxıstanda isə bu rəqəm 4 manat idi. (İstariya K, 1957: s. 136) İkinci belə hadisə isə müharibəni “qələbə ilə sona çatdırmaq” naminə tez-tez pul və əşya ianəsi toplamaq idi. Müharibə başlanan dövrdə fevral inqilabına qədər 8 milyard istiqraz əhaliyə satılmışdı. Lakin toplanan vəsaitin hecdə hamısı lazımı ünvan çatdırılmırdı. İşçi qüvvəsi ildən ilə azalan əhalinin vergi faizinin artması sosial vəziyyəti tamamilə çıxılmaz vəziyyətə salmışdı. Bu səbəbdən əhali arasında iki sərhəd yaranmışdı: varlanmış hakim qüvələr və var-yoxdan çıxmış kəndli kütləsi.

1917-ci ilin yanvarında Türkünstanda 7 milyon əhali var idi. Əhalinin 25 faizindən çoxu köçəri maldarlıqla məşğul olurdu. Ümumi gerilik və sənaye fəhlələrinin azlığı Müvəqqəti hökumətə qarşı etirazları tamamilə kəskinləşdirdi. Əhali vahid şəkildə birləşmək üçün təzə yaranmaqda olan təşkilatlara qoşulmağa başladı.

Beləliklə birinci dünya müharibəsi illərində ölkə ərazisində olduğu kimi milli ucqarlarda da əhalinin müflisləşməsi və ehtiyacın daha kəskin şəkildə artması sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə səbəb oldu. Eyni zamanda iqtisadi və siyasi narazılıqlar ictimai-siyasi mübarizənin təhlükəli xarakter alacağından xəbər verirdi.

Mütləqiyyətin mövcudluğu əhalinin amansız istismarı sosial iqtisadi vəziyyəti ağırlaşdırırdı. 1917-ci ilin əvvəllərində Türkünstanda sosial-iqtisadi və siyasi vəziyyət ağır idi. Təsərrüfata mənfi təsir göstərir, əhalinin sosial durumu getdikcə dözülməz hala çatırdı. Hər yerdə çarizimə siyasətine qarşı mübarizə başlanırdıki, bu mübarizədə getdikcə güclənirdi.

Fevral inqilabından sonra yaranmış Müvəqqəti hökumət verdiyi vədləri həyata keçirməməsi, ziddiyyətli siyasət yürütməsi regionlarda yaranmış siyasi qüvvələri sosial-iqtisadi problemləri həll etməküçün yeni yollar axtarmağa, qüvvələri vahid istiqamətdə təşkilatlanmaq üçün addım atmağa təhrik etdi. Qafqazda bu hadisələrin nəticəsi olaraq 1917-ci ilin iyununda Azərbaycanca

“Müsavat” partiyası ilə “Türk adəmi-mərkəziyyət” partiyası birləşərək “Türk adəmi-mərkəziyyət partiyası Musavat” adı ilə fəaliyyətə başladı. Bu partiyaların birləşməsi türk xalqlarında müxtariyyət ideyasının həyata keçirilməsinə şərait yaratdı.

Birinci Dünya Müharibəsi illərində Orta Asiya ilk növbədə Rusiya imperiyasının nəzarəti altında idi və bu, regionun sosial-iqtisadi vəziyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Müharibədən əvvəl Orta Asiya İpək Yolu ticarətinin azalması və Rusiya işğalının yaratdığı pozulma səbəbindən artıq iqtisadi çətinliklər yaşayırdı.

Müharibə illərində regionda ciddi ərzaq qıtlığı və inflyasiya baş verdi ki, bu da geniş yoxsulluğa və sosial iğtişaclara səbəb oldu. Özünün iqtisadi çətinlikləri ilə üzləşən Rusiya imperiyası bölgəyə lazımi dəstək verə bilmədi. Nəticədə, bir çox Orta Asiyalılar sağ qalmaq üçün təsərrüfat təsərrüfatlarına və özünü təmin etmənin digər formalarına müraciət etmək məcburiyyətində qaldılar.

Eyni zamanda, müharibə bəzi Mərkəzi Asiyalılar, xüsusən də hərbi xidmətə cəlb edilmiş və ya müharibə nəticəsində yaranan iqtisadi fəaliyyətdən faydalana bilməyə üçün yeni imkanlar yaratdı. Lakin bu imkanlar çox vaxt kiçik bir elita ilə məhdudlaşdı və bir çox adi insanların dolanışığını təmin etmək üçün mübarizə aparırdı.

Birinci Dünya Müharibəsi illərində Mərkəzi Asiyada sosial-iqtisadi vəziyyət insanların öz iqtisadi və siyasi müqəddəratlarına daha çox nəzarət etməyə çalışdıqları üçün bölgədə millətçi və müstəqillik hərəkatlarının artmasına kömək etdi. Bu hərəkatlar müharibədən sonrakı illərdə də güclənməkdə davam edəcək və nəticədə regionda müstəqil dövlətlərin yaranmasına gətirib çıxaracaqdı.

Birinci Dünya Müharibəsi illərində Orta Asiyanın sosial-iqtisadi vəziyyəti regionda milli-azadlıq hərəkatına mühüm təsir göstərmişdir. Müharibə nəticəsində yaranan iqtisadi çətinliklər və sosial iğtişaclıqlar bir çox Mərkəzi Asiyalıları Rusiya hakimiyyətinin legitimliyini şübhə altına almağa və daha çox müxtariyyət və öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu axtarmağa vadar etdi.

Müharibə Mərkəzi Asiya millətçilərinə öz məqsədlərini irəli sürmək üçün yeni imkanlar yaratdı, xüsusən də Rusiya İmperiyası getdikcə zəiflədi və qeyri-sabit oldu. Millətçi liderlər bölgənin iqtisadi və siyasi narazılıqlarını vurğulamaqla, yerli resurslar üzərində daha çox təmsilçilik və nəzarət tələb etməklə əhali arasında dəstəyi səfərbər edə bildilər.

Müharibə eyni zamanda milli azadlıq hərəkatı qarşısında da çətinliklər yaradırdı. Rusiya İmperiyası millətçi hərəkatlara repressiya və zorakılıqla cavab verir, müxtariyyət və ya müstəqillik çağırışlarını boğmağa çalışırdı. Millətçi liderlər və fəallar tez-tez həbs və ya həbsə atılır və bir çoxları təqiblərdən qaçmaq üçün bölgəni tərk etməyə məcbur olurlar.

Bu çətinliklərə baxmayaraq, Orta Asiyada milli-azadlıq hərəkatı müharibə illərində güclənməkdə davam etdi. Müharibənin sonunda millətçi liderlər bütün regionda geniş təşkilatlar və tərəfdarlar şəbəkəsi yaratmış, gələcək illərdə müstəqil dövlətlərin qurulmasına zəmin yaratmışdılar.

1914-1918-ci illərdə Orta Asiyada baş verən milli-azadlıq hərəkatı regionun sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına mühüm təsir göstərmişdir. Millətçi liderlər və fəallar əhalinin iqtisadi şikayətlərini həll etmək üçün çalışdılar və yerli resurslar və sənaye sahələrinə daha çox nəzarət etməyə çalışdılar.

Milli-azadlıq hərəkatının sosial və iqtisadi şəraiti yaxşılaşdırmasının əsas yollarından biri də özünü təminat və yerli sənayenin inkişafı idi. Millətçi liderlər xarici mal və xidmət mənbələrindən asılılığı azaltmaq üçün yerli sənaye və kənd təsərrüfatının inkişafını təşviq edirdilər. Bu, regionda iş yerlərinin açılmasına və iqtisadi fəallığın stimullaşdırılmasına kömək etdi.

Bundan əlavə, milli azadlıq hərəkatı yerli idarəetmə və qərar qəbulətmə proseslərində daha çox təmsil olunmağa və iştiraka təkan verdi. Bu, yerli resursların idarə olunmasında əhalinin daha çox söz sahibi olmasına, iqtisadi səmərələrin daha ədalətli bölüşdürülməsinə kömək etdi.

Milli-azadlıq hərəkatı bölgədə təhsil və mədəni inkişafda da mühüm rol oynadı. Millətçi liderlər sosial və iqtisadi tərəqqinin təhsil və biliklə sıx bağlı olduğunu başa düşdülər və buna görə də bütün Orta Asiyada məktəblərin və digər təhsil müəssisələrinin yaradılmasına çalışdılar. Bu, regionda savadlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə və mədəni və intellektual inkişafın təşviqinə kömək etdi.

NƏTİCƏ

Türkistanda mərkəz tərəfindən aparılan siyasət nəticəsində birinci dünya müharibəsi illərində ölkə ərazisində olduğu kimi milli uçqarlarda da əhalinin müflisləşməsi və ehtiyacın daha kəskin şəkildə artması sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə səbəb oldu. Eyni zamanda iqtisadi və siyasi narazılıqlar ictimai-siyasi mübarizənin təhlükəli xarakter alacağından xəbər verirdi.

Mütləqiyyətin mövcudluğu əhalinin amansız istismarı sosial iqtisadi vəziyyəti ağırlaşdırdı. 1917-ci ilin əvvəllərində Türkistanda sosial-iqtisadi və siyasi vəziyyət ağır idi. Təsərrüfata mənfi təsir göstərir, əhalinin sosial durumu getdikcə dözülməz hala çatırdı. Hər yerdə çarizimə siyasətinə qarşı mübarizə başlanırdı, bu mübarizədə getdikcə güclənirdi.

Bütövlükdə, 1914-1918-ci illərdə Orta Asiyada milli-azadlıq hərəkatı regionda sosial və iqtisadi şəraitin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmasına kömək etdi. Özünü təmin etməyi, yerli sənayeni və qərarların qəbulu proseslərində daha çox iştirak etməyi təşviq etməklə, millətçi liderlər əhalinin bir çox iqtisadi şikayətlərini həll edə bildilər və gələcək tərəqqi və inkişafın əsasını qoydular.

Türküstan milli azadlıq hərəkatı kapitalist münasibətlərinin inkişafından başlamış tarixi qanunauyğunluğa söykənən bir proses idi. Bu hərəkatın nəticələri isə kapitalizmin böhranı ilə qaynaqlanırdı. Kapitalizmin böhranı bilavasitə kapitalist cəmiyyət həyatının bütün sahələrini istisadiyyat, siyasət, ideologiya, mədəniyyət və beynəlxalq münasibətlərini əhatə edirdi.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdulkadirov T. “Stranitsı istorii Kırqızıstana” Bışkek-1998.
2. Akkoşarov E. “İz istorii Kazakov ” Alma-Ata-1997
3. Çıkaran, Y. T (Yazan).-Oktay, A., (1954), Türkistan’da Turkcilik ve Halkcilik. Istanbul: s.62-63.
4. Devlet Nadir “Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)” Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
5. İnoyatov X.Ş, Okyabrskaya Revoluisiya v Uzbekistane. Moskva 1978
6. İstariya Kazakistan SSR T.1, Alma-ata 1957.
7. Rahmankulova Zumrad Birinci Dünya Savaşı və Türkistan s.2571-2581
8. Togan Zeki Velidi “Hatıralar – Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık ve Kültür Mücadeleleri” İstanbul 1969.
9. Vernadiski George “Rusya Tarihi” (çev. Mizak, Doğukan; Mizak, Egemen Ç.), Selenge Yayınları, İstanbul 2009
10. Ziyayev Hamid “Türkistanda Rus hakimiyətinə qarşı mücadilə” (çev. Çelikbay, Ayhan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

**GÜNÜMÜZ TÜRK RESMİNDE 30 AĞUSTOS BÜYÜK TAARRUZ
VE SAMSONOV RESİMLERİNE YÖNELİK PENTURAL SÖYLEMLER**
THE 30TH OF AUGUST, THE GREAT ATTACK, IN TODAY'S TURKISH PAINTING AND
PENTURAL DISCOURSES ON SAMSONOV'S PAINTINGS

Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN

İnönü University, Faculty of Fine Arts and Design, Painting Department,

 0000-0003-1144-1744

Arif Esen BAYKURT

İnönü University, Institute of Social Sciences, Painting ASD. (Main Art Major),

Competence in Art (Ph.D. Student 0000-0002-1438-1276

Abstract

The "Great Attack", which went down in history as one of the most important wars of national independence struggle in Turkish history, represents a concrete signature of the Turkish people's gift of their existence to their homeland. "The illustrations of the Great Attack by artists are important as they are cultural gifts and heritage. War paintings, which are the pioneers of war-themed paintings in Turkish painting. While creating the works of artists such as Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Namık İsmail, Avni Çelebi, Z. Kocamemi, cults that symbolized love and respect for the homeland were created by giving new examples with subsequent generations. Today, the Russian state artist Aleksander Samsonov and his group, Elkhan Piriev and Denis Samsonov, who support this cult from the outside, depict the Turkish national struggle with diorama and oil paintings, and they have produced scaled great artworks for the Harbiye Askeri Museum, the Manisa Şehitleri Çanakkale Museum, the Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Museum¹, and the Anıtkabir projects. Purpose of the research: To examine the works with the theme of the Great Attack in Turkish painting and to analyze the panorama paintings and dioramas synthesized in Samsonov's paintings. The significance of the research lies in its contribution to the awareness of the "Great Attack" of 30 August in Turkish culture and its enhancement of the consciousness of this awareness. The research was carried out with the qualitative research method, and in order to reach the data, an internet search was made, and universal comments were made. The research has been limited to only Samsonov's Turkish war depictions from today's

---

¹ The English names of these museums are the Harbiye Military Museum, the Manisa Martyrs Çanakkale Museum, and the Gaziantep Defense Heroism Panorama Museum.

works by briefly evaluating the war paintings in Turkish painting. The Samsonov group transformed the Turkish national independence struggle into plastic discourse (artworks) with their diorama and oil painting works and received letters of commendation. One of these paintings, "Gaziantep 25th December Panorama", which is 12 meters high and 120 meters long with a size of 1450 square meters in the Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Museum, is referred to as Turkey's largest oil painting in size. In addition, it was concluded that the works produced by Samsonov and his group from the perspective of the Turkish national independence struggle will positively support future generations, national consciousness, and the nation's survival. It can be said that these war-themed works have a pentural richness that will make the audience feel like they are living in those times. In addition to the artistic power in the compositions, minor elements were naturally overlooked in the transfer of some cultural values.

Keywords: Turkish Painting, Turkish Victory Day, The Great Attack, Alexander Samsonov, Diorama Art, War Paintings.

Özet

Türk tarihinin en önemli milli mücadele savaşlarından birisi olarak tarihe geçen “Büyük Taarruz” Türk halkının varlığını vatanına armağan edişinin somut bir imzasını ifade etmektedir. “Büyük Taarruz’un sanatçılar tarafından resimlenmesi onların birer kültürel armağan ve miras olması açısından önem arz etmektedir. Türk resminde savaş temalı resimlerin öncüsü konumundaki savaş resimlerini; Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Namık İsmail, Avni Çelebi, Z. Kocamemi gibi sanatçıların eserleri oluştururken sonradan gelen kuşaklarla yeni örnekler verilerek vatana sevgi ve saygının sembolleştiği kültürler oluşturulmuştur. Günümüzde bu kültü dışardan destekleyen Rus devlet sanatçısı Aleksander Samsonov ve grubu, Elkhan Piriev ve Denis Samsonov, Türk milli mücadelesini diorama ve yağlıboya tablo çalışmalarıyla resmederek başlıca Harbiye Askeri Müzesi, Manisa Şehitleri Çanakkale Müzesi, Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Müzesi ve Anıtkabir için ürettikleri sanat projeleriyle büyük ölçekli eserler ortaya koymuşlardır. Araştırmanın amacı; Türk resminde Büyük Taarruz temalı eserleri irdelemek ve Samsonov resimlerinde sentezlenen panorama tablo ve diorama çalışmalarını analiz etmektir. Türk kültüründe 30 Ağustos “Büyük Taarruz” bilincine katkı sağlaması ve bu bilincin farkındalığını arttırması araştırmayı önemli kılmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup verilere ulaşmak amacıyla internet taraması yapılmış ve tümel yorumlara gidilmiştir. Araştırma Türk resminde savaş resimlerini kısaca değerlendirerek günümüz eserlerinden sadece Samsonov savaş betimlemeleriyle sınırlandırılmıştır. Samsonov grubu, Türk milli mücadelesini diorama ve yağlıboya tablo çalışmalarıyla plastik söyleme (eserlere) dönüştürmüş ve takdimnameler almıştır. Bu tabloların Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Müzesi’ndeki 12 metre yüksekliğe ve 120 metre uzunluğa varan 1450 metre karelik

ebatıyla oluşturulan “Gaziantep 25 Aralık Panoraması” eser, Türkiye’nin en büyük yağlı boya tablosu olarak anılmaktadır. Ayrıca Rus devlet sanatçısı Samsonov ve grubunun Türk milli mücadelesine bakış açısıyla ürettiği eserlerin gelecek nesillere, milli şura ve ulusun bekasına olumlu yönde destek vereceği yargısına varılmıştır. Savaş temalı bu eserlerin, izleyenlere adeta o dönemleri yaşıyormuş hissini verecek pentürel zenginlikte olduğu söylenebilir. Kompozisyonlardaki artistik gücün yanısıra doğal olarak kültürel bazı değerlerin aktarımında gözden kaçan minör öğelere de rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Resmi, Zafer Bayramı, Büyük Taarruz, Aleksander Samsonov, Diorama Sanatı, Savaş Resimleri.

1. INTRUDUCTION

The "Great Attack", which went down in history as one of the most significant wars of national independence struggle in Turkish history, was a life-and-death struggle in which the Turkish people sacrificed everything to defend their homeland and move closer to freedom. The paintings of the "Great Attack," which witnessed history, are essential for this documentary to function as a cultural gift and heritage for future generations. These studies begin with the works of Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Namık İsmail, Avni Çelebi, Z. Kocamemi, among others.

Figure 1. Kocatepe, August 26, 1922, Dawn Breaking.

Cults that exemplified love for the homeland, reverence, and the prevailing circumstances of the time period were shaped by later generations and examples. Today, the Russian state artist Aleksander Samsonov and his friends, Elkhan Piriev and Denis Samsonov, who support this cult from the outside, have depicted the Turkish national independence struggle through oil paintings and dioramas. The group produced primarily large-scale artworks for these projects, such as the Harbiye Askeri Museum, the Manisa Şehitleri Çanakkale Museum, the Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Museum, and the Anıtkabir.

2. MATERIALS AND METHODS

The purpose of this research is to examine the works in Turkish painting with the themes of the National Independence Struggle and "The Great Attack" to analyze the panorama paintings and dioramas synthesized in Samsonov's paintings depicting The Great Attack while either supporting or criticizing them. Contributing to the awareness of the 30 August "The Great Attack" in Turkish culture and increasing grasp of it makes the research necessary. The research was conducted using the qualitative research method, and internet searches and universal comments were utilized to collect data. The research was limited to only Samsonov's plastic depictions from today's plastic works after briefly evaluating The Great Attack paintings made by old masters in the past. Due to the difficulty of analysis and analogy with low-resolution digital images, El Khan Piriev from the Samsonov team was also contacted for assistance with high-resolution images. Samsonov and his friends transformed the Turkish national independence struggle into plastic artworks through the use of dioramas and oil paintings, as evidenced by the research's most significant lines of inquiry. One of these works, "Gaziantep 25th December Panorama," with a height of 12 meters, a length of 120 meters, and an area of 1450 square meters at the Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Museum, is Turkey's largest oil painting in size.

Samsonov's works have concluded that the themes compiled from The Great Attack and other related wars are rich works that make the audience experience those moments in history. In addition, the works created by Russian State Artist Alexander Samsonov and his group with the understanding and perspective of the Turkish national struggle can also be read as plastic discourses that will positively support future generations, national consciousness, and the nation's survival. In addition to the artistic power in the compositions, minor elements were naturally overlooked in the transfer of some cultural values.

3. THE GREAT ATTACK, 30 AĞUSTOS 1922

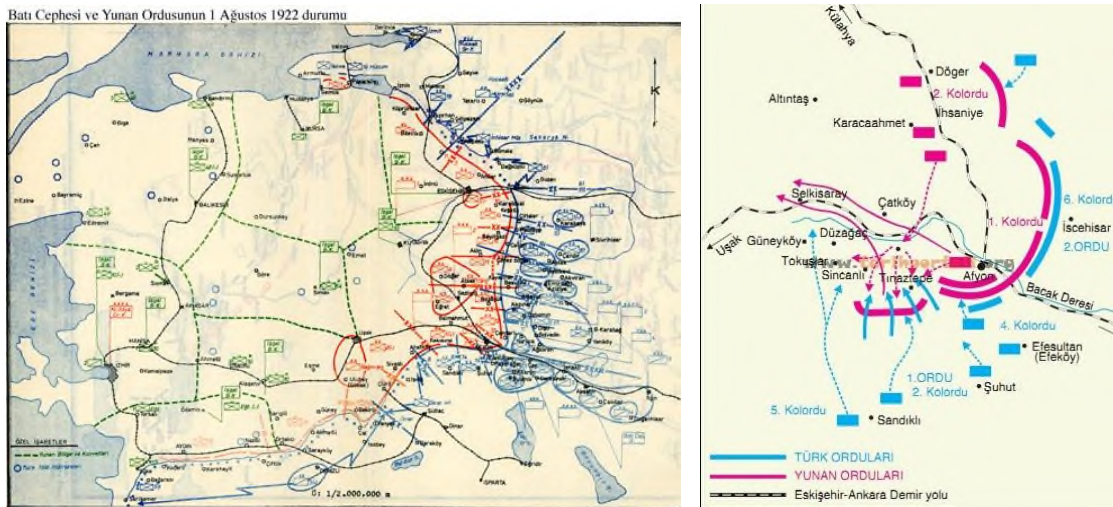
The Great Attack, which determined the outcome of the War of Independence and was led by M. Kemal, occurred on August 30, 1922, and was known as the Battle of the Commander-in-Chief or the Battle of Dumlupınar. Kemal Pasha, who ordered the Western Front Commander İsmet İnönü and his troops to "prepare for Attack" on 6 August 1922, then secretly came to the Akşehir front headquarter on 20 August. Then, in a meeting with Chief of General Staff Fevzi Pasha, İsmet Pasha, 1st Army Commander Nurettin Pasha, 2nd Army Commander Yakup Şevki Pasha, and Cavalry Corps Commander Fahrettin Pasha, he declared the decision of attack. On August 25, the Headquarters of the Commander-in-Chief was established in Kocatepe, and The Great Attack began at 5:30 a.m. on August 26 with artillery fires (Atatürk, 2008, p. 469).

Figure 2. Before the Great Attack, M. Kemal inspects the Army's Ilgin Maneuvers.

After Turkish forces entered Afyon on August 27, M. Kemal came to Dumlupınar on August 28. On the night between August 29 and 30, Kemal Pasha gave the battle command after assessing the situation with Fevzi Pasha and İsmet Pasha, right after detecting Greek troops from the west, south, and north. M. Kemal issued the order to fight. Thus, the attack began with artillery fire on August 30. Subsequently, the Turkish army moved forward toward Adatepe and Aslhan, where the Greek army had gathered. Late in the day, Kemal Pasha and his army captured and destroyed five Greek divisions with the assistance of infantry units. In the meantime, additional Turkish forces pursued the Greek forces in Eskişehir and the north. The majority of the Turkish Army was under the command of the Commander-in-Chief (K. Kemal), who stated, "Armies, your first goal is the Mediterranean. Forward!" By this order, the Turkish army advanced toward Izmir (Atatürk, 2008, p. 469).

Figure 3. Situation of the Greek Army on the Western Front on August 1, 1922, and a Sketch of the Great Attack.

Trikopis, Greek Commander-in-Chief, was captured near Uşak on September 2, and the Turkish Army entered İzmir on September 9. The Turkish Army had 186 thousand soldiers, 325 guns, and five planes, whereas the Greek Army had 195 thousand soldiers, 352 guns, and 12 planes. However, in the two weeks between The Great Attack and the capture of Izmir, there were 14,403 martyrs, 574 of whom were army officers. (Ataturk, 2008, p. 469) Consequently, the victory went to the glorious Turkish nation.

4. THE DEPICTION OF WAR IN TURKISH PLASTIC ARTS

When the plastic or pentural comments of the National Independence Struggle and the Great Attack on artworks are examined, the most common themes are: Patriotism, weapons and logistical support, cooperation/work of Turkish soldiers and civilians of all ages, animals carrying ammunition, feelings of mercy and peace, heroism, flag theme, liberation ceremonies, farewell to the military, Republic ceremonies, Turkish youth and longing for family (Baykurt, 2023, p. 20). Examining the paintings with the theme of the Great Attack and the National Independence Struggle in Turkish art, the following works are remarkable:

a- İbrahim Çallı;

Figure 4. From left to right: Bombardiers 1917, Wounded Soldier 1917, In the Trench/Night Raid

b- Sami Yetik

Figure 5. From left to right: National Independence Struggle Series 1917, War of Independence.

Figure 6. From left to right: View from the Eastern Frontage, Raid on Greek Artillery.

Figure 7. From left to right: Turkish Soldiers in the War of Independence 1921, On Attack, National Struggle (1914-18),

c- Ruhi Arel

d-Namık İsmail

Figure 8. From left to right: Soldiers 1915, Bombardiers 1917.

e-Üsküdarlı Cevat

f- Hayri Çizel,

g- Şeref Akdik

Figure 9. From left to right: On the Attack 1934., Towards Izmir, 1933, Şerek Akdik, “The War of Liberation”, 1917, 156 x 208 cm., Oil on Canvas.

h- İrfan Ertel

i-Avni Çelebi

j-Ali Cemal

j-Ali Cemal

Figure 10. From left to right: National Struggle 1981, Companions in Arms, Turkish Soldier Helping the Enemy Soldier, Homeland Defense.

k- Mehmet Başbuğ

Figure 11. The Turkish War of Independence Series by Başbuğ.

l- Avni Arbaş

Figure 12. Mustafa Kemal Series by Arbaş.

Some examples that are considered to be digital artwork:

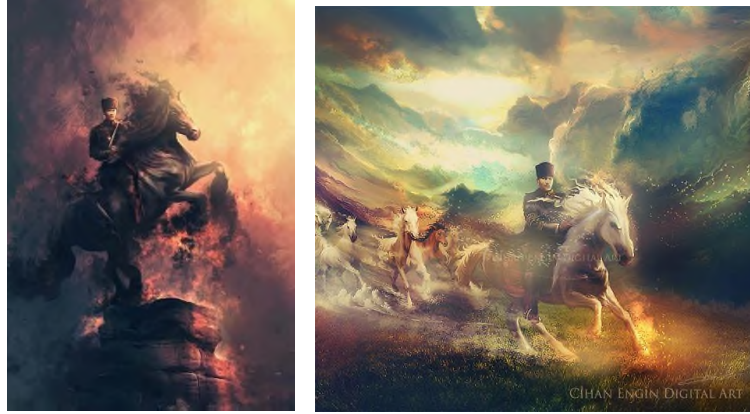

Figure 13. Cihan Engin, Digital Art.

Some examples that are Anonymous:

Figure 14. Anonymous.

Figure 15. A Collage Of The August 30 Victory That Was Published In 1922 Newspapers.

Looking at the pictures of the “Great Attack” in the press; In a collage about the 30 August victory published in the newspapers in 1922, the following is written. In the first picture, "The National Army is chasing the enemy who is running back in a miserable manner". In the second, there is the statement "Mustafa Kemal Pasha personally led the operation. The enemy army of 180,000 people was immediately destroyed in the attack." In the third drawing, in which a woman wearing a crown is pointing to İzmir, there are line of poetry of the National Anthem: “For sure shall rise the days of divine promise; Who knows, Maybe tomorrow. Perhaps even closer than that” (Gerger, 2019).

5. PAINTINGS OF THE SAMSONOV GROUP AND THE GREAT ATTACK

Russian State Artist Aleksander Samsonov and his friends, Elkhan Piriev and Denis Samsonov, appeared in the history of Turkish painting with their diorama and oil painting works of Çanakkale Ground and Naval Warfares, which they painted after 2002 and took place in Anıtkabir. Later, Samsonov and his group, who created artworks for the Harbiye Military and Manisa Martyrs Çanakkale museums, published their collective works between 2002 and 2016 in an 86-page book titled 'Turkish History in Pictures' in 2017 (Samsonov, 2019).

Figure 16. The Visual History Book of Turkey by Alexander Samsonov.

Aleksander Samsonov was born in Moscow in 1960, and he attended the Art High School and Moscow Fine Arts University with assistance from the Surikov Foundation. From 1981 to 1986, as a historical realist painter. Samsonov continued his work at the M.B. Grekov Studio of Military Painters, where he was accepted in 1987. He has created hundreds of works on historical-military subjects, including panoramic studies, paintings, portraits, and landscapes, in the style of

historical-military painting. Aleksander Samsonov's reputation has entered the museums and private collections of many countries other than Russia, and he has created serial paintings for two large museums in Macedonia and numerous museums in Turkey in recent years. Samsonov is a recognized expert in his field who provides maintenance services to preserve his panorama and diorama artwork. He has won awards from Russia and other nations (Samsonov, 2019). Between 2002 and 2013, his group was awarded four grand prizes in Turkey, bringing their ambitious war paintings to a broader audience. These awards are:

2002 "Letter of Appreciation" from Ankara Antkabir for his works of art.

2007 "Letter of Appreciation" from the Istanbul Harbiye Museum for his works of art.

2010 Black Sea Fleet "225. Anniversary Medal"

2013 "Letter of Appreciation" from the Manisa Metropolitan Municipality for his contribution to the Çanakkale Martyrs Museum (Samsonov, 2019).

These large-scale works depicting the Turkish national independence struggle were created using dioramas and oil paintings. The 12-meter-tall, 120-meter-long, and 1,450-square-meter panorama oil painting by Samsonov and his group, which is located in the Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Museum, is the largest oil painting in Turkey (Samsanov, 2019). The group's three artists state that their mission is to focus on art and present artworks that raise the cultural level of the people and convey their identities to future generations through realistic paintings. By analyzing available historical data and developing a bridge-building artistic language, the group determined how the Turkish nation established its independence and its future. In addition to the artistic power of the general artistic elements in their compositions, minor elements are naturally overlooked when emphasizing cultural values. Samsonov's "The Great Attack" images were found in Figures 18, 20, and the "Greek Massacre' (1919-1922)" (Toreli, 2012, p. 327) were also found among the Great Attack images. Samsonov's other additional war paintings were added to the research because they are significant works in an aesthetic and historical context.

Figure 17. Aleksander Samsonov Posing During Worktime.

If the plastic discourses of the Samsonov group depicting the Turkish National Independence Struggle are displayed as a visual panorama, the following dioramas and oil paintings will be determined:

a. Anitkabir project

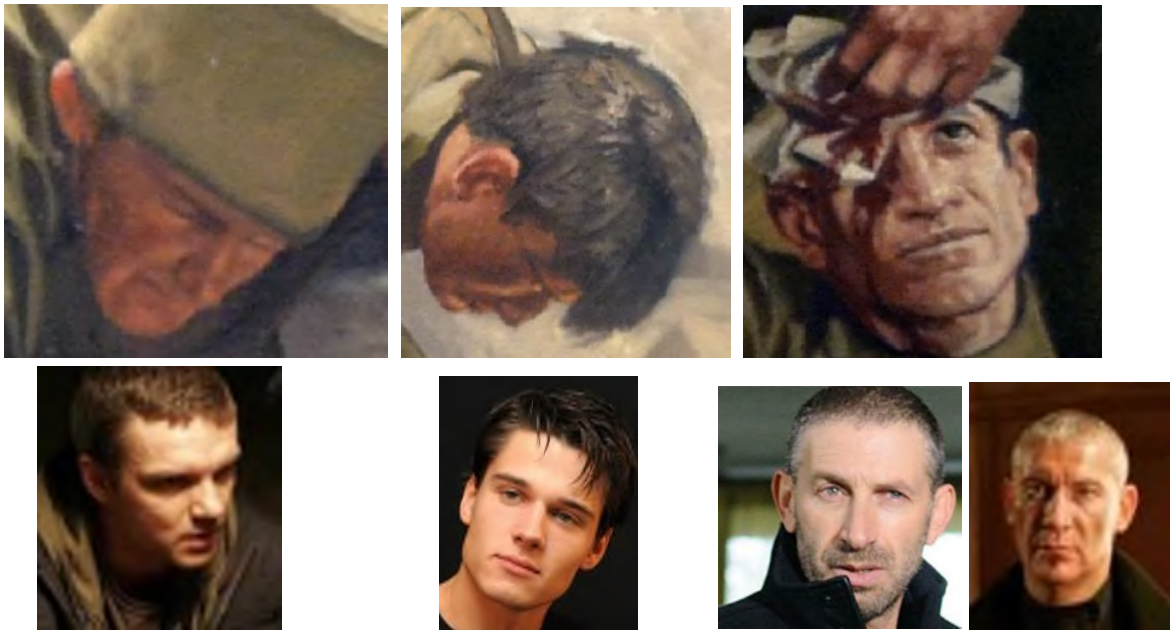

Figure 18. A Detail and Analysis of a Painting From the Samsonov Group Atatürk Museum Project.

Figure 18a. A Detail from Anitkabir Project.

Characteristic Russian facial features are usually sharp and angular. Also, the face stands out with high cheekbones and a straight or slightly curved nose. The most common eye colors are blue, green, and gray; the skin is usually pale. The hair varies from light blond to dark brown, and they are usually 1.65 to 1.85 meters tall and have a muscular build. (Giel, 2023, Slavic-Girl, 2017). Additionally, Russians exhibit a higher density and robustness of skeletal structure. In the examples below, the faces of well-known Russian actors serve as a reference point for detecting the similarities. Therefore, when the three selected head shots were examined, it can be said that the portraits possess the characteristic facial features of the Russian race.

Figure 19. From left to right: Vladimir Epifantsev, Ivan Zhvakin, Mark İvanir, İgor Zhizikin.

Figure 20. A Detail of a Painting From the Samsonov Group Atatürk Museum Project.

Figure 21. A Figure Resembling Former Russian Leader J. Stalin in One of the Paintings of the Atatürk Museum Project.

Considering the notion that "Every culture gives birth to its own artist," the Samsonov group may have subconsciously added figures resembling J. Stalin, one of the former Russian leaders, to the battlefield crowd. This can be interpreted as a reflection based on emotional abilities collected from the works or portraits created over many years,

b. Sakarya pitched battle (panorama)

Figure 22. Panoramas and close-ups of the Battle of Sakarya by the Samsonov Group.

22a. A Detail from Battle of Sakarya.

22b. A Detail from Battle of Sakarya.

22c. A Detail from Battle of Sakarya.

22d. A Detail from Battle of Sakarya.

c. Çanakkale-Gallipoli war

Figure 23. Panorama and Detail of the Çanakkale Battle Paintings.

Figure 23a. A Detail of the Çanakkale Battle Paintings.

Figure 23b. A Detail of the Çanakkale Battle Paintings.

Figure 23c. A Detail of the Çanakkale Battle Paintings.

Figure 23d. A Detail of the Çanakkale Battle Paintings.

Figure 23e. A close-up of the panorama depicting the Battle of Çanakkale (Gallipoli).

The paintings produced by the Samsonov Group exhibit remarkable attention to detail, with even the minutest aspects being meticulously rendered.

Figure 24. A section of the Panorama Depicting the Battle of Çanakkale (Gallipoli).

Figure 25. A Detail of the Panorama (diorama and oil painting) Depicting the Battle of Çanakkale (Gallipoli).

With 3D objects placed in the foreground of panoramas and oil paintings added to the space in its closest and most distant relationship, a wide-angle perspective is created. During the hybridization of these various synergies, distant land or water is also brought closer to the panorama and viewer (Figure 24-25). Additionally, this design brings the viewer close enough to step into one of history's pages and reveals the intended vision by deceiving the individual's visual cortexes with 2D and 3D illusions. Eventually, this style carries the reality of the past from its metaphysical context to the present and allows us to experience it as if it were real, even though it is not reality.

There are frozen moments in Samsonov's paintings that emphasize the Turkish soldiers' assistance and compassion towards the enemy soldiers. Just like in the 1917 painting "A Little Water" by Ali Cemal Benim (Figure 26-27). Therefore, based on these compositions, it can be concluded that Samsonov examined official Turkish archives before laying a brush on canvas.

Resim 26. Details from Çanakkale Panorama.

Resim 27. Ali Cemal Ben'im, "A Little Water (Biraz Su)", 1917. Oil on canvas, 146 × 117 cm. © Istanbul Military Museum.

Between 1919 and 1922, the Greeks asserted that the majority of the population in western Turkey and Thrace was Greek. They tortured the Turkish people in the region for this deceptive reason (Toreli, 2012, p. 327). In the painting "Greek Massacre," which depicts this torture, the young woman in the foreground leans on a long-handled bağlama and employs it as if it were a long wooden stick (Figure 28).

Figure 28. Anitkabir Project, Greek Massacre, 600 x 420 cm.

The first interpretation that comes to mind with this design is that the girl on the battlefield is using the bağlama to avoid falling or leaning on her cultural music and gaining strength. In Turkish culture, the bağlama has never been depicted or interpreted as a wooden stick. In contrast, when the bağlama is handled, it is handled with care and respect. In other words, it is transported from one location to another with two hands, regardless of the distance. No Turk (particularly in Anatolia) uses bağlama for this purpose. In order to conduct a more comprehensive analysis, it is worth exploring the historical origins of the long-neck bağlama, which can be traced back to the kopuz, an instrument that holds significant cultural value in Turkish society and has a lineage dating back approximately 3000 years (Figure 29). Currently, kopuz is employed in Central Asia and the Turkic Republics" (Ark, 2016). Therefore, since the theme of the painting was the National Independence Struggle of the Turks, the Bağlama of the ancient nation Turks could be used as a message. Perhaps it could be expressed symbolically, like a soldier holding a flag in the Battle of Sakarya painting, referring to an ancient instrument, the kopuz (Figure 29).

Figure 29. Panorama detail of the Battle of Sakarya and A child enjoying Kopuz.

On the other hand, since instant time or expressions are depicted in the figures, the women and their facial expressions contradict the background. Moreover, women were delayed in responding to the attack such as fear, screaming, worry, crying, and stress. In each of the five portraits of women, the faces do not exhibit this reaction and instead appear to carry the gestures that can be displayed when an event begins or ends. The purpose of the study is not to criticize every image but rather to highlight a few salient points. Considering the evident presence of talent, dedication, and skill demonstrated in other artistic endeavors or works, the reason for this stagnation in portraits suggests the possibility that the works were overlooked due to time constraints or the necessity to submit the artworks immediately.

Figure 30. Tablodaki kadın yüzü detayları.

Upon close examination of the painting's surface, it becomes evident that the incidence of light originates from various directions (Figure 31). This strategy can effectively enhance the theatricality attributed to the figures when employed proficiently. Nevertheless, within the comprehensive framework of realism, the utilization of natural light will further enhance the sense of reality or authenticity.

Figure 31. The Utilization and Orientations of Light in the Artwork.

Figure 32. A Section from Anitkabir Project, "Resting Privates".

Figure 33- Anitkabir Project. Planned and Meticulously Researched Nature Study and Surface Composition.

Figure 34- An Examination of the Repetition of Portraits within the Figures.

d. Gaziantep, 25th December panorama

Figure 35. Panorama of Gaziantep 25th December.

The painting "Gaziantep 25th December" is the largest oil painting in Turkey and one of the few works in the world. (Samsonov, 2019). Samsonov's paintings predominantly feature open compositions (atectonic composition). In the Gaziantep 25th December panorama (Figure 35), the theatricality of the war is further emphasized by shifting the ground planes to simulate an earthquake.

Figure 36. Panorama Details of the Battle of Çanakkale.

Samsonov, perhaps unknowingly, applies one of the rules of neuro-aesthetics with a point of view that prohibits coincidences in the panorama's surface design. This is what neuroscience refers to as the "disgust for coincidences" rule (Baykurt, 2020, p.149). The brain functions with a mechanism that avoids, dislikes, and seeks logical interpretations. One instance of this phenomenon is the presence of a diagonal pole adjacent to the wall (Figure 36).

Figure 37. Panorama Details of the Battle of Çanakkale.

Figure 38. Panorama Details of the Battle of Çanakkale.

The Samsonov's Group demonstrated a high level of generosity in terms of the number of figures produced and exhibited outstanding artistry (Figure 36-40).

Figure 39. Panorama Details of the Battle of Çanakkale.

Figure 40. Panorama Details of the Battle of Çanakkale.

The integration of the foreground diorama and the oil paintings in the background is characterized by a seamless transition, achieved through careful design to minimize any potential gaps that may arise when observed from various perspectives.

e- Çanakkale museum, Manisa martyrs panorama

Figure 41. Detail of the Manisa Martyrs Panorama at the Çanakkale Museum.

Figure 41. Detail of the Manisa Martyrs Panorama at the Çanakkale Museum.

Figure 42. Detail of the Manisa Martyrs Panorama at the Çanakkale Museum.

Figure 43. Detail of the Manisa Martyrs Panorama at the Çanakkale Museum.

Figure 44. Detail of the Manisa Martyrs Panorama at the Çanakkale Museum.

Figure 45. Detail of the Manisa Martyrs Panorama at the Çanakkale Museum.

Çanakkale Savaşı Kanvas Tablo
(CN19181)

524,16 ₺

KARGO ÜCRETSİZDİR - Teslim Süresi: 3 Gün

SEÇİNİZ

- 30 x 40 cm - Ahşap Çerçeve Genişi
- 30 x 30 cm - Ahşap Çerçeve Genişi
- 40 x 60 cm - Ahşap Çerçeve Genişi
- 30 x 40 cm - Pafo
- 30 x 50 cm - Pafo
- 40 x 60 cm - Pafo

ADET

1

SEPETE EKLE **HİMEN AL**

Favoriler Ekle

ÜRÜN ÖZELLİKLERİ
YORUMLAR(0)
ÖDEME SEÇENEKLERİ
TESLİMAT VE

ESER HAKKINDA BİLGİLER

Eser Adı: Çanakkale Savaşı

Konusu: Savaşlar

Figure 46. An Anonymous Piece of Art for Sale. Students Should Learn about copyright, and Intellectual Property at School age.

6. CONCLUSIONS

Upon examining the prominent aspects of the study, it becomes evident that Samsonov and his colleagues have effectively translated the “Turkish National Independence Struggle” into a visual narrative through their utilization of dioramas and oil paintings. The "Gaziantep 25th December

Panorama" in the Gaziantep Savunması Kahramanlık Panoraması Museum² was the largest oil painting in Turkey, measuring 1450 square meters and measuring 12 meters in height and 120 meters in length. It has been determined that the themes compiled from the Great Attack (Battle of Dumlupınar) and other related wars in Samsonov's works are rich works that spiritually take the audience to those historical moments. Moreover, the works created by Russian State Artist Alexander Samsonov and his team with an understanding and perspective of the Turkish national independence struggle can be interpreted as plastic discourses that positively support future generations, national consciousness, and the survival of the nation. It can be said that the pentural richness of these war-themed works will give the audience the impression that they are living in those times. In addition to the artistic power of the compositions, there are also minor elements that are naturally overlooked during the transfer of certain cultural value emphasis.

Internet war pictures are typically of low resolution, so group member Elkhan Piriev was contacted for assistance with Samsonov's photograph archive. In addition, the majority of online images did not list the works' names or artists, so they were unclear or misspelled, delaying research. For this reason, there is an immediate need to create a website containing a comprehensive collection of works by all painters who have made significant cultural contributions to the history of Turkish painting.

Cultural contexts are best described by elements, symbols, and individuals of their own culture. Therefore, it is thought that carrying out the plastic discourse of Turkish history with artists who grew up in Turkish lands is more important. In order to train their own artists, each nation should strive to train eminent individuals in state-supported private art departments. Such artistically gifted individuals should be provided with specialized art training to develop their skills without struggling with expenses and economic difficulties. In addition, it is unavoidable for foreign artists performing in Turkey to require the services of a consultant who can respond to the questions and problems they will inevitably encounter regarding Turkish culture.

Numerous anonymous works and images circulate on the Internet, resulting in information pollution. In this context, students should learn to respect copyright and intellectual property rights in their early years. Similarly, it was discovered that images copied from works created by Samsonov and his group were printed and sold for profit (Figure 46). It is also true that the deterrent and aggravation effects of the monetary compensation for such copies will be effective.

REFERENCES

Atatürk M. K., (2008), *Nutuk*, Boyut Yayıncılık, (1th. Edition), İstanbul.

Baykurt, A. E. (2023. September 16-18). *The layers that prepared the history of Turkish national*

---

² The museum's English name is "Gaziantep Defense Heroism Panorama Museum."

sovereignty and republic, as well as their plastic translations in Turkish painting [Paper presentation]. In Y. Yildirim (Eds.), 5th. 5. Uluslararası 23 Nisan Milli Egemenlik kongresi, Ankara, Turkey. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7907681>

Toreli, T. (2012). Trakya'nın isgali ve Yunan Mezalimi (1919-1922). *Tarih Araştırmaları Dergisi* , 31 (51) , 237-252 . DOI: 10.1501/Tarar_0000000515

İnternet References

Arık, B. (2016, Oct 12). *Uzun Sap Bağlama İle Kısa Sap Arasındaki Farklar Nelerdir?* <https://luvisanat.com/uzun-sap-baglama-ile-kisa-sap-arasindaki-farklar-nelerdir> (12.8.2023).

Gerger, T. (2019, August 30). *30 Ağustos: Cephede bile gazete okuyan bir ülkenin zaferi.* <https://journo.com.tr/30-agustos-gazeteler> (19.8.2023).

Giel, J. D. (2023, August 16). *Slavic Features: What are Typical Slavic Features.* <https://restlessvoyager.com/slavic-features/> (15.8.2023).

Slavic-Girl (2017, Dec 16). *Slavic Facial Appearance and Features.* <https://slavicgirl.com/slavic-ladies-and-their-unique-beauty.htm> (15.8.2023).

Samsonov, A. (2019). *SedSanat.* <https://www.sedsanat.com/aleksander-samsonov/> (15.8.2023).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Figure 1. <https://www.haberci-gazete.de/buyuk-taarruzun-zaferle-taclanan-destani-30-agustos-video/>; <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1922/8/26/Baskomutan-Mustafa-Kemal-Buyuk-Taaruzu-Afyon-Kocatepe-den-yonetirken--26081922/1>, 15.8.2023

Figure 2. <https://www.flickr.com/photos/hafta/4057162551>, 16.8.2023

Figure 3. <https://kbutam.aku.edu.tr/haritalarla-buyuk-taarruz/harita9t/>; <https://tarihportali.net/buyuk-taarruz-ve-baskomutanlik-meydan-muharebesi>. 17.8.2023

Figure 4. <http://www.sanat-teorisi.com/?sayfa=Galeri&icerik=Goster&id=2886&t=turktopculari-topcu-mevzi-alirken>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/327937>, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/801709>, 13.8.2023

Figure 5, 6, 7. <http://www.leblebitozu.com/11-turk-ressamin-fircasindan-kurtulus-savasi/>,
<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/ai-sami-yetik>, https://www.artnet.com/artists/sami-yetik/kurtulus-savasi-ywjdq_R2G9qCt-k2lLxmgQ2, <http://www.antikalar.com/sami-yetik>, <https://evetbenim.com/yasayan-asker-ressamlar-resim-sergisi/>, <https://salutatorium.com/2018/08/30/2681/>, 13.8.2023

Figure 8. https://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=33;
<https://wannart.com/icerik/8145-bir-milletin-mucadelesi-istiklal-savasinin-sanata-yansimalari>, 17.8.2023

Figure 9. <https://salutatorium.com/2018/08/30/2681/>;<https://salutatorium.com/2018/08/30/2681/>;
<https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1630860378.pdf>, 14.8.2023

Figure 10. <https://salutatorium.com/2018/08/30/2681/> ;<https://www.leblebitozu.com/11-turk-ressamin-fircasindan-kurtulus-savasi/> ;<https://arhm.ktb.gov.tr/artworks/detail/90/vatan-savunmasi>, 14.8.2023

Figure 11. <http://www.eskimeyendostlar.net/album/mehmet-basbug/152#prettyPhoto>; <https://abdullahabdurrahman.wordpress.com/2017/07/18/mehmet-basbug-alintidir>; <http://www.eskimeyendostlar.net/album/mehmet-basbug/152#prettyPhoto>;<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1399107>, 14.8.2023

Figure 12. <http://www.sanatatak.com/view/mustafa-kemali-en-gercekci-sekilde-tasvir-eden-portreler>; <https://isteataturk.com/g/icerik/Avni-Arbas-Mustafa-Kemal-1990/1576>, 14.8.2023

Figure 13. <https://baskamecra.com/digitalart/>; https://www.facebook.com/cihanengindigitalarts/posts/1999102166905996/?locale=ms_MY, 14.8.2023

Figure 14. <https://www.yeniadana.net/haber/kurtulus-savasi-gunleri-5-6788.html>; <https://turkulak.com.tr/30-agustos-zafer-bayrami-kutlu-olsun/>; <https://www.yeniadana.net/haber/kurtulus-savasi-gunleri-5-6788.html>, 14.8.2023

Figure 15. <https://journos.com.tr/30-agustos-gazeteler>, 20.8.2023

Figure 16. <https://www.nadirkitap.com/resimlerle-turkiye-tarihi-resim-albumu-alexander-samsonov-kitap13634007.html>, 19.8.2023

Figure 17. <https://www.sedsanat.com/aleksander-samsonov/>, 17.8.2023

Figure 18, 18a. <https://www.sedsanat.com/portfolio/>, 17.8.2023

Figure 19. <http://v.qq.com/x/star/350918>; <https://www.pinterest.com/pin/russian-actor-ivan-zhvakini--396105729722597192>; https://www.lahiguera.net/cinemanialactores/mark_ivanir/biografia.php; https://www.kino-teatr.ru/kino/acter/m/ros/1512/foto/i_2/772575/, 20.8.2023

Figure 20. <https://www.sedsanat.com/portfolio/>, 17.8.2023

Figure 21. <https://socialist.net/the-death-of-stalin-and-the-disaster-of-stalinism/> <https://pixels.com/featured/joseph-stalin-vincent-monozlay.html>, <https://socialist.net/the-death-of-stalin-and-the-disaster-of-stalinism/>, 17.8.2023

Figure 22, 22a, 22b, 22c, 22d. <https://www.sedsanat.com/portfolio/>, 20.8.2023

Figure 23, 23a, 23b, 23c, 23d. <https://www.sedsanat.com/portfolio/>, 20.8.2023

Figure 24, 25, 26. <https://www.sedsanat.com/portfolio/>, 20.8.2023

Figure 27. <https://www.biyografi.info/kisi/ali-cemal-ben%27im>, 20.8.2023

Figure 28. <https://www.sedsanat.com/portfolio/anitkabir-projesi/>, 20.8.2023;

Figure 29. <https://www.sedsanat.com/portfolio/anitkabir-projesi/>, 20.8.2023; https://tr.wikipedia.org/wiki/Kopuz#/media/Dosya:Girl_komuz.JPG, 25.8.2023

Figure 30. <https://www.sedsanat.com/portfolio/anitkabir-projesi/>, 20.8.2023;

Figure 31, 32, 33. <https://www.sedsanat.com/portfolio/anitkabir-projesi/>, 20.8.2023

Figure 34. <https://www.sedsanat.com/portfolio/anitkabir-projesi/>, 20.8.2023

Figure 35, 36, 37. <https://www.sedsanat.com/portfolio/gaziantep-25-aralik-panoramasi-projesi/>, 20.8.2023

Figure 38, 39, 40. <https://www.sedsanat.com/portfolio/gaziantep-25-aralik-panoramasi-projesi/>, 20.8.2023

Figure 40, 41. <https://www.sedsanat.com/portfolio/manisa-sehitleri-canakkale-muzesi/>, 21.8.2023

Figure 42, 43, 44, 45. https://www.manisa.bel.tr/Projeler/d11_canakkale-sehitleri-aniti-ve-ataturk-sergi-salonu.aspx, 21.8.2023

Figure 46. An anonymous (an unidentified) work 21.8.2023

**MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'LE DOSTANE İLİŞKİLER KURAN VE
CUMHURİYET ANITI'NDA ÖLÜMSÜZLEŞTİRİLEN SOVYET ELÇİSİ SEMYON
ARALOV'UN BÜYÜK ZAFER'DEKİ ROLÜ**

THE ROLE OF THE SOVIET ENVOY SEMYON ARALOV IN THE GREAT VICTORY, WHO
ESTABLISHED FRIENDLY RELATIONS WITH MUSTAFA KEMAL ATATURK AND
IMMORTALIZED ON THE MONUMENT OF THE REPUBLIC

Doç.dr., **Reşad ASGEROV**

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü

Doç.dr., **Bağır BABAYEV**

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kutsal ulusal bayramlarından biri 30 Ağustos Zafer Bayramı'dır. O gün Türkiye büyük zaferini 101 yıl önce Dumlupınar'da kazandı. Bu yıl -2023'te - 30 Ağustos Zaferi'nin 101. yıldönümünün resmi kısmı Ankara'da kutlanacak ve ülke genelinde bayram etkinlikleri düzenlenecek. Atatürk komutasındaki Türk ordusunun ("Büyük Taarruz") 26 Ağustos 1922'de başlayan ve müdahaleci birliklerin yenilgisiyle 30 Ağustos'ta sona eren taarruz hareketi, Türklerin kahramanlığının en büyük örneklerinden biri olarak dünya tarihine girmiştir. 26 Ağustos 1922'den başlayıp 30 Ağustos 1922'ye kadar devam eden "Büyük Taarruz", Türkler için kesin bir zaferle sona erdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, Türkiye'nin istiklal mücadelesinde - Kurtuluş Savaşı'nda - kazandığı zafer ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin en önemli siyasi olayları arasındadır. Bu sırada, Rusya ile Moskova ve Kars anlaşmalarının imzalanmasından sonra, Türk-Rus dostane ilişkileri yeniden başladı.

30 Ağustos'taki zafer, Türk halkının Kurtuluş Savaşındaki azim ve kararlılığının sonucuydu. Ancak uluslararası ilişkiler tarihinde Türk-Sovyet ilişkileri de bu zaferde önemli rol oynamıştır. Doğru ve karşılıklı çıkarlar temelinde Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini geliştiren ve Sovyet-Türk işbirliğini güçlendiren kişilerden biri de Sovyet Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov'du (1880-1969).

Semyon Aralov'un anıları, hem Türkiye'de hem de Rusya'da yayınlanan "Bir Rus Sovyet Diplomatının Anıları" adlı eserinde verilmiştir. Kitapta sunulan bilgiler o dönemin resmi ideolojik propagandasına tekabül ediyor, ancak Rus-Türk ilişkileri gerçekten olumlu tarafta gösteriliyor. Öte yandan Aralov'un ülkesine gönderdiği mesaj ve anılarda, o dönemde Türkiye ile Sovyet ülkeleri arasındaki ilişkilerde iç sorunlar ve çelişkiler önemli bir yer tutuyordu.

1922 yılında Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki resmi temsilcisi olarak atanan Semyon İvanoviç Aralov başkanlığındaki Sovyet Rusya Büyükelçiliği heyeti Ankara'ya gönderiliyor. Sovyet Rusya, Türkiye'yi ve toprakları Avrupa devletleri tarafından işgal edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini resmen tanıyan ilk devletti. Sovyet Rusya'nın resmi Türkiye delegasyonu başkanı olarak Semyon Aralov, 1923'te Türkiye'nin cumhuriyet ilanına kadar Türkiye'de diplomatik hizmette bulundu. Daha sonra 1946'da sürgüne gönderildiği toplama kampından döndükten sonra Türkiye'deki diplomatik

faaliyetleri hakkında anılar yazar. El yazması daha önce "1922-1923'te Türkiye hakkında bir Sovyet diplomatının Anıları" başlığı altında yayınlandı.

Geçmişte cepheye asker, sonra da sadece diplomat olarak atanan Aralov, 1922'nin başlarında Türkiye'ye geldi ve hemen Mustafa Kemal ile iyi ilişkiler kurdu. Atatürk onunla birçok sırrını paylaştı ve hatta onu "Büyük Taarruz"dan önce askeri manevralara davet etti." Aralov, Ankara'dan Moskova'ya onlarca rapor gönderdi ve Sovyet liderliğinin Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemini ve gidişatını daha iyi anlamasına büyük katkı yaptı.

Semyon Aralov'un anılarında "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Dönüm Noktası" - "Büyük Taarruz" hakkındaki bilgileri çok değerlidir. Aralov'un savaş meydanlarında ve cephelerde yaşanan olayları anlatan anılarında "Türk ordusunun "Büyük Taarruza Hazırlanması", Türk ordusunun terfisi, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın "Büyük Taarruza" öncülük etmesi bölümleri de yer alıyor.

Semyon Aralov, "Türk ordusunun Büyük Taarruz'a Hazırlanması" bölümünde, "Türk ordusunun İngiliz-Yunan işgalcilere karşı tam kapsamlı bir genel taarruza hazırlandığı 1922 yazının Türkiye'de olduğunu" yazdı."

Semyon Aralov, Mustafa Kemal'in onları cepheye davet ettiğini yazdı: "Mustafa Kemal'e göre Abilov ve askeri ataşe ile cepheye yaptığımız gezi bu hazırlık çalışmasının bir parçasıydı. Mustafa Kemal, Kızıl Ordu'dan sıradan Türk ordusuna hediye verme önerimizi destekledi, Türk ordusunun yalnız olmadığını vurguladı."

Semyon Aralov, "Temmuz ve Ağustos aylarında tüm Anadolu miting dalgalarıyla boğuldu. Anadolu'da, "Büyük Taarruz" un önündeki mitinglerde, insanlara orduya ellerinden gelen her konuda yardım etmeleri istendi. Bu mitinglerin çoğuna katılma fırsatım oldu."

Daha sonra Semyon Aralov anılarında "böyle bir saldırının" gizlice düzenlendiğini yazdı: "Yoldaş Abilov ve ben bu sırrı bilenler arasındaydık. Cepheye giderken Kemal Paşa'nın gazetelerde resmen ilan edilen bir çay partisi düzenleyeceği bilgisini yaydığı bildirildi. Bu doğru. Ancak bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa benden büyükelçiliğimizde katılacağı büyük bir kabul töreni düzenlememi, Ankara'da dağıtmamı ve diğer devletlerin büyükelçilerini kabul törenine davet etmemi istedi. Herkes toplanıp Mustafa Kemal'in gelişini bekleyince yardımcısı geldi ve Mustafa Kemal'in biraz rahatsız olduğunu söyledi ve gelemediği için özür diledi. Bu sırada Mustafa Kemal gizlice Konya'da cepheye gitti."

Mustafa Kemal daha sonra bu gezi hakkında şunları söyledi: "Ankara'dan ayrılışımı sakladım, planlarımı bilenler sanki Ankara'daymışım gibi davranmak zorunda kaldılar. Hatta bu askeri gazetelere Çankaya'da çay partisi verdiğimi bile söylerlerdi. Gece Konya'ya vardım. Telgraf salonu kontrol altına alındı.

Sonunda, "Büyük Taarruz'dan sonra Anadolu'da kutlanan Bayramlar" bölümünde yazan Semyon Aralov, "Türk ordusunun Yunan işgalcileri yenmesinden sonra Anadolu'da ve bu arada Ankara'da gösteriler, mitingler, dualar yapıldı. İşgalcilere karşı kazanılan zaferden sonra Mustafa Kemal, Ankara'ya dönüşünde ciddi bir törenle karşılandı, istasyona askeri birlikler yerleştirildi. Tüm hükümet ve Parlamento üyeleri, milli kahraman Mustafa Kemal'i selamlamak için dışarı çıktılar. Ankara'nın tüm sakinleri sokaklara ve meydanlara çıktı.

Böylece, 30 Ağustos 1922'de, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kardeşlik tarihine "Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü" olarak giren Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk halkı ve Türk silahlı kuvvetleri, zafer yürüyüşlerini tamamladılar.

Anahtar Kelimeler: Moskova ve Kars anlaşmaları, Rus-Türk ilişkileri, Semyon Aralov'un anıları, Büyük Taarruz, 30 Ağustos, Zafer Bayramı, Anadolu'da şenlikler,

Abstract

One of the sacred national holidays of the Republic of Turkey is Victory Day on August 30. On that day, Turkey won its grand victory in Dumlupınar 101 years ago. This year -in 2023 -the official part of the 101st anniversary of the Victory on August 30 will be celebrated in Ankara, and festive events will be held throughout the country. The offensive operation of the Turkish army under the command of Atatürk ("Great Taarruz"), which began on August 26, 1922 and ended on August 30 with the defeat of the interventionist troops, has entered world history as one of the greatest examples of the heroism of the Turks. Beginning on August 26, 1922 and continuing until August 30, 1922, the "Great Taarruz" ended with a decisive victory for the Turks.

The victory of the Government of the Grand National Assembly of Turkey in the national struggle for the independence of Turkey - the Liberation War - and the establishment of the Republic of Turkey are among the most important political events of the period after the First World War. It was at this time, after the conclusion of the Moscow and Kars treaties with Russia, that Turkish-Russian friendly relations resumed.

The victory on August 30 was the result of the perseverance and determination of the Turkish people themselves in the war for independence. However, in the history of international relations, Turkish-Soviet relations also played an important role in this victory. One of the people who correctly and on the basis of mutual interests improved Ankara's relations with Moscow and strengthened Soviet-Turkish cooperation was the Russian Soviet Ambassador to Turkey Semyon Ivanovich Aralov (1880-1969).

Semyon Aralov's memoirs are given in his work "Memoirs of a Russian Soviet Diplomat", published both in Turkey and in Russia. The information presented in the book corresponds to the official ideological propaganda of that time, but Russian-Turkish relations are really shown on the positive side. On the other hand, in the messages and memoirs sent by Aralov to his country, an important place was occupied by internal problems and contradictions in relations between Turkey and the Soviet countries at that time.

A delegation of the Embassy of Soviet Russia headed by Semyon Ivanovich Aralov, appointed in 1922 as the official representative of Soviet Russia in Turkey, is being sent to Ankara. Soviet Russia was the first state to officially recognize Turkey and the government of the Grand National Assembly of Turkey, whose territory was occupied by European states. As the head of the official delegation of Soviet Russia to Turkey, Semyon Aralov performed diplomatic service in Turkey until the proclamation of Turkey as a republic in 1923. Later, he writes memoirs about his diplomatic activities in Turkey after returning from the concentration camp, where he was exiled in 1946. His manuscript was previously published under the title "Memoirs of a Soviet diplomat about Turkey in 1922-1923".

Appointed in the past as a soldier at the front, and then just a diplomat, Aralov arrived in Turkey in early 1922 and immediately established good relations with Mustafa Kemal. Atatürk shared with him

many of his secrets and even invited him to military maneuvers before” The Great Taarruz." Aralov sent dozens of reports from Ankara to Moscow and made a great contribution to the Soviet leadership's better understanding of the importance and course of the Turkish War of Independence.

Semyon Aralov's information in his memoirs about the “Turning point of the Turkish War of Independence” - "The Great Taarruz" is very valuable. Aralov's memoirs, which tell about the events on the battlefields and fronts, also contain the sections "Preparation of the Turkish army for the “Great Taarruz”, the promotion of the Turkish army, Mustafa Kemal and Ismet Pasha lead the “Great Taarruz”.

In the section "Preparation of the Turkish army for the Great Taarruz," Semyon Aralov wrote that “the summer of 1922 was in Turkey when the Turkish army was preparing for a full-scale general offensive against the Anglo-Greek invaders.”

Semyon Aralov wrote that Mustafa Kemal invited them to the front: "According to Mustafa Kemal, our trip to the front with Abilov and the military attache was part of this preparatory work. Mustafa Kemal supported our proposal to give gifts from the Red Army to the ordinary Turkish army, the Turkish army was not alone."

Semyon Aralov wrote that "in July and August, the whole of Anatolia was overwhelmed by waves of rallies. In Anatolia, at rallies in front of the “Great Taarruz”, people were urged to help the army with everything they could. I had the opportunity to take part in many of these rallies."

Later, Semyon Aralov wrote in his memoirs that "such an attack" was organized secretly: "Comrade Abilov and I were among those who knew this secret. It was reported that on the way to the front, Kemal Pasha spread information that he was going to arrange a tea party for his brothers, which was officially announced in the newspapers. It's true. But in addition, Mustafa Kemal Pasha asked me to organize a large reception ceremony, which he will attend at our embassy, distribute it in Ankara and invite ambassadors of other states to the reception ceremony. When everyone gathered and waited for the arrival of Mustafa Kemal, his assistant came up and said that Mustafa Kemal was a little worried, and apologized for not being able to come. At this time, Mustafa Kemal secretly went to the front in Konya."

Mustafa Kemal later said about this trip: "I hid my departure from Ankara, those who knew about my plans had to behave as if I was in Ankara. They would even tell these military newspapers that I'm having a tea party in chankai. I arrived in Konya at night. The telegraph hall was taken under control.

Finally, at the end, Semyon Aralov, writing in the section "Holidays celebrated in Anatolia after the Great Taarruz," added that "after the Turkish army defeated the Greek invaders, demonstrations, rallies, prayers took place in Anatolia, and meanwhile in Ankara. After the victory over the invaders, Mustafa Kemal was greeted with a solemn ceremony on his return to Ankara, a military contingent was stationed at the station. All members of the government and Parliament came out to greet the national hero Mustafa Kemal. All residents of Ankara took to the streets and squares.

Thus, on August 30, 1922, the Turkish people and the Turkish armed forces, led by Mustafa Kemal Atatürk, who entered the Fraternal history of the Republic of Turkey as "Victory Day and Turkish Armed Forces Day", completed their victory marches.

Keywords: Moscow and Kars Agreements, Russian-Turkish relations, Memoirs of Semyon Aralov, The Great Offensive, August 30, Victory Day, holidays in Anatolia

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kutsal ulusal bayramlarından biri 30 Ağustos Zafer Bayramı'dır. O gün Türkiye büyük zaferini 101 yıl önce Dumlupınar'da kazandı. Bu yıl -2023'te - 30 Ağustos Zaferi'nin 101. yıldönümünün resmi kısmı Ankara'da kutlanacak ve ülke genelinde bayram etkinlikleri düzenlenecek. Atatürk komutasındaki Türk ordusunun ("Büyük Taarruz") 26 Ağustos 1922'de başlayan ve müdahaleci birliklerin yenilgisiyle 30 Ağustos'ta sona eren taarruz hareketi, Türklerin kahramanlığının en büyük örneklerinden biri olarak dünya tarihine girmiştir. 26 Ağustos 1922'den başlayıp 30 Ağustos 1922'ye kadar devam eden "Büyük Taarruz", Türkler için kesin bir zaferle sona erdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, Türkiye'nin İstiklal Mücadelesinde - Kurtuluş Savaşı'nda - kazandığı zafer ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemin en önemli siyasi olayları arasındadır. Bu sırada, Rusya ile Moskova ve Kars anlaşmalarının imzalanmasından sonra, Türk-Rus dostane ilişkileri yeniden başladı. "Milli Mücadelenin ilk yıllarından itibaren Sovyetler Birliği de Türkiye'nin dış politikasının belirleyici bir unsuru haline geldi." (Toprak, 2008: XIII).

30 Ağustos Zaferi, Türk halkının Kurtuluş Savaşındaki azim ve kararlılığının sonucuydu. Ancak uluslararası ilişkiler tarihinde Türk-Sovyet ilişkileri de bu zaferde önemli rol oynamıştır. Doğru ve karşılıklı çıkarlar temelinde Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini geliştiren ve Sovyet-Türk işbirliğini güçlendiren kişilerden biri de Sovyet Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov'du (1880-1969).

Semyon Aralov'un anıları, hem Türkiye'de hem de Rusya'da yayınlanan "Bir Rus Sovyet Diplomatının Anıları" adlı eserinde verilmiştir. Kitapta sunulan bilgiler o dönemin resmi ideolojik propagandasına tekabül ediyor, ancak Rus-Türk ilişkileri gerçekten olumlu tarafta gösteriliyor. Öte yandan Aralov'un ülkesine gönderdiği mesaj ve anılarda, o dönemde Türkiye ile Sovyet ülkeleri arasındaki ilişkilerde iç sorunlar ve çelişkiler önemli bir yer tutuyordu.

1922 yılında Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki resmi temsilcisi olarak atanan Semyon İvanoviç Aralov başkanlığındaki Sovyet Rusya Büyükelçiliği heyeti Ankara'ya gönderiliyor. 101 yıl önce, 31 Ocak 1922'de Ankara'ya gelen Sovyet Rusyası'nın Tam Yetkili Temsilcisi Semyon Aralov, güven mektubunu Mustafa Kemal Atatürk'e sundu. Semyon Aralov, Sovyet Rusya ve Türkiye arasında ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynadı. Sovyet Rusya, Türkiye'yi ve toprakları Avrupa devletleri tarafından işgal edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini resmen tanıyan ilk devletti. Sovyet Rusya'nın resmi Türkiye delegasyonu başkanı olarak Semyon Aralov, 1923'te Türkiye'nin cumhuriyet ilanına kadar Türkiye'de diplomatik hizmette bulundu. Daha sonra 1946'da sürgüne gönderildiği toplama kampından döndükten sonra Türkiye'deki diplomatik faaliyetleri hakkında anılar yazar. El yazması daha önce "1922-1923'te Türkiye hakkında bir Sovyet diplomatının Anıları" başlığı altında yayınlandı.

Aralov, Türkiye'nin Milli Mücadelenin sonuna yaklaştığı bir dönemde görev yaptı. Bu dönem, "Büyük Taarruz" un yapıldığı, Türk ordusunun İzmir'e girdiği, Trakya bölgesinin Mudanya Anlaşması ile savaştan Türkiye'ye iade edildiği dönemde yer almaktadır. Ayrıca Lozan Barış Konferansı da bu dönemde gerçekleşiyor. Bu dönem, Parlamenter Hükümet ile Sovyet Rusya arasında ilk kez siyasi ilişkilerin kurulduğu dönemden farklıdır. Çünkü artık hem Rusya hem de Türkiye başlattıkları

mücadelenin belli bir aşamasına gelmiş durumda, başarıya ulaşmaları için çok az zaman kalıyor. Bu nedenle 1923'teki siyasi ilişkilerin seyri önceki dönemlerden farklılıklar göstermektedir.

Dumlupınar'da zafer, Türk halkının Kurtuluş Savaşındaki- Milli Mücadelesinde bir dönüm noktasıydı. Bu zaferin Türk halkı için önemi, modern Türkiye için çok değerliydi. "Türk İstiklal Harbi'nin dönüm noktası olan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi, 30 Ağustos 1922'de, daha sonra Atatürk olarak adlandırılan Mustafa Kemal'in önderliğindeki zafer, bugün gördüğümüz sınırlar dahilinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli bir dönüm noktasıydı.

Ayrıca bu zafer, Avrupa güçleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki anlaşmanın yenilenmesine giden yolun başlangıcını da beraberinde getirdi. Bilindiği gibi, Türkiye o sırada işgalcilere karşı bağımsızlık mücadelesi veriyordu, İngiltere, Fransa ve Yunanistan'daki devletlerin ittifakı hala Sevr Antlaşması ile hareket ediyordu ve Türk devleti neredeyse iç Anadolu sınırları içinde kaldı. Dumlupınar'da zaferi kazandıktan sadece bir yıl sonra, Türk milleti modern Türkiye'nin sınırlarını tanıyan Lozan Antlaşması'nı imzalamayı başardı. Yani bu gerçekten Türkiye için Zafer Günü, Cumhuriyetçi Türkiye tarihinde bir dönüm noktasıydı.

Dumlupınar zaferi de Rus-Türk ilişkileri için önemliydi. İç Savaştan çoktan çıkmış olan Rusya, o sırada Türkiye'nin varlığını sürdürmesinde olumlu ve önemli bir rol oynamıştı, o sırada eski Rusya ve Türkiye ikisi de yeni bir tarihi yola devam ediyordu. Rusya ve Türkiye emperyalizme karşı ortak bir mücadele bağlamında yakınlaştılar, o zamanlar aralarında bazı müttefik ilişkileri oldu. Rusya, Türkiye'yi hem parayla hem de silahlarla aktif olarak destekliyordu, Rus askeri danışmanları Türkiye'ye geldi. Sözde dostluğun bir örneği sadece Atatürk'e ve ekibine değil, aynı zamanda İstanbul'daki Taksim Meydanı'ndaki Mikhail Frunze'ye de bir anıttır.

Ankara-Moskova ilişkilerini güvensizlik ortamından çıkararak Ukrayna Ordusu Başkomutanı ve Kızıl Ordu kurucularından Mihail Vasilyeviç Frunze olmuştur. 13 Aralık 1921 günü Ankara'ya gelen 36 yaşındaki generalle aynı yaşlardaki Mustafa Kemal Paşa kısa sürede samimi olmuşlardı. İyi bir gözlemci olan Frunze, Anadolu'daki durumu kavramış ve 3 Ocak 1922 günü Ukrayna ile TBMM arasında dostluk anlaşması imzalanmıştı. Frunze'nin Moskova'ya verdiği rapor üzerine tıkanan Bolşevik yardımları açılmış ve ilişkiler ivme kazanmıştı. Onun önerisi üzerine Lenin, Ankara'ya Büyükelçi olarak Semyon İvonoviç Aralov'u göndermişti (Anadol, 2021).

ARAŞTIRMA

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler, tarih boyunca bölgenin ve hatta dünyanın kaderini belirledi. Aslında, Milli Mücadelenin sonuna yaklaştığı bir dönemde, Rus-Türk dostane ilişkileri yüksek düzeyde gelişti ve müttefiklikle tarihin hafızasında kaldı. Her iki ülke de yeni bir devlet kurmak için savaştılar ve onlar için Batı etkisine karşı mücadele iki ülkeyi birleştirdi. Ve sonra bu ciddi bir Rus-Türk işbirliğine dönüştü. Atatürk ve Lenin'in dostluk ve işbirliği politikaları sayesinde her iki ülke de ulusal çıkarlarını güvence altına alabildiler. Bu politika sayesinde, ulusların bağımsız varoluş hakkını tanıyan iki devlet ortaya çıktı. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk, Sovyet-Türk dostluğunu "Misaki- Milli"nin bir parçası" olarak kabul etti ve vasiyeti olarak bıraktı." (Perinçek, 2016:18).

Özellikle 1921 yılı Türk-Sovyet ilişkileri açısından önemli bir yıldır. Söz konusu yıl içerisinde Türk İstiklal Savaşı'nın Batı Cephesinde kazanılan zaferler her iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Söz konusu yakınlaşmanın bir sonucu olarak 16 Mart 1921 Moskova, 13 Ekim 1921'de

Kars Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Türkiye ve Sovyet Rusya güçlü bir ittifak sağlamıştır (Çakır, 2022:977).

Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması ile Rusya, Misâk-ı Millî'yi tanımıştı. Rusya, Türkiye millî hükümetince tanınmamış Türkiye'ye ait hiçbir beynelmilel senedi tanımadığını kabul etmişti. Kars, Ardahan Türkiye'de kalıyor, Batum, muhtariyet verilmek kaydıyla Gürcistan'a veriliyordu. Türk ve Rus tarafları ülkelerinde, diğer devletin hükümetini alaşağı etme amacına sahip kuruluşlara izin vermeyecekti. Anlaşma ile iki devlet dostluk ilişkilerini resmîyete bağlamış oluyordu. Rusların, Misâk-ı Millî'yi kabul etmesi, Sevr'in geçersiz olduğunu kabul etmesi Türkler için önemli bir siyasal kazançtı. Türkiye'nin Doğu sınırları güvence altına alınmış ve Sovyet Rusya'dan yardım almaya başlamıştı (Çakır, 2022:977).

S.İ. Aralov yola çıkmadan önce Lenin'le görüşmesinde Lenin Aralov'a şunları söyler: “Mustafa Kemal Paşa tabii ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki iyi bir teşkilatçı. Kabiliyetli bir lider, milli burjuva ihtilalini idare ediyor. İlerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist inkılabımızın önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yordakçılılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın ona inandığını söylüyorlar. Ona, yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor.” (Aralov, 2008:46-48).

Frunze'nin ardından Rus Hükümeti'nin tam yetkili temsilcisi olarak 26 Ocak 1922'de Semyon İvanoviç Aralov Ankara'ya elçi sıfatıyla gelir. (İmren, 2017:144). 5 Ocak 1922'de Ukrayna Sosyalist Cumhuriyeti'nin elçisi olarak Türkiye'de bulunan ve Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması'nı imzalayan Mihail Vasilyeviç Frunze ile görüştü. Ondan Türkiye'nin siyasi ve askerî durumu hakkında bilgiler aldı. Ertesi günü bir Türk süvari birliği nezaretinde Samsun'dan Ankara'ya doğru yola çıkan Aralov, yaklaşık yirmi günlük bir yolculuğun sonunda Ankara'ya ulaştı (Atatürk Ansiklopedisi).

5 Ocak 1922'de Semyon Aralov, Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki tam yetkili temsilcisi olarak atandı. Ankara'ya vardığında ilk tanıştığı kişilerden biri İbrahim Abilov'du. Azerbaycan Tam Yetkili Temsilcisi S. Aralova, Türkiye'nin devleti ve kamusal yaşamı, Doğu'daki diplomatik ve siyasi çalışmaların özellikleri, Ankara'nın siyasi iklimi hakkında kapsamlı bilgiler verdi. 31 Ocak 1922'de Semyon Aralov yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretti ve Nisan 1923'ün sonunda Ankara'daki Sovyet diplomasisinin merkezi figürü oldu. (Hasanli, 2012:469).

Aralov, Mustafa Kemal ile ilk kez 30 Ocak 1922 günü karşılaşır. “Yeni Türkiye'nin lideri beni çok sade bir biçimde kabul etti” dedikten sonra ülkeleri adına karşılıklı iyi niyet dileklerini sunduklarını yazar (Perinçek, 2016).

Geçmişte cepheye asker, sonra da sadece diplomat olarak atanan Aralov, 1922'nin başlarında Türkiye'ye geldi ve hemen Mustafa Kemal ile iyi ilişkiler kurdu. “Aralov kısa sürede Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanmış, kendinden öncekilerin aksine Ankara'nın içişlerine karışmayan ve saygılı bir tutum sergilemiştir. (Anadol, 2021). Atatürk onunla birçok sırrını paylaştı ve hatta onu ”Büyük Taarruz”dan önce askeri manevralara davet etti. “Aralov, Ankara'dan Moskova'ya onlarca rapor gönderdi ve Sovyet liderliğinin Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemini ve gidişatını daha iyi anlamasına büyük katkı yaptı.

Yıllar sonra Sovyet askeri ve diplomat Semyon Aralov “Türkiye anıları”nı yazdı. 1960 yılında SSCB'de anıları yayınlandı (S. I. Aralov, Sovyet diplomat. 1922-1923, İMO'nun baskısı, Moskova, 1960), daha sonra Türkçe'ye çevrildi (S. I. Aralov, Sovyet diplomatının Türkiye'ye dair hatıraları, Burçak

yayınevi, İstanbul, 1967: Aralov Semyon İvanoviç. Bir Sovyet diplomatının Türkiye anıları. 1922-1923. Yaylacik matbaacılık. 2008. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Rusça aslından çeviren Hasan Âli Ediz., Candan Badem). (Perinçek, 2016).

Aralov'un Türkiye'de kaldığı süre boyunca Atatürk'le yaptığı toplantılar ve Moskova'ya gönderdiği raporlar, kitaplarda da kapsamlı bir şekilde yer aldı (Perinçek, 2016:18). Aralov Türkiye'nin Milli Mücadele'de sona yaklaştığı bir dönemde görev yapmıştır. Bu dönem Büyük Taarruzun yapıldığı, İzmir'e Türk askerinin girdiği, Mudanya Anlaşması ile savaş yapılmadan Trakya bölgesinin Türkiye'ye geri verildiği zaman diliminde yer almaktadır. Ayrıca Lozan Barış Konferansı da bu dönem içinde yer almaktadır. Bu dönem TBMM Hükümeti ile Bolşevik Rusya arasında ilk defa kurulan siyasi ilişkilerin olduğu dönemden farklıdır. Zira artık gerek Rusya gerekse de Türkiye başlattıkları mücadelenin belli bir aşamasına gelmişler, başarıya ulaşmalarına az bir zaman kalmıştır. Bu nedenle 1923 yılı siyasi ilişkilerinin seyri daha önceki dönemlerden farklılıklar göstermektedir (Çerniçenkina, 2012:661).

Ankara'ya gelen S.İ. Aralov 1 Mart 1922 de G.V. Çiçerin'e gönderdiği mektupta Frunze'nin Türkiye'de derin izler bıraktığını hem Ukrayna Cumhuriyeti'nin hem de RSFSC (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti)'nin temsilcisi gibi çalıştığını ve çok sevildiğini yazar (Aralov, 1960:40).

Semyon Aralov'un anılarında "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Dönüm Noktası" - "Büyük Taarruz" hakkındaki bilgileri çok değerlidir. Aralov'un savaş meydanlarında ve cephelerde yaşanan olayları anlatan anılarında "Türk ordusunun "Büyük Taarruza Hazırlanması", "Türk ordusunun terfisi", "Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın "Büyük Taarruz"a öncülük etmesi" bölümleri de yer alıyor.

Semyon Aralov, "Türk ordusunun Büyük Taarruz'a Hazırlanması" bölümde, "Türk ordusunun İngiliz-Yunan işgalcilere karşı tam kapsamlı bir genel taarruza hazırlandığı 1922 yazının Türkiye'de olduğunu" yazdı." (Aralov, 2008:134).

Bu arada Türkiye, Sakarya sonrası nihai bir zafer için gerekli lojistik hazırlıkları yapmaktaydı. Söz konusu hazırlıkları yerinde görmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, bu geziye Azerbaycan sefiri Abilov'la birlikte Aralov'u da davet etti. 27 Mart 1922'de Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Ankara'dan yola çıkan Aralov, yaklaşık on gün süren gezi boyunca başta Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa olmak üzere ordu komutanları ile tanışma ve görüşme fırsatı buldu.

Mustafa Kemal Paşa büyük bir genel taarruza hazırlanırken, Abilov'la Aralov'u orduyu tanımak için onunla birlikte cepheye davet etti. Semyon Aralov bunu anılarında böyle hatırladı: "Abilov'la ve askeri ataşe ile cepheye gidişimiz, Mustafa Kemal'in düşüncesine göre, bu hazırlık işinin bir bölümüydü. Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusu erlerine Kızıl Ordu'dan hediyeler verme konusundaki teklifimize sarılmıştı. Kendisi o günlerdeki konuşmalarında Sovyet Rusya'nın ve Kızıl Ordu'nun, genç Türkiye'den yana olduğunu, artık bundan böyle Türkiye'nin doğusundaki cephe gerisinden korkmak için bir sebep bulunmadığını, Türk ordusunun yalnız olmadığını özellikle belirliyordu." (Aralov, 2008:134-135).

Yine ayrıca Aralov gezi süresince özellikle Türk ordusunun lojistik ve fizikî durumunu yakından gözleme imkânına sahip oldu. 1922 yazında, Türkiye'deki Türk ordusu İngiliz-Yunan işgalcilerine karşı tam ölçekli bir "Böyük Taarruz" için hazırlanırken, Mustafa Kemal Paşa konuşmalarında Sovyet Rusya ve Kızıl Ordu'nun genç Türkiye'yi savunduğunu güvenle belirtti. Büyük Taarruz'dan önce düzenlenen bu mitinglerin çoğuna katılma fırsatına sahip olan Semyon Aralov, Temmuz ve Ağustos aylarında Anadolu'nun tamamını kapsayan mitinglerde Türk halkının ordusuna verdiği destek hakkında şunları hatırladı: "Temmuz ve Ağustos aylarında bütün Anadolu'yu miting dalgaları sarmıştı. Bu mitinglerde halk, elinden gelen her şeyle; elbiseyle, erzakla, cephaneye taşımak için taşıtlarıyla orduya yardıma

çağırılıyordu. Mitinglerde meclis üyeleri, basit vatandaşlar, hatta çocuklar bile ateşli konuşmalar yapıyorlardı. Bu mitinglerden birçoğunda bulunma fırsatım oldu.” (Aralov, 2008:135).

Daha sonra Semyon Aralov, anılarında "Büyük Taarruz'dan kısa bir süre önce düzenlenen mitinglerden birini hatırladı: “Ankara’da meclis yakınlarındaki büyük bir miting belleğimde kalmış. Bu genel taarruzdan az önceydi. Mustafa Kemal kendisi başkanlık ediyordu. Meclis üyelerinden biri başını dikerek ve kolunu uzatarak ftilaf Devletleri hakkında sert hükümler verdi ve İngiltere’ye karşı diplomatik İmadan ifadeler kullandı. Mitinge katılanlar onun sözlerine tezahüratla tepki verdiler.

Bir yerden bir masa getirdiler, halk yol açtı. Masaya 10-12 yaşlarında beyaz şapkalı, siyah takım elbiseli bir oğlan çıktı. Yetişkinleri taklit ederek o da Türkiye’yi savunma çağrısı yaptı. Kollarını genişçe açarak halkın güeünü gösterdi. “Kazanacağız” diye bitirdi. “Türk askerleri düşmanları kovacak ve biz çocuklara gün doğacak!” (Aralov, 2008:135).

Semyon Aralov daha sonra anılarında “Taarruz büyük bir gizlilik içinde” bölümde "Büyük Taarruz”un gizli tutulduğunu yazdı: ”Abilov yoldaşla ben de bu gizliliğe biraz katıldık. Diploması Tarihi’nde Kemal Paşa’nın cepheye giderken, köşkünde meclis üyelerine bir çay partisi vereceğini etrafa yaydığı ve bu durumun gazetelerde resmi olarak ilan edildiği yazılmaktaydı. Bu doğrudur. Ama bundan başka Mustafa Kemal Paşa, elçiliğimizde onun da katılacağı büyük bir kabul töreni düzenlememizi, bunu bütün Ankara’ya yaymamızı, öteki devlet elçilerini de kabul törenine çağırmamızı benden rica etti. Herkes toplanıp Mustafa Kemal’in gelişini beklediği sırada yaveri gelerek Mustafa Kemal’in biraz rahatsız olduğunu ve gelemeyeceğinden ötürü özür dilediğini haber verdi. Mustafa Kemal ise bu sırada gizlice cepheye, Konya’ya hareket etmişti”. (Aralov, 2008:136).

Semyon Aralov anılarında “Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar Taarruzu idare ediyorlar” adlı bölümde yazdı ki, 26 Ağustos 1922’de başlayan 30 Ağustos 1922 gününe kadar beş gün beş gece devam eden “Büyük Taarruz”, Türklerin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. “Taarruzun planlaması büyük bir gizlilik ve titizlik içinde yapılmıştır. Taarruzun zamanından Gazi Mustafa Kemal Paşa ve yanındaki bir iki yakın mesai arkadaşından başka kimse haberdar olmamıştır. Büyük Taarruz öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden dördüncü defa olmak üzere Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya Başkomutan unvanı verilmiştir.” (Sayılır, 2014:89).

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, bu ziyaret sırasında Ankara'dan ayrılmasının gizli tutulduğunu hatırlattı. Semyon Aralov bunu yazdı: “Ankara’dan ayrılışımı gizlemiştik, pılanlarımızı bilenler, sanki ben Ankara’da bulunuyormuşum gibi davranmalıydılar. Hatta gazetelere benim Çankaya’da bir çay partisi düzenlediğimi bile söyleyeceklerdi. Ben, otomobille Tuz çölünden geçerek Konya’ya geldim. Telgrafhane kontrol altına alınmıştı.” (Aralov, 2008:136).

Semyon Aralov’un hatıraları, Kurtuluş Savaşı döneminin ayrıntılı bir resmini doğrudan çiziyor. Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Zaferi Anadolu’da şenliklere yol açtı. Semyon Aralov “Anadolu’da şenlikler” adlı bölümde yazdı ki, “Türk ordusu Yunan istilacılarını bozguna uğrattıktan sonra bütün Anadolu’da, bu arada Ankara’da da gösteriler, mitingler yapıldı, dualar edildi, istilacılara karşı kazandığı zaferden sonra Mustafa Kemal Ankara’ya dönüşünde büyük törenle karşılandı, istasyonda bir askeri birlik yer almıştı. Bütün hükümet ve meclis üyeleri, milli kahraman Mustafa Kemal’i karşılamaya çıkmıştı. Sovyet temsilciliği, İran ve Afganistan elçilikleri bu karşılamaya tam kadro katılmışlardı. Meclise giden yol boyunca çeşitli sloganlarla süslü taklar kurulmuştu. Mitinglerin, camilerde duaların hesabı yoktu. Bütün Ankara halkı sokaklara ve meydanlara dökülmüştü.” (Aralov, 2008:143).

Bütün bu olaylardan kırk yıl sonra bile Semyon Aralov, Türk ordusunun Büyük Zaferini içtenlikle hatırlattı: "Türk ordusu Yunan işgalcilere karşı zafer kazandı, Ankara'da olduğu gibi Anadolu'da gösteriler, mitingler, dualar yapıldı. işgalcilere karşı kazandığı zaferin ardından Mustafa Kemal, Ankara'ya döndükten sonra büyük törenlerle karşılandı" dedi.

Konuşmacılar, İngiltere'nin ne kadar güçlü olursa olsun Türkiye'den yenildiğini gururla belirttiler. İngiltere Türkiye'yi ele geçirip, onu bağımlı bir ülkeye dönüştürmek ve daha sonra tüm Doğu'yu işgal etmek istedi. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa söz aldı. Onu gergin bir dikkatle dinlediler. "Türk milleti," diyordu Mustafa Kemal, "kabul ettiği kutsal Misak'i- Milli'yı yerine getirdi ve kutsal topraklarımızı temizledi. Biz düşmanın önünde baş eğmedik, bize boyun eğmeyi öğütleyen İstanbul'daki hainleri dinlemedik. Hayır, mağrur Türk, emperyalistlere hiçbir zaman baş eğmeyecektir. Büyük ordumuza şan ve selam olsun." (Aralov, 2008:144).

Semyon Aralov anılarında halkın tükenmez sevincini yazdı: "Şehrin birçok yerinde halk oyunlarıyla temsiller ve beden eğitimi gösterileriyle karışık şenlikler düzenlenmişti. Ankara yakınlarındaki geniş ovada da, konuklar için çadırlar kurulmuştu. Bu şenliklere Mustafa Kemal Paşa da katıldı." (Aralov, 2008:144).

Mustafa Kemal, 18 Eylül 1922'de Yunan ve İngilizleri ülkeden kovar, Sevr hükmünü yitirir ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateskes Antlaşması imzalanır. Mustafa Kemal bu zafere ulaşmada Rus yardımı konusunda Rusya'nın desteği olmasaydı, yeni Türkiye'nin bu zaferi belki çok daha büyük fedakarlıklarla kazanabileceğini, belki de bunun tamamen olanaksız olduğunu belirtir. Rusya'nın Türk Hükümeti'ne zor koşullarda yaptığı maddi ve manevi yardımı Türk milletinin unutmamasının utanç verici olacağını belirtir. (İmren, 2017:144).

Ankara ve Moskova, bu şekilde zayıflayan işbirliği bağlarını uluslararası konjoktürün radikal bir değişikliğe uğramaması nedeniyle büsbütün koparamadıkları için Milli Mücadele sürecindeki son hamlelerini, Büyük Taarruz öncesinde gerçekleştirdiler. Konjoktürü tamamen değiştiren şüphesiz Büyük Taarruz (26 Ağustos- 9 Eylül 1922) ile tahakkuk eden Türk Zaferi oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın "Türk Milleti'ne" seslenen bir bildiriyle zaferi kutlaması ve sömürge halindeki İslam beldelerinde yaşanan sevinç, bu bağlamda oldukça etkili oldu. Savaş, 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Mütarekesi ile sona erecekti." (Ada, 2018:1122).

11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan metin ile Mudanya Ateskes Antlaşması tamamlanmış ve Anadolu'da Türk askeri zaferi ilan edilmiştir. Zafer Sovyet Rusya'da da yankı bulmuş ve çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır. (Benhür, 2008:290).

Nitekim, Sovyetler, Sakarya Savaşı'ndan sonra takındıkları tavrı bu dönemde de takınmışlar ve Türkiye'yi büsbütün kaybetmemeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, kazandığı askeri zafer dolayısıyla Türkiye'yi ilk tebrik eden, Moskova olmuş, Sovyetlerin kısa aralıklara Ankara'ya yolladıkları Mdivani ve Aralov, itinalı tavırları ile dikkat çekmişlerdir. (Ada, 2018:1140).

Semyon Aralov son hatıralarından:" Mustafa Kemal Paşa hayatının sonuna kadar şaşmaz bir biçimde Türkiye'nin milli çıkarlarının, dolayısıyla SSCB ile dostluk ilişkilerinin savunuculuğunu yaptı." (Aralov, 2008:234).

SONUÇ

Taksim Cumhuriyet Anıtı, Taksim Meydanı'nda Milli Mücadele'yi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve devrimlerini sembolize eden ulusal bir yapıt olarak İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica tarafından yapılmış olup anıt ve çevre düzeni İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından yapılmıştır.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, Türk tarihinin girdiği yeni dönemde batılı devletler incelendiğinde bir Cumhuriyet Anıtı'nın yapılmasının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkar. Taksim Anıtı öncesinde kırsal bir alan olan meydana, Cumhuriyet anıtı dikildikten sonra burası modern bir kent meydanına dönüşmesi ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni ve güçlü bir simgesi olarak kendini göstermesi vurgulanacaktır. (İmren, 2017:139).

30 Ağustos Zafer Bayramı, tüm yurttaki törenlerle ve değişik etkinlikler ile kutlanır. Ankara'da Mustafa Kemal Atatürk'ün kabri- Anıtkabir ziyaret edilir. Büyük Taarruz'un önemini ve bu uğurda şehit düşen ya da gazi kalan kahramanların bir kez daha anıldığı 30 Ağustos Zafer Bayramı yurdun çeşitli bölgelerinde törenlerle anılacak. 30 Ağustos 2023 tarihinde Zafer Bayramı kutlanır. Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ulusal bayramlarından biridir. Her yıl 30 Ağustos günü Büyük Taarruz'un galibiyetini ve düşman birliklerinin ülke sınırlarını terk ettiğinin sevinci olarak kutlanan milli bayramdır. (Zafer Bayramı 2023).

Bu gün, 1922 yılında 26 Ağustos'ta başlayıp, 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da Mustafa Kemal'in başkomutanlığında zaferle sonuçlanan Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin zaferi anılır. 30 Ağustos sembolik olarak ülke topraklarının geri alındığı günü temsil eder. "Türk İstiklal Harbi'nin dönüm noktası olan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi, yok edilmek ve vatanından kovulmak istenen bir halkın millet olmasında, ülkesini işgalcilerden elbirliği ile kurtarması ve özgür ve bağımsız yaşama isteğinin tezahürüdür" (Sayılır, 2014:91).

Böylece, 30 Ağustos 1922'de, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kardeşlik tarihine "Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü" olarak giren Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk halkı ve Türk silahlı kuvvetleri, zafer yürüyüşlerini tamamladılar.

KAYNAKLAR:

1. Ada Turhan. Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922). TTK Belleten. 2018; 82(295): 1077-1152.
2. Anadol Kemal (2021). İzmir İktisat Kongresi ve İbrahim Ebilov. 24 Şubat 2021 [https:// www.cumhuriyet.com.tr](https://www.cumhuriyet.com.tr) > ..
3. Aralov Semyon İvanoviç (2008). Bir Sovyet diplomatının Türkiye anıları. 1922-1923. Yaylacık matbaacılık. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Rusça aslından çeviren Hasan Âli Ediz., Candan Badem.
4. Aralov Semyon İvanoviç (2017). Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, Çeviren: Hasan Âli Ediz, İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım.
5. Aralov Semyon İvanoviç. (1960). Vospominaniya Sovetskogo Diplomata, ("Bir Sovyet diplomatının anıları", rusça). Moskva, 262 sah.

6. Benhür Çağatay. 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma. Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Yıl 2008, Sayı: 24, ss. 277-313.
7. Çakır Gül. 1921 Yılı TBMM Zabıt Ceridelerinde Sovyet Rusya ile İlgili Görüşler Gaziantep University. Journal of social sciences. 2022, Sayı 21(2)., sah. 977-998.
8. Çerniçenkina Natalia (2014). Sovyet Rusya'nın TBMM Temsilcileri S. Aralov ve Y. Surits'in Resmi Raporlarına Göre Türkiye (1923), Dr. 659-668. Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 02-04 Ekim 2012 / Uşak. Cilt II. Yayına Hazırlayan Arzu Güvenç - Murat Saygın. Ankara - 2014 1328 sah.
9. Dulayeva Zarife. Tarih Bilimci. Atatürk'ün İmzası: «...Azerbaycan'ın Büyükelçisine, kardeşim İbrahim Abilov'a» İRS Miras, No:7, Bakü 2013, s. 36-39.
10. Hasanlı Cemil (2012). Sovyet Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1920-1939). Bakü, Adiloğlu Yayınevi., 656 sah.
11. İmren Arbaç. Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus – Türk yakınlaşmasının sembol figürü, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, c. 1, sayı. 1, ss. 138-161, Ocak. 2017
12. Perinçek, Mehmet (2016). Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar, Genişletilmiş 3. Basım, Kaynak Yayınları.
13. Sayılır Burhan (2014). 30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz İle İlgili Bazı Bilgiler. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 12, Sayı: 16, ss. 89-114.
14. Toprak Zafer (2008) , “Erken Dönem Türk-Sovyet İlişkileri ve Semyon İvanoviç Aralov,” Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, Semyon İvanoviç Aralov, çeviren: Hasan Âli Ediz, içinde, İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 2008, s. XIII-XVIII.
15. Zafer Bayramı 2023 - Türkiye - 30.08.2023 - Tatlı Takvim <http://www.tatli-takvim.com> › randevu › 859-tuerkiy
16. Aralov Semyon İvanoviç (1880-1969). Atatürk Ansiklopedisi. [https:// ataturkansiklopedisi.gov.tr](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr) › bilgi › semion-iva..

**BÜYÜK TAARRUZ VE ZAFER SÜRECİNİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ
YERİ: İLETİLER, DEĞERLER VE AMAÇLAR**
THE PLACE OF THE GREAT ATTACK AND VICTORY PROCESS IN TURKISH
TEXTBOOKS: MESSAGES, VALUES AND OBJECTIVES

Soner GARİP

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, <https://orcid.org/0000-0002-0893-9536>

Özet

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) öğrencilerin millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde ders kitaplarının önemli bir yeri vardır. Çünkü tematik bir anlayışla oluşturulan Türkçe ders kitapları öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecinde başvurdukları temel kaynaktır. Türkçe ders kitaplarında her sınıf seviyesinde sekiz tema yer almaktadır. Bu temalardan “Millî Mücadele ve Atatürk” teması zorunlu tema olarak bulunmaktadır. Programda ders kitabı yazarlarından bu temada Çanakkale, Atatürk, İstiklal Marşı, 15 Temmuz, kahramanlık, milli mücadele, vatanseverlik, şehitlik, gazilik gibi konulara yer verilmesi istenmektedir. Bu bakımdan Millî Mücadele ve Atatürk teması öğrencilere millî, manevi ve tarihî değerleri verecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması ve bağımsızlığa giden yolda Büyük Taarruz ve Zafer süreci milli mücadele dönemimin dönüm noktalarındandır. Türk milletinin belleğinde derin izler bırakan bu sürecin Türkçe ders kitaplarında yer alması beklenmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada Türkçe ders kitapları Büyük Taarruz ve Zafer süreci kapsamında incelenmiştir. Yapılan incelemede Büyük Taarruz ve Zafer sürecinin Türkçe ders kitaplarında nasıl işlendiğini, metinler ve etkinlikler aracılığıyla verilmek istenen iletiler, değerler ve amaçların ne olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde doküman analizi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veriler hâlen uygulamada olan altı ortaokul Türkçe ders kitabından toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Araştırmanın sonunda Türkçe ders kitaplarında Büyük Taarruz ve Zafer sürecini işleyen üç müstakil metin bulunduğu ve bazı etkinliklerde Büyük Taarruz ve Zafer sürecine yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında Büyük Taarruz ve Zafer sürecinin yoğunlukla vatanseverlik, fedakârlık, birlik ve beraberlik, kahramanlık değerleri işlendiği saptanmıştır. Milli birlik ve beraberlik içerisinde Atatürk önderliğinde zafer elde edildiği, bayrağımız altında bağımsız yaşamının önemli olduğu ve topyekûn mücadele etmenin başarıyı getirdiği vb. iletiler belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçlarından hareketle program uygulayıcısı öğretmenlere, ders kitabı yazarlarına ve konuyla ilgili araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitapları, Büyük Taarruz ve Zafer, Milli duygu ve düşünceler.

Abstract

In the Turkish Course Curriculum (2019), it is aimed to strengthen the national feelings and thoughts of students. Textbooks have an important place in the realization of this goal. Because Turkish textbooks created with a thematic understanding are the main resource that students apply to in the learning-teaching process. There are eight themes in Turkish textbooks at each grade level. Among these themes, the theme of “National Struggle and Atatürk” is included as a mandatory theme. In the program, textbook authors are asked to include topics such as Çanakkale, Atatürk, the National Anthem, July 15, heroism, national struggle, patriotism, martyrdom, veterans in this theme. In this regard, the theme of National Struggle and Atatürk should be structured in such a way as to give students national, spiritual and historical values. The liberation of Anatolia from enemy occupation and the Great Attack and Victory process on the way to independence are among the turning points of my national struggle period. It is expected that this process, which leaves deep traces in the memory of the Turkish nation, will be included in Turkish textbooks. In this regard, in this study, Turkish textbooks were examined within the scope of the Great Attack and Victory process. In the examination, it is aimed to reveal how the subjects of the Great Attack and Victory are processed in Turkish textbooks, what are the messages, values and goals that want to be given through texts and activities. The study was carried out by document analysis technique within the framework of qualitative research method. The data were collected from six secondary school Turkish textbooks that are still in practice in the research. The obtained data were examined through descriptive analysis. At the end of the research, it was found that there are three separate texts dealing with the topic of the Great Attack and Victory in Turkish textbooks, some events include the topic of the Great Attack and Victory, some textbooks have only images. It has been determined that the values of patriotism, sacrifice, unity and togetherness, heroism are processed intensely in the textbooks of the Great Attack and Victory process. It has been determined that the values of patriotism, sacrifice, unity and togetherness, heroism are processed intensely in the textbooks of the Great Attack and Victory process. That victory was achieved under the leadership of Atatürk in national unity and togetherness, that it is important to live independently under our flag and that total struggle brings success, etc. the messages have been determined. Based on the results of the research, various suggestions were made to program practitioner teachers, textbook authors and related researchers.

Keywords: Turkish textbooks, The Great Attack and Victory, National feelings and thoughts.

“Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”

(Mustafa Kemal Atatürk)

GİRİŞ

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimindeki Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük Taarruz, 30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlanmıştır. Bu zafer Anadolu'nun

düşman işgalinden kurtarılması sürecinde kilit rol oynamış ve tam bağımsız Türkiye'nin kuruluşuna giden yolu açmıştır. Bu zaferle Yunanlıların ve onları destekleyen emperyalist devletlerin Anadolu üzerindeki emelleri son bulmuştur (Erkan, 2022).

30 Ağustos Zaferi ile Türk ordusu düşmanın sınırsız imkânlarına karşı sınırlı olanaklarla onu kısa bir süre içerisinde yenmeyi başarmış ve Türk mucizesini gerçekleştirmiştir (Kılıç, 2022). Bu bakımdan “Türk tarihinde 30 Ağustos Zaferi emsalsiz bir başarının örneğidir” (Kollu, 1992, s. 560). Bu başarının çocuklara aktarılması ve onların millî kimlik inşasında yararlanması gerekmektedir. Çünkü bir ülkenin geleceğini sağlam temellerde inşa edebilmesi için çocuklara tarih bilinci kazandırılması büyük öneme sahiptir (Akhan, 2020). Bu bakımdan ilkokuldan başlayarak örgün eğitimin sonuna değin öğretim programlarının yapılandırılmasında bu hususa dikkat edilmelidir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) öğrencilerin millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi; millî, manevi ve tarihi değerleri benimseyerek hayat tarzına dönüştürmesi amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde eğitim-öğretim sürecinin ve bu süreçte başvuru olan ders kitaplarının önemli bir yeri vardır. Çünkü tematik bir anlayışla oluşturulan Türkçe ders kitapları öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecinde başvurdukları temel kaynaktır (Ugan, 2023). Türkçe derslerinde ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla öğrencilere birçok değer verilerek onların kimlik ve kişilik inşaları sağlanabilmektedir (Bayram ve Elban, 2017).

Ders kitapları ilgili olduğu öğretim programı dikkate alınarak hazırlanmakta ve programın hedeflerini gerçekleştirmeye hizmet etmektedir (Göçer ve Garip, 2022). Türkçe ders kitapları da Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) kapsamında hazırlanmaktadır. Buna göre Türkçe ders kitaplarında her sınıf seviyesinde sekiz tema yer almaktadır. Bu temalardan *Millî Mücadele ve Atatürk* teması zorunlu tema olarak bulunmaktadır. Programda ders kitabı yazarlarından *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında Çanakkale, Atatürk, İstiklâl Marşı, 15 Temmuz, kahramanlık, milli mücadele, vatanseverlik, şehitlik, gazilik gibi konulara yer verilmesi istenmektedir. Bu bakımdan *Millî Mücadele ve Atatürk* teması öğrencilere millî, manevi ve tarihî değerleri verecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir (TDÖP, 2019). Çünkü öğrencilerde millî bilinç oluşturmaları, onlara Millî Mücadele Dönemi'nin anlatılması ve Atatürk sevgisinin verilmesi bağlamında bu temanın özel bir yeri bulunmaktadır (Çarkıt ve Bahadır, 2022).

“Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımızdır” (TDÖP, 2019, s. 4). “Değerler, toplumun yapı taşı olan bireylere, nelerin önemli olduğunu, hangi durumlarda nasıl bir davranışın tercih edilmesi gerektiğini kavratmaya çalışan mana yüklü kavramlardır” (Topal, 2019, s. 248). Bu bağlamda millî, manevi ve tarihi değerlerimizin gelecek nesillere aktararak geleceğimizin şekillendirilmesinde önemli bir yeri vardır. Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması ve bağımsızlığa giden yolda Büyük Taarruz ve Zafer süreci millî mücadele dönemimin dönüm noktalarındandır. Türk milletinin belleğinde derin izler bırakan bu sürecin Türkçe ders kitaplarında yer alması beklenmektedir.

Bu çalışmada Türkçe ders kitapları Büyük Taarruz ve Zafer süreci kapsamında incelenmiştir. Yapılan incelemede Büyük Taarruz ve Zafer sürecinin Türkçe ders kitaplarında nasıl işlendiğini, metinler ve etkinlikler aracılığıyla verilmek istenen iletiler, değerler ve amaçların ne olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda ve gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.45). Çalışmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin sebebi verilerin toplanması ve analiz edilmesi sürecinde nitel bir sürecin benimsenmiş olmasıdır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi veri toplama araçlarından doküman analizi kullanılmıştır. “Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Çalışma kapsamında Türkiye’de ortaokul düzeyinde hâlen uygulanmakta olan altı kitap (K_{1,2,3,4,5,6}) incelenmiştir. Bu kitaplar aşağıda yer almaktadır:

- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı (K₁), Anıttepe Yayıncılık.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı (K₂), MEB-Devlet Kitapları.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı (K₃), Ata Yayıncılık.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı (K₄), MEB-Devlet Kitapları.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı (K₅), Özgün Matbaacılık.
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı (K₆), MEB-Devlet Kitapları.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel araştırma veri analiz türlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde, “elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Bu yolla veriler okuyuculara düzenli bir şekilde verilebilmektedir. Bu amaçla hâlen uygulamada olan 6 ortaokul Türkçe ders kitabının (K_{1,2,3,4,5,6}) *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında yer alan toplam 24 metin ve bu metinlere ait etkinlikler incelenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmada, geçerlik ve güvenilirlikle ilgili hususlara dikkat edilmiştir. Merriam (2013) geçerlik ve güvenilirliği araştırma sürecini ilgilendiren önemli kaygılar olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışmada alan yazın taraması detaylı bir şekilde gerçekleştirilmiş, betimsel analiz yapılarak elde edilen veriler bulgular bölümünde yorumlanmadan sunulmuş ve araştırmanın verileri birer aylık arayla kontrol edilmiştir. Böylece araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

BULGULAR

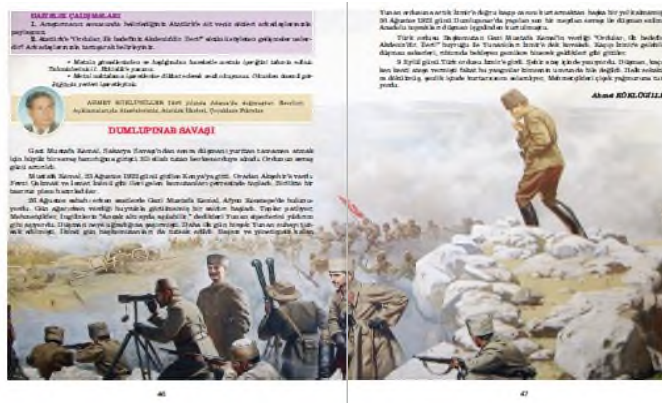
Bu bölümde incelenen ders kitaplarından elde edilen bulgular yer almaktadır. Aşağıda Tablo 2’de hâlen uygulamada olan 6 ortaokul Türkçe ders kitabının (K_{1,2,3,4,5,6}) *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında yer alan toplam 24 metin ve bu metinlere ait etkinliklerdeki Büyük Taarruz ve Zafer sürecine yönelik içerik bilgisi yer almaktadır:

Tablo 2. Türkçe ders kitaplarında Büyük Taarruz ve Zafer sürecine yönelik içerikler

Kitaplar	Metinler	İlgili Metin	İlgili Etkinlik
5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (K ₁)	Mustafa Kemal'in Kağnısı	-	-
	Dumlupınar Savaşı	+	+
	6 Mart 1915 Gecesi	-	-
	Bir Temmuz Gecesi	-	-
6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (K ₂)	Türk Askerinin Cesareti	-	-
	Yaşlı Nine	-	+
	15 Temmuz	-	-
	120 Filmi	-	+
6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (K ₃)	Gazi'yi Görmeye Gelen Ana	-	-
	Ben Mustafa Kemalim	-	-
	1 Kişi	-	-
	Mustafa Kemal Nasıl Atatürk Oldu?	-	-
7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (K ₄)	Atatürk ve Anıları	-	-
	Koca Seyit	-	-
	Bir Mustafa Kemal Vardı	-	-
	Bayrağımızın Altında	+	+
7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (K ₅)	Atatürk'ü Gördüm Düşümde	-	-
	Mürefteci Kadınlar ve Emin Astsubay	-	-
	Sığırtmaç Mustafa'nın Öyküsü	-	-
	Penceresi Sonsuzluğa Açılan Oda	-	+
8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (K ₆)	Bayrağımızın Altında	+	+
	Atatürk ve Müzik	-	-
	Kınalı Ali'nin Mektubu	-	-
	Atatürk'ü Gördüm Düşümde	-	-

Tablo 2 incelendiğinde, hâlen uygulamada olan 6 ortaokul Türkçe ders kitabında (K_{1,2,3,4,5,6}) sadece üç metnin Büyük Taarruz ve Zafer Sürecine yönelik olduğu görülmektedir. Bu metinlerden *Bayrağımızın Altında* metni hem 7. sınıf hem de 8. sınıf ders kitabında yer almaktadır. 5. Sınıf Türkçe ders kitabında bulunan *Dumlupınar Savaşı* isimli metin ise doğrudan Büyük Taarruz ve Zafer Sürecini anlatmaktadır. Tablo 2 etkinlikler bakımından incelendiğinde 6 metinde Büyük Taarruz ve Zafer Sürecine ilişkin çalışmalar bulunduğu anlaşılmaktadır.

Dumlupınar Savaşı Metni ve Etkinlikleri

Görsel 1. Dumlupınar Savaşı Metni

Metinde Sakarya Savaşı'nın kazanılmasının ardından Gazi Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen savaş hazırlığı, savaşın başlama süreci ve galibiyetle tamamlanması anlatılmaktadır. Dumlupınar Savaşı'nın ardından Atatürk'ün "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" sözüyle İzmir'e doğru düşmanın kovalanması ve 9 Eylül günü Türk ordusunun İzmir'e girişi işlenmiştir. Metinde arka plan olarak Atatürk'ün Afyon Kocatepe'de yürüyüşü içeren görsel kullanılmıştır. Görselde savaş ortamı canlandırılmıştır. Metinde şu ifadeler ön plana çıkmaktadır:

- "Eli silah tutan herkes orduya alındı" (s. 46).

İleti: Metinde eli silah tutan herkesin orduya alınması ifadesiyle genç yaşlı ayırt etmeksizin topyekûn bir mücadeleye girildiği anlatılarak vatanın kurtuluşunda halkın millî birlik ve beraberlik içerisinde olduğu ifade edilmiştir.

- "Mehmetçikler, İngilizlerin "Ancak altı ayda aşılabilir." dedikleri Yunan siperlerini yıldırım gibi aşyordu" (s. 46).

İleti: Atatürk'ün yönetimindeki Türk ordusunun vatanın kurtuluşu için insanüstü verdiği mücadeleyi anlatarak kahramanlık ve vatanseverlik vurgusu yapılmaktadır.

- "Halk sokaklara dökülmüş, şenlik içinde kurtarıcısını selamlıyor, Mehmetçikleri çiçek yağmuruna tutuyordu" (s. 47).

İleti: Türk halkının vatanın kurtuluşunu kutlamasını ve bu süreçte kahramanca mücadele eden kurtarıcılara gösterdiği minnet anlatılmaktadır.

Metinde ana fikir olarak millî birlik ve beraberlik içerisinde Atatürk önderliğinde zafer elde edildiği, kahraman Türk ordusunun vatanını kurtardığı işlenmiştir. Metinde ele alınan değerler şunlardır: Vatanseverlik, fedakârlık, birlik ve beraberlik, kahramanlık ve minnet. Metne yönelik etkinliklerde Büyük Taarruz ve Zafer süreci bağlamında öne çıkan çalışmalar şunlardır:

- 5. Etkinlikte (s. 49) metnin içeriğine yönelik farklı sorular yer almaktadır. Bu sorulardan "Metinden hareketle dönemselsel ve toplumsal yapıyla ilgili hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Metinden örnekler vererek açıklayınız." ile öğrencilerden Türk halkının zorluklar içerisinde mücadele ettiği, halkın millî birlik ve beraberlik içerisinde olduğu ve zaferin halkı mutlu kıldığı cevapları beklenmektedir.
- 8. Etkinlikte (s. 50) "Millî Mücadele yıllarında yaşamış olsaydınız vatanımızın düşman işgalinden kurtulması için neler yapardınız?" konulu hazırlıklı konuşmanızı arkadaşlarınızla paylaşınız. Konuşmanızı yaparken dönemin şartlarını, insanların duygularını, yaşadıklarını ve değer yargılarını göz önünde bulundurunuz." sorusu ile öğrencilerden empati kurulması istenerek vatanseverlik duygusu verilmek istenmiştir.
- 10. Etkinlikte (s. 51) "Dumlupınar Şehitliği'ni ziyarete gittiğinizi düşününüz. Şehitlerimize duygu ve düşüncelerinizi ifade eden bir mektup yazınız." sorusu ile öğrencilerden Büyük Taarruz ve Zafer sürecinde şehit olan askerlere hitaben mektup yazmaları istenmektedir. Öğrencilerden teşekkür, vefa, hatırlanmak vb. kavramları kullanmaları beklenmektedir.

Bayrağımızın Altında Metni ve Etkinlikleri

Bayrağımızın altında metni hem yedinci sınıf (K₄) hem de sekizinci sınıf (K₆) Türkçe ders kitabında yer almaktadır. Metin yedinci sınıfta dinleme, sekizinci sınıfta okuma metni olarak bulunmaktadır. Metnin içeriği aynı olup etkinlikleri farklılık göstermektedir.

MİLLÎ MÜCADELE VE ATATÜRK

Hazırlık Çalışmaları

1. "Bayrak" sözcüğü size neleri çağırıyor? Anlatınız.
2. Özgürlük ne demektir? Özgür yaşamak neden önemlidir?

Metni, notabaları işaretlerini dikdik ederek sesli okuyunuz.

BAYRAĞIMIZIN ALTINDA

Zafer yolunda sızamazcağım yüzünden bir, Hatice Nine'nin yurduca. Salihli'de, yarığın yâkından ortasında nasıfca kalıyıp bir ay evden bemediydim. Halk bir türlü kâbusun geçişine sanamıyor, bir türlü uyuyamıyor. İki sokaklarda kadın erkek doluyor, hep çocuklar gibi kopuyorlardı. Önemli ajanslar, hâli kadınlar gelip gidince hâli biterkenim boynuma sarılep kolluyorlardı, hâli çözen gıcık konuşuyorlardı ve Hatice Nine, on non gelsekendir. İnan artık yatağına kıyıp...

Bursa, 11 Ekim
Halide Edip ADIVAR

Görsel 2. Bayrağımızın Altında Metni

Metinde Zafer yolunda unutulmayacak bir gün anlatılmaktadır. Türk ordusu Salihli'ye girmiş ve düşman buradan uzaklaştırılmıştır. Halk çok mutludur. Metnin kahramanlarından Hatice Nine üzerinden anlatılan olayda bayrağımızın altında yaşamının ve ölmenin değeri üzerinde durulmuştur. Metinde bayrak sevgisi üzerinden bağımsızlık konusu işlenmiştir. Metnin görsellerinde savaş süreci ve sürecin zaferle tamamlanmasını içeren iki görsel kullanılmıştır. Metinde şu ifadeler öne çıkmaktadır:

- “Halk bir türlü kâbusun geçtiğine inanmıyor, bir türlü uyuyamıyordu” (s. 46).

İleti: Halkın zaferle birlikte mutluluğu vurgulanarak vatanın düşman işgalinden kurtarılmasının sevinci anlatılmaktadır. Bağımsızlık vurgusu ön plandadır.

- ““Bayrağımız Salihli'ye büyük orduyla girdi, artık çıkamaz!” dediler.” (s. 47).

İleti: Bağımsızlık sembolümü bayrağın Salihli'ye Türk ordusuyla birlikte girdiğini artık bundan sonra çıkmayacağı belirtilerek düşmanın buradan uzaklaştırıldığı ifade edilmiştir.

- “Hayatta bir tek önemli şey vardı: Öldüğü zaman cesedinin düşman bandırası altında kalmaması! Basit ve sade.” (s. 47).

İleti: Bayrak ve vatan sevgisi vurgulanmıştır. Kahraman olsa dahi üzerinde Türk bayrağının dalgalanmasını istemektedir. Bu istek onun için hayattaki bütün maddi ve manevi değerlerden üstündür.

Metinde ana fikir olarak vatanın kurtuluşunu, bağımsız yaşamının önemi ve bayrak sevgisi işlenmiştir. Metinde ele alınan değerler şunlardır: Vatanseverlik, bağımsızlık, bayrak sevgisi,

birlik ve beraberlik. Metne yönelik etkinliklerde Büyük Taarruz ve Zafer süreci bağlamında öne çıkan çalışmalar şunlardır:

- 2. Etkinlikte “Okuduklarınızdan yola çıkarak “bayrak sevgisi” ile “güven duygusu” arasında nasıl bir ilişki kuruyorsunuz? Açıklayınız.” sorusuyla öğrencilerden bayrağın bağımsız yaşamın sembolü olduğu ve bayrağın dalgalandığı bir vatanda güven, huzur ve rahat içinde yaşayabilecekleri düşüncesi verilmek istenmektedir.
- 6. Etkinlikte “‘Bayrak bir milletin özgürlük alametidir. Düşmanın da olsa hürmet lazımdır.’ (Mustafa Kemal ATATÜRK) sözünden anladıklarınızı ifade eden bir konuşma yapınız.” yönergesiyle metinde işlenen bayrak sevgisi konusunun ilişkilendirilmesi beklenmektedir. Öğrencilere bayrağa saygı ve bayrak sevgisi verilmek istenmektedir.
- 7. Etkinlikte “Aşağıdaki temalardan istediğinizi seçerek bir şiir yazınız. Şiirinize uygun bir başlık koyunuz. (Bayrak, özgürlük, millî mücadele, cesaret, fedakârlık, vatanseverlik, gazilik, şehitlik)” yönergesiyle öğrencilerin duygu ve düşüncelerinin yazılı olarak ifade etmeleri istenmiştir. Öğrencilerin yazılarında metinde ele alınan duygu ve düşünceler etrafında şiir oluşturmaları beklenmiştir.

Diğer Etkinliklerden Elde Edilen Bulgular

İncelenen 6. Sınıf Türkçe ders kitabının (K₂) Millî Mücadele ve Atatürk temasında yer alan *Yaşlı Nine* metninin 5. etkinliğinde (s. 53) verilen cümlelerde altı çizili ifadeler arasındaki anlam ilişkileri sorulmuştur. Bu cümlelerden birisi Büyük Taarruz ve Zafer süreciyle ilgili olup şu şekildedir: “Atatürk’ün ‘Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!’ emrini duyan askerler geri dönmeyi düşünmeden taarruza geçtiler.” Verilen cümle ile Türk askerinin cesareti, kahramanca mücadelesi ve bağımsızlık arzusu ele alınmıştır.

Aynı kitabın *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında yer alan 120 izleme metninin 7. etkinliğinde (s. 67) Büyük Taarruz ve Zafer sürecini içeren Nazım Hikmet’e ait *Büyük Taarruz* isimli şiir bulunmaktadır. Etkinlik şiirde ele alınan benzetme ve abartma ifadelerine yönelik olsa da şiirde Başkomutan Gazi Mustafa Kemal’in Büyük Taarruz sürecinde ruh hali ve düşmanı vatandan kurtarma arzusu işlenmiştir.

C) Aşağıdaki şiirde kullanılan benzetme ve abartma ifadelerini bularak aşağıya yazınız. Bu ifadeler şiire nasıl bir anlam katmaktadır? Açıklayınız.

BÜYÜK TAARRUZ
(...)

Sarışın bir kurda benziyordu
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar, eğildi, durdu.
Braksalar,
İnce uzun bacakları üstünde yaylanarak
Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe’den Afyon Ovası’na atlayacaktı.

Nazım Hikmet

Benzetme ve Abartma İfadeleri: .....

Görsel 3. Büyük Taarruz Şiiri

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Büyük Taarruz ve Zafer sürecinin Türkçe ders kitaplarında nasıl işlendiğini, metinler ve etkinlikler aracılığıyla verilmek istenen iletiler, değerler ve amaçların ne olduğunu belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın sonucunda Türkçe ders kitaplarında Büyük Taarruz ve Zafer sürecini işleyen üç müstakil metin bulunduğu ve bazı etkinliklerde Büyük Taarruz ve Zafer sürecine yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında Büyük Taarruz ve Zafer sürecinin yoğunlukla vatanseverlik, fedakârlık, birlik ve beraberlik, kahramanlık değerleri etrafında işlendiği saptanmıştır. Milli birlik ve beraberlik içerisinde Atatürk önderliğinde zafer elde edildiği, bayrağımız altında bağımsız yaşamının önemli olduğu ve topyekûn mücadele etmenin başarıyı getirdiği vb. iletiler belirlenmiştir.

Avcı, Açıkalın ve Uğurlu (2020) çalışmasında Türk tarihinde büyük önemi olan topyekûn bir mücadeleyle kazanılmış savaşların toplumların millî birlik ve beraberlik duygularının gelişmesine katkıları sunduğunu belirtmektedir. Bulgulara göre hâlen uygulamada olan 6 ortaokul Türkçe ders kitabında Büyük Taarruz ve Zafer sürecini anlatan 3 metin bulunmaktadır. Bu durum öğrencilerin millî duygu ve düşüncelerin geliştirilmesine katkıları sağlayacaktır. Fakat bu metinlerden *Bayrağımız Altında* metni hem yedinci sınıf hem de sekizinci sınıf ders kitabında yer almaktadır. Zorunlu tema olarak yer alan *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında yer verilen metinlerin tekrara düşmemesine dikkat edilmesi ve bu bağlamda gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Çünkü Türkçe derslerinde metinler aracılığıyla millî, manevi ve tarihi değerler görseller ve etkinlikler aracılığıyla somut bir şekilde verilebilmektedir (Küçüköğlü, Albayrak ve Serin, 2020). Bu bakımdan ele alınacak metinlerin millî mücadelenin farklı dönemlerini yansıtmalıdır.

Büyük Taarruz ve Zafer sürecini içeren metinlerde vatanseverlik, birlik ve beraberlik, kahramanlık fedakârlık, bağımsızlık, bayrak sevgisi ve minnet kavramları işlenmiştir. Ceran (2015) çalışmasında millî mücadele dönemi kahramanlarının vatan sevgisi, millî birlik ve beraberlik, kahramanlık ve cesaret gibi kişilik özelliklerinin çocuklara rol model olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada da metinlerde ele alınan değerlerin çocukların milli duygu ve düşüncelerini güçlendireceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada araştırmanın bulguları ve bulgulardan hareketle ulaşılan sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir:

- *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında ele alınacak konular sınıf seviyesine göre dağıtılarak konu ve metin tekrarı yapılmamalıdır.
- *Millî Mücadele ve Atatürk* temasında bu dönemi kapsayan filmler belirlenerek tema filmi olarak öğrencilere izlettirilmelidir.
- Millî, manevi ve tarihi değerlerin aktarılmasında ders kitaplarında yer alan metinlerin yanı sıra bu dönemi anlatan kitaplar öğrencilere tavsiye edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akhan, O. (2020). Sınıf öğretmenlerinin tarih konularının öğretimine yönelik görüşleri. *International Primary Education Research Journal*, 4 (1) , 72-80.

Avcı, C. , Açıkalın, H. ve Uğurlu, T. (2020). Sakarya Savaşı'nın önemi ve ders kitaplarındaki yeri hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1) , 1-16.

Bayram, B. ve Elban, M. (2017). Türkçe ders kitaplarında millî kimliğe ilişkin unsurların incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 21, 19-27.

Ceran, D. (2015). Çocuklara rol model olması bakımından millî mücadele kahramanları ve edebî eserlere yansımaları: "kurtuluşun kahramanları" kitap dizisi örneği. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(24), s. 135-157.

Ceylan, S., Duru, K., Erkek, G. & Pastutmaz, M. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB, Devlet Kitapları Yayınları.

Çapraz Baran, Ş. & Diren, E. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.

Çarkıt, C. ve Bahadır, H. İ. (2022). Ortaokul Türkçe ders kitapları Millî Mücadele ve Atatürk teması metinlerinin okunabilirlik düzeyleri üzerine bir inceleme. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 11(1), 103-111.

Erkal, H. ve Erkal, M. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Erkan, M. S. (2022). Türk tarihinde bir dönüm noktası, büyük taarruz ve 30 ağustos başkomutan meydan muharebesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11(32) , 243-271.

Eselioğlu, H., Set, S. & Yücel, A. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB, Devlet Kitapları Yayınları.

Göçer, A. & Garip, S. (2022). Türkçe ders kitaplarında görsel unsur olarak efemera ve broşür kullanımı. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3), 1218-1233.

Kılıç, M. (2022). Büyük taarruz başkomutan muharebesi ve Atatürk'ün askeri dehası. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 647-661.

Kır, T., Kırmaz, E. & Yağız, S. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB, Devlet Kitapları Yayınları.

Kollu, A. (1992). Büyük zafer (öncesi ve sonrası ile). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8, 481-560.

Küçüköğlü, A., Albayrak, F. ve Serin, N. (2020). Değerler eğitimi bağlamında Türkçe dersi: Program ve ders kitaplarının karşılaştırmalı incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1499-1518.

MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sarıboyacı, M. O. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu, Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Özgür Matbaacılık.

Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.

Ugan, F. (2023). Türkçe ders kitaplarının tema öğretimi açısından incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BÜYÜK TAARRUZ'UN ÖNEMİ VE ATATÜRK'ÜN LİDERLİK YETENEKLERİ

THE IMPORTANCE OF THE GREAT ATTACK AND ATATÜRK'S LEADERSHIP SKILLS

Zafer SAYGILI

Dr. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı

Orcid: 0000-0002-4500-9952

Özet

Bu çalışma, Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği emirle başlayan ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın en önemli dönüm noktalarından biri olan Büyük Taarruz ve bu taarruzun doruğunda Türk ordusunun Yunan işgaline karşı kazandığı 30 Ağustos zaferinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik ve stratejik dehası ile nasıl şekillendiği ele alınmaktadır. Bu büyük zafer, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı ve yokluk içerisinde ulusal bağımsızlığını kazandığı olağanüstü bir dönemi simgelemiştir. Ayrıca Atatürk, Türk milletinin direniş ve zafer için bir araya gelmesini sağlamak adına özgüven, kararlılık ve vizyon sahibi liderlik özelliklerini sergilemiştir. Büyük Taarruz'un planlamasında ve icrasında gösterdiği askeri dehası, taktiksel zekası ve stratejik düşünme gücü sayesinde, Türk ordusu Yunan işgal güçlerine karşı önemli avantajlar elde etmiştir. Aynı zamanda, onun askeri liderlikteki üstün yetenekleri, Türk ordusunun moralini yükseltmiş ve zafer için güçlü bir motivasyon sağlamıştır. O, kararlılık, cesaret ve özgüvenle donanmış bir lider olarak, zorlu koşullarda bile stratejik düşünceyi asla kaybetmemiştir. Aynı zamanda, askerlerine olan güveni ve onlara olan saygısı, ordunun disiplinli ve koordineli bir şekilde hareket etmesini sağlamıştır. Bunların yanında çalışmada Atatürk'ün liderlik tarzı, yetenekleri, stratejileri ve kişisel özellikleri de vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, Büyük Taarruz'un önemi, Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde gösterdiği mücadeleyle bağımsızlığını kazanmasını sağlamış ve modern Türkiye'nin temellerini oluşturmuştur. Atatürk'ün liderlik yetenekleri ise, bu zaferin elde edilmesinde kritik bir rol oynamış ve onu unutulmaz bir devlet adamı ve askeri lider olarak tarihte önemli bir yere koymuştur. Nitekim onun liderlik örnekleri, günümüz liderlerine de ilham vermeye devam etmektedir. Bu çalışma, Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından biri olan Büyük Taarruz'un ve 30 Ağustos zaferi'nin önemini anlamak ve Atatürk'ün liderlik örneklerinden ilham almak isteyen okuyuculara önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Liderlik, Liderlik Yetenekleri, Büyük Taarruz, 30 Ağustos

Abstract

This study aims to examine how Mustafa Kemal Atatürk's leadership and strategic genius in the Great Offensive, which started with the order of Mustafa Kemal Atatürk and was one of the most important turning points of the Turkish War of Independence, and in the 30 August Victory

of the Turkish army against the Greek occupation at the peak of this offensive. shape is considered. This great victory was an important turning point in the Turkish nation's struggle for independence and symbolized an extraordinary period when the foundations of the Turkish Republic were laid and it gained its national independence in poverty. In addition, Atatürk displayed the characteristics of self-confidence, determination and visionary leadership in order to ensure that the Turkish nation came together for resistance and victory. Thanks to his military genius, tactical intelligence and strategic thinking power in the planning and execution of the Great Offensive, the Turkish army gained significant advantages against the Greek occupation forces. At the same time, his superior abilities in military leadership boosted the morale of the Turkish army and provided a strong motivation for victory. As a leader armed with determination, courage and self-confidence, he never lost his strategic thinking even in difficult conditions. At the same time, his trust and respect for his soldiers enabled the army to act in a disciplined and coordinated manner. In addition to these, Atatürk's leadership style, abilities, strategies and personal characteristics are also emphasized in the study. As a result, the importance of the Great Offensive enabled the Turkish nation to gain its independence through its struggle in unity and solidarity, and formed the foundations of modern Turkey. Atatürk's leadership skills played a critical role in achieving this victory and put him in an important place in history as an unforgettable statesman and military leader. As a matter of fact, his leadership examples continue to inspire today's leaders. This study offers an important perspective to readers who want to understand the importance of the Great Offensive, one of the turning points of the Turkish War of Independence and the August 30 Victory, and to be inspired by Atatürk's leadership examples.

Keywords: Atatürk, Leadership, Leadership Skills, The Great Offensive, 30 August

GİRİŞ

Tarihin akışını değiştiren olaylar ve büyük liderler, insanlığın hafızasında derin izler bırakır. Türk milletinin kaderini şekillendiren ve bağımsızlık mücadelesinin en kritik anlarından birini temsil eden Büyük Taarruz, bu tür önemli olaylardan biridir. 26 Ağustos 1922'de başlayan ve Türk milletinin özgürlük aşkıyla Yunan işgaline karşı zaferle sonuçlanan Büyük Taarruz, Türk Kurtuluş Savaşı'nın en önemli zaferlerinden biridir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı bir dönemi de simgelemektedir (Korkmaz, 2022: 19). Büyük Taarruz'un stratejik ve sembolik önemi, Türk milletinin vatan sevgisi ve bağımsızlık arzusuyla birleşerek, milletin tüm fertlerinin sarsılmaz bir birlik ve beraberlik içinde kenetlendiği bir anı temsil eder. Atatürk, bu önemli dönemde sergilediği liderlik, askeri dehası ve stratejik düşünce gücü sayesinde Türk milletini birleştirip güçlü bir direniş ruhuyla donatarak istilacılara karşı mücadeleyi bir ulusal varoluş savaşına dönüştüren bir lider olarak tarihteki yerini almıştır. Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanması, Türk milletinin onurlu bir direnişle bağımsızlığını kazandığı ve tarihin akışını değiştiren unutulmaz anlardan biridir. Bu çalışmada, Büyük Taarruz'un önemi ve Türk milletinin kaderini şekillendiren bu kritik dönemde ortaya çıkan liderlik örneklerinden biri olan

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik yeteneklerinin nasıl bu zaferin kazanılmasına katkı sağladığı ele alınacaktır.

1. BÜYÜK TAARRUZ'UN ÖNEMİ

1.1. Türk Kurtuluş Savaşı'nda Bir Dönüm Noktası

Türk Kurtuluş Savaşı, 19 Mayıs 1919'da başlayan ve 30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlanan ulusal kurtuluş mücadelesidir (Çakmak, 2022: 40). Büyük Taarruz ise, Türk Kurtuluş Savaşı'nın en önemli dönüm noktalarından biridir. 26 Ağustos 1922'de başlayan ve 30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlanan bu taarruz, Türk ordularının düşmanı kesin bir şekilde yenilgiye uğratmasıyla sonuçlanmıştır (Görgülü, 1992: 41). Bu süreçte Türk milleti, işgal altındaki topraklarını kurtarmak ve bağımsız bir devlet kurmak için büyük bir mücadele vermiştir. Yapılan mücadeleler sonucunda Türk orduları, düşmanı geri püskürtmüş ve Anadolu'nun tamamını kurtarmıştır (Sarıaslan: 2022: 420). Bu kurtuluş mücadelesi ile kazanılan zafer, Türk milletinin özgürlük aşkı ve birlik ruhuyla donanmış olduğunu göstermiştir.

1.2. Düşmanın Yok Edilmesi ve Türkiye'nin Kurtuluşu

Büyük Taarruz, Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk ordularının Yunan işgaline karşı başarılı bir karşı saldırı hareketidir. Bu taarruzun ana hedefi, düşmanı kesin bir şekilde yenilgiye uğratmak ve Türkiye'nin bağımsızlığını sağlamaktır. Türk orduları, 30 Ağustos 1922'de kesin bir zafer elde ederek düşmanı tamamen yok etmiştir (Görgülü, 1992: 41). Bu zafer, Türk ordularının büyük bir strateji ve kararlılıkla hareket ederek düşmanı etkili bir şekilde yenilgiye uğratması sonucunda gerçekleşmiştir. Yunan işgal güçleri büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmış ve Türk orduları Anadolu'nun kontrolünü tamamen ele geçirmiştir (Gülen, 2022: 218). Türk ordularının düşmanı yenilgiye uğratması, Türkiye'nin işgal altındaki topraklarının kurtulması ve bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Atatürk düşmanın yok edilmesi ve Türkiye'nin kurtuluşunu nutukta şu sözleriyle anlatmıştır: *“Arkadaşlar! Üç seneden beridir yolunda çalıştığımız yüce ve kutsal amaç, milletin genel ve ortak gayret ve çalışmasıyla şükürler olsun gerçekleşiyor. Bizi istediklerimizden alıkoyacak ortada hiçbir engel kalmamıştır. Etraflı olarak açıkladığım nedenle düşman ordusu tamamen yok edilmiştir. Yunan ordusunun en son askerinden bile Anadolumuz temizlenmiştir... Sevgili milletimizin hiçbir zaman zincir altına girmeyecek olan hürriyet ve istiklâline göz diken, cana kıymak isteyen Yunan milleti, bugün baştan aşağıya kadar isyan ateşi içinde matem saatleri yaşıyor ve yarının endişesiyle perişan bir haldedir”* (Özlü, 2022: 304).

2. ATATÜRK'ÜN LİDERLİK YETENEKLERİ

2.1. Stratejik Planlama ve Hazırlık

Atatürk, yapmış olduğu denetlemelerde Türk ordularının henüz büyük bir saldırıya hazır olmadığını görmüştür (Saygılı, 2022a. 170). Daha önceki savaş deneyimlerinden dersler çıkararak ordunun zayıf yönlerini ele almış ve bu eksiklikleri giderip orduyu yeniden yapılandırarak daha etkin ve modern bir güç haline getirmiştir (Atatürk, 2015: 478). Askeri bir deha olarak, ordunun yeteneklerini ve gücünü artırmak için stratejik önlemler almıştır. Ayrıca

Büyük Taarruz için ordunun ihtiyaç duyacağı silah, mühimmat, yiyecek ve diğer malzemelerin zamanında ve doğru şekilde temini Atatürk tarafından özenle planlanmıştır. Bu süreç uzun sürünce Atatürk meclise stratejisini şu şekilde anlatmıştır. *“Hazırlığın tamamlanması için zamana ihtiyaç vardır. Yarım tedbir, yarım hazırlıkla yapılan taarruzlardan fayda beklenmez. Duygulardan ve hayallerden sıyrılmak gerekir. Düşmana karşı üstünlük sağlamak için Millete taze maneviyat vermek, Meclis’te birlik kurmak, orduyu hazırlamak lazımdır”* diyerek hazırlıkların devam ettiğini ve en uygun anın beklendiğini söylemiştir (Belen, 1983: 387). Öte yandan Atatürk, düşmanı şaşırtmak ve üstünlük sağlamak için askeri hareketlerin detaylı planlamasını yapmıştır. Harekatın nasıl yürütüleceği, ordunun nasıl konumlandırılacağı ve hedeflerin ne olacağı gibi konularda titizlikle çalışmıştır. Bu çalışmalarını gizli tutmak için Akşehir’de futbol karşılaşması düzenlenmiştir. Komutanlar bu maçı izlemek için Akşehir’e davet edilmiştir. Burada taarruzun biçimi ve ayrıntıları detaylı olarak belirlemiştir (Kılıç, 2022: 655) Yine Atatürk, düşmanın durumunu ve planlarını anlamak için istihbarat ve keşif faaliyetlerine önem vermiştir. Atatürk’ün stratejik planlama ve hazırlıkları, Büyük Taarruz’un başarıya ulaşmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur (Saygılı, 2022b: 97).

2.2. Moral ve Motivasyon

Atatürk, Türk askerlerinin ve halkının moralini yükseltmek için büyük çaba sarf etmiştir. Onların inancını ve motivasyonunu artırmak için cesaret verici konuşmalar yapmış askerlerle doğrudan temas kurarak destek ve güven vermiştir. Atatürk’ün askerlere ve halka verdiği moral ve motivasyon, bu kritik dönemde Türk milletinin direniş ruhunu canlı tutmuş ve zafer için daha da güçlü bir motivasyon sağlamıştır (Saygılı, 2022b: 96). Ayrıca Atatürk, Nutukta büyük zafer için *“Büyük Türk Milleti! Orduların on dört gün içinde büyük bir düşman ordusunu yok ettiler. Dört yüz kilometre boyunca aralıksız bir kovalamaca yaptılar. Anadolu’daki bütün işgal edilmiş yerlerimizi geri aldık. Bu, büyük zafer senin eserindir. Büyük ve soylu Türk Ulusu!”* diyerek büyük zaferin şerefini millete atfetmiştir (Kişi, 2022: 327). Bu, askerlerin ve halkın liderleriyle birlikte mücadele etme duygusunu güçlendirmiştir. Atatürk’ün liderlik tarzı, ordunun ve halkın güvenini kazanmıştır. Güçlü ve kararlı duruşu, zafer için inançlarını artırmış ve Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde kenetlenmesini sağlamıştır. Bu, askerlerin ve halkın savaşa olan bağlılığını artırmış ve onlara güç vermiştir. Büyük Taarruz’un zaferle sonuçlanmasında, Atatürk’ün liderlik ve motivasyon becerileri önemli bir rol oynamıştır.

2.3. Öncülük Etme ve Örnek Olma

Atatürk, Büyük Taarruz’un başarısı için 30 Ağustos 1922 tarihinde saat 14:00’da Çal köyünde harekatı bizzat yöneteceği tepeye çıkmış ve ordulara önderlik etmiştir (Sarıhan, 1996: 225). Ayrıca Sakarya Meydan Savaşında Atatürk atından düşmesiyle kaburgası kırılmıştır. Kırılan kaburga kemiği nefes almasını güçleştirdiği esnada *“Devam ederseniz hayatınız tehlikeye girer.”* diyerek kendisine uyarıda bulunan hekime *“Savaş bitsin, o zaman iyileşirim.”* cevabını vermiştir (Köse, 2021: 42). Askerlerine cesaret vermek için risk almış ve onlara örnek olmuştur. Bu durum bir lider olarak öncülük etme özelliğini göstermiştir. Atatürk’ün cesareti, askerlere güç vermiş ve savaşta kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlamıştır. Savaş

meydanlarında düşman ateşi altında gösterdiği cesaret, askerlerin cesaretini artırmış ve onlara zafer için kararlılık aşılamıştır. Bu liderlik tarzı, askerlerin liderlerine olan güvenini pekiştirmiştir. Atatürk'ün Büyük Taarruz döneminde öncülük etme ve örnek olma yaklaşımı, Türk milletinin direniş ruhunu güçlendirmiş ve zafer için daha da güçlü bir motivasyon sağlamıştır (Saygılı, 2022a: 170-171).

2.4. Stratejik Vizyon ve Liderlik

Büyük Taarruz döneminde Atatürk'ün stratejik vizyonu ve liderliği, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin geleceğini şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Atatürk, Büyük Taarruz'un başarısı için sağlam bir stratejik vizyon oluşturmuş ve bu vizyonu liderlik becerileriyle hayata geçirmiştir. Atatürk Dumlupınar da ki zaferden sonra “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları*” hitabıyla başlayan stratejik vizyonunu gösteren tarihi emrini şu sözlerle vermiştir: “*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*” (Kingross, 2007: 367). Atatürk'ün Büyük Taarruz dönemindeki temel stratejik vizyonu, Türk milletinin bağımsızlık ve egemenlik hedefine ulaşmasıydı. Bu vizyon, Türkiye'nin kurtuluşunu ve düşman işgalinden kurtulmasını içeriyordu. Atatürk, Türk milletinin gücüne ve azmine olan inancıyla bağımsızlık vizyonunu her fırsatta vurgulamıştır. Atatürk, Büyük Taarruz için kapsamlı bir stratejik planlama yapmıştır. Düşmanın güçlerini, konumlarını ve savunma düzenini analiz ederek akıllıca taktikler geliştirmiştir. Orduların hareket tarzlarını ve hedeflerini belirlemek için detaylı bir strateji oluşturmuştur (Köylüoğlu, 2018). Atatürk, savaşın ilerleyen aşamalarında ortaya çıkan değişen koşullara hızlıca uyum sağlayabilme yeteneğine sahipti. Esneklik ve adaptasyon becerisi, onun liderliğini diğerlerinden ayıran önemli bir özelliğidir.

SONUÇ

Büyük Taarruz, Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından biri olarak Türk milletinin bağımsızlık mücadelesindeki kararlılığını ve birlik ruhunu göstermiştir. Düşmanı kesin bir şekilde yenilgiye uğratarak Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanması, Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde gösterdiği mücadeleyle bağımsızlığını kazanmasını sağlamış, Türk tarihinde unutulmaz bir an olarak yerini almıştır.

Atatürk'ün liderlik yetenekleri, Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasında kritik bir rol oynamıştır. Stratejik planlama ve hazırlık konusundaki yetkinliği, orduların etkin bir şekilde hareket etmesini ve düşmanı şaşırtarak üstünlük kazanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda moral ve motivasyon konusundaki liderliği, Türk askerlerinin savaşta daha da güçlü bir şekilde mücadele etmesini sağlamış ve halkın desteğini kazanmıştır. Atatürk, Büyük Taarruz'un başarısı için bizzat sahada yer almış ve ordulara önderlik etmiştir. Cesareti ve özverisi, askerlere örnek olmuş ve onların sarsılmaz bir şekilde zafer için mücadele etmelerini sağlamıştır. Stratejik vizyonu, Türkiye'nin geleceğini şekillendiren bir lider olarak onu unutulmaz kılmış ve Türk milletinin bağımsızlık mücadelesine güç katmıştır.

Sonuç olarak; Büyük Taarruz'un ve Atatürk'ün liderlik yeteneklerinin anlamı, Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde gösterdiği mücadeleyle bağımsızlığını kazanmasını sağlamış ve

modern Türkiye'nin temellerini oluşturmuştur. Öte yandan Atatürk'ün liderlik örnekleri, günümüz liderlerine de ilham vermeye devam etmektedir. Ayrıca Büyük Taarruz, Türk milletinin tarihindeki en önemli anlardan biridir. Atatürk ise unutulmaz bir devlet adamı ve askeri lider olarak tarihte önemli bir yere sahiptir. Bu zafer ve liderlik örnekleri, Türk milletine güçlü bir vatan sevgisi ve bağımsızlık arzusu aşılamıştır.

KAYNAKÇA

- Atatürk, Mustafa Kemal, (2015), “Nutuk” Editör: Nejat Bayramoğlu ve Kurtuluş Güran, 1. Basım, Kaynak Yayınları, Ankara.
- Belen, F. (1983). Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal yönleriyle. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Çakmak, F. (2022). Büyük Taarruz Öncesi Yunanistan’ın Batı Anadolu’daki Muhtariyet İlanı, (Ed.) Temuçin Faik Ertan ve Kadir Unat 100. Yılında Büyük Taarruz içinde (37-66). Ankara. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Görgülü, İ. (1992). Büyük Taarruz. Ankara: Genelkurmay Basım Evi.
- Gülen, A. (2022). Hatıralar Ekseninde İsmet Paşa’nın Büyük Taarruz Dönemindeki Faaliyetleri, (Ed.) Temuçin Faik Ertan ve Kadir Unat 100. Yılında Büyük Taarruz içinde (201-228). Ankara. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, M. (2022). Büyük Taarruz Başkomutan Muhaberesi ve Atatürk’ün Askeri Dehası. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 6(3). 647-661.
- Kingross, L. (2007) Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu. Çev: Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kişi, Ş.S. (2022). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz. (Ed.) Çiğdem Dumanlı ve Emre Saral. Sakarya’dan Büyük Taarruz’a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi içinde (277-339). Ankara: Girişim Ajans Matbaa.
- Korkmaz, E. (2022). Büyük Taarruz’un Sevk-İdaresinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın Yeri ve Önemi. (Ed.) Çiğdem Dumanlı ve Emre Saral. Sakarya’dan Büyük Taarruz’a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi içinde (1-30). Ankara: Girişim Ajans Matbaa.
- Köse, Serpil. “Etkili Lider: Atatürk,” Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi 5 (1), (2021): 34-47.
- Köylüoğlu, B. (2018). Atatürk: Büyük Bir Strateji Ustasının Analizi. Strateji ve Finans. <https://www.stratejivefinans.com/ataturk-buyuk-bir-strateji-ustasinin-analizi/> erişim tarihi:15.08.2023.

- Özlü, H. (2022). Büyük Taarruz Sonrası Batı Anadolu ve İzmir Bölgesinde Askeri Harekat ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, (Ed.) Temuçin Faik Ertan ve Kadir Unat 100. Yılında Büyük Taarruz içinde (273-311). Ankara. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sarıslan, N. (2022). Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Sakarya Meydan Muharebesi'nden Büyük Taarruz'a Türk Millî Mücadelesinin Güncesi. (Ed.) Çiğdem Dumanlı ve Emre Saral. Sakarya'dan Büyük Taarruz'a 100. Yılında Başkomutanlık Meydan Muharebesi içinde (419-436). Ankara: Girişim Ajans Matbaa.
- Sarıhan, Zeki (1996), "Kurtuluş Savaşı Günlüğü C.4", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Saygılı, Z. (2022a). Siyasi ve Askeri Bir Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk ve Yönetim Felsefesi. Temaşa. 18. 162-170.
- Saygılı, Z. (2022b). 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Dehası. 4. Uluslararası 30 Ağustos Sempozyum Kitabı. İksad Yayınevi. 95-98.